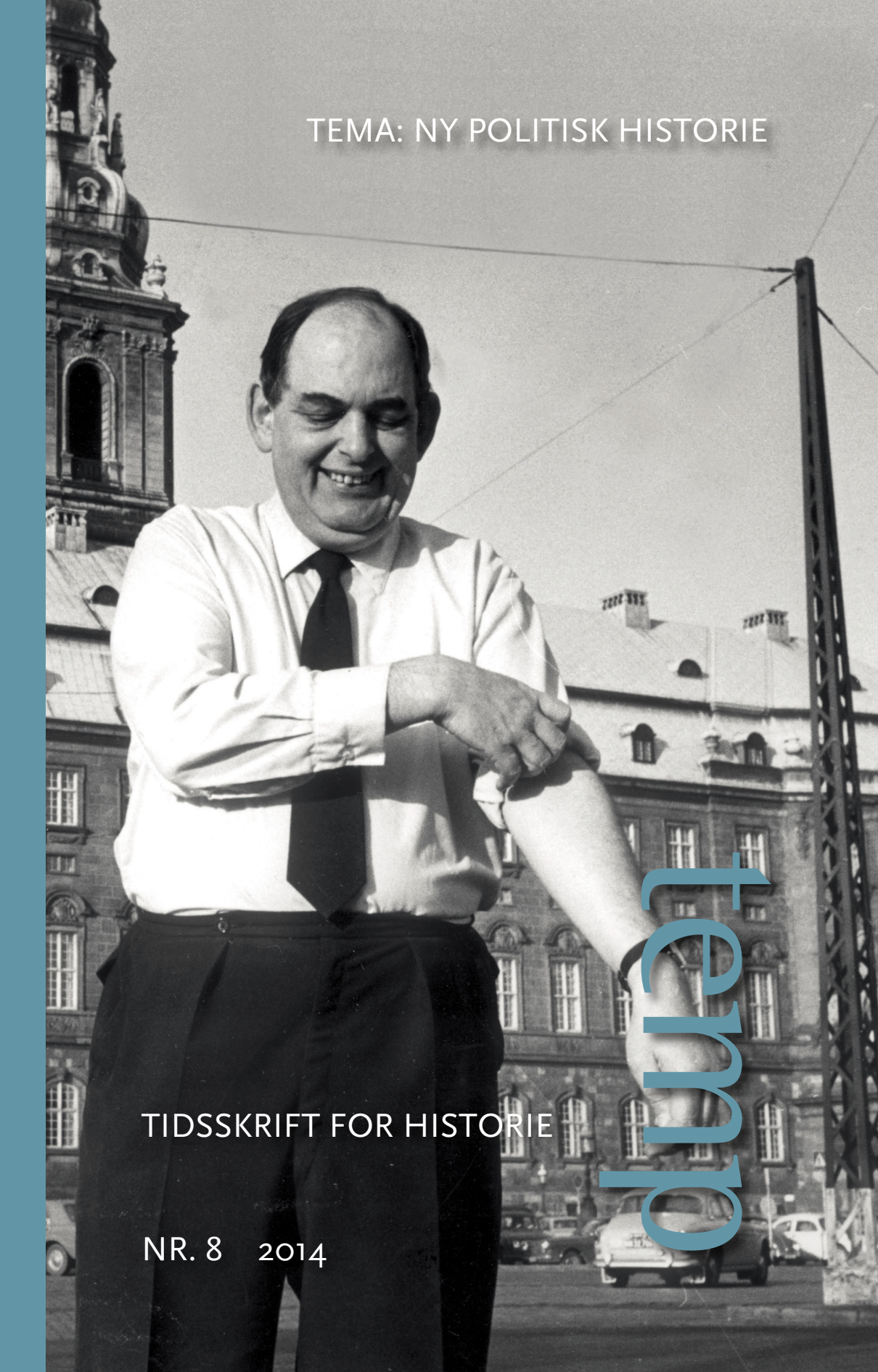

TEMA: NY POLITISK HISTORIE

TIDSSKRIFT FOR HISTORIE

NR. 8 2014

temp

TIDSSKRIFT FOR HISTORIE

Udgives af:

Nyt Selskab for Historie

Institut for Kultur og Samfund

Afd. for Historie

Aarhus Universitet

Jens Chr. Skous Vej 5, 4

8000 Aarhus C

Tlf. +45 8716 2308

Fax: +45 8942 2047

E-mail: temphist@hum.au.dk

Redaktionelle forespørgsler, indlæg og artikler til temp sendes til denne adresse.

Se i øvrigt hjemmesiden **www.temphist.dk** for forfatter- og skrivevejledning

Abonnement og løssalg bestilles på temp – tidsskrift for histories nethandelsside:

www.werkshop.dk/temp

Bestyrelse og redaktion:

Niels Brimnes (*formand og ansv. red.*)

Michael Bregnsbo (*omnibusred.*)

Poul Duedahl (*temared.*)

Bertel Nygaard (*anmelderred.*)

Karen Gram-Skjoldager (*anmelderred.*)

Per V. Klüver (*kasserer*)

Redaktionssekretær: Christina Lysbjerg Mogensen

ABONNEMENT NR. 7-8 (2013-2014):

Standard: kr. 350,- + porto og ekspedition (trykt + e-abon)

Studerende: kr. 200,- + porto og ekspedition (trykt + e-abon)

Elektronisk abonnement (e-abon): kr. 275,- + ekspedition

© 2014 temp – tidsskrift for historie og forfatterne

Sats, tryk og indbinding: WERKs Grafiske Hus a/s, Aarhus

Issn: 1904-5565 temp – tidsskrift for historie

Tidsskriftet støttes af Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation

INDHOLDSFORTEGNELSE

ARTIKLER

Jeppe Nevers

Indledning	5
------------------	---

Marnix Beyen

Clientelism and Politicization

Direct Interactions between Deputies and

'Ordinary Citizens' in France, ca. 1890-ca. 1940	17
--	----

Rachel Pierce

Paddle Ball as Politics

Gender and the Role of Sociability in the 1960s United States Congress ...	34
--	----

Ning de Coninck-Smith

Lærere, politik og profession

Danmark i 1960'erne og 1970'erne	48
--	----

Anne-Marie Mai

Det muliges kunst og det umuliges politik

Om Jacques Rancières diskussion af litteratur og politik

som bidrag til politisk historie illustreret af et dansk eksempel	65
---	----

Dean J. Kotlowski

'You're Writing about Whom?'

Studying Political and Policy History

through the Lives of Secondary Figures	79
--	----

Christian Kock

Retorisk analyse af historiske tekster	97
--	----

Michael Kuur Sørensen

Den innovative ideolog i politisk historie

Mogens Glistrup som case	115
--------------------------------	-----

Daniel Béland & Klaus Petersen

Velfærdsstatens semantik

Komparative og transnationale perspektiver 130

Jeppe Nevers

Begrebsanalyse i politisk historie?

Nogle metodiske overvejelser 147

DEBAT OG ANMELDELSER

Rasmus Glenthøj

Identitetshistorie – en replik 160

Claus Møller Jørgensen

Identitetshistorie – en duplik 170

Niklas Olsen

Politisk ideologi

Produktion, kommunikation, applikation 175

Carsten Humlebæk

Politisk brug af historien og legitimering af nutiden i Jugoslavien 190

Hagen Schulz-Forberg

Global Denmark 197

Mads Einar Nielsen

Demokratihistorie

– Sverige i 1930'erne 204

INDLEDNING

■ JEPPE NEVERS

Politisk historie er en af det moderne historiefags ældste og største subdiscipliner. På historiestudier verden over (eller i hvert fald i den vestlige verden) lærer studerende om den nære forbindelse mellem fremvæksten af en professionaliseret historievidenskab i det 19. århundrede og nationalstaternes etablering i samme periode og den deraf følgende orientering mod staten og den politiske historie. Det er således velkendt, at fagets grundlæggere, fra de store tyske historikere i begyndelsen og midten af det 19. århundrede til Caspar Paludan-Müller og Kristian Erslev i en dansk sammenhæng, først og fremmest orienterede sig mod politisk historie.¹

Forbindelsen mellem historie og politik griber naturligvis meget længere tilbage. Både Herodot og Thukydide interesserede sig for forhold, vi i dag kalder politiske, og deres bidrag til prægningen af selve historiebegrebet – historie som en narrativ opregning af væsentlige begivenheder – har kastet lange skygger. Også i den før-videnskabelige danske historieskrivning, der som regel var bestilt og betalt af skiftende magthavere, indtog den politiske historie en fremtrædende plads, hvilket ikke mindst har sat sig dybe spor i almindeligt anerkendte periodiseringer, tænk blot på et udtryk som ”enevældens epoke”.

Der var med andre ord ikke noget nyt under solen, da 1800-tallets berømte historikere gav sig til at beskrive fortidens samfund fra toppen og ned. Det var en gammel tradition, der blev forstærket i den periode, hvor den moderne historievidenskab blev professionaliseret og institutionaliseret.² Denne forstærkede orientering mod det politiske skyldtes ikke mindst, at 1800-tallets historikere selv levede og skrev i en periode, hvor det store drama i samtiden var den politiske udvikling: Fra det store opbrud med den franske revolution i 1789, over de mange reaktioner og efterskælv i første halvdel af det 19. århundrede, over nationalstaternes udvikling og konflikter til demokratiseringen og diskussionen om den tidlige socialpolitik og perspektiverne for den moderne stat i årtierne frem mod Første Verdenskrig. Det lange 19. århundrede var i høj grad politikens epoke, og det var i øvrigt en periode, hvor selve politikbegrebet grundlæggende ændrede betydning, fra de gamle associationer til statsteori (præget især af Aristoteles) til

¹ Jfr. Jens Chr. Manniche: *Den radikale historikertradition: Studier i dansk historievidenskabs forudsætninger og normer*, Århus: Universitetsforlaget i Aarhus 1981 og Mads Mordhorst & Jes Fabricius Møller: *Historikeren Caspar Paludan-Müller*, København: Museum Tusculanums Forlag 2005.

² Inge Floto: *Historie: En videnskabshistorisk undersøgelse*, København: Museum Tusculanums Forlag 1985/1996.

dets moderne betydning og brug, for eksempel opfattelsen af politik som en bestemt form for aktivitet og etableringen af politikeren som type.³

Det er symptomatisk for denne periodes markante placering af staten og dens aktører som historiefagets primære undersøgelsesfelt, at man leder forgæves efter ældre tidsskrifter dedikeret politisk historie. Den politiske histories tidsskrifter har traditionelt været de store nationale tidsskrifter knyttet til professionaliseringen i det 19. århundrede, for eksempel *Historische Zeitschrift* i Tyskland eller *Historisk Tidsskrift* i Danmark. På tilsvarende vis kan man argumentere for, at den historiske videnskabs metodelære, som den udvikledes særligt i anden halvdel af 1800-tallet, i vid udstrækning var en metode til politisk historie. I et europæisk perspektiv kan Charles Seignobos og Charles-Victor Langlois' lærebog, *Introduction aux études historiques* fra 1898, fremhæves som et berømt eksempel på denne kobling,⁴ og i en dansk sammenhæng er det tydeligt, at det kildekritiske begrebsapparat, som først Erslev introducerede, og som senere blev videreudviklet, har en tydelig forbindelse til en begivenheds-, sags- og dokumentorienteret politisk historie.⁵

På denne baggrund blev den politiske historie lig med den etablerede historievidenskab, og de alternative opfattelser, der senere vandt frem – fra den tidlige kulturhistorie i årtierne omkring år 1900, over den økonomiske histories genembrud i mellemkrigstiden og frem til socialhistoriens storhedstid i årtierne efter anden verdenskrig – markerede sig ofte i opposition til politisk historie. Etnologen Palle Ove Christiansen har ligefrem gjort det til kulturhistoriens særlige identitet, at den blev udviklet i opposition til den etablerede videnskab, ikke mindst stats- og politikorienteret historie.⁶ Den politiske historie har været den stabile kerne med de allerede udviklede metoder (kildekritikken), de selvindlysende emner (de store statsmænd, krige, forfatninger, partier, valg og beslutningsprocesser i lovgivende og administrative organer) og med de dertilhørende kilder, ofte samlet i nationale arkiver. Netop derfor er det også et ret stabilt mønster, at politisk historie på tværs af nationale fagtraditioner er blevet mindre påvirket af teoretiske nybrud og tværfaglige udvekslinger end andre subdiscipliner såsom kulturhistorie, socialhistorie eller økonomisk historie, og der har væ-

³ Jf. Jörn Leonhard: "Politik – ein symptomatischer Aufriss der historischen Semantik im europäischen Vergleich", i: Willibald Steinmetz (red.): *"Politik": Situationen eines Wortgebrauchs im Europa der Neuzeit*, Frankfurt am Main: Campus Verlag 2007 og Kari Palonen: *The Struggle with Time: A Conceptual History of 'Politics' as an Activity*, Münster: LIT Verlag 2006.

⁴ Charles Seignobos & Charles-Victor Langlois: *Introduction aux études historiques*, Paris 1898. Se også Rolf Torstendahl: "Fact, Truth, and Text: The Quest for a Firm Basis for Historical Knowledge around 1900", *History & Theory* 42, 2003, s. 305-331.

⁵ Jfr. Jeppe Nevers: *Kildekritikkens begrebshistorie: En undersøgelse af historiefagets metodelære*, Odense: Syddansk Universitetsforlag 2005.

⁶ Palle Ove Christiansen: *Kulturhistorie som opposition: Træk af forskellige fagtraditioner*, København: Samleren 2000. For en tidlig tematisering i den tyske debat se Karl Lamprecht: *Alternative zu Ranke: Schriften zur Geschichtstheorie*, Leipzig: Reclam 1988, f.eks. s. 145-156.

ret bemærkelsesværdigt få forsøg på at udvikle en særskilt teori og metode for den politiske historie.

G.R. Eltons *Political History: Principles and Practice* fra 1970 er en af de få undtagelser. Den blev udgivet på et tidspunkt, hvor den politiske historie var presset i bund og skulle legitimere sig over for ikke mindst den fremvoksende socialhistorie:

However ancient and well established the writing of political history may be, it is present under something of a cloud. At least, some professional historians incline to treat it as a rather old-fashioned and manifestly inadequate – even an uninteresting – form. Some think it too ‘easy’: it requires none of the deep thinking of the philosopher, none of the sophisticated techniques of the social analyst, or the economist, no mathematical statistics, none of the equations and parameters with which the econometrist historian dazzles the understanding.⁷

Den situation førte Elton til at definere, hvad politisk historie egentlig er:

...political history is the study of that dynamic activity in the past experience of human societies which has direct relevance to the organizational aspects of those societies. That is to say, it is concerned with those activities which arise from the fact that men create, maintain, transform, and destroy social structures in which they live. Dynamic activity depends on the presence of a force – on the deployment of energy – and the force applicable to political action is power. Power constitutes the essential theme of political history.⁸

Netop derfor havde Elton ikke meget til overs for historikere, der ikke kunne indse det uomgængelige i den politiske historie: "historians who can muster no interest for the active political lives of past societies have no sense of history at all".⁹ For Elton, der både politisk og fagligt var konservativ, og som sluttede sin karriere i det prestigefyldte Regius-professorat i moderne historie i Cambridge, var politisk historie uomgængeligt en ovenfra-og-ned-historie, og den historiker, som ikke indså det vigtige i den historie, havde ikke forstået noget som helst.

Eltons ærinde var altså ikke at nytænke den politiske historie, men at forsvare og begrunde den over for dens kritikere. Han kunne dog ikke ændre ved det forhold, at tendensen i 1970'erne bestemt ikke gik mod den politiske historie. Mest tydeligt var det i den marxistiske teori, hvor politisk historie ofte blev set som en magthavernes historie og som en historie alene om overbygningsfænomener. Nogle så i forlængelse heraf den traditionelle histories fokus på staten og den po-

⁷ G.R. Elton: *Political History: Principles and Practice*, New York: Basic Books 1970, s. 57.

⁸ Elton, *Political History*, s. 3-4.

⁹ Elton, *Political History*, s. 4.

litiske aktør som en eftervirkning af den liberale ideologi fra det 19. århundrede.¹⁰ Den alternative orientering mod sociale og økonomiske strukturer toppede i løbet af 1970'erne, og i 1980'erne kom vendingen mod "ny kulturhistorie", der havde det tilfælles med tidligere fagudviklinger, at den politiske historie igen stod i baggrunden som en mere eller mindre klart tegnet modstander. I 1990'erne fulgte den sproglige vending, der i en historiefaglig sammenhæng især handlede om et opgør med videnskabsteorien bag den etablerede historievidenskab, i Danmark især den kildekritiske metode, og det var ikke sjældent politiske historikere, der kom traditionen til forsvar. Den politiske historie har således altid været med, implicit eller eksplicit, når en eller anden ny bølge har positioneret sig, og spørgelset – den "gamle" politiske historie – er selvfølgelig også med, når der tales om en "ny" politisk historie.

NY POLITISK HISTORIE

Der er endnu ikke forsket i den politiske histories begrebshistorie, men meget tyder på, at selve termen, ny politisk historie, stammer fra USA, hvor "new political history" blev en veletableret betegnelse for den generation af historikere, der i 1960'erne og 1970'erne søgte metodisk inspiration i samfundsvidenskaben og især orienterede sig mod tal og statistik, og som publicerede i tidsskrifter som *Social Science History*, *Historical Methods Newsletter* og *Journal of Interdisciplinary History*.¹¹ Det var en vigtig baggrund for den senere fremkomst af *American Political Development* som et særskilt forskningsfelt imellem historie og statskundskab og i nyeste tid for den såkaldte "revival" af politisk historie.¹² Også i Europa, og herunder Danmark, var der en tilsvarende generation af politikhistorikere, der søgte inspiration i samfundsvidenskabernes og især i politologiens teori (f.eks. H.P. Clausen og Niels Thomsen), men tendensen blev ikke så stærk og så interdisciplinær som i USA. Et nyere værk som *Dansk velfærdshistorie* kan ses som en dansk pendant til denne ambition om at bygge bro mellem historie som erkendelse og samfundsvidenskabelig teori, men i en dansk sammenhæng giver det ikke på samme måde mening at tale om en egentlig forskningstradition.

I Europa har ideen om et fundamentalt brud med den begivenhedsorienterede historie, visionen om en "ny historie", især stået stærkt i Frankrig, hvor Annales-skolens kritik af den gamle positivistiske politikhistorie tidligt var massiv og identitetsmæssigt konstituerende. I en berømt passage i værket *La nouvelle histoire* fra 1978 skrev Jacques Le Goff: "Détrôner l'histoire politique, ce fut l'objectif nu-

¹⁰ Se f.eks. Jes Barsøe Adolphsen og Steen Busck: *Historievidenskabs teori: Kompendium i fagrelevant filosofi for historikere*, Århus: Studenterrådet 1975, s. 193ff.

¹¹ Jfr. Mark Leff: "Revisioning U.S. Political History", *American Historical Review* 100, 1995, s. 829-853. Se også Paula Baker: "The Midlife Crisis of the New Political History", *The Journal of American History* 86, 1999, s. 158-166.

¹² Se f.eks. Julian Zelizer: *Governing America: The Revival of Political History*, Princeton: Princeton University Press 2014.

méro un des 'Annales'".¹³ For Annales-historikerne handlede den "nye historie" altså ikke om en ny politisk historie (selv om flere elementer af det, der senere blev til ny politisk historie, kan spores tilbage til Annales), og det gjorde det heller ikke for Peter Burke, da han i 2001 udgav andenudgaven af *New Perspectives on Historical Writing*, hvori han knyttede an til den franske idé om en "ny historie" og i den forbindelse gjorde op med det politiske fokus: "According to the traditional paradigm, history is essentially concerned with politics. In the confident Victorian phrase of Sir John Seeley, Regius Professor of History at Cambridge, 'History is past politics, politics is present history.'"¹⁴ De øvrige punkter, som den nye historie skulle gøre op med, handlede blandt andet om at flytte fokus fra begivenheder til strukturer, fra et "from above"-perspektiv til et "from below"-perspektiv og fra studier af dokumenter til andre typer af materiale (f.eks. visuelle eller mundtlige kilder). Og de perspektiver, der præsenteredes i bogen – og som i det hele taget kom på mode i 1990'erne og ind i begyndelsen af det 21. århundrede – havde netop det til fælles, at de ikke primært handlede om politik. De handlede om mikrohistorie, *oral history*, læsningens historie, visuel historie, kropshistorie og miljøhistorie. Kun kapitlet om "History of Political Thought" pegede eksplicit mod noget politisk, men på en ganske anden måde end traditionel politisk historie.¹⁵ Også kvinde- og kønshistorie præsenteredes som en del af den "nye" historie, hvilket minder os om, at den politiske historie i praksis har været svær at komme udenom. Det er således velkendt, at megen kvinde- og kønshistorie også kan læses som solid politisk historie.

Men både i USA og Europa levede en traditionel politisk historie videre i skyggen af tidens modestrømninger. Ikke mindst den historiske biografi har kontinuerligt haft et betydeligt publikum, men også mere bredt må man konkludere, at den politiske historie fortsatte et stille men stabilt liv, selv om studerende og yngre forskere orienterede sig mod først social- og strukturhistorie og senere kulturhistorie. Først i slutningen af 1980'erne finder man en tendens til en genorientering mod politisk historie. Især fremtræder det som en stærk tendens, at teorier og metoder hentet fra de mange "vendinger" i historisk teori og metode (den sproglige, den kulturelle, den narrative, den symbolske og senest den transnationale vending) i stigende grad præger den aktuelle forskning i politisk historie. Den tyske historiker Eckart Conze har ligefrem talt om en renæssance for politisk historie.¹⁶ Særligt i en tysk sammenhæng er denne udvikling blevet navngivet "ny politisk historie" (*neue Politikgeschichte*).

¹³ Jacques Le Goff: "L'histoire nouvelle", i: Jacques Le Goff, Roger Chartier og Jacques Revel (red.): *La nouvelle histoire*, Paris: C.E.P.L. 1978, s. 210-241, 226.

¹⁴ Peter Burke: "The New History: Its Past and its Future", i Peter Burke (red.): *New Perspectives on Historical Writing: Second Edition*, Cambridge: Polity Press 2001, s. 3.

¹⁵ Richard Tuck: "History of Political Thought", i Peter Burke, *New Perspectives*, s. 218-232.

¹⁶ Eckart Conze: "Jenseits von Nation und Staat?: Die Renaissance der Politikgeschichte im 21. Jahrhundert", i Norbert Frei (red.): *Was heißt und zu welchem Ende studiert man Geschichte des 20. Jahrhunderts?* Göttingen: Wallstein Verlag 2006, s. 140-146.

På trods, eller måske netop på grund af Annales-historikernes kontinuerlige kritik af den politiske historie, var det i en fransk sammenhæng, at en teoretisk beriget genopdagelse af politisk historie først fandt sted. I 1988 udkom René Rémonds *Pour une histoire politique*, der med artikler om politiske fænomener som valg, partier, opinion, medier, ideer, ord, religion og krig søgte en tematisering af den politiske historie som relevant og legitim disciplin i opposition til Annales-skolens visioner om struktur- og totalhistorie.¹⁷ Også historikere som Francois Furet og senere Pierre Rosanvallon har bidraget til, at en nytænkt politisk historie har vundet frem i Frankrig.¹⁸ Det er således ikke mindst ved fransk mellemkomst, at termen "det politiske" – forstået som noget der også kan forekomme og studeres i andre sfærer end det politiske system i politologisk forstand – har vundet frem blandt historikere.

I en dansk sammenhæng kan der spores en parallel genopdagelse af politisk historie og en orientering mod fænomenet politisk kultur i slutningen af 1980'erne. I tidsskriftet *Den jyske historiker*, der siden dets grundlæggelse først i 1970'erne var et vigtigt centrum for den historieteoretiske debat ikke mindst i det århusianske historikermiljø, udkom i 1989 et temanummer med titlen *Tilbage til politikken*. I nummerets indledning, forfattet af Jan Ifversen, skelnedes der netop mellem det politiske og politikken:

Det politiske – og her følger jeg den franske filosof Claude Lefort – angår et samfunds hele *form og formgivning* (...) det politiske er simpelthen den form, et samfund giver sig selv. Og formgivningen er den proces, hvori et samfund dels etablerer det sociale rum for aktørerne – Lefort kalder det iscenesættelsen (*mise en scène*) af samfundet, dels bibringer mening i aktørernes hanslen (*mise en sens*) (...) Politikken derimod anvendes til at betegne en særlig institutionel praksis, en særlig sfære, ageren heri m.v. Politikken udspiller sig i det politiske.¹⁹

Et andet bidrag i nummeret, af Uffe Østergaard, skitserede på den baggrund en "politikens kulturhistorie", fra fremkomsten af en borgerlig offentlighed i 1700-tallet til tv-mediets transformering af politikken i slutningen af det 20. århundrede.²⁰ I de seneste 10-15 år har denne tendens til en genopdagelse og ikke mindst nytænkning af den politiske historie som nævnt taget til, og tyngdepunk-

¹⁷ René Rémond (red.): *Pour une histoire politique*, Paris: Éditions du Seuil 1988.

¹⁸ F.eks. Pierre Rosanvallon: *Pour une histoire conceptuelle du politique*, Paris: Seuil 2003. Også det historiske forskningsmiljø ved Sciences Po har været et vigtigt centrum for genopdagelsen af den politiske historie, se f.eks. onlinetidsskriftet *Histoire@Politique: Politique, Culture, Société*.

¹⁹ Jan Ifversen: "Det politiske, magten og samfundet", i *Tilbage til politikken. Den jyske Historiker* 47, 1989, s. 7-27.

²⁰ Uffe Østergaard: "Politikkens kulturhistorie", i *Tilbage til politikken. Den jyske Historiker* 47, 1989, s. 89-111.

tet for debatten er flyttet til Tyskland. Der kan opstilles forskellige hypoteser om årsagerne til denne renæssance for politisk historie. Det spørgsmål skal dog ikke diskuteres her, blot skal det bemærkes, at en genorientering mod politik, meget ofte i en udvidet forstand som "det politiske", også har vundet frem inden for andre fag, ikke mindst inden for sociologien, ligesom politologien frembyder langt bredere definitioner af politik end tidligere.²¹

Den tyske nytænkning af politisk historie begyndte med en interesse for at anvende kulturhistoriske greb på politiske emner. Der kan i den forbindelse fremhæves forskellige tendenser, men især Barbara Stollberg-Rilingers studier af ceremonier, ritualer og symboler i tidlig moderne politisk kommunikation og Thomas Mergels studier af parlamentarisk kultur i Weimar-republikken bliver typisk fremhævet.²² Mere teoretisk talte netop disse to om henholdsvis "det politiskes kulturhistorie" (*Kulturgeschichte des Politischen*) og en "politikens kulturhistorie" (*Kulturgeschichte der Politik*). Siden midten af 00'erne har debatten om ny politisk historie dog især været præget af et stort DFG-projekt om "Das Politische als Kommunikationsraum in der Geschichte" ved universitetet i Bielefeld. Værket, der for alvor satte "ny politisk historie" på den tyske og siden den internationale dagsorden, var *Neue Politikgeschichte: Perspektiven einer historischen Politikforschung*, redigeret af de socialhistorisk skolede historikere Ute Frevert og Heinz-Gerhard Haupt. Bindet udkom i 2005 og var den første udgivelse i den bogserie (*Historische Politikforschung*), der er udgivet i anknytning til det nævnte projekt.²³ Det er i skrivende stund blevet til mere end 20 bind om forskellige politiske emner, og det foreløbigt sidste bind i serien præsenterer projektet for et internationalt publikum.²⁴

Videnskabssociologisk er det bemærkelsesværdigt, at ny politisk historie blev lanceret i Bielefeld, da netop det historiske forskningsmiljø i Bielefeld var hjemstedet for den social- og samfundshistoriske kritik af den traditionelle politiske

²¹ Inden for sociologien, se f.eks. Ulrich Beck: *Die Erfindung des Politischen: Zu einer Theorie reflexiver Modernisierung*, Frankfurt am Main: Suhrkamp 1993.

²² Se f.eks. Barbara Stollberg-Rilinger: "Zeremoniell, Ritual, Symbol: Neue Forschungen zur symbolischen Kommunikation in Spätmittelalter und Früher Neuzeit", *Zeitschrift für Historische Forschung* 27, 2000, s. 389-405; Barbara Stollberg-Rilinger (red.): *Was heißt Kulturgeschichte des Politischen*, i *Zeitschrift für Historische Forschung*, Beiheft 35, 2005; Thomas Mergel: "Überlegungen zu einer Kulturgeschichte der Politik", *Geschichte und Gesellschaft* 28, 2002, s. 574-606; Thomas Mergel: *Parlamentarische Kultur in der Weimarer Republik: Politische Kommunikation, symbolische Politik und Öffentlichkeit im Reichstag*, Düsseldorf: Droste Verlag 2002; Thomas Mergel: *Propaganda nach Hitler: Eine Kulturgeschichte des Wahlkampfs in der Bundesrepublik, 1949-1990*, Göttingen: Wallstein Verlag 2010.

²³ Ute Frevert & Heinz-Gerhard Haupt (red.): *Neue Politikgeschichte: Perspektiven einer historischen Politikforschung*, Frankfurt am Main: Campus Verlag 2005.

²⁴ Willibald Steinmetz, Ingrid Gilcher-Holthey & Heinz-Gerhard Haupt (red.): *Writing Political History Today*, Frankfurt am Main: Campus Verlag 2013. For nærmere afklaring og en grundigere historiografisk redegørelse se værkets indledning: Willibald Steinmetz & Heinz-Gerhard Haupt: "The Political as a Communicative Space in History: The Bielefeld Approach".

historie tilbage i 1970'erne. Ikke mindst derfor blev programmet også til en "ny" politisk historie (kontrasten til det gamle skulle understreges). I forhold til selve indholdet skal især to (forbundne) hovedtanker fremhæves. For det første betonedes Bielefeld-historikerne (som andre før dem), at politikbegrebet skulle nytænkes. De tog i den forbindelse afsæt i den allerede omtalte tradition for at tale om "det politiske", men gjorde det til et for Bielefeld-skolen bærende budskab, at grænserne for "det politiske" ikke kan defineres, men hele tiden flytter sig – eller rettere: de flyttes af historiens aktører – og at studier over disse konstant skiftende grænsesætninger derfor trænger sig på som et hovedanliggende. For det andet stod det højt på deres dagsorden, at studiet af det politiske som et foranderligt og omstridt kommunikationsrum skulle studeres med teorier, metoder og begrebskomplekser hentet fra de mange vendinger og forskningstendenser, der oprindeligt udfordrede den politiske historie: socialhistorien, kulturhistorien, kønshistorien osv.

I de senere år har der i den tyske debat desuden været en meget stærk orientering mod en inddragelse af teori og metode fra den sproglige vending. Achim Landwehr søgte på et tidligt tidspunkt at bygge bro mellem ny politisk historie og diskursanalyse,²⁵ og senest har Bielefeld-historikeren Willibald Steinmetz etableret en vigtig forbindelse mellem ny politisk historie og den særlige tyske tradition for begrebs- og semantikhistorie. Steinmetz, der helt tilbage fra begyndelsen af 1990'erne har interesseret sig for at bruge semantikhistoriske metoder til studiet af "politiske handlingsrum" (*politischer Handlungsspielräume*),²⁶ har på den baggrund argumenteret for, at politisk historie kan tænkes som "det politiskes historiske semantik".²⁷ Ikke mindst ved Steinmetz' mellemkomst er udforskningen af politikbegrebets og hele "polit-vokabularets" historie blevet et centralt element i Bielefeld-programmets tematisering af en ny politisk historie. Dette skal i øvrigt ses i relation til en bredere nytænkning af politisk idéhistorie, hvor der er blevet advokeret for en "fornyset åndshistorie" i tæt interaktion med blandt andet anglo-amerikansk "intellectual history".²⁸ Parallelt hermed har der også udviklet sig en interesse for en orientering mod æstetik og visuelle tematiseringer af magt, politik og politisk kommunikation.²⁹ Som historikeren Tobias Weidner bemærker i en

²⁵ Achim Landwehr: "Diskurs – Macht – Wissen: Perspektiven einer Kulturgeschichte des Politischen", *Archiv für Kulturgeschichte* 85, 2003, s. 71-117.

²⁶ Willibald Steinmetz: *Das Sagbare und das Machbare: Zum Wandel politischer Handlungsspielräume, England 1780-1867*, Stuttgart: Klett-Cotta 1993.

²⁷ Willibald Steinmetz: "Neue Wege einer historischen Semantik des Politischen", i: Steinmetz, "Politik", s. 9-40. For applikation på det 20. århundrede se Willibald Steinmetz (red.): *Political Languages in the Age of Extremes*, Oxford: Oxford University Press 2011.

²⁸ Se f.eks. bidragene i Lutz Raphael og Heinz-Elmar Tenorth (red.): *Ideen als gesellschaftliche Gestaltungskraft im Europa der Neuzeit: Beiträge für eine erneuerte Geistesgeschichte*, München: Oldenbourg Verlag 2006.

²⁹ Se f.eks. Bettina Brandt: "'Politik' im Bild: Überlegungen zum Verhältnis von Begriff und Bild", i Steinmetz, "Politik", s. 41-71.

oversigt over disse teoretiske udvekslinger, kan et fokus på netop kommunikation fremhæves som et samlende kendetegn ved ikke blot Bielefeld-projektet men ved ny politisk historie mere bredt, og bag dette fælles punkt ligger der et dybere slægtskab, nemlig forskellige varianter af konstruktivismisme.³⁰ Endelig skal det fremhæves, at debatten om ny politisk historie også er smeltet sammen med debatten om transnational historie. For eksempel er det blevet diskuteret, hvordan politiske historikere i vor tid skal forholde sig til begreber som nation og stat.³¹

Denne interesse for "ny politisk historie" og den bagvedliggende tendens, til dels at indpode metode og teori fra den kulturelle og sproglige vending på studiet af politik og dels en orientering mod konstitueringen af det politiske som kommunikationsfelt, har selvfølgelig mødt forskellige former for kritik. To af de vigtigste kritikpunkter har været, at ny politisk historie med dens "kulturalistiske" orientering kan komme til at se forbi den "hårde" virkelighed, for eksempel den magt der ligger i statsinstitutioner, og at begrebet om "det politiske" er for upræcist og uden den analytiske værdi, der ligger i en mere traditionel definition af politik (som f.eks. Eltons).³² Præsentationen af en ny politisk historie er altså ikke sket uden modstand, men, som Tobias Weidner har bemærket, har debatten været betydeligt mere åben og venlig end debatten mellem (konservativ) politisk historie og (progressiv) socialhistorie var. Endelig skal det nævnes, at et internationalt netværk for politisk historie i skrivende stund er under opbygning på baggrund af blandt andet den tyske debat om ny politisk historie.

DETTE TEMANUMMER

Da vi i 2012 indkaldte bidrag til et temanummer om 'ny politisk historie' var det hensigten at introducere nogle af disse tendenser i en dansk sammenhæng, hvor debatten om (fornyelse af) den politiske historie har stået stille siden slutningen af 1980'erne. Vi ønskede ikke blot at oversætte for eksempel den tyske debat til dansk; vi ønskede at invitere danske fagfæller (og fagnaboer) til at give deres bud på, hvordan politisk historie kan tænkes og praktiseres i dag. Vi indkaldte derfor bidrag, der – gerne belyst gennem en case – introducerede en tilgang, et overset emnefelt eller måske et interdisciplinært perspektiv, som kan bidrage til en fornyelse og berigelse af politisk historie. Hermed er også sagt, at pointen ikke var,

³⁰ Tobias Weidner: *Die Geschichte des Politischen in der Diskussion*, Göttingen: Wallstein Verlag 2012. En mere overordnet introduktion, der sammenholder nyere tendenser med tidligere udviklinger (ikke mindst i det 19. århundrede) og i andre lande findes i Luise Schorn-Schütte: *Historische Politikforschung: Eine Einführung*, München: C.H. Beck 2006. Dette værk betoner også undersøgelser af "kommunikation om magt" som det fælles ved de nyere udviklinger.

³¹ Se f.eks. Eckart Conze: "Jenseits von Nation und Staat?".

³² For en grundig og velartikuleret kritik se Andreas Rödter: "Klios neue Kleider: Theorie- debatten um eine Kulturgeschichte der Politik in der Moderne", *Historische Zeitschrift* 283, 2006, s. 657-688.

at "den gamle" politiske historie er passé. Pointen var at sætte den politiske historie tilbage på fagets teoretiske dagsorden og bidrage til en tematisering af politik som et historisk foranderligt felt, der kan studeres med mange forskellige perspektiver og metoder. Vi havde det som en særskilt ambition at åbne for en tværfaglig dialog om politisk historie, hvilket også er kommet til at præge det endelige artikeludvalg.

Vi modtog mange kvalificerede forslag, der på meget forskellige måder foreslog udviklinger i forskellige retninger. Der tegnede sig imidlertid også – og måske ikke så overraskende – et billede af, at bidragene dels orienterede sig mod politik studeret som kultur, sprog og kommunikation og dels mod spørgsmålet om grænserne for det politiske, altså ganske tæt på hovedlinjerne i den tyske debat. Denne fordeling præger også det endelige temanummer. Men det har altså aldrig været vores ambition at formulere et paradigme eller en metodisk formel for en ny politisk historie; tanken var at sætte en scene for en diskussion af og udveksling omkring spørgsmålet, at åbne for en nytænkning af den politiske historie som forskningsfelt.

I det følgende skal ny politisk historie altså ikke forstås som et "program" eller en "teori", men snarere som bred betegnelse for en tendens i den aktuelle historieforskning – en tendens til igen at interessere sig for politik, til at undersøge grænserne mellem politik og andre "sfærer", til at anvende teorier og metode hentet fra især den kulturelle og den sproglige vending og ikke mindst en tendens til at studere politik som sprog, retorik og kommunikation. I maj 2013 afholdte vi en konference om emnet på Syddansk Universitet, og i dette temanummer kan vi præsentere de bidrag, der overlevede hele den lange vej fra idépapir til endelig artikel.³³

Marnix Beyen indleder nummeret med en problematisering af selve betegnelsen ny politisk historie og ser i stedet tidens udfordring i en integration af et mere traditionelt fokus på institutioner med indsigter fra socialhistorie, historisk antropologi, kulturhistorie og diskursanalyse for at opnå en samlet set bedre forståelse af magt og beslutningsprocesser i fortidige samfund. Beyen retter på den baggrund blikket mod interaktioner (især brevvekslinger) mellem deputerede og borgere i Frankrig i perioden mellem 1890 og 1940 og viser blandt andet, at interaktionsmønstre og repræsentationsopfattelser var meget forskellige fra bydistrikter til landdistrikter.

I Rachel Pierces artikel flyttes perspektivet fra politikeres interaktion med borgere til deres interne relationer i parlamentet, nærmere bestemt i den amerikanske kongres i 1960'erne. Artiklen betoner således vigtigheden af at stude-

³³ Forud for denne proces afholdtes i øvrigt to internationale konferencer med titlen "Towards a New Political History I/II", også ved Syddansk Universitet. Disse var vigtige skridt frem mod et temanummer om emnet og i øvrigt frem mod lanceringen af politisk historie som forskningsprogram ved Institut for Historie, Syddansk Universitet.

re kultur, adfærd og kommunikation i lovgivende forsamlinger som faktorer for, hvad der kommer ud af dem. Artiklen betoner i særdeleshed køn som en faktor i moderne parlamentarisk kultur, og der argumenteres for, at den maskulint centrerede kultur i den amerikanske kongres i 1960'erne var med til at forme den generation af kvindelige politikere, der blev valgt i slutningen af 1960'erne, og som i løbet af 1970'erne stod bag mange vigtige kønspolitiske reformer.

Ning de Coninck-Smith flytter perspektivet fra anvendelse af kulturelle perspektiver på den politiske sfære i traditionel forstand til et studie af en politiseringsproces. Som nævnt ovenfor har netop studiet af politisering og afpolitisering, af flytbare grænser for "det politiske", været et hovedspor i ny politisk historie, og Coninck-Smith ser i det lys nærmere på lærergerningens politisering frem gennem 1960'erne og i begyndelsen af 1970'erne kulminerende med den første danske lærerstrejke i marts 1973. Artiklen diskuterer i den forbindelse mulighederne i at inddrage erindringsmateriale i rekonstruktionen af politiseringsprocesser "fra neden".

Anne-Marie Mai forlader endnu mere markant en traditionel forståelse af politik, idet hun diskuterer perspektiverne for inddragelse af skønlitteratur i forståelsen af politisk historie. Hendes udgangspunkt er den franske filosof Jacques Rancière, der har udviklet en meget bred definition af politik, der også gør litterær og kunstnerisk aktivitet til politisk virksomhed, idet litteratur og kunst – vel at mærke fra ikke-dominerende samfundspositioner – kan ændre de fælles fortolkningsrammer og sætte nye emner til debat og derigennem være med til at formatere den politiske dagsorden. Artiklens litteraturhistoriske eksempel er Vita Andersens digtsamling *Tryghedsnarkomaner*, der hurtigt blev trykt i over 100.000 eksemplarer og gjorde tryghedsnarkomanen til en del af den danske velfærdsstats begrebslige virkelighed.

Dean J. Kotlowski diskuterer en traditionel genre for den politiske historiker, nemlig den historiske biografi. I amerikansk politisk historie er særligt præsidentbiografien en yndet genre, hvor der er talrige eksempler på, at et helt forskerliv kan vies til forståelsen af én politikers liv og virke. Artiklen retter i modsætning til denne tradition fokus på muligheder og begrænsninger i at biografere politikere, der er mere eller mindre ukendte. Gennem refleksioner over eget arbejde med en biografi om den amerikanske politiker Paul V. McNutt, en sekundær skikkelse i perioden under Franklin D. Roosevelt og Harry S. Truman, skitseres nogle styrker og svagheder i den henseende.

Christian Kock diskuterer mulighederne i at anvende metoder fra retorikken i studiet af politiske taler, en hyppigt anvendt kildetype i politisk historie. I historiefaget har der i nyere tid været en stigende interesse for studiet af retorik, ikke mindst på baggrund af Quentin Skinners betoning af retorikkens vigtighed. Kock viser, at retorisk analyse er andet og mere end den tilgang, Quentin Skinner har udviklet, og på den baggrund præsenteres et bredere retorisk begrebsapparat, hvis anvendelighed illustreres gennem analyser af først en tale holdt af den

sønderjyske leder H.P. Hanssen i det nordvestlige Slesvig i 1906 og dernæst taler holdt af den amerikanske præsident George W. Bush forud for invasionen af Irak i 2003.

Michael Kuur Sørensen begynder også hos Quentin Skinner, men udvikler en anden form for retorikanalyse, idet artiklen betoner mulighederne i at studere politikere (og ikke politiske teoretikere som hos Skinner) som innovative ideologer. Artiklens eksempel er Fremskridtspartiets stifter, Mogens Glistrup, der på trods af en begrænset indflydelse i det parlamentariske arbejde i Folketinget må ses som en særdeles vigtig aktør i dansk politisk historie i 1960'erne og 1970'erne, idet han satte ord på manges frustrationer og gennem betydelig sproglig kreativitet prægede mange begreber, som efterfølgende blev vigtige komponenter i dansk politisk sprog.

Daniel Béland og Klaus Petersen sætter spørgsmålet om velfærdsstatens sprog og begreber i et bredere perspektiv. Artiklen diskuterer en række undersøgelser af velfærdsstatsbegrebets historie og af velfærdsstatens semantik og tematiserer på den baggrund nogle muligheder og udfordringer for fremtidige semantik- og diskurshistoriske studier på området.

Afslutningsvist har jeg selv en diskussion af, hvilke muligheder der ligger i at anvende begrebshistorisk metode i studiet af politik og politisk kultur. Efter i mange år at have fremstået som et supplement eller alternativ til kontekstuel idéhistorie, tematiseres begrebshistorien nu oftere som en sparringspartner for politisk historie. På den baggrund adskilles fem forskellige dimensioner, i hvilke anvendelse af begrebshistoriske spørgsmål og metoder synes at kunne bidrage til studiet af politisk historie.

Temanummeret er redigeret af Poul Duedahl, Karen Gram-Skjoldager, Ann-Christina Lauring Knudsen, Anne-Marie Mai, Claus Kjersgaard Nielsen, Klaus Petersen og undertegnede.

CLIENTELISM AND POLITICIZATION

DIRECT INTERACTIONS BETWEEN DEPUTIES AND 'ORDINARY CITIZENS' IN FRANCE, CA. 1890-CA. 1940¹

■ MARNIX BEYEN

Placing the adjective 'new' before the name of an existing historiographical *genre* is an ambitious, and therefore risky business. Those who claim to do 'new political history' do not form an exception to this rule. They exhibit themselves to the predictable critique that 'new political history' is only a label, not corresponding to any clear-cut reality, but only serving to distinguish themselves from the 'traditional' and 'old-fashioned' political historians. Moreover, the encompassing and in itself meaningless term 'new' suffers from its short expiry term. The term 'new political history' was coined at least twenty years ago – how, in that case, can it still be new?

Without any doubt, the critics are right to a large extent, and I can even follow the pleas for 'an innovative classicism' in political history, as they can be heard nowadays.² Therefore, I wouldn't want to present my own research as *new* political history – even if I would have done so ten years ago. However, I would still like to turn one of the main critiques against new political history into a challenge. Instead of reproaching the concept a lack of clarity, I would rather see an opportunity in it to return to an older dream of 'integral' – or to put it more modestly, of 'integrated' historiography.³ More specifically, I believe it is possible to combine approaches of 'old-fashioned' institutional history with insights from social history, historical anthropology, urban history, cultural history and discourse analysis in order to acquire a better understanding of the working of power and decision-making in the past.

¹ The term 'ordinary citizens' is consequently used in this contribution in a non-normative way, including all citizens without a political mandate. It is meant to be more encompassing than 'voters' or 'constituents'.

² See, for example François Cochet in his introduction to Romain Ducoulombier (ed.), *Les socialistes dans l'Europe en Guerre. Réseaux, parcours expériences, 1914-1918*, Paris: L'Harmattan & Fondation Jean Jaurès, 2010, p. 7.

³ See, for this plea, see Jon Lawrence, 'Political history', in: Stefan Berger e.a., *Writing history. Theory and Practice*, London: Arnold, 2003, p. 183-202, particularly p. 195-199.

COMBINING BOTTOM-UP AND FROM BELOW-PERSPECTIVES TO POLITICAL HISTORY

In order to reach this goal, I will focus on what can be seen as the heart – at least in theory – of modern democratic politics, that is to say on national parliaments. Doing so, I join what has been called the ‘rediscovery of institutions’. This rediscovery has first been pleaded for by the sociologists James March and Johan Olsen, who refused to consider institutions as mere ‘mirrors’ of society, but stressed their creative and transformative power. Therefore, they also took the symbolic aspects of institutions seriously.⁴ Particularly this last aspect coincided with the then predominant tendency among historians to stress the importance and the agency of cultural representations in various fields of history. At this crossroad between sociological neo-institutionalism and the cultural turn in historiography, political historians developed a renewed attention for the history of parliamentary institutions. They have focused on parliaments as juridical constructions (with their own procedures, rules and competences), as cultural constructions (with their own rituals and forms of self-representation) and as social groups (consisting of people with ever more different social and professional backgrounds).⁵

If these ‘new’ parliamentary histories tend to treat parliaments as largely autonomous worlds, many of them nonetheless also pay attention to their fundamental relationship with the world they were deemed to represent, and thus to the process of representation itself. Historians and political theorists alike have stressed the fact that the nature of parliamentary representation changed drastically from the end of the nineteenth century under the impact of a rapidly growing electorate.⁶ Nonetheless, the electorate itself remained largely outside the

⁴ See their seminal work *Rediscovering Institutions. The organizational basis of politics*, New York: The Free Press, 1989. On the importance of symbols, see p. 47-52.

⁵ The body of recent literature on the history of Western European parliaments is hard to oversee. To name just a few of them: Thomas Mergel, *Parlamentarische Kultur in der Weimarer Republik. Politische Kommunikation, symbolische Politik und Öffentlichkeit im Reichstag*, Düsseldorf: Droste Verlag, 2002; Eliane Gubin, Jean-Pierre Nandrin, Emmanuel Gerard and Els Witte (ed.), *Histoire de la Chambre des Représentants de Belgique, 1830-2002*, Brussels: Chambre des Représentants, 2003; Hervé Fayat, ‘Bien se tenir à la Chambre. L’invention de la discipline parlementaire’, *Cahiers Jean Jaurès*, no. 153, 1999, p. 61-89; Jean Garrigues (ed.), *Histoire du Parlement de 1789 à nos jours*, Paris: Du May – BDIC, 2007; Jouke Turpijn, *Mannen van Gezag. De uitvinding van de Tweede Kamer, 1848-1888*, Amsterdam: Wereldbibliotheek, 2008; Erie Tanja, *Goede politiek. De parlementaire cultuur van de Tweede Kamer, 1866-1940*, Amsterdam: Uitgeverij Boom, 2010.

⁶ See for example: Bernard Manin, *Principes du gouvernement représentatif*, Paris: Champs, 1995; Frank Ankersmit, *Macht door representatie*, Kampen: Kok Agora, 1997; Bill Schwarz, ‘Politics and Rhetoric in the Age of Mass Culture’, *History Workshop Journal*, 46, 1998, p. 129-159; P. Rosanvallon, *Le peuple introuvable. Histoire de la représentation démocratique en France*, Paris: Gallimard, 1998, p. 129-159; Henk de Smale and Jo Tollebeek (eds.), *Politieke representatie*, Leuven: Leuven University Press, 2002.

focus of their empirical studies. Some authors, like Jon Lawrence, did direct the focus toward the 'interface' between the party politicians and their electorate by focusing on political dynamics in local constituencies.⁷ Even in these studies, however, more attention goes to the way 'the people' appears in the electoral discourses of local party candidates than to the political expressions of the voters themselves. The dynamic interaction between party candidates and the electorate has also formed the object of numerous studies on 'electoral culture', which concentrate most of all on the forms and techniques of campaigning or on the actual voting process.⁸

The voice of 'ordinary people' outside electoral periods, in other words, has so far remained largely unheard in the history of political representation. Ever since the groundbreaking studies of Maurice Agulhon, a growing politicization among the 'anonymous' has been assumed rather than empirically researched.⁹ Only among labor historians, a longstanding tradition exists to recover private thoughts and mentalities of militants and even non-affiliated workers in the past. Most of these studies point toward vernacular adaptations and even partial rejections of ideological messages at the grassroots.¹⁰ Recently, researchers have started broadening the scope of this approach from below, by investigating how various segments of society reacted to ideological currents or events.¹¹ Methodologically, this attempt is based on a painstaking search for, above all, lowbrow writings from 'ordinary' people and public opinion reports. Once more, these researches revealed forms of politicization that were distinct from those aimed at by political elites.

A more or less outspoken assumption of these studies is that these alternative forms of politicization did indirectly also alter the dynamics of parliamen-

⁷ See, above all Jon Lawrence, *Speaking for the people. Party, language and popular politics in England, 1867-1914*, London: Cambridge University Press, 2002.

⁸ See for example Alain Garrigou, *Histoire sociale du suffrage universel*, Paris: Points-Seuil, 2002; Yves Déloye en Olivier Ihl, "Des voix pas comme les autres. Votes blancs et votes nuls aux élections législatives de 1881", *Revue Française de science politique*, no. 41, 1991, p. 141-170; Margaret Lavinia Anderson, *Practicing democracy. Elections and political culture in imperial Germany*, New York: Princeton University Press, 2002; John Lawrence, *Electing our Masters. The Hustings in British Politics from Hogarth to Blair*, Oxford: Oxford University Press, 2009; Thomas Mergel, *Propaganda nach Hitler. Eine Kulturgeschichte des Wahlkampfes in der Bundesrepublik 1949-1990*, Göttingen: Wallstein Verlag 2010.

⁹ Maurice Agulhon, *La République au village*, Paris: Plon, 1970.

¹⁰ See most notably Alf Lüdtke, *Eigen-Sinn. Fabrikalltag, Arbeitererfahrungen und Politik vom Kaiserreich bis in den Faschismus*, Hamburg: Ergebnisse Verlag, 1993.

¹¹ See, for example, Natalie Petiteau, *Les Français et l'Empire (1799-1815)*, Paris: La Boutique de l'Histoire Editions, 2008; Maarten Van Ginderachter and Marnix Beyen (eds.), *Nationhood from Below. Europe in the Long Nineteenth Century*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2012; Jens Ivo Engels, Frédéric Monier et Natalie Petiteau (ed.), *La politique vue d'en bas: pratiques privées, débats publics dans l'Europe contemporaine (XIXe-XXe siècles)*, Paris: Armand Colin, 2011.

tary representation. As soon, however, as direct contacts between MPs and 'ordinary' citizens are effectively investigated, they are not seen as a constitutive part of these processes of representation, but much rather as a clientelistic trade-off, verging on corruption and fraud. Even if these contacts are considered to be an important aspect of the power-brokering of politicians,¹² they seem nonetheless to be written out of the histories of politicization from below. This becomes manifest in the otherwise highly inspiring volume *La politique vue d'en bas*, edited by Jens-Ivo Engels, Frédéric Monier and Natalie Petiteau. The first part of the volume is dedicated to 'the politicization of the anonymous' and deals with visions about politics as they are expressed in lowbrow (published and unpublished) writings of all sorts; the second part, entitled 'corruption and the public good' does not only contain several articles with regard to the changing boundaries of corruption and on the corrupt networks of certain MPs, but also one on the 'clientelistic' relationship of a concrete MP with his constituents. The possibility that forms of politicization can take place within – or even arise from – direct contacts between MPs and 'ordinary' citizens seems not to have been taken into consideration by the editors and the authors of the book. Even less did parliamentary historians envision the possibility that these direct contacts may have impacted upon the process of parliamentary representation.

Precisely those two possibilities, however, form the starting-point of my own research. Politicization, defined as a growing critical awareness of power-relationships in society, does not only arise in mediated ways, as the consequence of an increasing literacy and a democratization of the press. It can also come about in contexts which can easily be stamped as 'clientelistic': 'ordinary' citizens addressing the MP of their constituency, are unavoidably – though in varying degrees – confronted with the world of politics and invited to engage with it. Conversely, these direct interactions can also have a thorough influence on the act of parliamentary representation, which should therefore not be considered to be a process in which an MP (more or less informed by the mass media) imagines his or her electorate and/or 'the nation', and subsequently acts according to it. The attitude of ordinary citizens to parliamentary politics has been more than that of a passive voter, a requester (and receiver) of support, an object of political representation or a complainer about politics. Retracing the grammar of representation and of politicization as they develop in the direct interactions between MPs and ordinary citizens, such is the ambition of my research. In my approach, therefore, elite perspectives (those of *high politics*) and perspectives from below meet each other in a dynamic way.

¹² See, for example, Yves Billard, *Le métier de la politique sous la IIIe République*, Perpignan: Presses universitaires de Perpignan, 2003; Frédéric Monier, *La politique des plaintes. Clientélisme et demandes sociales dans le Vaucluse d'Édouard Daladier (1890-1940)*, Paris: La Boutique de l'Histoire, 2007.

By choosing this approach, I do not only want to challenge existing ideas about politicization and of representation, but also the more general paradigm of modernization in which they fit. The most canonical representative of this paradigm was undoubtedly Max Weber, who depicted a process in which a traditional, 'rule of notables' was gradually (and at different paces in different countries) replaced by a modern form of mass politics. In the rule of notables, relationships between voters and MPs were dominated by 'natural' social hierarchies and geographical proximity; in the age of mass politics, on the other hand, the lead was taken by professional politicians who operated at a national level. In principle, their legitimacy was based on rational electoral procedures instead of tradition. Much more deciding factors for the power of politicians, however, were either (in rare cases) charisma, or the financial and logistical support of ever more powerful 'party machines'.¹³ During the last decades, the Weberian thesis has been disputed from different angles. Authors like the already mentioned Jon Lawrence, for example, have shown that local political traditions lived on powerfully, even in modern political parties. Conversely, French historically oriented political scientists have demonstrated that even typical representatives of 'notabiliary' politics in nineteenth century France, such as the conservative Normandian baron de Mackau, engaged in modern political practices.¹⁴ In my own research, I want to focus on politicians belonging to those left-wing parties who are most often seen as carriers of modernization, nationalization and democratization of party politics, and investigate to which degree their everyday practices fitted within this 'modern' political paradigm.

STRUCTURES OF REPRESENTATION

The historian who is engaging in this approach is necessarily also confronted with the methodological problems connected with it. Needless to say, the main problem of history from below is that of the sources. The ordinary people who addressed their MPs were often barely literate, and preferred personally to meet the politician rather than to send them letters. In many countries throughout the twentieth century, MPs organized these contacts in a more or less formalized and regular way in the form of 'consultation hours' or 'surgeries' ('permanences' or 'réceptions' in French, 'zitdagen' in Dutch). It is not improbable that many MPs did keep at least some short records of these contacts, but only few of them seem to have been preserved. And when they are preserved, they do not bring us into di-

¹³ See particularly Max Weber, *Politik als Beruf* [1919], Leipzig, Duncker & Humblot, 1992.

¹⁴ See Eric Phélippeau, *L'invention de l'homme politique moderne. Mackau, l'Orne et la République*, Paris: Bélin, 2002. Compare also: Jean Joanna, *Du dilettante au spécialiste. Pratiques politiques des députés français au XIXe siècle*, Paris, L'Harmattan, 1999.

rect contact with the voice of the ‘ordinary citizens’, but only with its recording by the MP or his secretary.¹⁵

Notwithstanding this possibility of meeting the MP of their constituency personally and often in spite of their poor writing skills, many ‘ordinary’ citizens did (and probably still do, although things are changing in the digital era) engage in writing letters to him (or her). Throughout the late nineteenth and most of the twentieth century, most MPs in European countries appear to have received annually thousands of such letters. Historians of the French Third Republic, for example, seem to agree that dealing with these letters (replying to them, interceding on behalf of the letter-writers) was by far the most time-consuming aspect of the work of an average MP.¹⁶ Nonetheless, only few of them seem to have considered these letters sufficiently important to keep them in a somehow consistent way. And even if they did so, it seems very probable that archivists at a later stage have decided to throw them away, since they judged these traces of ordinary citizens of no interest for future generations.

Each study of these letters will, therefore, have to a certain degree a random character. It will always remain impossible to extrapolate from the study of the remaining letters general insights about the direct interactions between MPs and ‘ordinary citizens’ and about the political dynamics evolving from them. On the other hand, those letters that did remain are so abundant that it is extremely time-consuming to examine them in such a way that we can extract sensible insights from them. Indeed, however anecdotic each and any of these letters may seem when studied in itself, when we examine them together and with the aid of combined methodologies, they teach us an enormous lot about politics in past societies. Ideally, the kind of study that I propose should be carried out “in a broad comparative way, by preference in the context of a European research network. Such an encompassing research project could wield important insights into possible differences between the ‘grammars of parliamentary representation’ in different European countries.

In the current contribution, however, I will highlight my methodological choices – with their opportunities and their possible pitfalls – referring to the empirical research that I have done so far with regard to a relatively small range of left-wing MPs who were active in French politics during the last decades of the nineteenth and the first decades of the twentieth century.¹⁷ Needless to say that

¹⁵ On these ‘permanences’ in early twentieth Paris, see Marnix Beyen, ‘Lieux de politisation, lieux de corruption? Les permanences parlementaires à Paris, 1890-1920’, Frédéric Monier, Olivier Dard and Jens Ivo Engels (eds.), *Patronage et corruption politiques dans l’Europe contemporaine*, Paris: Armand Colin, 2014, pp. 167-183.

¹⁶ Billard, *Le métier de la politique*, p. 150.

¹⁷ More precisely Paul Painlevé, republican-socialist deputy for the 5th arrondissement in Paris, 1910-1928; Marcel Sembat, socialist deputy for the 18th arrondissement in Paris, 1893-1922; Jacques-Louis Dumesnil, republican-socialist deputy for Fontainebleau (Seine-

even within this small research field, comparison is important. Nonetheless, by limiting the scope to one national case, at least one possible variable is removed: the institutional and electoral context, which is the same for all MPs of one country operating during the same period. It goes without saying that the interactions between MPs and 'ordinary' citizens can be at least partly determined by the electoral law according to which they were elected. Even the fairly limited results I have for France seem to corroborate this hypothesis. During the bulk of the period that I studied, France organized its legislative elections under a regime of general male suffrage at the level of the (fairly small) *arrondissements*. Every four years, each of these constituencies elected one deputy according to the 'first past the post'-system, if necessary after two ballots. Only during the relatively short period between 1919 and 1927, the electoral constituencies were widened to the level of the *départements*, each of which delegated several deputies to the Palais-Bourbon according to a primarily proportional distribution of the votes. This change of the electoral system was the result of long campaigns waged by those who wanted to abolish what they called political *fiefs*, i.e. semi-feudal strongholds in which clientelistic relationships between deputies and their voters prevailed. The sample of letters that I gathered so far, does indeed witness a considerable decrease during this short period. Moreover, in the letters stemming from that period, formulas like "my" or "our deputy" seem to become less frequent. This seems to indicate that the change of electoral system did provoke an altered relationship between the MP and the members of his constituency. The direct, geographically determined identification appears to have diminished. The electoral framework became less favorable to a 'politics of proximity', but did this also mean that the degree of clientelism decreased in favor of a politicization of the masses?

The answer to this last question can only be affirmative if we assume that close contacts between MPs and 'ordinary' citizens are by definition – or at least predominantly – clientelistic. If we want to test this assumption critically, we have to weigh the importance of other variables carefully. One of these variables is in any case the nature of the constituencies involved. Particularly, the difference between rural and urban constituencies turned out to impact heavily on the 'grammar of representation'. The former were characterized by a fairly small amount of voters scattered over a relatively large surface (with only a certain density in a small provincial town), the latter by the opposite relationship. The bigger towns were divided in several electoral constituencies, each of them corresponding more or less to one or two quarters. In Paris, most of the twenty *arrondissements* were even divided into two or three electoral constituencies. This obvious difference did matter a lot for the kind of relationship that citizens could engage in with

et-Marne), 1910-1935; Léon Blum, socialist deputy for Narbonne (Aude), 1929-1942; Louis Antériou, republican-socialist deputy for Privas (Ardèche), 1919-1931.

their deputy. Urban citizens were most often within walking distance of their MP, whereas most of the rural citizens had to travel several miles to actually meet him. For the Parisian citizens, this distinction was even more important, for their MP stayed within reach even during the periods in which the parliamentary sessions took place. Their rural or provincial counterparts stayed during these periods in hotels in the capital, far removed from their constituencies.¹⁸

The consequences of this difference can be detected in the personal archives of the MPs nearly at first glance. Indeed, it was even reflected in the way they filed their letters coming in from 'ordinary citizens'. While Parisian deputies such as Paul Painlevé and Marcel Sembat filed them in a purely chronological order, rural MPs such as Jacques-Louis Dumesnil and Léon Blum kept separate records for each of the communes of their electoral district. More importantly, this distinction implied most often also structurally different contacts between the MPs and their constituents. On the countryside, the letters were most often written by local notables belonging to the same ideological family as the MP. In this respect, a further distinction should be made between notables with and without a political function. Whereas the latter (judges, lawyers, physicians...) most often tried to promote their own career or that of their relatives with the help of their MP, the former (particularly mayors) most often sent requests on behalf of specific (groups of) citizens within their locality, or of their locality as a whole. In most cases, they requested the MP to defend these private or local interests either at an administrative level or in Parliament. If Frédéric Monier ascribes a 'ternary structure' to the relationship between MPs and their constituencies, this is certainly true for the majority of these contacts as they took place on the French countryside.¹⁹

The situation in urban, and especially metropolitan constituencies was fundamentally different. The relative accessibility of the MPs contributed to their being approached in more direct ways by a broader variety of citizens. The proportion of requests addressed to the MPs by mediators was much lower, and moreover these mediators seldom belonged to local elites (but were just slightly more literate than the friends or family members for whom they asked a favor). On the contrary even, the deputy often served as a mediator between the citizen and the local administration, for instance when the latter refused to pay the social allocation to which the former felt entitled. In these cases, the structure of the relationship between the MPs and their constituents can be called 'binary' rather than 'ternary'.

In terms of the tension between politicization and clientelism, the difference between a 'binary' and a 'ternary' structure is ambiguous. On the one hand, a binary structure seems to allow for a higher level of politicization, since it brings

¹⁸ See, in that regard, Pierre Guiral en Guy Thuillier, *La vie quotidienne des députés français entre 1871 et 1914*, Paris : Hachette, 1981.

¹⁹ See Monier, *La politique des plaintes*, p. 42.

the 'ordinary' citizens in closer contact with a representative of national politics; on the other hand, these contacts are even more intimate than those in which an intermediary was involved – thus creating even more possibilities for corruption and fraud. In order to gauge the degree of clientelism and/or politicization in these contacts, we have to subject the letters in which they have left their traces to a multifaceted analysis, combining a wide array of methodologies. These methodologies have to approach the interactions both from the side of the 'ordinary' citizen and from that of the MP, and try decipher how they encroached upon one another.

COMBINED INTERESTS AND STRATEGIES:

'ORDINARY CITIZENS' APPROACHING THEIR MPS

Among these methodologies, the most obvious one is the macro-historical survey of the letter-writers' (and/or of the intermediaries') social background. The term 'social background', in this respect, should be interpreted in its most general way. Obviously, it should imply categories such as gender, professional activities, literacy, age and place of residence. Given the disparate character of the sources – and of their preservation – such a survey cannot lead to the exhaustive databases on which analyses would ideally be based. Unlike typical serial sources like forms to be filled in by applicants or by public servants, letters to MPs do not follow strict guidelines. Sometimes, the social data of the letter-writers are not or only incompletely contained in the letters, or can they only be extracted or extrapolated from them while reading the entire letter. Even in spite of these imperfections, the letters do allow us to get an impression of the composition of the group of letter-writers, and to answer questions with an obvious political relevance. One of these questions concerns the degree to which non-voters were able to participate in the democratic process. As far as the French context of the first half of the twentieth century is concerned, this question applies first and foremost to women, given the existence of general male suffrage. Nonetheless, the question is equally relevant for citizens without the French nationality or for those which had been stripped of their voting rights. To which degree did these groups compensate for this lack of electoral power by engaging in direct contacts with the MP of their constituency? A general survey of the sources does in any case reveal that especially women actively engaged in writing letters to the MPs of their constituency.

Even within the group of potential voters, though, further differentiations should be made. Did an MP only receive letters from voters residing within his own constituency (as seems to have been the case for most of the rural MPs), or was he also addressed by citizens from other neighboring or even far-removed constituencies (as was the case for both metropolitan MPs in my sample)? And if the latter was the case, why did they recur precisely to him? Was it because he had gained in parliament a specific reputation with regard to a specific domain (as was the case with Paul Painlevé, who as a mathematician was a reputed ex-

pert in the field of aviation; or with Sembat, who built up a reputation as a parliamentary expert in postal matters)? Or was it because of his party affiliation?

This latter question enables us indirectly to fathom the relative strength of geographical and ideological affiliations. Would citizens in single-member constituencies address rather to their local MP, even if he did not belong to the party of their choice, than to a more congenial MP in a neighboring constituency? If this would be examined for a longer period, one might be able to make conclusions about the varying degrees of political consciousness and of the local anchorage of political parties. For that same reason, it is equally important to distinguish between letters written by one individual, and those written by groups of people sharing a same interest. As such, we can follow processes of political syndicalisation, and examine to which degree they were infiltrated by party politics. It makes a difference, for example, whether a letter was written to an MP by the syndicate of butchers of the Parisian 5th arrondissement, or by the Radical-Republican Syndicate of the Butchers of the Département de la Seine. These data can help us to remind that not all 'political' collectivities in the past followed national party lines from the start.

Hence, the study of direct interactions between local MPs and 'ordinary citizens' can indirectly contribute to the 'new' approach of the history of political parties. As mentioned earlier, this new approach emphasizes the importance of local varieties in partisan culture. The letters written to MPs can shed an even better light on these local varieties if apart from the data with regard to the social background of their authors, also those with regard to their political engagements are inventoried. Without any doubt, in this regard we are even less likely to get any 'objective' or complete figures. Indeed, whether or not these political engagements were actually mentioned was dependent on more or less strategic choices of the letter-writers involved. But this in itself is of course part of the process of politicization.

The political commitments referred to could be more or less active. On the most active side, the letter-writers could refer to their involvement in campaigning committees or other party associations – although even within this category different degrees existed. A less active form of political activity was that of voting (albeit in systems without the obligatory vote, even this required an active choice). The question whether or not letter-writers referred to their electoral behavior (or to that of their husband) is an important element when we try to gauge the degree of clientelism involved in their interactions with their MPs. If they did not present themselves as actual voters of the MP – and this seems to have been the case most often – they introduced at least an element of uncertainty into the exchange relation, since they remained silent about their gift in exchange for the action they expected from their MP. But even if they did refer to their voting behavior, this could be in a more or less clientelist – and therefore, less or more 'politicized' – way. If they presented themselves as traditional (ideologically mo-

tivated) voters for the same MP, this indicated a certain degree of political consciousness. By referring, on the contrary, exclusively to their vote during the last elections, and/or throwing up the prospect of a vote (or a non-vote) during the next elections, they maneuvered the MP immediately into a clientelistic trade-off.

When trying to weigh the proportion of clientelism and politicization in the interactions between MPs and 'ordinary citizens', it does not suffice to inventory and analyze the latter's references to their vote, as one of their potential gifts. Self-evidently, we should also chart their requests. And first of all, we should ask whether their letters did contain any request at all. Although they certainly form a minority, MPs did also receive letters in which the author only offered help (for example in an electoral campaign) without explicitly expecting anything in return. Others wrote letters to their MP in order to congratulate him for his action in Parliament (speeches, introduction of bills, and so on). By paying attention to these latter cases, too, we get an insight into another aspect of politicization, *viz.* the knowledge by 'ordinary citizens' of political institutions.

Among the actual requests, we can discern between at least three different (though not mutually exclusive) categories: a) those concerned with a purely personal interest of the requester and/or of one of his *protégés*; b) those concerned with the *collective* interest of a certain social or professional group; and c) those concerned with what was constructed as the 'national' or 'general' interest. Self-evidently, whereas the first category fits within a clientelistic relationship, the second and above all the third show at least a certain political consciousness. It goes without saying, however, that not every request can be entered univocally in one of these categories – or that one letter can contain requests belonging to different categories. And even a purely personal request can be motivated with reference to general political notions such as 'social justice' or even 'republicanism'. Even by simply noticing inequalities between himself and his neighbors, a letter-writer could make a political statement while demanding in the first place to get a favor. As such, a mobilized soldier wrote in November 1914 to his Parisian MP Painlevé, complaining that his wife did not receive the social allowances which were necessary for her survival. 'What makes me nauseatic', he added, 'is that I have next to me people who have immense possessions and who do receive allowances for their wives and children. It is simply shameful.'²⁰ Another soldier's letter, written during the last year of the war, reveals to which degree the language of favors, the language of justice and that of the general interest could mutually reinforce one another. According to this soldier, the enterprise where he had worked before the war had summoned him to take up his old position again, but his superiors had unrightfully refused to offer him military deferment. He therefore addressed his MP in the following terms: 'If currently I am soliciting your jus-

²⁰ Albert Blancafort to Painlevé, 11 November 1914. Paris, Archives Nationales (AN) 313 AP 48.

tice, it is because knowing that I would be more useful elsewhere depresses my already burdened health, and because they who are at the interior should rather come to replace us, while all the favors should be given to those who are there [i.e. at the front] since the beginnings'.²¹ Clientelism and politicization, in these cases, are hard to disentangle.

Next to the object of the request, the kind of action required should equally be examined. In the case of personal requests, it was most often the intercession in favor of the letter-writer at a local or other state administration that was demanded from the MP. In the other two categories, however, genuinely parliamentary action could be requested. In some cases, letter-writers could even propose the more or less exact wordings of a speech that an MP should hold, of an interpellation that he should address to the minister, or of a bill that he should introduce in Parliament.²² In these - admittedly rare - cases, we are confronted, of course, with an extensive knowledge of parliamentary procedures by 'ordinary citizens'.

As has been asserted before, an extensive and complex mapping of the data extracted from the letters enables us to ask - and potentially also to answer - a whole range of questions. This is certainly the case to the extent that data with regard to the letter-writer can be linked with data regarding the nature of their requests (and/or 'gifts'). Did women, for example, approach the MP in a different (more or less clientelistic) way than men? Did explicit political commitment exclude purely personal requests?

However, nearly all the lines of analysis that I have sketched in the former paragraphs make clear that a purely macro-historical mapping of the data contained in the letters, cannot suffice. The hermeneutic, micro-historical analysis of well-chosen letters remains necessary. In that sense, the political historian should also be a *cultural historian* with a strong feeling for language. Even for this kind of 'low-profile' texts, the insights from the linguistic turn remain important. The letters to MPs should be treated as a specific literary *genre*, in which 'ordinary' people present themselves to their MPs.²³ Constitutive for that genre is not only the way they address this MP at the start and the end of their letter, but also these letters' narrative structure. More or less implicitly, these letters often can be read as short autobiographies through which 'ordinary people' try to make themselves

²¹ L. Calment to Sembat, 9 March 1918, Paris, AN, 637 AP 177.

²² An elaborate example can be found in the letter of a *gendarme* (whose name is unreadable) to Painlevé (15 March 1914), in which he listed all the arguments that the latter could use in a parliamentary speech ('never a republican deputy had a more beautiful cause to defend') tending at the abolition of the 'feudal' '*caisse des gendarmes*'. Paris, AN, 313 AP 47. Another example is elaborately discussed in: Marnix Beyen, 'De politieke kracht van het dienstbe-toon. Interacties tussen burgers en volksvertegenwoordigers in Parijs, 1893-1914', *Stadsge-schiedenis*, no. 7, 2012, p. 74-85.

²³ See, in this regard, Camillo Zadra en Gianluigi Fait (eds.), *Deferenza, rivendicazione, supplica: le lettere ai potenti*, Treviso: Pagus edizioni, 1991.

into meaningful objects and/or participants in the political arena. In order to reinforce their claims, they used different rhetorical strategies, by which they tried to convince the MP that their request was not simply driven by self-interest, but by a concern for justice or equality. Through these linguistic means, in other words, 'ordinary citizens' could try to delineate legitimate political demands from pure clientelistic requests. One of those strategies that would deserve a study of its own, is the rhetorical question. Again, the example of a mobilized soldier addressing Painlevé from the frontline can serve as a more or less randomly chosen, but illustrative example. In the letter, he did not request a favor for himself, but for of a brother-in-arms, whose wife was unemployed: 'Who, however, could more rightfully claim an allowance? [...] Wouldn't it be horrible if he risked his life, with the idea that the Fatherland let his wife and his little daughter starve?'²⁴

WON IN TRANSLATION: MPS RESPONDING TO 'ORDINARY CITIZENS'

With regard to the socialist MP of the Département de la Nièvre Jean Loquin, the French historian Aude Chamouard asserted: 'the deputy, by choosing to make intercessions to certain requests and not to others, can give a political sense to them'.²⁵ Implicitly, she suggests that this decision was determined first of all by the degree to which the requests fitted within the general political program the MP wanted to achieve. In that sense, she still excludes the 'ordinary' citizen from the political domain: whereas he or she addresses social demands to the MP, the latter turns them into politics. As I have tried to show in the former paragraphs, however, the requests themselves could also contain a political moment. The degree to which the political appropriation of the demands by the MPs was determined by the degree of politicization already present in the letters, is extremely hard to assess. In theory, it would be possible systematically to trace the trajectories followed by the requests that reached the MPs, before answering questions such as: Did the MP only support requests which were legitimized in 'political ways', while leaving the 'purely' clientelistic ones unanswered? Or did opportunistic calculations of the potential electoral gains determine his choice?

This kind of research, however, would require time-consuming and often frustrating investigations in a wide array of archives. Indeed, only rarely do the deputies' personal archives contain the replies they received from the national, departmental or local administration were they interceded. Even harder to find are the answers written by the MPs to those who approached them. Nonetheless, the papers of Marcel Sembat do contain the draft versions of the replies he or

²⁴ Jean [unreadable first name] Delbas to Painlevé, 28 October 1914, Paris, AN 313 AP 313 48.

²⁵ Aude Chamouard, 'Le député socialiste, agent de mobilisation nationale et de paix sociale: l'exemple de Jean Loquin dans la Nièvre', in: Romain Ducoulombier (ed.) *Les socialistes dans l'Europe en guerre. Réseaux, parcours, expériences, 1914-1918*, Paris: L'Harmattan, 2010, p. 177-191, quotation p. 190.

his secretary wrote during the last years of his career (1919-1922). These drafts show several instances where the MP explicitly refuses to take action, and thus sets the limits between political representation and clientelistic bartering where the letter-writer had refrained from doing so. To one of those many letter-writers who begged Sembat to provide him with free train tickets, the latter answered for example that 'the influence of the deputies does not go so far that they can obtain train tickets for all those who wish to have them'.²⁶ By stressing this and by enumerating the conditions which had to be fulfilled in order to be entitled to free tickets, the MP also acted – or tried to act – as a political educator for those who addressed him.

The MPs could, however, play their politicizing role also in much more active ways. The most obvious way to do so, was to translate the complaints of the letter-writers into parliamentary interventions. These acts of translation can be detected fairly easily by comparing the discussions in the Parliamentary Proceedings with the letters received on the same topic by the MPs. Doing so, we can broadly distinguish between two categories of acts. At a first level, the MPs could defend concrete measures that had been proposed by their local interlocutors for the sake of their constituency. This is what Jacques-Louis Dumesnil, MP for Fontainebleau, did when after the big floods that had devastated his region in 1910 he exhorted the Ministry to take the necessary measures 'reclaimed by the locals'.²⁷ That same Dumesnil acted at a 'higher' level, however, when some weeks later he pleaded against the trust of dung-producers who tended to strangle the local farmers financially. Although he was often confronted with this problem within his constituency, he did not refer to this local context in his speech on this occasion. Much rather, he translated this local problem immediately to the level of national politics.²⁸

Generally speaking, the rural MPs that I have studied acted most often on the first level, whereas their metropolitan colleagues opted more frequently to move to the second level. This was most obviously the case for Marcel Sembat. His career-long engagement in favor of reforms of the postal services in France was at least partly inspired by the letters he received from inhabitants of his constituency who complained about the absence of a post-office in their neighborhood.²⁹ In a similar vein, his struggles for the six-days' working week and of the right of state employees to have access to their personal files, were fed by the complaints

²⁶ Sembat to 'Monsieur Chambon', 2 June 1913, Paris, AN, 637 AP 177.

²⁷ Parliamentary speech of November 24, 1910, see 'Notice sur les travaux législatifs de J.-L. Dumesnil député de Seine-et-Marne (radical-socialiste)', s.d., in Melun, Archives Départementales de Seine-et-Marne, 769F13.

²⁸ Parliamentary speech of December 8, 1910, *ibidem*.

²⁹ See especially Paris, AN 637 AP 26.

he received in this regard from local laborers and employees.³⁰ Often, more or less literal echoes of these letters can be found in his parliamentary interventions. For Sembat, parliamentary representation meant translating private and local concerns into themes of national interest.

CONCLUSION

Far from being an abstract and pre-ordained system, the grammar of parliamentary representation is continuously constituted throughout a myriad of concrete practices and interactions between the MPs and the citizens they represent. In these interactions, self-interests, collective interests and 'the general interest' are combined in dynamic ways, which makes it impossible to draw a hard border between 'clientelistic' and 'political' relations. From the small sample of MPs with which I have tried to illustrate my methodological approach, it does seem as if the activities of rural MPs contained rather more clientelistic aspects than those of their metropolitan colleagues. At first sight, this would plea in favor of a synchronic re-interpretation of the weberian modernization thesis: instead of a rule of notables being succeeded by an era of modern mass politics, a countryside ruled by notables would in that interpretation have co-existed with 'modern' politics in the larger cities.

Nonetheless, the source material should also warn against such a 'temporalization of space'.³¹ If this contribution paid only marginal attention to the modern aspects of rural political life, it did shed light on the clientelistic aspects or metropolitan politics. The relationship between Parisian MPs and the inhabitants of their constituency could in many respects be called 'paternalist' or nearly 'feudal', the former functioning in many ways as protectors of the latter (who were often explicitly called *protégés*). The small size of the metropolitan constituencies rendered this kind of intimate relationship even more probable than in the larger rural constituencies. Consequently, local affinities mattered probably more than ideological ones in the interactions between metropolitan MPs and their constituents.

And yet, this contribution has tried to show that precisely from these 'paternalist' interactions political dynamics could emerge with an impact on a national level. In that sense, studying these interactions is not only relevant for those interested in the historical anthropology of politics, but also for those wanting to get a better understanding of the structural transformations of the state in the course of the twentieth century. Indeed, if recently historians have rightly stressed the importance of networks connecting politicians and intellectuals in the genesis of the welfare state, this contribution contains a plea equally to con-

³⁰ All these letters preserved in Paris, AN 637 AP, resp. 27 ('Notes secrètes') and 28 ('Repos hebdomadaire').

³¹ The term is borrowed from: Sebastian Conrad, 'What time is Japan? Problems of Comparative (intercultural) Historiography', *History and Theory*, no. 38, 1999, p. 67-83.

sider the networks between MPs and ‘ordinary’ citizens in this regard. MPs were constantly informed by ‘ordinary citizens’ of the inconsistencies and the hiatuses of the social policies, and could hence plea for improvements and refinements. Of course, the question remains to which degree this constellation was specific for the Paris of the first decades of the twentieth century (or even more specific for the left-wing MPs that I studied). Undoubtedly, many conditions were fulfilled to make these interactions particularly fertile in this context: small, single-member constituencies, a century-long revolutionary tradition among the Parisian lower classes, a metropolitan atmosphere in which political knowledge circulated quickly because of a vibrant press, political parties which were relatively weakly developed (compared to other European countries) and thus left much space for personal initiative of the MP. Finding out whether these factors contributed to the rise of a genuinely unique grammar of representation might be a challenge for large-scale comparative research in the future.

MARNIX BEYEN
 SENIOR LECTURER
 MEMBER OF POWER IN HISTORY
 CENTER FOR POLITICAL HISTORY
 UNIVERSITY OF ANTWERP
 BELGIUM

ABSTRACT

Clientelism and Politicization: Direct interactions between deputies and 'ordinary citizens' in France, ca. 1890-ca. 1940

This contribution contains a plea to consider the direct interactions between MPs and 'ordinary citizens' as an integral part of the complex phenomenon of political representation in modern democratic societies. During these interactions, the MPs and their respondents do not only defend each their personal interests, but often also articulate ideas about collective interests or even about the common good. As such, they are constitutive for the dynamic field of politics. By taking them into account, the Weberian thesis about a linear evolution from the 'rule of notables' to modern mass democracy should be reconsidered.

The article proposes a multifaceted way of studying these interactive contacts, illustrating its method by focusing on a small group of left-wing MPs in France between 1890 and 1940. At a first stage, the letters received by the MPs are used in order to draw a social profile of the 'ordinary citizens' approaching their political deputies, to map their motives for doing so, and to trace the political knowledge and concepts articulated by them. In a second move, the interventions of the MPs in parliaments are scanned in search of explicit or implicit references to their contacts with these ordinary citizens.

One general outcome of this preliminary research seems to be that these contacts follow a strikingly different pattern in rural than in urban or metropolitan constituencies. In the latter, the 'ordinary citizens' approached the MPs generally in a more or less direct way, whereas on the countryside these contacts were most often mediated by local administrations. As a result, these urban interactions tended much more than their rural counterparts to spur political dynamics.

PADDLE BALL AS POLITICS

GENDER AND THE ROLE OF SOCIABILITY IN THE 1960S UNITED STATES CONGRESS¹

■ RACHEL PIERCE

Respect the institution of Congress – its history and heritage. It is easier to change that which is right, than undo a change that is wrong (*Roll Call*, January 1979).²

The most popular activity in the [United States House] gym is a variation of paddle ball and the courts are usually full. Paddle ball, in fact, is almost sacrosanct here (Rep. Donald Riegle, 1972).³

Congress is built on tradition. Dedicated to preserving the current power and the future legacy of Congress, legislators consistently attempt to safeguard their branch's social, political, and cultural traditions. Yet these traditions are heavily gendered. Congress was built for and run according to the rules of white gentlemen leaders.⁴ The assumption that lawmakers would be men was in the centuries-old Capitol building as well as the new office and research facilities on the Hill.⁵ Congress was constantly made and remade through the repetition of be-

¹ The author would like to thank the New Political History seminar (University of Southern Denmark, spring 2013) participants for numerous helpful comments and suggestions. Two anonymous reviewers also helped sharpen the article. Research for this article was made possible by grants from the University of Virginia Institute of the Humanities, the Dirksen Congressional Center, the United States Capitol Historical Society, and the Schlesinger Library at Harvard University. Special thanks go to Katherine Scott in the Senate Historical Office, who ensured that I had access to *Roll Call* in the Senate Library.

² "Freshman Congressman's Creed", *Roll Call*, 25.1.1979, p. 4.

³ Don Riegle with Trevor Armbrister, *O Congress*, New York: Doubleday & Company, Inc. 1972, p. 260.

⁴ The founders of the American Republic and the United States Congress were in many ways different from congresspersons of the 1960s and 1970s, but the assumption of whiteness, gentlemanliness, and leadership quality remained. For information on early American congressional culture, see Joanne Freeman, *Affairs of Honor: National Politics in the New Republic*, New York: Yale University Press, 2002. While this paper will focus primarily on the shifting gendered demarcations of the U.S. Congress during the 1970s, gender and race were and are intertwined and integrated into the norms, beliefs, routines, and self-definitions of the people who constituted the social fabric of the 1970s congressional work world.

⁵ As female congressional workers still like to comment, this fact was and is particularly evident in the small number and problematic location of women's bathrooms. For information on bathrooms and other special restrictions, see "Up in Arms," *Washington Post*, 18.2.1963.

haviors, traditions, and systematized rhetoric. A multitude of spatial restrictions, discursive slights and everyday difficulties signaled to women that they were not a natural element within congressional life.⁶ In the 1970s, the women's movement and the arrival of male congressional reformers would provide the tools necessary for congresswomen to challenge these social norms and gendered hierarchies. But through the 1960s, this masculine sociability, grounded in tradition, allowed men in Congress to retain power over what they perceived as their U.S. Congress and their legislative process.

Exploring how male comity was constructed and contested in the 1960s Congress is not an end in itself. As political scientist Richard Fenno noted in his study of 1960s House committee work, congresspersons had three goals upon arrival in the national legislature: attaining reelection, policy production, and gaining influence within the House or Senate.⁷ These were interconnected goals; the success of passing policy, including policy that directly benefitted a legislator's constituency and thus improved chances of reelection, hinged on that legislator's reputation and power within Congress.⁸ The "institutional mobility" of congresspersons – acquiring seats on the more powerful committees and moving up in the House or Senate leadership – was the basis of congressional stature.⁹ Evidence suggests, however, that such stature was not available to or was not as eas-

See also *Roll Call*, 11.1.1993, Senate Historical Library, United States Senate, Washington, D.C.; Irwin Gertzog, *Congressional Women: Their Recruitment, Integration, and Behavior*, 2nd ed., Westport, CT: Praeger Publishers, 1995, p. 7; Lois Romano, "The Gender Trap: Breaking into the Congressional Cloakroom," *Washington Post*, 6.3.1990. This complaint was common and extended to women working in business, see Betty Lehan Harragan, *Games Mother Never Taught You: Corporate Gamesmanship for Women*, New York: Warner Books 1977, p. 279-280.

⁶ Here, I draw on political scientist Jane Mansbridge's understanding of discursive identity. While Mansbridge uses this term to describe activist communities, I believe that it is equally applicable to those who identify with an empowered community. Congress – via its legislators and staff – demands a certain kind of devotion from its employees. Many identified Congress as a kind of second home from the 1940s through the Reagan Revolution in the 1980s, see Jane Mansbridge, "Should Blacks Represent Blacks and Women Represent Women: A Contingent 'Yes,'" *The Journal of Politics*, vol. 61, no. 3, Aug 1999, p. 628-667.

⁷ Richard Fenno, *Congressmen in Committees*, Boston: Little & Brown, 1973. An overview and extended study of Fenno's work and that of his students is Morris Fiorina and David Rohde, *Home Style and Washington Work: Studies of Congressional Politics*, Chicago: University of Michigan Press, 1989.

⁸ The links between institutional power and policy-making have long interested scholars. For a good example, see Walter Oleszek, *Congressional Procedures and the Policy Process*, Washington D.C., Congressional Quarterly Press, 2001. For an article following congressional careers through their entirety, see John R. Hibbing, "Contours of the Modern Congressional Career", *American Political Science Review*, vol. 85, no. 2, Jun 1991, p. 405-428.

⁹ Michael S. Rocca, Gabriel R. Sanchez, and Jason L. Morin, "The Institutional Mobility of Minority Members of Congress", *Political Research Quarterly*, vol. 64, no. 4, Dec 2011, p. 898.

ily attained by women or persons of color.¹⁰ When scholars inquire “Are women transforming Congress?” they are asking a question that pertains not just to a legislative agenda, but to an entire social and cultural world within which that legislative process operates.¹¹

The assumption that legislators were male was concretized in language. Writers assumed a “he” when speaking or writing about legislators, while their secretaries were assumed to be “she”. U.S. House Clerk and former House legislator, W. Pat Jennings asserted that “the opportunity of serving here [in Congress] is among the greatest an individual might have during his lifetime”. Given that Jennings was writing to Rep. Patsy Mink, his assumption of this dedicated individual’s maleness is striking.¹² As late as 1967, Rep. Frances Bolton (R-OH) repeatedly asserted that “congresswoman” was not actually a word: “[w]e’ve had congressmen here for many generations and we haven’t ever had congresswomen. You’re a woman congressman.”¹³ The masculinity of Congress meant that women politicians had a lot of trouble figuring out where they fit in. Only in the 1970s would

¹⁰ Multiple studies have investigated the formal and informal barriers that women face in workplace advancement, whether in government, the federal bureaucracy, or within private corporations. The first study to point to the coincidence of formal and informal barriers to women’s advancement was Rosabeth Moss Kantor, see Rosabeth Moss Kantor, *Men and Women of the Corporation*, New York: Basic Books, 1977. These studies generally focus on either specific bans on women’s participation or the ways in which women’s “learned behavior” discourages them from pursuing jobs and power with the same single-mindedness as a man. For examples, see Sue Thomas, *How Women Legislate*, London: Oxford University Press 1994; Mary Guy, “Three Steps Forward, Two Steps Backward: The Status of Women’s Integration into Public Management”, *Public Administration Review*, vol. 53, no. 3, 1993, p. 285-292; Katherine C. Naff, “Through the Glass Ceiling: Prospects of the Advancement of Women in the Federal Government”, *Public Administration Review*, vol. 54, no. 6, 1994, p. 507-514; Katherine C. Naff, “Subjective vs. Objective Discrimination in Government: Adding to the Picture of Barriers to the Advancement of Women”, *Political Research Quarterly*, vol. 48, no. 3, Sep 1995, p. 535-557. There is also a growing literature on gender and theories of organizations, see Mike Savage & Anne Witz, “The Gender of Organizations”, in: Mike Savage and Anne Witz (eds.), *Gender and Bureaucracy*, New York: Blackwell Publishers/The Sociological Review, 1993; Georgia Duerst-Lahti and Rita Mae Kelly (ed.), *Gender, Power, Leadership, and Governance*, Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 1995.

¹¹ A small but growing number of books have addressed this question, see Cindy Simon Rosenthal (ed.), *Women Transforming Congress*, Norman: University of Oklahoma Press 2002; Georgia Duerst-Lahti and Rita Mae Kelly, *Gender, Power, Leadership, and Governance*, Chicago: University of Michigan Press, 1995; Susan Carroll (ed.), *Women and American Politics: New Questions, New Directions*, London: Oxford University Press, 2003.

¹² Letter from W. Pat Jennings to Patsy Mink (5 Jan 1967) in Folder 7, Box 99, Patsy Mink Papers, Library of Congress, Washington, D.C. (hereafter referred to as Patsy Mink Papers).

¹³ Peggy Lamson, *Few Are Chosen: American Women in Political Life Today*, Boston: Houghton Mifflin Company 1968, p. 33. Notes from the original interviews in the Peggy Lamson Papers, Schlesinger Library, Radcliffe Institute, Harvard College, Cambridge, MA (hereafter referred to as Peggy Lamson Papers).

women like Rep. Bella Abzug (D-NY) begin to challenge these rhetorical norms.¹⁴ By apparent default, partisan debate, legislating, and running for office were male activities. Though some women did engage in politics, they were labeled by men and often by themselves as exceptions, each of whom continually needed to explain how they would balance their identities as politicians with their identities as women.¹⁵

Through the 1960s, legislators assumed that any feminine behavior or advocacy for women compromised one's dedication to one's constituency, as well as the United States as a whole. The only independently-elected woman in the Senate during the majority of her tenure, Margaret Chase Smith (R-ME) responded to a particularly acute need to fit in in order to remain socially accepted and legislatively effective. Chase Smith argued that she could actually separate sex from her legislative career: "I accept my responsibilities, do my homework and carry myself as a member of the Senate – never as a woman member of the Senate. I'm always happy to be recognized as a woman – and a lady, but I do not let it enter into my official affairs".¹⁶ Through the 1960s, a number of men would continue to decry the "unfortunate tendency" women had of identifying themselves as "women" and becoming closely tied to "so-called women's issues." As one congressman asserted, "[y]ou don't see men defining themselves as men. And this permits us to focus on other, more important, things".¹⁷ In defining womanhood as diametrically opposed to wheeling and dealing politics, men reestablished their control over "a number of important policy arenas".

The sense that any hint of focus on women compromised legislative objectivity was enshrined in the seemingly gender-neutral congressional veneration of "public trust" as absolute dedication to one's constituency. While a longstanding policy, both the House and the Senate codified "public trust" as the official policy of the Senate and "the ideal concept of public office" in 1968, in response to a series of congressional financial scandals.¹⁸ As the House stated, "public trust" was a governing philosophy based upon the "profound political reality that the repre-

¹⁴ Bella Abzug, quoted in Mary McGrory, "The Capitol Letter: Bella Sandpapers the House into Shape", *The New York Post*, 14.4.1976, box 1032, Bella Abzug Papers, Columbia University Special Collections and Archives, Columbia University, New York City, NY.

¹⁵ Maurine Neuberger noted this in her introduction to Peggy Lamson's book. See Maurine Neuberger's forward in *ibid* p. xii.

¹⁶ Margaret Chase Smith, interview with Peggy Lamson, folder MC 183-9, box 1, Peggy Lamson Papers.

¹⁷ Gertzog, *Congressional Women*, p. 63-64.

¹⁸ Sponsored by Sen. John Stennis, chairman of the Senate Select Committee on Standards and Conduct, S. Res. 266, declared that the power of a national legislator "holds this power in trust to be used only for their benefit and never for the benefit of himself or of a few". Such a resolution was deemed necessary in the wake of the Bobby Baker scandal. S. Res 266, 90th Congress, 2nd Session in folder 8, box 101, Patsy Mink Papers.

sentative in Congress is the extended voice of the constituent.”¹⁹ Yet the average constituent was assumed to be a male breadwinner. This assumption resulted in the nearly complete absence of policymaking that focused specifically on women during the 1960s.²⁰ The ERA – identified as the longest lasting and most central women’s issue through the twentieth century – remained a non-issue for most of the century. Both Democrats and Republicans touted their inclusion of the ERA in their platforms, then neither party found the ERA important enough to pursue. Instead, politicians dealt with women through family-oriented policy which assumed a male head of household.²¹ Maintaining the public trust apparently required a focus on male constituents.

The assumed maleness of congressional culture and policymaking content required enforcement. Men were penalized whenever they stepped outside the bounds of traditional masculinity. Alternative clothing, behavior that deviated from congressional norms, and attention to feminine legislative areas blurred the distinctions between the sexes. During the 1960s, an influx of younger, antiwar liberals into the House and Senate chambers brought with them a wide variety of new notions about acceptable masculinity.²² Criticizing May Day demonstrators in the District, Rep. Wayne Hays (D-OH) took to the House floor to criticize their congressional allies thusly: “There is a picture of Mr. Riegle (R-MI) here and also one of Gloria Steinem, and I’m glad they have them labeled because otherwise I could not tell one from the other, from the hair”.²³ Like Hays, many legislators perceived a direct connection between peace politics and hair length. Rep. Philip Burton (D-CA) responded to criticisms of his new beard, arguing that “I have personally found no evidence that hair growth diminishes job efficiency in this institution”.²⁴

¹⁹ Democratic Study Group, “Democratic Study Group Fact Sheet 19 – Ethics” (29 Mar 1968), 2 in folder 8, box 101, Patsy Mink Papers.

²⁰ The two exceptions were the Equal Pay Act and the inclusion of sex in Title VII of the 1964 Civil Rights Act.

²¹ Alice Kessler-Harris explores the contours of and reasons for policymakers’ institutionalization of the normative definition of “family” as a heterosexual marital unit with a male breadwinner and a female homemaker within Social Security legislation. See Alice Kessler-Harris, *In Pursuit of Equity: Women, Men, and the Quest for Economic Citizenship in Twentieth-Century America*, London: Oxford University Press 2003.

²² For more information on the “young turks” targeting old establishment legislative politics, see Julian Zelizer, *Taxing America: Wilbur Mills, Congress, and the State, 1945-1975*, London: Cambridge University Press 1999, p. 349-360. Zelizer examines how these reform efforts specifically targeted the powerful House Ways and Means Committee, run by Rep. Wilbur Mills.

²³ Wayne Hays, quoted in Riegle with Armbrister, *O Congress*, p. 23.

²⁴ Philip Burton, quoted in Irma Moore, “Senate Rule Is Hair-Raising,” *Washington Post*, 8.9.1971, “Russell SOB – Newspaper & Magazine Articles, 1905-1972” folder, Architect of the Capital Files, Office of the Architect of the Capitol, Washington, D.C. (hereafter referred to as Architect of the Capitol Files).

The 1960s conversations about accommodating familial responsibilities of congresspersons demonstrate that good legislators would structure their personal lives around their work lives, and not vice versa. In 1967, seventy-six representatives signed a protest letter asking Speaker John McCormack (D-MA) to restructure the congressional yearly schedule to facilitate family time in the summer.²⁵ A representative since 1927, McCormack remained childless through the over forty years he spent in the House, and he notoriously took enormous pride in his long hours and absolute dedication to the institution of Congress. He had long considered a mandated August vacation to be an evasion of congressional duties, a subversion of public trust.²⁶ Thus, "Family Men in Congress (FMIC)" organizer Rep. John Wydler (R-NY) defensively noted that his requests were not motivated by a "desire to shun work".²⁷ Wydler and FMIC were immediately placed on the defensive when arguing for family-oriented decision-making in Congress.²⁸ Similarly, most members maintained a belief that bringing your children to work could not be considered professional.²⁹ When staffer Judith Nies' went with a group of women to ask Rep. Wilbur Mills (D-AR) about opening a child care facility for female staffers, she recalls that "we were laughed out of his office".³⁰

Congressmen's reticence about bringing children to Congress was connected to their belief that the Hill was a separate space for serious male politicking. Legislators often referred to the space as a boys' club or a men's locker room. The introduction of women into this space was an enormous threat to traditional politics. Women shut down the male conversation that occurred in places like the House and Senate cloakrooms, which were acknowledged as some of the most impor-

²⁵ Assembled names list in folder 6, box 98, Patsy Mink Papers.

²⁶ McCormack was second only to the previous Speaker Sam Rayburn in years served in Congress. His lengthy dedication to the institution of Congress was cited continually after his death in 1970, see 116 *Congressional Record* 26.5.1970, p. 17021-17041.

²⁷ Dear Colleague letter from John Wydler (17 Jul 1967) in folder 6, box 98, Patsy Mink Papers.

²⁸ It was not until the 1970 that the House successfully bent its schedule to accommodate the school calendar. However, most Congresses after 1970 used an extension resolution to subvert the regular August recess, see Shira Pollak, "The Roots of August Recess," *The Hill* 5.8.2010: <http://thehill.com/capitol-living/cover-stories/112741-the-roots-of-august-recess> (1.7.2013).

²⁹ Patricia Schroeder, *24 Years of House Work ... And the Place Is Still a Mess: My Life in Politics*, Kansas City: Andrews McMeel Publishing 1998, p. 142.

³⁰ Judith Nies, *The Girl I Left Behind: A Narrative History of the Sixties*, New York: Harper, 2008, p. 290. Rep. Frank Thompson and Sen. Charles Mathias pursued Hill daycare bills in 1978 and 1979, see H. Con. Res. 747 (12 Oct 1978) and S. Con. Res. 102 (15 Aug 1978) in "Child Care" folder, Architect of the Capitol Files. Four years later, led by Sen. Charles Mathias, the Senate successfully established a day care center. The Senate debate on the bill can be found in *Congressional Record* 14.11.1983, S16080-S16083. The House finally succeeded in establishing its child care facility in 1987. Martin Frazier, "House Center Will Soon Offer Part-Time Child Care", *Roll Call* 13.12.1987, "Child Care" folder, Architect of the Capitol Files.

tant spaces of male socializing and legislative deal-making.³¹ Former page Donald Anderson recalls the “shocked silence” of men who witnessed an exhausted Rep. Helen Meyner (D-NJ) lie down to take a nap on one of the couches that they had used to similar ends for decades.³² Though this might seem a strange reaction to a fairly innocuous action, congresspersons generally used the House and Senate cloakrooms to drink, tell off-color stories and jokes, and generally relax and bond.³³ The presence of women disrupted all of these practices. As Donald Anderson described, “The handful of women Members of the House never sat in the back. They would come in occasionally for a refreshment at the snack bar but never linger, because it was like going into the men’s locker room”.³⁴

Men sexualized areas of Congress by removing their clothing, in order to increase camaraderie and simultaneously make social spaces unfriendly to women. When three congresswomen staged a protest against their exclusion from the “members-only” gym, the gym director protested that “[t]he men come out of there [the work-out rooms] in various states of dress to make telephone calls and things. We really aren’t set up here for women”.³⁵ Both the congressional pool and the balconies off the House and Senate floors were areas where women could not tread, for fear of seeing their colleagues partially or completely nude.³⁶ As former Rep. Patricia Schroeder (D-CO) recalls: “The first time I wandered out there for some fresh air during a debate, I could hear a lot of *harrumphing* behind me.

³¹ For an architectural historian’s argument for the interaction between political culture and the architecture of legislative spaces, see Charles T. Goodsell, “The Architecture of Parliaments: Legislative Houses and Political Culture”, *British Journal of Political Science*, vol. 18, no. 3, July 1988, p. 287-302. Goodsell does not address gender in his article.

³² “Donald K Anderson Home”, Office of History and Preservation, Office of the Clerk, U.S. House of Representatives, <http://oralhistory.clerk.house.gov/interviewee.html?name=anderson-donn> (10.10.2010), p. 22-23.

³³ The congruence between male socializing and politicking in the cloakrooms is most vividly described in Robert A. Caro, *Master of the Senate: The Years of Lyndon Johnson*, New York: Vintage Books, 2002. See also Riegle & Armbrister, *O Congress*, p. 281. This reliance on joking as a linguistic method of inclusion and exclusion is explored in more theoretical ways by linguist Cornelia Ilie, see *The Use of English in Institutional and Business Settings: An Intercultural Perspective*, Bern: Peter Lang, 2007, and Cornelia Ilie, *European Parliaments under Scrutiny*, Amsterdam: John Benjamins, 2010.

³⁴ “Donald K Anderson Home”, Office of History and Preservation, Office of the Clerk, U.S. House of Representatives, <http://oralhistory.clerk.house.gov/interviewee.html?name=anderson-donn> (10.10.2010), p. 22-23.

³⁵ “Gym-Dandy Congress Gals”, *Daily News* 7.2.1967, p. 3; “3 Find Gym in House Only for Him, Not Her”, *New York Times* 7.2.1967. Both located in folder 5, box 694, Patsy Mink Papers.

³⁶ Ibid; Riegle & Armbrister, *O Congress*, p. 190; Lois Romano, “On the Hill, the Gender Trap”, *Washington Post* 6.3.1990, “H-235 – Lindy Boggs Suite” folder, Architect of the Capitol Files; “Distaff Side’s Bid Ripples House Pool”, *Washington Post* 11.2.1967, p. D28 and “Skinny Dippers’ Win in Rayburn Pool”, *Roll Call* 16.2.1967, p. 1; Karlyn Barker, “Many Federal Buildings Have Gymnasiums”, *Washington Post* (6.4.1972); Isabelle Shelton, “The House Swimming Pool Is Being Dechauvinized”, *Washington Star* 9.3.1975, p. E1 in: “Rayburn HOB – Gymnasium” folder, Architect of the Capitol Files.

It seems that the congressmen liked to pull off their trousers and sunbathe on the chaise loungers. They felt 'letting' women on the House floor was enough; we shouldn't also have access to their tanning clinic".³⁷

Both formal and informal restrictions affected congresswomen's ability to network with their colleagues, which in turn affected their ability to advocate for policy. The gym was one place where House and Senate members constructed intimate relationships with one another, eroded potential distrust, and established the basis for cooperation and bipartisan coalition-building.³⁸ The trust-building in which legislators engaged contributed to the exclusionary nature of both House and Senate gyms. Not just anyone could join the "gym group," which one GOP member noted was especially helpful for moving private bills.³⁹ As another member told former staffer and political scientist Charles Clapp:

The gymnasium group is about the most influential one in the House. ... You can accomplish a lot on an informal, casual basis. You can discuss informally things you don't want to call a man about. One important value of the gym is that it crosses party lines. You have an opportunity to get to know better the guys in the other party.⁴⁰

Close male relationships had both social and legislative functions, and the seeds for these relationships were often planted in places like the gym.

The centrality of masculine sociability extended to political functions where legislative and party business was discussed, a situation that created often insurmountable barriers to women's participation in congressional leadership. As Rep. Edith Green (D-OR) angrily observed in 1972, "[i]t has never even been *suggested* that a female might be capable of holding leadership," noting that both House Speakers Sam Rayburn (D-TX) and John McCormack ran meetings that involved copious amounts of alcohol, swearing, and card-playing. In 1971, Rep. and Democratic Caucus Western Division chair Rep. Wayne Aspinall (D-CO) asked Green – then a whip for the Democratic Caucus – to take his place for a Democratic Caucus Steering Committee meeting that he could not attend. Offended that a woman would infiltrate this traditionally male decision-making province, Caucus chair Rep. Ray Madden (D-IN) threatened to cancel the meeting if Green insisted on at-

³⁷ Patricia Schroeder, *24 Years of House Work ... And the Place Is Still a Mess: My Life in Politics*, Kansas City, KS: McMeel Publishing, 1998, p. 32. Schroeder also recounts this fact in Lois Romano, "On the Hill, the Gender Trap", *Washington Post* 6.3.1990, "H-235 – Lindy Boggs Suite" folder, Architect of the Capitol Files.

³⁸ The few articles on paddleball in *Roll Call* indicated the bipartisan nature of play. See Karen Feld, "Around the Hill: Fractured Fascell", *Roll Call* 25.2.1971, "Rayburn HOB – Gymnasium" folder, Architect of the Capitol Files. For a recommendation that new members join the gym for networking purposes, see Charles Clapp, *The Congressman: His Work as He Sees It*, Washington, DC: The Brookings Institution 1963 p. 14.

³⁹ Clapp, *The Congressman*, p. 37.

⁴⁰ Clapp, *The Congressman*, p. 40.

tending.⁴¹ The assumption was that the flow of male conversation would be interrupted by the mere presence of a woman.

These exclusions and the culture fostered within male-only spaces facilitated male political mentorship of other men.⁴² As former Washington correspondent Meg Greenfield noted, newer members encountered “if not exactly hazing at least some initiation rites and put-downs by the big kids”.⁴³ Indoctrination processes produced a group culture where, as one congressman noted, “[f]riendships bind men together in a way that women do not experience. ... The language that we use, the drinking we do, make it very difficult for women to enter this world”.⁴⁴ Rep. John Anderson (R-IL) thanked Rep. Charlie Halleck (R-IN) for “fathering” him early in his career upon Halleck’s retirement.⁴⁵ Camaraderie sat at the base of the average congressman’s ability to pursue policy initiatives, especially if they were in the early stages of their congressional career. Meanwhile, women entered Congress as outsiders and had to work much harder to infiltrate male spaces and cultivate open friendships with men who might help them within the congressional workplace. As a result, women could not rely on friendships or merely manly respect as a tool of what political scientist Gregory Wawro refers to as “legislative entrepreneurship”.⁴⁶

⁴¹ Claudia Dreifus, “Women in Politics: An Interview with Edith Green”, *Social Policy*, Jan/Feb 1972, p. 18. This lack of a seat at the more powerful tables continued through the 1980s. Rep. Marcy Kaptur recounts a similar story where she was initially excluded from White House congressional meetings, demanded inclusion, and was seated not at the table but along the rim of the room. She was only given a seat at the table when, enraged, she walked out in the middle of a meeting. See Lois Romano, “On the Hill, the Gender Trap”, *Washington Post* 6.3.1990, “H-235 – Lindy Boggs Suite” folder, Architect of the Capitol Files.

⁴² Numerous scholars have found mentorship to be important, within a variety of legislative environments as well as federal government agencies. Meanwhile, women often had experiences like Frances Bolton, who recalls that she “plodded along” as a “lone wolf”, see Frances Bolton, interview with Peggy Lamson 25.4.1967, Peggy Lamson Papers. For other congresswomen’s accounts of social isolation, see Shirley Chisholm’s account of her experiences in the New York Assembly in *Unbought and Unbossed*, Boston, MA: Houghton Mifflin Company, 1970, p. 63. Bella Abzug recounts her own and Rep. Ella Grasso’s loneliness in Bella Abzug, *Bella! Mrs. Abzug Goes to Washington*, New York: Saturday Review Press, 1972, p. 66.

⁴³ Meg Greenfield, *Washington*, New York: Public Affairs 2001, p. 26.

⁴⁴ Gertzog, *Congressional Women*, p. 63. Gertzog conducted his interviews from 1977-1981, see pages xii-xiii. Gertzog noted that this “gym fellowship” persisted into the 1990s. One female congressional employee noted that “[t]hey had in common the all-male environment, the locker-room language and banter, and the opportunity to exchange ideas of mutual interest in an atmosphere embodying the physical activities that they saw as natural extensions of their male identities”, see pages 90-91.

⁴⁵ John Anderson, 114 *Congressional Record* 18.9.1968, p. 27370.

⁴⁶ Gregory Wawro, *Legislative Entrepreneurship in the U.S. House of Representatives*, University of Michigan Press 2000, p. 4. Wawro deals with a number of entrepreneurship tools, including co-sponsorship with an eye towards coalition-building, grouping issues to attract a majority coalition, and expanding the number of titles in a bill.

These modes of behavior did not exist solely to make women feel uncomfortable or deprive them of equal policy-making opportunities. Though the presence of women heightened some of the more overt displays of masculinity, politicking was ultimately a conversation between men, a weighing of capabilities based in part on whether a man could be a real friend. Congressmen gave numerous tributes to retiring legislators, commending them on their friendliness. Otherwise little-known congressmen like Rep. Paul Schenck (R-OH), were praised as a “great ... storyteller, [who] not only edified his colleagues on the floor with his anecdotes, but especially livened up the Republican cloakroom”.⁴⁷ And other men like Charles Halleck were not simply memorialized as “wise” and “a living institution,” but “a team player”.⁴⁸ Congressmen viewed supporting one another as personally and professionally important. Whether cloaked in gruffness, raunchy stories, or genial behavior, collegiality was an integral part of being a “man’s man”.⁴⁹ And only a man’s man could successfully ingratiate himself with his fellow congressmen, certainly a prerequisite of climbing the congressional power ladder.

Congresswomen mounted a few small protests against these exclusionary practices in the 1960s, centered on spatial exclusions rather than behavioral norms that privileged men. In 1967, Reps. Patsy Mink (D-HI), Charlotte Reid (R-IL), and Catherine May (R-WA) attempted to integrate the “members only” gym, since they too wanted to join the calisthenics class ostensibly offered to all members of Congress.⁵⁰ The director attempted to get the congresswomen to cover their ears so that he could announce their presence to the male gym contingent, to which Rep. May replied, “[t]he language won’t bother us”.⁵¹ As usual, both impolite language and nudity worked to reinforce gendered congressional norms and exclude women from male-coded spaces where off-the-record legislative work might be accomplished.

Women needed to be careful, since anyone who engaged in activism was labelled a “show horse” rather than a serious politician by fellow legislators.⁵² Rep.

⁴⁷ “Extensions of Remarks,” 115 *Congressional Record*, 24.1.1969, p. 1809.

⁴⁸ See remarks made by Reps. John Rhodes, Burt Talcott, and Samuel Stratton, 114 *Congressional Record*, 18.9.1968, p. 27367, 27370.

⁴⁹ This is the term frequently used to describe retiring male members, especially those who were especially powerful within the House or Senate. For one example, see former House doorkeeper William “Fishbait” Miller’s recollections of Sam Rayburn in Miller and Frances Spatz Leighton, *Fishbait: The Memoirs of the Congressional Doorkeeper*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc. 1977, p. 7.

⁵⁰ “Gym-Dandy Congress Gals”, *Daily News* 7.2.1967, p. 3; “3 Find Gym in House Only for Him, Not Her”, *New York Times* 7.2.1967. Both located in folder 5, box 694, Patsy Mink Papers.

⁵¹ “Patsy, 2 Colleagues Call for Equal Gym Rights”, unidentified newspaper 7.2.1967 in folder 5, box 694, Patsy Mink Papers.

⁵² For an explanation of the difference between “work horse” and “show horse” approaches, see Donald R. Matthews, “The Folkways of the United States Senate: Conformity to Group Norms and Legislative Effectiveness,” *American Political Science Review*, 53, Dec 1959, p. 1064-1089. The categories have been reiterated in Charles Clapp, *The Congressman: His*

Adam Clayton Powell (D-NY) was most famous for these tactics. Powell spent a great deal of energy on challenging local segregation and daily racialized slights. He effectively desegregated the House Press Gallery and repeatedly brought black constituents and staffers to the House Restaurant. He followed segregationist Rep. John Rankin (D-MS) around the floor of the House because Rankin disliked sitting next to him.⁵³ And ignoring loud protests from fellow legislators, Powell used his congressional offices for a closed-door planning session with Black Power in 1966.⁵⁴ This activism contributed to in a declining reputation within Congress. Rep. Gus Hawkins (D-CA) noted that “[t]he loudmouths are well known, but they’re not very effective”.⁵⁵ Legislators sacrificed their reputations if they wanted resist discriminatory workplace practices.

Thus, these initial challenges to gender-based barriers were tentative. After arguing with the director over their rights, Mink, Reid, and May agreed to delay their “sweat-in” or “exercise-in”, instead demanding that women be given better swimming hours in the congressional pool.⁵⁶ When the Capitol’s East Front was extended in 1961, Speaker Sam Rayburn set aside a small room for the congresswomen.⁵⁷ Before the advent of the Congressional Congresswomen’s Caucus in 1977, female legislators constructed an all-female space in which to relax, bond,

Work as He Sees It, Garden City, NJ: Doubleday, 1964, p. 22-23; James L. Payne, “Show Horses and Work Horses in the United States House of Representatives,” *Polity*, 12, Spring 1980, p. 428-456. I would argue that the distinction between a “work horse” and a “show horse” is influenced by race, class, and sexuality, since protesting against local discrimination quite frequently requires a typically “show horse” set of tactics, placing Hill minorities of any stripe in a Catch-22 where they must choose between “work horse” acquiescence to daily slights and greater legislative effectiveness or “show horse” tactics, which can be effective in easing daily discrimination for all minorities while decreasing the legislative effectiveness of the show horses themselves.

⁵³ A good overview of Powell’s role in Congress can be found in “Crafting an Institutional Identity” in the “Black Americans in Congress” database: <http://history.house.gov/Exhibitions-and-Publications/BAIC/Historical-Essays/Keeping-the-Faith/Crafting-Institutional-Identity/> (27.5.2013).

⁵⁴ Robert C. Smith, *We Have No Leaders: African-Americans in the Post-Civil Rights Era*, New York: SUNY Press, 1996, p. 30.

⁵⁵ Augustus Hawkins, quoted in William J. Eaton, “Hawkins Retiring – But Not Quitting”, *Los Angeles Times*, 23.12.1990.

⁵⁶ Aldo Beckman, “Congresswomen’s ‘Sweat-in’ is Foiled”, *Chicago Tribune*, 7.2.1967, <http://www.proquest.com/> (24.9.2010). Mink remained one of the strongest supporters of co-ed gym class, see “House OKs coed gym class”. *Chicago Tribune*, 19.7.1975, <http://www.proquest.com/> (4.1.2011).

⁵⁷ A year later when their numbers increased to seventeen, they successfully petitioned Rayburn for a larger room, which eventually accommodated a powder room, a kitchen, and a reception and meeting area. The best and most concise history of the congresswomen’s lounge is “Room H-235: The Lindy Claiborne Boggs Congressional Women’s Reading Room, United States Capitol”, Office of the Curator, Jun 2003, in the Room H-235, The Lindy Claiborne Boggs Congressional Women’s Reading Room Folder, Architect of the Capitol Office, Washington, D.C.

and strategize. In many ways, the “Congresswomen’s Suite” functioned as an all-female cloakroom, where women could take naps on daybeds or work on legislation while remaining close to the House floor. From personal offices and this collective space, female legislators fought for the few pieces of feminist legislation proposed by the executive branch.⁵⁸

The “rising tide of women legislators” heralded by the media in the early 1960s initially did little to alter the gendered hierarchies built into Congress.⁵⁹ The number of women who took seats on the Hill actually declined during these years.⁶⁰ As sociologist Mary Fainsod Katzenstein has noted, a large part of what defines collectivities “is agreement on what requires debate”.⁶¹ The Hill remained systematically unreceptive to bills or amendments that dealt specifically with women as a class. Yet there were small challenges to masculine norms, including the new appropriation of space for congresswomen, which supplemented firsts such as Rep. Martha Griffiths’ (D-MI) appointment as the first woman to sit on the powerful House Appropriations Committee. But without the feminist movement outside of Congress, these actions had limited effects. Congresswomen still had to work within an institution that remained defined by masculine spaces, behavioral norms, and social habits. All of these things structured not only who obtained power on the Hill, but what issues were regarded as important congressional business.

Through the 1960s, policymaking was grounded in a male sociability that foreclosed the emergence of a broad agenda for women’s rights. As Meg Greenfield has observed, it is personal relationships “that people start to cultivate, worry about, and protect when they have been here a while”.⁶² An emphasis on these relationships pushed women away from advocating for policies to establish women’s equality.

⁵⁸ As historian Cynthia Harrison has described, it was only with insistent pressure from a women’s network in the federal bureaucracy that the Equal Pay Act passed Congress in 1963, see Cynthia Harrison, *On Account of Sex: The Politics of Women’s Issues, 1945-1968*, Berkeley, CA: University of California Press, 1989, p. 91-100. For information on the joking during debate over the inclusion of sex discrimination in the Civil Rights Act of 1964, see Charles Whalen and Barbara Whalen, *The Longest Debate: A Legislative History of the 1964 Civil Rights Act*, Cabin John, MD: Seven Locks Press, 1985, p. 49.

⁵⁹ This rising tide was frequently cited when any new women entered Congress or achieved fairly prestigious positions within the institution, see Robert C. Albright, “Early-Vacation Dream Is Rudely Shattered”, *Washington Post*, 27.1.1963.

⁶⁰ The numbers of women in Congress declined through the 1960s, from a peak of twenty in 1963 to twelve by the 1970s, see “Women Representatives and Senators by Congress, 1917-Present” at <http://history.house.gov/Exhibitions-and-Publications/WIC/Historical-Data/Women-Representatives-and-Senators-by-Congress/> (12.5.2013).

⁶¹ Mary Fainsod Katzenstein, *Faithful and Fearless: Moving Feminist Protest Inside the Church and Military*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1999, p. 35.

⁶² Greenfield, *Washington*, p. 28.

It is integral that scholars begin to understand organizations and political institutions as unique and historically-specific social and work worlds, rather than machine-like bureaucracies. An examination of the 1960s U.S. Congress points to the need for scholarly investigations of masculinity within organizations and government institutions, with a particular focus on changes in gendered cultural norms over time. Though numerous studies have addressed how gender excludes women from full and equal participation in male-dominated organizations, few have actually closely examined the contours of the masculinity that reigns in these institutions.⁶³

Historian E. Anthony Rotundo specifically identifies the U.S. Congress as a place where traditions founded in an all-male setting have persisted, “elaborate[ing] the masculine culture established in the 1800s”.⁶⁴ Male legislators constructed and carefully policed institutional norms that pushed women away from feminist advocacy. But members’ attacks on these norms would only increase. The wave of progressive reformers elected in the late 1960s arrived in Congress ready to challenge politics as usual; their demands for child care on the Hill were part of a much larger set of goals.⁶⁵ In the 1970s, this group of legislators successfully pushed Congress to reorganize and devolve power, worked as legislative allies, and thus helped to make feminist legislation possible.⁶⁶ Congress’ gendered exclusions also united congresswomen, providing the basis for a solidarity that supported the production and successful passage of a record quantity of feminist legislation in the 1970s.

RACHEL PIERCE

PH.D. CANDIDATE

DEPARTMENT OF HISTORY

UNIVERSITY OF VIRGINIA

USA

⁶³ A good start on this scholarship is Duerst-Lahti and Rita Mae Kelly (eds.), *Gender, Power, Leadership, and Governance*, Chicago: University of Michigan Press, 1995.

⁶⁴ E. Anthony Rotundo, *American Manhood: Transformations in Masculinity from the Revolution to the Modern Era*, New York: Basic Books, 1994, p. 8. See also Shirin Rai, in the foreword to the special issue on ceremony and ritual in the Parliament, in: *The Journal of Legislative Studies*, vol. 16, no. 3, Sep 2010, p. 281; James March and Johan Olson, *Rediscovering Institutions: The Organizational Basis of Politics*, New York: Free Press 1989, p. 56.

⁶⁵ Julian Zelizer, *On Capitol Hill: The Struggle to Reform Congress and Its Consequences*, New York: Cambridge University Press, 2004, p. 7.

⁶⁶ Reorganization was centered in the House and led by the Democratic Study Group see David Rohde, “Committee Reform in the House of Representatives and the Subcommittee Bill of Rights”, *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Jan 1974, p. 39-47; Arthur G. Stevens, Jr., Arthus H. Miller, and Thomas E. Mann, “Mobilization of Liberal Strength in the House, 1955-1970”, *American Political Science Review*, vol. 68, no. 2, Jun 1974, p. 667-681.

ABSTRACT

Paddle Ball as Politics:

The Role of Sociability in the United States Congress in the Sixties

Scholars have traditionally approached the legislative process as a systematic weighing and balancing constituency desires, party loyalties, ideological beliefs, and national goals. However, legislatures do not make their decisions in a vacuum, and the individuals who constitute a legislature remain subject to the ever-changing traditions and social norms that govern behavior in the Capitol. Congress was constantly made and remade through the repetition of gendered behaviors, traditions, and systematized rhetoric. The prevalence of male-only activities increased comity and greased the wheels of policymaking, influenced which congressmen attained institutional power, and eased the daily work life of those men who simply wanted to be popular amongst their peers. At the same time, this multitude of spatial restrictions, discursive slights, and everyday difficulties signaled to female legislators that they were not a natural element within congressional life. In the 1970s, the women's movement would provide tools that congresswomen could use to challenge these social norms and gendered hierarchies. But through the 1960s, this masculine sociability, grounded in tradition, allowed men in Congress to retain power over what they perceived as their U.S. Congress and their legislative process.

LÆRERE, POLITIK OG PROFESSION

DANMARK I 1960'ERNE OG 1970'ERNE

■ NING DE CONINCK-SMITH

INTRODUKTION

I november 1970 var Ballerup-Måløv skolevæsen på den københavnske vestegn vært for en nordisk konference om åben-plan-skolen. Kommunen havde besluttet at satse på det nye koncept på et tidspunkt, hvor elevtallet blev forøget med 1.000 om året, samtidig med at der kom 100 nye lærere til.

Kommunen havde igangsat et voldsomt skolebygningsprogram til at huse de mange nye elever og deres lærere. Konferencen blev afholdt på to af de senest opførte skoler, Hedegårdsskolen og Rugvængets Skole, der begge havde en afdeling i åben plan. I Sverige og Norge havde åben-plan-skolen slået rødder kort forinden, inspireret af skolebyggerier i USA og England. Nye gruppedynamiske og individbaserede læringsteorier udfordrede i efterkrigsårenes USA det velkendte klasserum, mens udviklingen i England var centreret omkring udformningen af særlige læringsmiljøer for elever helt ned til børnehvealderen.¹

I Danmark var der endnu kun de to skoler i Ballerup, men yderligere syv var i støbeskeen. Det var især kommuner i omegnen af hovedstaden og landets store provinsbyer, som var tiltalt af tanken. Åben plan var ikke kun billigt og rationelt byggeri, det rummede også pædagogiske muligheder for en mere kreativ og sammenhængende skolehverdag for de mindste elever, individuelt tilrettelagt undervisning, gruppearbejde, valgfag og undervisning på tværs af klasserne for de større elever og øget samarbejde blandt lærerne.²

I Ballerup og i nabokommunen Gladsaxe, som gik med de samme byggeplaner, var de nye skolerum et tilbud til de mindste elever, der havde brug for tryghed og trivsel ved skolestart. Eller som viceskoleleder Henrik Hestbæk udtrykte det i sit indlæg ved konferencens start:

I alle de nordiske lande er man klar over, at barnets alder er et ret dårligt udvælgelseskriterium for skolebegyndere. Vi erkender tillige, at først når skolemiljøet bliver indrettet til også at modtage de elever, der gennem deres tidlige barneår i lidet stimule-

¹ Ebbe Kromann: "Åben-plan skoler – fortid og fremtid", *Uddannelseshistorie*, 1974, s. 73-88. I 1969 besøgte en dansk delegation fra Undervisningsministeriet USA, jfr. *Uddannelse*, nr. 9, 1969. Om udviklingen i England efter 2. Verdenskrig, se Catherine Burke: *A Life in Education and Architecture*. Mary Beumont Medd, London: Ashgate 2013, s. 107-196.

² Vagn Rabøl Hansen: *Åben-plan skolen*, København: Folkeskolens Forsøgsråd 1973, s. 8.

rende miljøer, udviklingsmæssigt er blevet retarderede i forhold til de fleste af deres jævnaldrende, kan vi for alvor gøre noget for disse børn.

Hans udtalelser ekkoede konklusionerne i Socialforskningsinstituttets undersøgelser, som viste, at efterkrigsårenes uddannelseseksplosion især var kommet middelklassens børn til gode, mens elever med en uddannelsesfremmed baggrund ikke i samme grad fortsatte i skolesystemet efter undervisningspligtens ophør med 7. klasse.³

For at imødegå denne ubalance, og ruste elever fra de lavere sociale grupper bedre, havde man i kommunen besluttet at tilbyde alle elever plads i en børnehaveklasse. Tilbuddet blev vel modtaget af forældrene, og omkring 85 procent af børnene startede i skole som seksårige. Denne nye "småbørnsundervisnings pædagogik" havde bidraget til, at "tidligere tiders stive organisation" var blevet løst op, samtidig med at lærergerningen havde fået et nyt indhold. "Lærerenes mangeårige åg, terperiet, bliver i stedse højere grad afløst af mere ædle pædagogiske opgaver", lød det fra viceskolelederen. Til disse "ædle opgaver" hørte, at læreren evnede at fungere som inspirator, organisator og koordinator, at han var god til selv at lave undervisningsmateriale og til at samarbejde med sine kolleger. Endvidere var det et krav til de lærere, som blev ansat i kommunen, at de var i besiddelse af "en positiv holdning til demokratiske processer i skolen".⁴ Læreren skulle således være indstillet på at lytte til eleverne og give dem plads og medbestemmelse.

DA LÆRERGERNINGEN BLEV POLITISK

Indlæggene på konferencen slog en tone af pædagogisk fornyelse an, som ikke bare materialiserede sig i de nye skolebyggerier, men som også udgjorde den umiddelbare kontekst for den første danske lærerstrejke. Den tog nemlig sin begyndelse i Ballerup-Måløv kommune, i spisefrikvarteret den 22. marts 1973 på Skovlunde Skole. I løbet af ganske kort tid havde den bredt sig til kommunens øvrige skoler og til skoler i resten af landet. Da man gjorde tallene op, viste det sig, at 20.000 lærere havde nedlagt arbejdet – og at omkring 300.000 elever havde mærket konsekvenserne heraf. Det svarede til ca. 40 procent af lærerne – og lidt under halvdelen af eleverne.

Strejken fandt sted på et tidspunkt, hvor lærerkorpsets sammensætning var under forandring. Seminarieloven fra 1966 gjorde det af med "manden fra ploven", fremover krævede det en studenter- eller HF-eksamen at blive optaget på læreruddannelsen. De store årgange i kombination med at stadig flere elever fortsat-

³ Se f.eks. Erik Jørgen Hansen: *De 14-20 åriges uddannelsessituation, 1965. Bd I, Social og geografisk rekruttering*, Kbh. Teknisk Forlag 1968 (1975).

⁴ Ballerup-Måløv Kommune. Skoleforvaltningen: *Rapport om skoler med åben plan* nr. 1, 1970, s. 7-9.

te efter 7. klasse, udviklingen af specialundervisningen og de mange skoleforsøg med bl.a. delehold, skabte en voldsom lærerefterspørgsel op igennem 1960'erne. I 1973 var der ca. en tredjedel flere lærere end fem-seks år tidligere, nemlig omkring 50.000. Alt andet lige betød det en markant foryngelse. Lærerstanden var også på vej til at skifte køn, stadig flere lærere i folkeskolen var kvinder, og i skoleåret 1972/73 var der omkring 25 procent flere kvinder end mænd.⁵ I modsætning til deres mandlige kolleger, som traditionelt havde haft landlige rødder, kom mange af kvinderne fra byernes voksende lag af funktionærer og faglærte arbejdere.

Ballerup-Måløv kommune var sammen med Albertslund og Gladsaxe én af de såkaldt røde kommuner på den københavnske vestegn.⁶ Det var her, de unge lærere søgte hen, når de havde fået nok af stivnakkede kolleger og inspektører andre steder, og det var her, de unge familier slog sig ned.⁷ Tilflytningen til Ballerup-Måløv var så voldsom, at det kommunale skolebyggeri havde svært ved at følge med. Fem af kommunens skoler var således blandt de største i hele Københavns Amt, ligesom man også havde de højeste klassekvotienter.⁸ I alle de tre omegnskommuner sad der fremsynede folk i ledelsen af skolevæsenet – og alle tre steder havde 1960'ernes velstandsstigning skabt de økonomiske muligheder for en markant udbygning, men også for eksperimenter og nytænkning.⁹

Det særlige ved denne strejke var, at det var tjenestemænd som gik i strejke. Lærerkollegiet på Skovlunde Skole var ikke kendt for at være specielt progressivt, snarere tværtimod. De "var noget satte og pæne", som Finn Gunst Christensen, der var lærer på Hedegårdsskolen huskede dem. På den skole anså de sig selv som røde, og "jeg skal da love for, at vi kom med i en fart".¹⁰

Tjenestemænd måtte imidlertid ikke strejke, og 1973-strejken – og en efterfølgende afholdelse af faglige møder i arbejdstiden i 1979 – var dele af de såkaldt vilde strejker, som karakteriserede 1970'erne. De brød med det etablerede overenskomstsysteem, og de var vilde i den forstand, at der i forbindelse med strejkerne udvikledes en række ny aktionsformer så som blokader og aktions- og støttekomiteer uden om fagtoppen, som ikke var set før. En lidt mindre bemærkning var også, at de offentlige ansatte gik i strejke med sygeplejerskerne, lærerne og postarbejderne som nogle af de toneangivende grupper. For lærerne skete der

⁵ *Danmarks Statistik* diverse årgange.

⁶ Se Thorsten Villum Hansen mfl.: *Lærerviv i Ballerup. Ballerup Lærereforening 1957-1997*, Ballerup: Ballerup Lærereforening 1997. Se også Mette Jensen: *Fra Stenøkse til computer. Udstilling om Ballerups historie på Ballerup Egnsmuseum*, Ballerup: Ballerup Egnsmuseum 2004. Om Gladsaxes skolehistorie se kapitlet om folkeskolen i de store forsøgsår 1960-1988 i Gladsaxe Historisk-Topografiske Selskab: *Gladsaxe-bogen*, III, 1991, s. 235-260.

⁷ Karen Borgnakke: *Skole, lærer, lønarbejde*, København: Unge Pædagoger 1977, s. 252-254.

⁸ Borgnakke, *Skole, lærer, lønarbejde*, s. 253.

⁹ Se også Anette Faye Jacobsen m.fl.: *Da skolen blev sin egen. Dansk skolehistorie. Tiden 1920-1970*, bd. 4, Århus: Aarhus Universitetsforlag 2014.

¹⁰ Citeret fra Thorkild Thejsen: "1970'erne: Skoleudvikling, kritiske lærere og strejker" i Thorkild Thejsen (red.): *Lærernes kampe – kampen om skolen*, 2014 [under udgivelse].

en markant radikalisering, således at Socialistisk Folkeparti omkring 1990 var lærernes foretrukne politiske parti, og dermed havde skubbet Det radikale Venstre og Det Konservative Folkeparti, som havde tegnet lærerstanden tidligere, ud på sidelinjen.¹¹

Hvor strejken i marts 1973 i de meget få fremstillinger af skolens historie efter Anden Verdenskrig stort set ikke behandles, har den inden for det sidste års tid været genstand for fornyet opmærksomhed. Det skyldes muligvis lærerlockouten i foråret 2013, men formentlig i lige så høj grad et ønske om at bidrage til diskussionen om lærergerningens nyere historie, hvor forholdet mellem kald, lønarbejde og profession står centralt.¹² Flere empiriske forhold, som kan have ledt frem til aktionen, er derved blevet afdækket, bl.a. oprettelsen af en strejkefond i Danmarks Lærerforenings regi i 1960, men også en tiltagende faglig debat i kølvandet på den *Blå Betænkning* – og den centrale rolle, som DLF's pædagogiske udvalg kom til at spille i forbindelse med udformningen af ni-punkts programmet i 1969. Programmets ni punkter kom til at udgøre hovedtrækkene i den skolereform, som blev til mellem 1972 og 1975, hvor bl.a. undervisningspligten blev forlænget til 9 år, kristendommen gled ud af formålsparagraffen, og den tidlige deling af eleverne i boglig og almen linje blev ophævet. Ligeledes kan det have spillet en rolle, at afstanden mellem landsby- og købstadslærerne både løn- og arbejdsmæssigt var blevet formindsket, efter centralskolernes indtog i landdistrikterne, således at lærerne i stigende grad fremstod som en samlet stand. Også spørgsmålet om, hvem der stod bag strejken, har været drøftet. Der synes at være enighed om, at strejken ikke var drevet frem af socialistiske elementer, men snarere var en hverdagsagtig reaktion på en utilfredshed bygget op over lang tid.

Den konklusion anfægtes ikke i denne artikel, som i hovedtræk var skrevet, inden de omtalte bidrag blev publiceret. Men hvor disse har en mere afgrænset karakter, der ser på problematikken indefra, fra lærernes egen verden, har jeg tænkt konflikten udefra med afsæt i spørgsmålet om, hvorfor noget i hverdagen

¹¹ Se Jesper Due og Jørgen Steen Madsen: "Centraliseret decentralisering. Overenskomstforhandlinger på det offentlige arbejdsmarked i 1970'erne og 1980'erne", Årbog for arbejderbevægelsens historie, 20, 1990, s. 135-165; "Arbejdskonflikter i Danmark", *leksikon.org*; "Slumstorreri og 'Vilde strejker'", *Den Store Danske Encyclopædi*, www.denstoredanske.dk; samt "Uddannelsesprotester i Danmark efter 1960", *leksikon.org*.

¹² Danmarks Lærerforening var ikke glad for strejken, og den omtales derfor kun indirekte i det festskrift, som foreningen udgav i 1974 i anledning af 100 års dagen. Se Ib Koch-Olsen (red.): Lærerne og folkeskolen gennem 100 år, København: Danmarks Lærerforening, 1974, s. 371. Som den første trak den senere redaktør af *Folkeskolen*, Thorkild Thejsen, konflikten frem i en række interviews med lærere, som blev bragt i tidsskriftet *Unge Pædagoger* i 1970'erne og siden samlet i Thorkild Thejsen: *Samtaler med lærere*, Unge Pædagoger, 1980. I forbindelse med en ny publikation, som Danmarks Lærerforening udgiver i anledningen af 200 året for folkeskolen i 2014, har Thejsen igen sat fokus på strejken. Thorkild Thejsen (red.): *Lærernes kampe – kampen om skolen*, 2014 [under udgivelse]. Strejken er også behandlet i Keld Grønder-Hansen: *Den gode, den onde og den engagerede – 1000 år med den danske lærer*, København, Muusmanns forlag, 2014, s. 310 og 315-316.

bliver politisk – og hvad der skal til, for at det sker. Det er de sociale og kulturelle processer, som gjorde noget i lærerhverdagen politisk og den betydning, det (måske) fik for lærernes professionelle selvbevidsthed, som har været styrende.¹³

Artiklen er også tænkt som et stykke skolehistorisk samtidshistorie og dermed en illustration af de kildemuligheder, der åbner sig i krydsfeltet mellem materialitet, diskurs og erindring.

KONTEKST

1973 var et centralt år i den danske samtidshistorie. Det var året, hvor antallet af indvalgte partier i Folketinget fordobledes fra fem til ti ved efterårets valg, og især protestpartier på den borgerlige fløj med Fremskridtpartiet, Centrum-Demokraterne og Kristelig Folkeparti blev styrket. Herved blev der rokket ved de midtsøgende konstellationer, som havde karakteriseret velfærdsstatens opbygningsfase siden 1950'erne. Den politiske uro skyldtes en blanding af et stadig stigende skattetryk, en vrede mod de offentlig ansatte, men også en kulturel reaktion på modernitetens indtog med EF, kvindekamp, fri abort, sekularisering – og moderne samtidskunst som ikke lignende "noget". Denne reaktion ramte i 1974 også folkeskolen og udviklede sig til den såkaldte indoktrineringsdebat, hvor borgmesteren i Ballerup-Måløv kommune, socialdemokraten Kai Burchardt, siden hen beskyldte lærerne for at være røde abekatte og rendestensundervisere.¹⁴

I Undervisningsministeriet arbejdede man med en ny folkeskolelov, som for alvor skulle indfri de tanker, der lå i den *Blå Betænkning* fra 1960-61 om udviklingen af en skole, som gjorde børnene til lykkelige og harmoniske mennesker og som formåede at få alle med. Erfaringerne fra Sverige spillede en vægtig rolle. Her havde man op igennem 1960'erne indført enhedsskolen og forlænget skolegangen til ni år. I Danmark blev eleverne stadig delt i en almen og en boglig linje efter femte klasse, og undervisningspligten var kun syv år.

Der var dog tegn på ændringer, og i de såkaldte "røde kommuner" og andre steder i landet benyttede man sig flittigt af den forsøgsparagraf, som var indskrevet i 1958-loven. Det gjorde det muligt at udskyde delingen i 5. klasse til 7. klasse – og at eksperimentere med sammenholdte 8.-10. klasser. For stadig flere elever fortsatte deres skolegang, og som en konsekvens blev undervisningspligten på nationalt plan forlænget til ni år i 1972. Det skete alt sammen med velvillig bistand fra Folkeskolens forsøgsråd, der gerne betalte, hvad det kostede i timer og materialer til de mange forsøg med individualiserende undervisningsformer – og på at åbne skolen ud mod det omgivne samfund. I dette arbejde var det nye orien-

¹³ Som inspiration se Steven Pincus and William Novak: *Political History after the Cultural Turn, Perspectives on History*, 2011 online; Ute Frevert et al.: *Neue Politikgeschichte. Perspektiven einer historischen Politikforschung*, Frankfurt/MCampus Verlag 2005 og Tobias Weidner: *Die unpolitische Profession*, Frankfurt/M: Campus 2012.

¹⁴ Se herom i Ellen Nørgaard: *Indoktrining i folkeskolen*, København: Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag 2008, s. 127.

teringsfag, som var kommet ind med 1958-loven i 8.-9. klasserne, centralt. Øverst på den skolepolitiske ønskeseddel stod mobiliseringen af intelligensreserverne i demokratiet og velfærdssamfundets navn.¹⁵

Mobilisering var imidlertid ikke tilstrækkeligt; det skulle være en arbejdskraft som var omstillingsparat og til stadighed evnede at tilegne sig ny viden og nye synspunkter i en foranderlig tilværelse:

Skal det lykkes, må hele skolens udgangspunkt med udgangspunkt i faget orientering gennemsyres af en pædagogisk holdning, som mere ser som sit mål i at "lære eleverne at lære" end at udstyre dem med et bestemt mål af parat viden, og som inddrager elevens hele tilværelse i skolen og vekselvirkningen mellem hjemmet, skolen, arbejdspladsen og det øvrige samfund i undervisningen,

som skoledirektør Holger Knudsen fra Ballerup formulerede det i en artikel i *Pædagogisk Orientering* fra 1965.¹⁶ Bladet var organ for Pædagogisk Landsforening for faget Orientering (PLO),¹⁷ og i 1964 blev han foreningens første formand.

Med dette in mente var det ikke overraskende, at Ballerup-Måløv kommune under Holger Knudsens ledelse kastede sig ud i store reformer af skolens form og indhold, ligesom man også betrådte nye stier i samarbejdet med lærerne. I 1968 tog skoledirektøren således initiativ til Formandsmødet. Her mødtes hver 4. torsdag formand og næstformand for Ballerup Lærerforening og formand og næstformand for Fælleslærerrådet – som repræsenterede kollegerne på samtlige af kommunens skoler – med skoledirektør og vicedirektør. I dette regi blev der lavet en lang række aftaler om lærernes (over)timebetaling under de nye tider, hvor emneuger, lejrskoler, forældremøder m.m. kom til at høre til skolens orden.

Dermed var kommune og kredsforening på forkant med udviklingen. Mange andre steder var kredsen fortsat lig med "en kommodeskuffe hjemme hos formanden" eller en kaffeklub.¹⁸ Det ophørte dog i de følgende år, efter at løn- og pensionsberegningerne med kommunalreformen i 1970 var overgået til kommunerne fra de nedlagte amtsskoleinspektioner. Det var de ganske uvante med, og kredsene og Danmarks Lærerforenings hovedkontor i København måtte derved på banen i et hidtil uhørt omfang.¹⁹

¹⁵ Se også Ning de Coninck-Smith, Lisa Rosén Rasmussen og Iben Vyff: *Da skolen blev alles. Dansk skolehistorie. Tiden efter 1970*, bd. 5, Århus: Aarhus Universitetsforlag 2014.

¹⁶ Gengivet i Birte Kjær Jensen, Poul Lassen og Steen Sjørslev (red.): *Degn og Direktør. Festskrift til Holger Knudsen*, København, Undervisningsministeriets Forlag, 1994, s. 79-80.

¹⁷ PLO nedlagde sig selv i 2009.

¹⁸ Jørgen Steen Madsen og Jesper Due: *Fra lokalkreds til fagforening*, København: Københavns Universitet 1987, s. 3-4 og *Folkeskolen*, 45, 1969. Tjenestemandsansættelsen ophørte i 1992, hvorefter KL overtog forhandlingerne på kommunernes vegne.

¹⁹ Kierkegaard, Kjeld: *Danmarks Lærerforenings sekretariat indtil 1985*, (stencil), s. 69.

Med i forsøgsarbejdet havde man tidens førende eksperter fra kredsen omkring Danmarks Pædagogiske Institut og Statens Pædagogiske Forsøgscenter i Rødovre. Det var et klima af optimisme og eksperimenteren. "Pædagogikken var i højsædet i den første del af 70'erne", skriver lærer Rigmor Jark, som i disse år var aktiv i lærerforeningen, i et tilbageblik. "Gennemsnitsalderen for lærere lå på 30 år, og vi gik på med krum hals. Rammerne var vide og ressourcerne til dem, der ville gå nye veje, var til stede".²⁰

Samtidige kilder hævdede, at det ved ansættelsessamtalen på skoledirektørens kontor blev understreget "at man fra skoleforvaltningens side ser velvilligt på utraditionelle, nyskabende undervisningsforløb, ligesom man belønner de lærere, som således har gjort sig fortjent til det, ved at udnævne dem til skoleinspektører, viceskoleinspektører, konsulenter m.m."²¹

Fornyelserne bekom tilsyneladende forældrene vel. De var nærmest overvældede af den interesse, som skolevæsenet viste dem med ugesedler, kontaktbøger, forældredage, hjælpemødre og -fædre (der bagte boller, tog med på udflugter og hjalp med matematik og dansk), far-mor-grupper, foredrag og studiekredse. Det var på én gang nyt, men også i tråd med udviklingen, som i stigende grad var opmærksom på samarbejdet mellem skolen og hjemmet. I 1970 fik forældrene således styrket deres repræsentation ved en skolenævnreform, og i den nye folkeskolelov fra 1975 blev deres medopdrageransvar skrevet direkte ind i formålsparagraffen. Der var dog en vis skepsis over for åben-plan-princippet i de større klasser. Forældrene på Højagerskolen fandt, at det var i orden at have børnehaveklasserne i åbent plan, mens de ikke var sikre på, det var en god ide, når "børnene skulle til at 'lære' noget".²²

Men hvad med lærerne, hvordan så det ud rundt omkring i landet – og hvor var de henne i alle disse forandringer?

KONFLIKT

I foråret 1973 var overenskomstsituationen på det private arbejdsmarked kørt fast, og det ene strejke- og lockout varsel tog det andet. Den 21. marts var storstrejken en realitet, og 258.000 lønmodtagere ude i konflikt.²³

Økonomiminister Per Hækkerup meldte ud, at der skulle spares 400 millioner kr. mere på de offentlige finanser – underskuddet var på omkring 1 milliard kr. (som det havde kostet at bygge velfærdsstaten op) mere, end oprindeligt beregnet. Ved at udskyde reformen af folkeskolen til 1973/74 kunne der spares 117 millioner, og resten kunne hentes ved at nedsætte timelængden fra 50 minutter

²⁰ Jensen, *Degn og direktør*, s. 100.

²¹ Borgnakke, *Skole, lærer, lønarbejde*, s. 254.

²² Rapport nr. 3 om skoler med åben plan på grundlag af materiale fremlagt på Højager-konferencen 1972, Ballerup-Måløv Kommune, januar 1973.

²³ *Avisårbogen* 1973, diverse datoer.

til 45, og øge lærernes undervisningstid fra 27 til 30 lektioner. Forliget var handlet af med Socialistisk Folkeparti, som var støtteparti for den socialdemokratiske mindretalsregering under statsminister Anker Jørgensens ledelse.

Det havde længe været en kendt sag, at folkeskolen og især overtimebetalingen som følge af en stor lærermangel måtte holde for, og i 1972 havde ministeriet udsendt en utvetydig opfordring til kommunerne om at spare på lærerkræfterne, øge klassekvotienterne for de nye 1. klasser og sætte timetallet ned til et minimum for klasser med 21 eller færre elever. Anledningen var en forventning om yderligere lærermangel som følge af overgangen til den nye læreruddannelseslov, der havde gjort det af med præparanderne og manden fra ploven, samtidig med at den nye læreruddannelse var blevet gjort fireårig.²⁴

Uanset hvad, var økonomiministerens udmelding i lærerkredse tydeligvis dråben, der fik bægeret til at flyde over. Fra Danmarks Lærerforening (DLF) forlød det, at forslaget var et indgreb i den aftale om undervisningstiden, som var indgået med Danmarks Lærerforening tre år tidligere. Ved tjenestemandsskiftreformen i 1969 var DLF nemlig blevet forhandlingsberettiget. Reformen bragte tjenestemændene lønmæssigt op på siden af de mange overenskomstansatte grupper, som var blevet ansat i staten op igennem 1960'erne, ligesom man også nærmede sig lønudviklingen på det private område. Ved samme lejlighed fik lærerne tildelt 250 timer – de såkaldte rådighedstimer – som et udtryk for, at lærergerningen i stigende grad var kommet til at omfatte en lang række andre ting end undervisning. Den konstante efterspørgsel på lærere havde sandsynligvis været et magtfuldt argument ved forhandlingsbordet.²⁵

Forud var gået et forløb, hvor lærernes undervisningstid i 1961 var blevet nedsat fra 36 til 32 timer. Op igennem 1960'erne pressede Danmarks Lærerforening på for en yderligere reduktion. De mange ændringer efter 1958-loven i retning af mere individualiseret undervisning, gruppearbejde, faglig ny-orientering, inddragelse af AV-midler og forventninger om et udvidet forældresamarbejde lagde ifølge foreningen helt uhørt pres på lærerne. En undersøgelse foretaget i vinteren 1968/69 blandt lærere på Rasmus Rask Skolen i Bellinge Kommune på Fyn viste, at samtlige lærere havde fem timers overarbejde om ugen, og i foreningens blad *Folkeskolen* diskuteredes, hvordan tillidsmandssystemet kunne udbygges, og om tiden ikke var moden til at lærerne – ligesom deres overenskomstansatte kolleger i gymnasiet, som i 1969 gennemførte en seksugers strejke – gik i strejke, tjenestemænd eller ej.²⁶ Femdagsugens indførelse i 1970 imødekom nogle af lærernes krav, idet lektionstallet blev sat ned fra 30 til 27.²⁷

²⁴ Uddannelse 1972, s. 176.

²⁵ Se Koch-Olsen: *Lærerne og folkeskolen*, s. 303-308.

²⁶ *Folkeskolen*, 44, 1969, s. 2164-2169, nr. 18, 1969, nr. 20, 1969, nr. 9, 1970.

²⁷ Jesper Due og Jørgen Steen Madsen: *Fra lokalkreds til fagforening. De lokale fagforeningers tilblivelse i Danmarks lærerforening*, 1987, s. 51. Se også Due og Madsen, "Centraliseret decentralisering" og *Folkeskolen*, nr. 45, 1969.

Selvom der blev stadig flere overenskomstansatte i den offentlige sektor, havde ønsket om et loyalt medarbejderkorps vejet tungest, når det gjaldt folkeskolen. Det hed følgelig i lærernes kaldsbrev, §10, at "en tjenestemand (skal) samvittighedsfuldt overholde de regler, der gælder for hans stilling, og såvel i som uden for tjeneste vise sig værdig til den agtelse og tillid, som stillingen kræver..."²⁸

Det var imidlertid netop dette påbud, lærerne på Skovlunde Skole, hvor strejken tog sin begyndelse den 22. marts 1973, valgte at overhøre. På mødet rasede de mod økonomiminister Per Hækkerups udtalelser i TV-Avisen aftenen forinden. Her havde han givet udtryk for at overtidsbetalingen i folkeskolen var løbet helt af sporet. "Det kan ikke være meningen, at vi skal lønne folk for overtimer, når de godt kunne klare det samme i arbejde i deres normale arbejdstid". Lærerne burde bestille mere end hidtil – mens eleverne fik fri lidt tidligere. Til sidst satte han trumf på med bemærkningen: "Ja, jeg havde nær sagt, at det er da et udmærket system, hvis børnene slipper lidt tidligere, og lærerne slipper lidt senere".

Udtalelsen udløste ikke kun en storm af protester men også arbejdsnedlæggelser på skoler over hele landet. "Der blev ringet rundt, telefonlinjerne glødede", som det huskes af Rigmor Jark mange år senere.²⁹

I Næstved var ni af kommunens 17 skoler berørt, og der blev indkaldt til tilidsmandsmøde. Kredsformand Per Blistrup søgte at lægge en dæmper på gemytterne, og understregede at det var ulovligt at strejke som tjenestemand. Resultatet af mødet blev, at hver skole måtte handle, som den ville. Hækkerups bemærkning om at "lærerne var dovne kanaler" havde i kombination med oplysninger om, at der strejkedes på andre skoler, og at der ikke havde været forudgående forhandlinger om forslaget, fremprovokeret reaktionen, mente kredsformanden, mens overlærer Henning E. Jensen supplerede med information om, at han havde kontaktet den skolepolitiske ordfører for den konservative gruppe i Folketinget og fået det bestemte indtryk, at der ikke var indkaldt til forhandlinger.

"Efter Per Hækkerups flabede udtalelser opfattede man det, som om forslaget skulle trækkes ned over hovedet på lærerne uden forhandling, og stemningen var meget ophidset", som overlæreren beskrev det, da man efterfølgende skulle gøre boet op.³⁰

Fra mandag den 26. marts gennemførte lærerne mange steder arbejdsvægringsaktioner.³¹ Deltagelse i alle sociale aktiviteter ud over undervisningen, hvad

²⁸ Gengivet i journalsag 1974-4521-1, Undervisningsministeriet, Personalesager kasse 1259, Rigsarkivet.

²⁹ I november 2012 interviewede jeg fem af tidligere lærere fra Ballerup-Måløv Kommune, som alle have været fagpolitisk aktive i årene omkring strejken, deriblandt Rigmor Jark, som senere blev kredsformand.

³⁰ Citater i journalsag 1974-4521-1, Undervisningsministeriet, se note 28.

³¹ Først fra 1977 findes der statistik vedr. arbejdsnedlæggelser i det offentlige, se s. 509 i Flemming Mikkelsen: "Shopfloor Strike Strategies Among Public Employees", *Economic and Industrial Democracy*, vol. 19, 1998, s. 505-538. Det er ikke klart, hvor udbredt den efterføl-

enten det var forældremøder, forældrekonsultationer, lejrskoler, klassefester, featureuger m.m., ophørte. Det var netop denne lange række af socialpædagogiske aktiviteter, som siden 1960'erne havde udløst krav om og indfrielse af overtidsbetaling. Eleverne skulle dog ikke straffes helt – og i Sydals kommune besluttede lærerne f.eks., at to planlagte skolefester ikke ville blive berørt.

Lokalt var myndighederne i oprør. På Sydals samledes skolekommissionens medlemmer og udtalte deres skarpeste misbilligelse: "Navnlig fandt man lærernes fremgangsmåde stridende mod det hensyn, de skylder forældrene, ligesom vi finder, at de har vist børnene et meget dårligt eksempel ved at benytte sådanne udenomsparlamentariske metoder", som formanden Eskil Rasmussen skrev til kulturudvalget.

Man forventede, at der ville blive taget skridt til at idømme lærerne en bod og eventuelt også afskedigelse af de mest aktive. Også i Ballerup-Måløv Kommune tog myndighederne til orde, idet borgmester Kai Burchardt sendte et undskyldende brev ud til forældrene, mens skoledirektør Holger Knudsen på det kraftigste opfordrede skolernes personale til ikke at tilslutte sig den sympatidemonstration, som Landsorganisationen af Elever havde planlagt til fredag den 30. marts. Brevet fra skoledirektøren sluttede med følgende passus:

Skulle det ske, at en lærer udsættes for et så stort pres ved elevers ønske om at drøfte den varslede situation, at en normal undervisningssituation er umulig at gennemføre, bør vedkommende lærer i samråd med skolens inspektør søge at holde drøftelserne mellem eleverne inden for ordnede og objektive rammer samt snarest muligt søge at genetablere normal undervisning.³²

Mange forældre stillede sig uforstående og syntes, at børnene blev taget som gidsler i en kamp mellem lærerstanden og regeringen. I Hjørring protesterede formanden for den lokale afdeling af Socialdemokratiet mod, at lærerne havde benyttet skolens adressekartotek til at sende information ud til forældrene, og på Hedegårdsskolen i Ballerup ønskede forældrene at sikre sig, at en lignende strejke ikke gentog sig. Timetallet var i forvejen så lavt i forhold til pensum, at eleverne ikke kunne tåle at miste en eneste time, stod der i deres henvendelse til skoledirektør Knudsen.³³ Også i Valby var kredsen af Socialdemokrater opbragt over den skrivelse, som eleverne havde fået med hjem om mandagen. "Der må skrives ind under én eller anden form – lærerrådet bør pålægges at fremsende en beklagelse over de urigtige påstande", skrev bestyrelsesmedlem Mogens Camre i et

gende arbejd-efter- reglerne aktion var, ej heller dens længde. I Sydals Kommune skulle den vare til 1. april.

³² Brev af 29.3.1973 og brev af 27.3.1973, Ballerup Stadsarkiv.

³³ Brev af 25.3.1973, Ballerup Stadsarkiv.

personligt brev til undervisningsminister Knud Heinesen.³⁴ I brevet havde lærerne gjort opmærksom på, at der var tale om et overenskomstbrud, en lønnedgang på mindst 10 procent, og at "de voldsomme besparelser helt ensidigt var blevet pålagt én erhvervsgruppe". Resultatet ville blive et større arbejdspress for alle. På Roholmskolen i Herstederne opfordrede forældreforeningen forældrene til at holde børnene hjemme og kommunalbestyrelsen til at tage affære. Skulle det ikke have konsekvenser, at man strejkede som tjenestemand?

"Før disse spørgsmål er besvaret, kan vi ikke anbefale forældrene at sende deres børn i den kommunale skole, al den stund vi ikke aner, om vore børn bliver sendt hjem igen uden vor viden, hvilket er absolut uacceptabelt", som der stod i en henvendelse til kommunen.³⁵ I dagspressen var der kritiske læserbreve, og en leder i dagbladet *Information* konstaterede tørt, at "så længe lærerne ikke giver anvisninger på reformer, der på en gang åbner mulighed for besparelser og forbedringer, kan deres protester mod flere lektioner til samme løn ikke behandles som andet end en regulær kamp for lønningsposen".³⁶

Der gik kun kort tid, før regeringen ændrede signaler, det skete allerede den 23. om aftenen, og en aftale kom i stand. Timelængden blev reduceret fra 50 til 45 minutter og arbejdstiden udvidet til 28 timer, men kun frem til 1975, hvor den skulle sættes ned til 27 timer igen. Umiddelbart kunne det se ud som en sejr, men efter Danmarks Lærerforenings opfattelse var der tale om en "klar forringelse af vores vore forhold", som formanden Jørgen Jensen udtrykte det på repræsentantskabsmødet i april 1973. Lærerne havde nemlig måtte acceptere nedskæringer i vikarlønningerne og en indskrænkninger i betaling for stileretning og overtimer.³⁷ Men hellere det end et diktat:

Jeg mener, at vi, den politiske situation taget i betragtning, må leve med dette her, og jeg vil også af andre grunde anbefale, at repræsentantskabet tiltræder. Man kan godt gå på barrikaderne og kæmpe, hvis man har moralsk støtte. Denne situation er vi imidlertid ikke i. Der er desværre ikke synderlig stor forståelse for vor situation ude blandt befolkningen, og vi må nok erkende, at vi i højere grad end andre er afhængige af vort forhold til omgivelserne, dersom vort arbejde skal lykkes.

³⁴ Begge skrivelser i journalsag 1974-4521-1, Undervisningsministeriet, Personalesager jfr. note nr. 28.

³⁵ Samme

³⁶ Citat hos Thorkild Thejsen: "Lærerstrejken", *Politisk Revy*, nr. 247, 1974, s. 18-19; Mikkelsen: "Shopfloor Strike Strategies"; Borgnakke, "Skole, lærer, lønarbejde", s. 168. Se også Thorkild Thejsen: "Lærerrollen – fra degn til professionel" i Hans Jørgen Kristensen og Per Fibæk Laursen: *Gyldendals pædagogikhåndbog*, København: Gyldendal 2011, s. 365-385.

³⁷ Borgnakke, "Skole, lærer, lønarbejde", s. 167 og *Folkeskolen*, nr. 16-17, 1973, s. 767-769.

Der var enkelte oppositionelle stemmer mod forliget, en gruppe lærere fra Esbjerg og Ry forsøgte uden held at samle underskrifter fra 10 procent af medlemmerne, så forligsteksten kunne komme til urafstemning.

POLITIK OG PROFESSION

Vi var samvittighedsfulde tjenestemænd, som tog det alvorligt, at vi havde ansvaret for at give børnene den bedst mulige undervisning, og vi syntes, at vi havde rigeligt at bestille i hverdagen. Vi havde alle sammen hørt Hækkerup i TV, og så fik vi altså nok. Kollegerne valgte mig og vores viceinspektør til at udtale sig til offentligheden. Det handlede slet ikke om partipolitik, jeg tror overhovedet ikke, at det strejfede os. De røde lærere, de var jo i Ballerup – ikke i Måløv, men der var ingen uenighed, da vi mødtes

fortæller den tidligere lærerrådsformand på Skovlunde Skole Agnete Lohmann Christensen mange år efter.³⁸ En anden lærer fra Rosenlundsskole, Rigmor Jark, huskede, at hun stod hjemme og satte en hylde op, ”da min kollega ringede og fortalte, at når man strejkede, skulle man være på skolen ... så lidt havde jeg forstået, men skyndte mig derhen”.³⁹

Begge erindringsglimt vidner om det overraskende og grænseoverskridende i aktionen. Også inde hos Danmarks Lærerforening kom det ganske uventet, at tjenestemænd kunne gå i strejke: ”Det var ikke alene et chok for formanden, men for alle. Hækkerups udspil, strejkende tjenestemænd, det hele kom sgu bag på os”, beskriver den tidligere sekretariatsleder Svend Emil Nielsen situationen og fortsætter: ”Det væltede ind med henvendelser. Og vi fik travlt – sendte folk ud i landet, kontaktede partier, ministre og andre organisationer. Der blev knoklet, og vores lille trykmaskine kørte ligesom vi andre i døgndrift”.⁴⁰

Ude i landet var medlemmerne imidlertid langt fra tilfredse med DLF's opfordringer til at lade strejkevåbenet ligge. Lærerne mente, at der var tale om et aftalebrud i en grad, så selv DLF måtte karakterisere aktionen som fuldt forståelig. Alt andet lige ville det have været udtryk for ”sindets dvaskhed og standsmæssig ligegyldighed”, hvis lærerne ikke havde reageret. ”Vi kan ikke erindre, at standen har været udsat for en lignende provokation, en sjakren med de helt elementære forudsætninger for en skolereforms gennemførelse, en grov tilsidesættelse af forhandlingsprocedurens skrevne og uskrevne love”, som der stod i et særnummer af *Folkeskolen* fra marts 1973.

Standen var provokeret, en aftale var brudt – og som loyale tjenestemænd havde man krav på en anden respektfuld behandling fra landets mest magtfulde politikere. Og så hjalp det ikke stort, at Per Hækkerup forsøgte at trække i land un-

³⁸ Gengivet i Thejsen, *Lærernes kampe*.

³⁹ Interview med N.C.S., november 2012.

⁴⁰ Gengivet i Thejsen, *Lærernes kampe*.

der en privat samtale med formanden for DLF og hævdede, at han var blevet misforstået og kun havde forsøgt at være morsom.⁴¹

Nogle lærere gav imidlertid udtryk for, at der lå andet og mere bag. De var samfundskritiske, men først og fremmest var de kritiske over for skolen eller, som en lærer beskrev det engang i 1970'erne, da han blev spurgt om strejkens betydning for hans eget liv:

Det er da også helt givet, at 1973 med lærerstrejken og begivenhederne før og efter, gav mig noget at tænke over. Jeg har brugt al min tid i de år, jeg har været i folkeskolen på de unger. Lavet en masse uden et sekund at spekulere over, om jeg fik løn for det eller ej. Jeg – eller vi – har været nogle allerhelvedes blåøjede idealister.⁴²

Strejken fik læreren, som hed Søren, til at melde sig til en socialistisk lærergruppe. "I den socialistiske lærergruppe forsøger vi at tilegne os og udvikle det analyseapparat, som kan sætte os i stand til at forstå og handle mere korrekt", forklarede han interviewer. Ikke overraskende var det i det røde omegnssbælte, at lærerne var først med at danne basisgrupper. Fra Albertslund spredte ideen sig til Ballerup-Måløv og videre til Gladsaxe med fælles sommerseminarer på Tvinds højskole i Juelsminde og månedlige møder i vinterhalvåret.⁴³

Det var især i mødet med folkeskolens ældste elever, som der var blevet stadig flere af i takt med at undervisningspligten blev udvidet til 9 år, at idealismen fik sit grundskud. Hvor de kommende lærere på Halslev Seminarium i januar 1973 gik til skriftlig pædagogikeksamen i emner som "At blive voksen" eller "Om at blive moden" og "Skoletræthed",⁴⁴ og slog til lyd for at skolen skulle give eleverne rum til medbestemmelse og forsøge at påvirke hjemmene til at gøre det samme, oplevede læreren Bodil på en stor københavnsk skole, hvor svært det kunne være i praksis. Hun var klasse- og engelsklærer for en 7. klasse og havde også engelsk i 8. og 9. klasse. Eleverne var ikke bare skoletrætte og uregerlige, de arrangerede også slåskampe "som de forsøgte at få mig blandet ind i, så de kunne komme til – sådan tilfældigt – at vappe mig nogen. De hånede mig, fordi jeg ikke turde blande mig ... eleverne er ikke indstillet på at lære engelsk. De mener selv, at de fortrinsvis skal ud og være arbejdsløse, og som de siger: "Det skal man jo ikke bruge engelsk til".

Forældrene forlangte, at hun vendte tilbage til en mere traditionel lærerrolle, mens Bodil fandt, at det ikke var eleverne, der var noget i vejen med, men systemet. "De er meget ærlige og meget spontane i deres modstand mod skolesyste-

⁴¹ Samme.

⁴² Thorkild Thejsen, *Samtaler med lærere*, s. 86.

⁴³ Borgnakke, "Skole, lærer, lønarbejde", s. 238-268. Se også Grinder-Hansen, *Den gode, den onde og den engagerede*, ss. 311.

⁴⁴ *Dansk Skolemuseum. 1969-1978. Eksamensbesvarelser fra seminarier* [pædagogisk speciale 1969-1972 m.m.], Rigsarkivet.

met” oplevede Bodil. ”De har gennemskuet lærerrollen, og det går så også ud over de lærere, der faktisk gerne vil lave ’vedkommende’ undervisning... Jeg kan godt forstå hvad der foregår oven i hovederne på dem. Jeg føler mig også selv nogen gangen helt magtesløs overfor barriererne”.⁴⁵

På spørgsmålet om, hvordan eleverne havde det i 1970’ernes folkeskole gav en anden kvindelig lærer, der havde været lærer i 15 år udtryk for, at:

De trives også dårligt. Jeg har en 9. klasse i dansk, og de virker som følelsesmæssige analfabeter. Deres følelser for hinanden, for andre mennesker og til hele tilværelsen er blevet forsømt i uhyggelig grad i alt det faglige ræs. Der er heller ikke meget i deres fritid, der kan stimulere den side af deres udvikling. Passivitet i fritiden og de store faglige og usammenhængende krav i skolen er med til at skabe store problemer for dem. De udtrykker det ikke selv i ord, men jeg oplever det alt for tydeligt i deres reaktioner: ligegyldighed, lukkethed, surhed, aggressioner, passivitet, skoletræthed.⁴⁶

Kritikken blev også rettet indad i tidens kritik-selvkritik-stil, og mod læreruddannelsen, der heller ikke havde klædt dem særlig godt på til mødet med skolen. Eller som lærer Lene Nordgård Svendsen, ansat på Hunseby skole på midt-Lolland sagde i en undersøgelse, bladet *Folkeskolen* gennemførte om den nye læreruddannelsesreform fra 1966: ”Børnene blev gemt som en særlig overraskelse til os, når vi blev færdige med uddannelsen”.⁴⁷

Det var især faget undervisningslære, som de studerende fandt for teoretisk og afkoblet fra den praktiske virkelighed. Selvom faget havde til formål at klæde læreren bedre på til ikke bare at foretage metodiske, men også indholdsmæssige valg.⁴⁸

I den sammenhæng var tjenestemandsansættelsen noget af et tveægget sværd. Den beskyttede mod umiddelbar afskedigelse, sikrede lærernes metodefrihed og den skabte respekt omkring standen og dens forening. Lærerne havde krav på en anden behandling end andre lønarbejdere, men derfor også pligt til at opføre sig værdigt til offentlighedens respekt. Eller som lærer Emil Petersen udtrykte det på det ekstraordinære repræsentantskabsmøde i DLF den 28. marts 1973, hvor bølgerne stadig gik højt ude på lærerværelserne: ”Vi er tjenestemænd, vi må opføre os, som tjenestemænd – og vi vil behandles som tjenestemænd”.

Det var således vanskeligt for lærerne at komme kollektivt til orde, hvilket den resolution, som repræsentantskabet vedtog, vidnede om. Heri blev der lagt afstand til de ulovlige strejker – og til rygter fremført i medier om lærere, som havde bakket eleverne op i deres planlagte landsstrejke et par dage efter. ”Det

⁴⁵ Borgnakke, ”Skole, lærer, lønarbejde”, s. 51.

⁴⁶ Thejsen, *Samtaler med lærere*, s. 48 – se også fotografen Morten Bo: *Folkeskolen*, 1980.

⁴⁷ *Folkeskolen*, nr. 42, 1973, s. 1970.

⁴⁸ Per Fibæk Laursen: *Læreren fra degn til lønarbejder*, 1976, s. 116-133.

henstilles til samtlige medlemmer, at man fortsat indtager en sådan holdning, at der ikke er dækning for forlydender, som belaster lærernes omdømme i den offentlige debat” stod der.⁴⁹

Strejken i marts 1973 vidnede imidlertid om, at græsrødderne ikke i samme grad lod sig begrænse af hensynet til deres omdømme som statsansatte tjenestemænd. Indlæg i *Folkeskolen* fortalte deres egen historie om, at de fandt det mere end i overkanten at skulle implementere en ny skolelov – med nye forventninger til lærerrollen, herunder en mulig afskaffelse af karakterer, indførelse af elevdemokrati og udstrakt samarbejde med kolleger og forældrene, og integration af elever med særlige behov. Samtidig med at skolesystemet blev udsat for besparelser og den planlagte skolereform rykket flere år frem. Det havde skabt usikkerhed hos forældrene og splittelse på lærerværelserne mellem tilhængere og modstandere, fremgik det bl.a. af den enquete, som *Folkeskolen* gennemførte i sommeren 1974.

Eller som en lærer formulerede det i et indlæg, efter at have læst to artikler, som slog til lyd for karakterernes afskaffelse – og i lyset af at undervisningspligten var blevet forlænget med to år:

Den almindelige danske skolelærer er meget, meget klogere. Han ved nemlig, hvor skoen trykker. Kort og godt: Når man umyndiggør store børn ved ikke at måtte forlange noget af dem, afskaffer karakterer og eksamen og derved aldrig må give dem en kvittering for deres arbejde, hvordan får man dem så til at tie stille og bestille noget i timerne? Så enkelt er problemet. Ville vi voksne bestille noget, hvis vi ikke fik kvittering for vores arbejde? Selvfølgelig ikke ... Hvorfor hører man aldrig, at vores alt for mange og alt for kloge skrivebordspædagoger tager et vikariat i en almindelig folkeskole? Tør de ikke? Prøv at lukke nogle af de højst-talende og højst-betalte ind til almindelige 8. klasser, og hvis de overlever det forsøg, så lad os høre om, hvordan de har det.⁵⁰

For nogle var progressive tanker tydeligvis vejen frem, mens andre var trætte af, at skolen skulle laves om. Men ét havde disse lærere til fælles, nemlig at professionen ikke længere kunne tænkes uden en skolepolitisk og pædagogisk stillingtagen.

KONKLUSION

Radikaliseringen af de offentlige ansatte op igennem 1970'erne og 1980'erne er et tema i dansk arbejderbevægelseshistorie. Som forklaring på udviklingen finder man dels den eksplosive andel i antallet af offentligt ansatte, dels ændrede arbejdsvilkår, hvor offentligt ansatte mistede kontrollen over deres arbejde og sakkede bagud rent lønmæssigt. Hertil kom en afsmittende effekt fra de mange

⁴⁹ Gengivet i *Folkeskolen*, 2.4. 1973.

⁵⁰ Debat i *Folkeskolen*, 1972, nr. 49 og 1973, nr. 1, citat s. 85.

strejker på det private arbejdsmarked. Tilsammen førte det til en ændring i, hvordan de faglige organisationer så sig selv. De repræsenterede ikke længere kaldet – men lønarbejdet.⁵¹

Lige præcis lærerstrejken i 1973 kalder imidlertid på en mere udbygget og hverdagsagtig forklaring. For strejkevåbnet var ikke bare uprøvet, det var også ulovligt, da lærerne var ansat som tjenestemænd. Strejken kom derfor ikke til at vare andet end én dag, bortset fra et enkelt sted, nemlig i Ballerup-Måløv Kommune, og det var heller ikke muligt at mobilisere græsrodderne til en urafstemning om forligsteksten.

Den politiske bevidstgørelse kom et andet sted fra. Den kom ude fra, fra tidens antiautoritære strømninger, men også inde fra i den forstand, at lærerne op igennem 1960'erne havde forhandlet sig til stadig bedre arbejds- og lønvilkår. Her havde tidens store lærermangel været et godt argument, samtidig med at lærerne i stigende grad fremstod som en samlet stand på tværs af land og by. Prisen havde været, at staten krævede loyalitet af sine tjenestemandsansatte.

På tværs heraf gik forhold, der vedrørte læreruddannelsen, elevmassens ændrede sammensætning med stadig flere elever med en uddannelsesfremmed baggrund – nye pædagogiske rum, som krævede ændrede arbejdsformer – og et generations- og kønsskifte i lærerstanden. Opbrud, forandring og politisk indblanding udfordrede således den soliditet, respekt og tillid, som var forbundet med tjenestemanden.

Med sine hurtige bemærkninger på TV satte økonomi- og budgetminister Per Hækkerup ikke bare tingene på spidsen – lærerne havde det for godt, og burde derfor yde noget mere – han satte også en gnist til en ulmende utilfredshed. Forhold, der tidligere havde været private – eller højst var blevet rejst bag lærerværelsets lukkede døre, kom nu ud i åben diskussion.

Det bemærkelsesværdige var, at utilfredsheden tilsyneladende gik på tværs af lærernes øvrige holdninger, politisk såvel som pædagogisk. Det var standsfølelsen som sådan, der var krænket. Samtidig viste strejken lærerne, at ansættelsen som tjenestemand havde fordele – men også ulemper, når det drejede sig om at give udtryk for sin utilfredshed. Strejken, og de erkendelser den affødte, var uden tvivl medvirkende til, at tiden var ved at rinde ud for lærernes ansættelser som tjenestemænd. Det lod sig ikke gøre at forene politik og profession under den hat.

NING DE CONINCK-SMITH

PROFESSOR

INSTITUT FOR UDDANNELSE OG PÆDAGOGIK

AARHUS UNIVERSITET

⁵¹ Mikkelsen: "Shopfloor Strike Strategies" og Flemming Mikkelsen: "Cycles of Struggle and Innovation in Industrial Relations in Denmark after World War II", *Scandinavian Journal of History*, 22, 1997, s. 31-51.

ABSTRACT

Teachers, Politics and Profession: Denmark in the 1960's and 1970's

The focus of this article is the political mobilization of Danish teachers during the 1960's culminating with a one-day strike in March 1973. As civil servants, the teachers were not allowed to strike, but a comment made by the Danish Minister of Finance Per Hækkerup on national television about teachers working too little and earning too much, sparked the political reaction. The strike hit schools across the whole country, and the article draws on memoirs and contemporary educational journals and reports in its discussion of why and how a self-conscious and critical approach towards the school system, teaching and teachers working conditions gradually seemed to become part of teachers understanding of their profession.

DET MULIGES KUNST OG DET UMULIGES POLITIK

OM JACQUES RANCIÈRES DISKUSSION AF LITTERATUR OG POLITIK SOM BIDRAG TIL POLITISK HISTORIE ILLUSTRERET AF ET DANSK EKSEMPEL

■ ANNE-MARIE MAI

OPTAKT

Vita Andersens debut, digtsamlingen *Tryghedsnarkomaner*, var ved udgivelsen i 1977 en sensation. Bogen blev hurtigt trykt i over 100.000 eksemplarer, og forfatteren trak fulde huse overalt, hvor hun læste af sine digte om hverdagens kvindeliv. Den socialdemokratiske politiker Birte Weiss var blandt de mange, der overværede Vita Andersens optræden: "Da hun sidste sommer på kvindefestivalen i Fælledparken læste op af sine digte, blev der dødstille i det ellers støjende kæmpetelt. Så stille at hendes forsigtige stemme kunne høres og hjerteslaget mærkes".¹

Som autodidakt forfatter, der åbent erklærede, at hun var børnehjemsbarn, havde fået foretaget illegale aborter og undertiden følte, at hun var ved at blive gal, vakte hun opsigt.² Mange læsere tog hendes digte til sig som en moderne kvindelitteratur, der gjorde sider af kvinders kropslige erfaringer, sociale vilkår og psykiske problemer synlige og mulige at tale om. Vita Andersens digte forbandt sig med den kvindelitteratur, som var blevet udvekslet i rødstrømpernes basisgrupper,³ men hun udkom på landets største, professionelle forlag, og digtene havde i modsætning til mange af brugsteksterne i kvindebevægelsen virkelig æstetisk præg. De fårnhøje salgstal viste, at de fandt læsere blandt kvinder, der i lighed med Vita Andersen selv ikke var del af rødstrømpebevægelsen.

Vita Andersens metafor for søgende og usikre velfærdsmennesker, tryghedsnarkomaner, blev hurtigt et fast udtryk på dansk, og man får igennem digtenes popularitet og betydning i den offentlige debat, og titlens gennemslagskraft i hverdagssproget, et indtryk af, at digtene ikke blot er litteraturhistorisk interes-

¹ *Ekstra Bladet* 19.10.1990: "Birte Weiss: Popularitet forbudt?"

² *Ekstra Bladet* 11.3. 1977: "Else Sander: "Kvinder vælger selv at blive gale. Interview med Vita Andersen".

³ Rødstrømpernes basisgrupper havde deres storhedstid midt i 1970'erne, jfr. Drude Dahlerup: *Rødstrømperne. Den danske Rødstrømpebevægelses udvikling, nytænkning og gennemslag 1970-1985*, bd. 1, København: Gyldendal 1998, s. 212 ff.

sante; de kan også anskues i forhold til den politiske historie, når man vel at mærke betragter politisk historie som et videnskabeligt område, der kan omfatte studier af udvekslinger mellem litteratur, kunst og politik.⁴

Hvis man skal forsøge at se nærmere på relevansen af Vita Andersens digte i forhold til periodens politiske historie, kan man hente teoretisk inspiration hos den franske filosof, Jacques Rancière. Han er en af nutidens mest omdiskuterede og indflydelsesrige tænkere, der med udgangspunkt i studier af Marx, af antikkens filosofi, af litteraturhistorie, international kunst og film bidrager til en tænkning i forholdet mellem litteratur og politik.

IDEER OM LITTERATUR OG POLITIK HOS RANCIÈRE

Jacques Rancière, f. 1940, er professor emeritus fra Université de Paris VIII (Saint-Denis). Han er elev af Louis Althusser, men valgte hurtigt at bryde med sin lærers marxismeopfattelse og dennes afstandtagen fra den spontane og uorganiserede revolte, der blev praktiseret under det parisiske ungdomsoprør i 1968.

Siden hen har Rancière beskæftiget sig med filosofi, historie, litteratur, film og pædagogik. Det har i hans arbejde været nødvendigt at krydse grænser mellem videnskaber og fagligheder, og han anser discipliner for at være fiktioner og territorialmarkeringer, som må opgives, hvis man skal forfølge vigtige emner omkring frigørelse og demokrati, kunst og politik.

Rancière opfatter selv sit arbejde som en gentænkning af både kategorier, discipliner og videnskabelig diskurs, og hans indgående kendskab til 1800-tallets historie og digtning gør det muligt for ham at kombinere vidensområder og fordybe sig i konkrete analyser af forskellige teksttyper.

Blandt hans vigtigste arbejder omkring litteratur og politik er *The Names of History* (1994/1992), der kritisk diskuterer historie som disciplin og fremhæver dens slægtskab med litteraturen selv. Historieskrivning må anskues som en form for litteratur, men vel at mærke en litteratur, der ikke vil være litteratur, en anti-litterær litteratur.⁵

Interessant som en baggrund for at forstå Rancières nyere arbejder om litteratur og politik er også hans afhandling, *Proletarian Nights* (2012/1981), som fornyer studiet af 1800-tallets arbejderhistorie med en analyse af 1830'er-revolutionen, hvor arbejderpoeter skriver digte og dagbøger og søger veje ud af de vilkår, der fastholder dem i bestemte livsformer. Arbejderskribenternes natarbejde bliver et alternativt arbejde, hvor de erobrer tid og rum og intellektuelle genrer i deres afprøvning af drømme og håb. Rancière ser ikke de mange tekster som vid-

⁴ Et sådant perspektiv for en ny politisk historie fremgår eksempelvis af Steven Pincus and William Novak: "Political History after the Cultural Turn-Perspectives on History", maj 2011, <http://www.historians.org/publications-and-directories/perspectives-on-history/may-2011/political-history-today/political-history-after-the-cultural-turn> (1.3.2014).

⁵ Jfr. Jacques Rancière: *The names of History*, Minneapolis: The University of Minnesota Press, 1994, s. 99 ff.

nesbyrd om eller symptomer på en social virkelighed, men som forsøg på at skabe en anden verden, og han hævder dermed, at en politisk forandring praktiseres i en konkret erobring og besættelse af tid, rum, krop, skrift og genrer.⁶

Selv om der er et langt stykke vej fra Rancières *Proletarian Nights* til kvindebevægelser i det 20. århundrede, kan hans ideer alligevel være egnede til at anlægge en ny betragtning af 1960'ernes og 1970'ernes kvindebevægelse. Rancières tilgang kan uddybe forståelsen af, at rødstrømpebevægelsen ikke blot fik historisk betydning i kraft af sine budskaber om ligestilling. Kvinderne skabte faktisk en ny organisering, hvor de i basisgrupperne fik tid og arbejdsformer til at erobre kvindekroppen fra mandligt domineret videnskabelig og digterisk sprogbrug og formulere et nyt betydningsrum. Basisgruppen blev en enhed for en gensidig støtte, analyse og politisk handlen, der tilstræbte at sætte kvinder fri gennem en ny formulering og strukturering af kvindelivets tid og rum.⁷ Både brugslitteratur, lejlighedsdigte og professionelt udgivne digte som Vita Andersens indgik i denne forandring, og sidstnævnte fik også betydning for kvindelige læsere, der ikke havde nogen direkte relation til kvindebevægelsen. Litteratur og politisk handlen blev sat i forbindelse med hinanden i en form for udvidelse af, hvad der kunne føles, erfares og siges.

Blandt Rancières udgivelser er en række arbejder, hvor han beskæftiger sig indgående med litteratur og kunst. Han har interesseret sig både for lyrik og prosa, og blandt hans vigtigste arbejder og artikelsamlinger er *Aisthesis* (2013/2011), *The Politics of Aesthetics* (2013/2004), *The Politics of Literature* (2011/2006), *Mute Speech* (2011/1998), *Dissensus. On politics and aesthetics* (2010), samt forskellige interviews og rundbordssamtaler, hvor han uddyber sine ideer.

Samlet set kan man hævde, at Rancière i disse arbejder benytter et politikbegreb, som indebærer, at han anskuer politik og litteratur som dele af en stadig pågående skabelse af og kamp om de måder, hvorpå det sanselige og det sigelige, ord og ting, forbindes med hinanden, og dermed om hele samfundsbilledet.

Politics is first of all a way of framing, among sensory data, a specific sphere of experience. It is a partition of the sensible, of the visible and the sayable, which allows (or does not allow) some specific data to appear; which allows or does not allow some specific subjects to designate them and speak about them. It is a specific intertwining of ways of being, ways of doing and ways of speaking. The politics of literature thus means that literature as literature is involved in this partition of the visible and the sayable, in this intertwining of being, doing and saying that frames a polemical common world.⁸

⁶ Jfr. Jacques Rancière: *Proletarian Nights*, London/New York: Verso, 2012, s. xi.

⁷ Jfr. "Basisgruppe og kvindepolitik hænger sammen", i *Jordmorpjecen. Håndbog i Rødstrømpebevægelsen*, grundhæfte nr. 4, 1976/ 1981, s. 8-12.

⁸ Jacques Rancière: "The Politics of Literature", *Substance*, vol. 33, no. 103, 2004, s. 10.

Rancière opfatter kunst og litteratur som bidrag til brud med konsensus og med magtens regulering af den sanselige verden. Det er kombinationen af kunstens mulighed for at optræde løsrevet fra andre samfundsinteresser og dens brug af sproget i bred forstand, der gør den vigtig i frigørende processer. Forfattere og kunstnere har muligheden for at forandre de rammer, hvorigennem vi opfatter det sanselige.⁹

Det at skrive fiktion er at genindramme det virkelige, at opbygge nye relationer mellem individ og kollektiv, men vel at mærke fra en ikke-dominerende samfundsposition, hvor kunsten kan gøre sig fri af bindinger til andre samfundsinteresser end sig selv som kunst. Dermed har moderne litteratur også en særlig mulighed for at skabe dissens. Det er således ikke litteraturens fremstilling af billeder af virkeligheden, der gør den delagtig i politik; det er derimod dens mulighed for at gennem sproget at bringe fænomener ind i et fælles samfundsrum, der skaber relationen mellem politik og litteratur. Politik er en brydefuld proces, hvor interesser og fænomener bringes frem i lyset. Litteraturen er del af denne proces, fordi den drejer sig om, hvad der overhovedet kan siges og vises.¹⁰

Ifølge Rancières opfattelse har man beskrevet moderne litteratur og kunst på en misvisende måde ved hjælp af begreber som realisme, modernisme og post-modernisme.¹¹ Begreberne begrænser og viser ikke den udveksling mellem litteratur og politik, der faktisk er til stede. Rancière introducerer derfor et begreb om forskellige kunst-”regimer”. Han knytter ikke entydigt de forskellige kunstregimer til forskellige perioder, men placerer dem alligevel i forhold til bestemte historiske sammenhænge. Det kunstregime, som Rancière forbinder med perioden efter den franske revolution, omtaler han som det æstetiske regime. Her brydes de faste og hierarkiske placeringer i forhold til arbejde og samfund, som kunsten hidtil er blevet fastholdt i. I det æstetiske kunstregime kan kunsten både fungere autonomt, løsrevet fra samfundet, og den kan fungere kritisk og politisk i forhold til samfundsspørgsmål og samfundsinteresser. Forskellige æstetiske udtryk, genrer og kunstmedier eksisterer samtidigt, og et markant træk ved det æstetiske system er, at der ikke længere er mere eller mindre ”rigtige” emner for kunsten at beskæftige sig med.¹²

Under det æstetiske kunstregime kan kunst være kunst på en sådan måde, at den både er kunst og mere end kunst.

⁹ Jacques Rancière: *Dissensus*, London/New York: Continuum 2010, s. 152 ff.

¹⁰ Rancière: *Dissensus*, s. 36 ff.

¹¹ Sudeep Dasgupta: ”Art is going elsewhere. And politics has to catch it. In Interview with Jacques Rancière”, *Krisisn*, no. 1, 2008, s. 73. Jfr. også Jacques Rancière: *Aisthesis*, London/New York: Verso, 2013, hvor han gennemfører en række studier af moderne kunst og litteratur i et brud med fremherskende modernismeparadigmer, jfr. s xv.

¹² Jfr. Solange Guénoun, James H. Kavanagh, Roxanne Lapidus: ”Literature, Politics, Aesthetics: Approaches to Democratic Disagreement. Interview with Jacques Rancière”, *SubStance*, vol. 29, no. 2, issue 92 (2000), s.10.

Art does not become critical or political by 'moving beyond itself' or 'departing from itself', and intervening in the 'real world'. There is no 'real world' that functions as the outside of art. Instead, there is a multiplicity of folds in the sensory fabric of the common, folds in which outside and inside take on a multiplicity of shifting forms, in which the topography of what is 'in' and what is 'out' are continually crisscrossed and displaced by the aesthetics of politics and the politics of aesthetics. There is no 'real world'. Instead, there are definite configurations of what is given as our real, as the object of our perceptions and the field of our interventions.¹³

Rancière bevæger sig imellem forskellige fagligheder og formulerer teser i et felt, hvor det er svært at finde sikker, verificerbar grund. Samtidig må man også indse de mange problemer, der opstår, når man bruger hans ideer. Han er fransk filosof om en hals, og de elegante, sofistikerede sproglige formuleringer tiltaler ham undertiden mere end den begrebslige stringens, således at de sproglige spidsfindigheder tildækker mere, end de oplyser. Hans pointering af sammenhængen mellem æstetik og politik tenderer mod at blive diffus og tautologisk. Desuden er det svært, som Jakob Ladegaard fremhæver i sin danske introduktion til hans filosofi, helt at få styr på i hvilken udstrækning og for hvem, litteratur og kunst gør noget synligt og hørbart.¹⁴

RANCIÈRE I PRAKSIS

Flere litterater har forsøgt at benytte Rancières ideer i analyser af litteratur, der tematiserer erfaringer og livsvilkår i velfærdsstaten. Det gælder eksempelvis den svenske Paul Tenngart, som i sin afhandling, *Romantik i velfærdsstaten* (2010), har brugt Rancières teser om litteratur og politik som teoretisk tilgang til studiet af forfattere omkring et førende 1950'er-tidsskrift, *Metamorfos*. Han anvender her Rancières bestemmelser til at bryde med en fortolkning af, at dette efterkrigstidsskrift er domineret af en verdensfjern romantik. Det er Tenngarts tese, at tidsskriftets forfattere tværtimod bruger en romantisk poetik til at udvikle en skarp kritik af den optimistiske tro på fremtiden og det store folkehjem.¹⁵ Rancières ideer bliver dermed brugt til at skrive tidsskriftet ind i en historievidenskabelig sammenhæng, hvor det bliver interessant at beskæftige sig med det som en politisk og velfærdskritisk platform.

Men Rancières ideer kan også resultere i, at man kan indkredse en litterær dissens over for den kritiske opgave, som velfærdsstaten traditionelt giver moderne og modernistisk litteratur. Jakob Ladegaard inddrager i sin introduktion til Rancière en analyse af en novelle af Jan Sonnergaard, "Lille skat" (2000). Novellen

¹³ Jacques Rancière: *Dissensus. On Politics and Aesthetics*, London/New York: Continuum 2010, s. 148.

¹⁴ Jfr. Jakob Ladegaard: "Hvem er bange for bøger?", *Standart*, nr. 4, 2006, s. 32 og 33.

¹⁵ Paul Tenngart: *Romantik i velfærdsstaten*, Poznań: Ellerströms 2010, s. 294.

handler om en mandlig fortæller, der beslutter sig for at uddele en sum penge, der har "samlet sig" på hans kommode, til fattige på gader og stræder. Det er Ladegaards pointe, at den traditionelle socialrealisme, der vil give stemme til utilpassede eksistenser, problematiseres af Sonnergaard: "Den brutale fortæller bliver et symbol på den traditionelle, socialrealistiske forfatter, der med sine ord lukker munden på dem, han tog ud for at tale for".¹⁶ Novellen peger ifølge Ladegaard på behovet for en litteratur og en politik, der åbner nye muligheder for at høre og se den hjemløse pige, idet den bryder med "den klassiske ide om systemet og de officielle magthavere på den ene side, og det uskyldige folk anført af dets intellektuelle frontkæmpere på den anden".¹⁷

Rancières ideer kan således blive ophav til en skærpet opmærksomhed over for politisk sprog, berøringsflader mellem historievidenskab og litteraturvidenskab og til nytænkte litteraturanalyser, men kan de også gøre litteraturen være relevant for politisk historie? Hvis det skal blive tilfældet, er det nødvendigt at udvide politikbegrebet, således at det kan rumme den brede forestilling om politiske processer, som Rancière lægger op til, idet politik i hans optik ikke danner en særlig sfære, der er adskilt fra andre. Man må således udstrække den politiske histories studie af det formelle politiske systems centrale aktører, lovgivningers parlamentariske tilblivelse og administrative organers funktioner, til at være et studie af, hvorledes politiske ideer og begreber frames og forandrer sig i en bredere offentlig diskussion og kompliceret udveksling mellem forskellige aktørers diskurser.¹⁸

Den velfærdsstatslige opbygning i en dansk og nordisk sammenhæng lægger op til at give kunst og litteratur en vigtig samfundsrolle til fremme af borgernes trivsel og deres evne til at forholde sig til alle aspekter af samfundslivet. Disse ideer forfægtes især af førende forfattere som Klaus Rifbjerg og Villy Sørensen. Med Rancière kan man sige, at kunsten her placeres i kunstnerisk og politisk betydningsfællesskab som en kritisk men autonom praksis.

I litteraturen efter midten af 1960'erne og fremefter finder vi imidlertid adskillige forsøg på at bryde med denne orden. Både i 1970'erne og 1980'erne indtager forfattere og kunstnere som Peter Laugesen, Jytte Rex, Klaus Høeck, Johannes L. Madsen, Per Højholt og Dan Turèll en mere anarkistisk forfatterposition på kanten af både politiske og kunstneriske betydningsfællesskaber. Deres tekster var ofte kritiske i tematiseringen af velfærdslivet, men radikaliteten lå især i teksternes eksperimenter med sprog, genrer, læserrelation, forfatterrolle og med bogen som medie. Set ud fra Rancières tankegang kan man hævde, at denne nye litte-

¹⁶ Jakob Ladegaard: "De overhørtes stemmer. Om ny dansk socialrealisme og politisk litteratur" i Henrik Kaare Nielsen m.fl. (red.): *Æstetik og politik. Analyser af politiske potentialer i samtidskunsten*, Gylling: Klim 2008, s. 99.

¹⁷ Ladegaard: "De overhørtes stemmer. Om ny dansk socialrealisme og politisk litteratur", s. 99.

¹⁸ Jfr. Jens Peter Frølund Thomsen: *Politik i det moderne samfund*, København: Akademisk Forlag, 2008.

ratur udøver dissens ved at udfordre og bryde med den etablerede modernistiske betydningsstruktur omkring sanselighed og erfaring; litteraturen bruger sin mulige forskellighed fra andre udtryksformer, samtidig med at den breder sig og indgår i nye forbindelser og skaber erfaringer, virkelighed og politisk handle. ¹⁹

I denne nyformulering af det æstetiske indgik også udtryksformer, der udsprang af eller var beslægtet med den nye kvindebevægelse. Vita Andersen selv debuterede i 1975 i første nummer af *Victor B. Andersens maskinfabrik*, et nyt, avantgardistisk kunsttidsskrift. Vita Andersens bidrag var novellen, "Søndagen er til at knæppe i", som med sit seksuelle friskeprog passede fint til de øvrige billed- og tekstbidrag, der udgjorde en slags collage af skrift, modefotos, porno, vittighedstegninger, nationalsange og illustrationer – herunder af den tatoverede Kong Frederik 9.

Tidsskriftet praktiserede den type eksperimenter, som digteren Per Højholt havde efterlyst i et andet eksperimentelt tidsskrift, *Mak*, allerede i 1969:

Enhver kunstnerisk virksomhed er en politisk virksomhed, for den tilstræber at kommentere og forandre det bestående ved at tilføje noget nyt; for det meste vil kunstværket uvilkårligt være et alternativ til et eller andet bestående, som derefter begribeligvis består på noget ændrede vilkår. [...] Politik er det muliges kunst, kunst er det umuliges politik. Vi må have nogen til at håndtere det umulige, ellers forfalder det og bliver efterhånden muligt [...]. ²⁰

En sådan tænkning åbner for en betragtning af, at litteraturens politiske potentiale først og fremmest er dens sproglige handle og er dermed beslægtet med Rancières ideer. ²¹

FORFATTER, IKKE NARKOLUDER

Som allerede antydnet kom Vita Andersen direkte ind i litteraturen fra et broget arbejdsliv som servitrice, fabriksarbejder og kontorassistent. Hun havde ikke som flere af de jævnaldrende forfattere universitetsstudier som baggrund, og mange år senere undrede hun sig faktisk over, at hun blev forfatter og ikke narkoluder. ²² I mediernes omtale af hende var det ofte kvindelige interviewere og anmeldere, der fremhævede Vita Andersen og så hendes digte som en fornyelse af den litterære kultur. ²³

¹⁹ Jfr. Rancière: "Contemporary Art and the Politics of Aesthetics", s. 41 ff.

²⁰ Højholt, "Mindst 18 punkter om kunst og politik, mindst!", s. 9.

²¹ Jfr. Marie-Aude Baronian and Mireille Rosello: "Jacques Rancière and Indisciplinarity. An Interview", *Art & Research: A Journal of Ideas, Contexts and Methods*, vol. 2, no. 1, Summer 2008, <http://www.artandresearch.org.uk/v2n1/jrinterview.html> (1.3 2014).

²² *Jyllands-Posten* 9.11. 2003: "Interview med Vita Andersen".

²³ Betina Heltberg, anmelder på *Politiken*, og journalist Else Sander på *Ekstra Bladet* gav Vita Andersens debut megen spaltepads.

Tryghedsnarkomaner er bygget op omkring en skildring af en række karakterer, der enten taler direkte i teksterne eller beskrives i tredjeperson. Vi møder både børn, gamle, unge og voksne, og fælles for dem, er, at de omfattes af metaforen tryghedsnarkomaner. Tryghedsnarkomanerne fremstår som mærket af livet i et velfærdssamfund, hvor mange mænd og kvinder lever alene med deres børn, og hvor børn, der har været udsat for forældresvigt, havner på institutioner i hænderne på behandlere, der ikke er stand til at vise medmenneskelighed. Digtene skildrer også unge singlekvinder, hvis eneste forankring i tilværelsen er modeblade og reklamer. De trøstespiser og trøstekøber, havner i stadig alvorligere depressioner og skader sig selv eller forsøger selvmord. Tryghedsnarkomanerne er også gamle mennesker, der går på vaskeri for at snakke med nogen, og fraskilte fædre der ikke ser deres børn. Den poetiske vending, "tryghedsnarkoman", formulerer således en følelsesmæssig problemstilling i det moderne velfærdsliv, hvor menneskelige relationer virker skrøbelige og usikre, og menneskelig identitet bindes til forbrug og mediebilleder. Indledningen til et af samlingens ofte citerede digte, "Hun ser godt ud", lyder således:

Hun går på gaden i sin frokostpause
uden overtøj og med sin pung i hånden
hun kan se sig selv i butikkernes vinduer
hun ser godt ud
bukserne strammer perfekt om enden
hun har lyst til at købe noget
hun tænker på når hun kommer hjem
det skal blive en god aften for hende og ungerne
hun skal også se at få malet entreen om
den er så mørk
hun havde malet den hawaiiigul
for at den skulle blive lysere
hun må male den om en dag hun får tid
hun har set en entre i Bo Bedre

hun sidder i sin lækre fempersoners fløjlssofa
hun og børnene har taget bad
hun har læst en historie for dem inden de skulle sove
aftenen har været god, de har også fået ordentlig mad
hun sidder og læser i en bog af Villy Sørensen
drikker the uden at spise noget til
hun skal tabe fem kilo
hun føler sig ensom
hun kan ikke koncentrere sig om bogen
men hun har det jo godt

hun vil fra nu af starte hver dag
 med at være
 det perfekte menneske
 med ungerne i rent smart tøj
 og også hende selv
 men så er der
 wienerbrødet
 yankiebarerne
 og lakridserne om eftermiddagen
 for at holde bogholderimaskinen ud
 og portvinen om aftenen, noget nemt mad til ungerne [...] ²⁴

Teksten er enkel og har et talesprogspræg, der gør den nærværende for læseren. Vi følger hunfigurens synsvinkel og oplever med brug af nutid et tidforløb fra kvindens frokostpause på arbejde til hendes aften derhjemme med i fløjlssofaen børnene og portvinsflasken. Vi iagttager kvindens forsøg på at disciplinere sin krop og psyke, således at hun kan indfri de idealer om sund livsstil og intellektuel adfærd, som hun tilegner sig gennem magasinet *Bo Bedre*. Men vi oplever også hendes opgiven, og den trøst hun finder i portvin, slik og ugeblade.

Vita Andersen tekst er blottet for mange af de virkemidler, som den samtidige lyrik benyttede sig af: metaforik, rytme, bogstavrim, brudt syntaks og sproglig koncentration. Teksten er i stedet adspredt med opremsende sætninger, og den panorerer som et kamera fra kvindens spejlbillede af sin krop, sin fremtoning og sine ydre handlinger direkte videre til hendes udsagn om sin psykiske tilstand, "hun er ensom". Det tidslige forløb skaber en vis struktur i teksten, men sansninger og den negative psykiske tilkendegivelse bryder uventet ind i og ophæver hendes anstrengte iscenesættelse af at se godt ud og have det godt. Gradvist tager ensomhedsfølelsen til, den ydre og indre realitet bryder igennem kvindens selvbesværgelser. Hun må dulme sin smerte.

Det er ikke nogen genrebetegnelse på Vita Andersens bog, men teksterne henviser med deres opsætning alligevel til digtgenren, hvilket foranledigede den førende modernismekender, Torben Brostrøm, til at kalde teksterne knækprosa.²⁵

Brostrøms var forsigtig med at kritisere knækprosaen som sådan, men han mente, at tidens krav om samfundsrelevans og budskaber havde gjort digterne usikre. De var begyndt at bruge et privat og begrænset jeg, og han mente, at de skulle forsøge at komme ud over privatismen og i stedet udtrykke deres subjektivitet og personlighed. Dermed pegede han på et forhold, som andre, især mandlige anmeldere, slog hårdt ned på. Digtene blev beskrevet som alt for tæt forbundne med Vita Andersens privatliv. Man mente ikke, at hun havde fået forvandlet det

²⁴ Vita Andersen: *Tryghedsnarkomaner*, København: Gyldendal 1977, s. 44-45.

²⁵ Torben Brostrøm: "Frugt og grønt i poesien", *Chancen*, nr. 1, 1979. s. 50.

private til noget personligt. Denne kritik bygger en romantisk poetik, hvor digteren gennem sin egen geniale og indsigtsfulde personlighed kan nå ind i en større åndelig sammenhæng og derigennem danne læseren.

Mens Torben Brostrøm stilfærdigt havde opfattet det private som problem i den såkaldte "knækprosa", gik Jess Ørnsbo i 1981 direkte til angreb på Vita Andersen som en repræsentant for en forladiget klynkestil. Hendes digte måtte opfattes som "et narcissistisk nødlazaret for kvinder i alle aldre der ikke vil være ældre end 14."²⁶ Ørnsbo hævdede i øvrigt, at hvis man var kvinde, kunne man nemt få udgivet bøger, erhverve sig læsere og sikre sig gode anmeldelser!

Erik Skyum-Nielsen fik også afgørende indflydelse på receptionen af Vita Andersens digte. Han havde i 1981 beskrevet knækprosaen som frossen pizza og grillkylling. Ja, han omtalte endog de "skrivenemme" og "letlæste" digte som litteraturens Glistrup,²⁷ og i 1983 sammenlignede han et af Vita Andersens digte fra *Tryghedsnarkomaner* med et digt fra Søren Ulrik Thomsens debutbog, *City Slang* (1981). Hans konklusion var ikke til at tage fejl af: Mens Søren Ulrik Thomsen i sit digt, "Levende", satte sproget på spil og placerede sig i en modernistisk tradition, brugte Vita Andersen i sit digt, "Depression", ureflekteret hverdags sproget og gjorde ordene til tjenere for indholdet. "Selv om digtet beskriver en krise, udgør det derfor, kunstnerisk set, en tryk idyl".²⁸

Skyum-Nielsens kritik af Vita Andersen blev i det følgende år gentaget af mange af litteraturanmelderne næsten som en besværgelse, som først blev brudt i forskellige nye læsninger af forfatterskabet og i flere litteraturhistorier efter årtusindskiftet.²⁹

Modtagelsen af Vita Andersens digte peger ind i den diskussion af, hvad litteratur overhovedet er, som optager Rancière i afhandlingen *Mute Speech*, hvor han hævder, at moderne litteratur eksisterer som en fiktion om litteratur, idet den konstant krydser en uvis grænse mellem værk og liv, mellem værket og diskurserne om værket.³⁰ Han hævder senere, at en af den nutidige kunsts strategier går ud på at skabe sociale forbindelser mellem mennesker, hvor disse er blevet usynlige eller er forsvundet.³¹

I forhold til Vita Andersens tekster kan man fremhæve, at det er netop denne strategi, de kommer til at repræsentere, idet den offentlige fortolkning og for-

²⁶ *Politiken*, 18.2. 1981: "Jess Ørnsbo: Almindeligheden som fængsel".

²⁷ Erik Skyum-Nielsen: "Hvad er poesi", *Hvem, hvad, hvor 1982*, København: Politikens forlag 1981, s. 329.

²⁸ Erik Skyum-Nielsen: "80'er-gespenstet – om en tendens i ny dansk lyrik", *Bogens Verden*, nr. 1, 1983, s. 10.

²⁹ Jfr. Anne-Marie Mai: "Vita Revisited", *Kritik* 208, 2013, s. 4-18. Erik Svendsen introducerer også en nylæsning af forfatterskabet i Klaus P. Mortensen og May Schack: *Dansk litteraturs historie*, København: Gyldendal 2007, bd. 6, s. 274 ff.

³⁰ Jfr. Jacques Rancière: *Mute Speech*, New York: Colombia University, 2011, s. 166.

³¹ Ifølge Jacques Rancière "Contemporary Art and the Politics of Aesthetics", i Beth Hinderliter (red): *Communities of Sense*, Durham: Duke University Press, 2009, s. 47.

midling af teksterne gør det åbenlyst, at den ensomhed og modsætning mellem en kropslig erfaring og en idealiseret iscenesættelse af kroppen, som tryghedsnarkomanerne er fanget i, deles af mange læsere i et velfærdssamfund, hvor mennesket nok frigøres fra familiens sociale bånd, men samtidig mister mellemmenneskelige relationer. Den kontekst og ramme, Vita Andersens tekster fik, med store interviews med forfatteren om hendes livshistorie, kom til at danne en tekst, der ikke bare supplerede selve bogen, men faktisk blev en del af den, således at digtene blev læst som beskrivelser af Vita Andersens eget liv. Men interviewenes fortolkninger skabte også forbindelse mellem digtene og læserenes egne erfaringer. Digtene udvidede hermed kunstens og litteraturens betydningsfællesskab; de rykkede grænserne for det sanselige og opfattelige og delingen af det sanselige i den moderne tilværelse. Noget ulovligt, grimt, destruktivt, sindssygt og smertefuldt fik lov at blive til, blive hørligt og synligt som kvindelig erfaringsverden i disse tekster.

Rødstrømpernes praksis med at gøre det private politisk kunne også gælde Vita Andersens digte, eller rettere – som man kan sige i forlængelse af Rancière – fortolkningen af hendes tekster, formulerede og fremkaldte en særlig grænse mellem privat og politisk, hvor kropslige erfaringer kunne komme til sprog, og hvor sproget kunne komme til krop i det fælles samfundsrum. Som Rancière fremhæver, bliver kunsten ikke politisk ved at få fat det virkelige, men ved at udfordre den eksisterende deling mellem virkelig og fiktivt.³²

LÆSERNES OG POLITIKERNES TRYGHEDSNARKOMANER

Vita Andersens udtryk, tryghedsnarkomaner, gik ind i hverdags sproget og blev i de første år brugt positivt. Det blev optaget i *Den Danske Ordbog*, hvor det netop tilskrives Vita Andersen og har betydningen: "person med stærk eller overdreven trang til at have trygge rammer om sin tilværelse".³³

Bruger en jegperson udtrykket i tale eller skrift får det ofte medbetydninger af, at jegpersonen er ærlig, er bevidst om et moderne tilværelsesproblem og er klar til at forsøge at løse det. "Forandringer i hverdagen, når en tryghedsnarkoman udfordres", hedder det eksempelvis i en personlig blog, hvor blogskribenten, "Sveske", deler ud af sine erfaringer i forbindelse med en kommende flytning.³⁴

I personlige annoncer, hvor mænd og kvinder søger partnere, finder man også eksempler på, at "tryghedsnarkoman" bliver brugt som signal om, at annoncøren er et menneske, der har følelser, tør vise dem og længes efter at få dem besvaret.³⁵

³² Jfr. Rancière, "Contemporary Art and the Politics of Aesthetics", s. 49.

³³ Jfr. *Den Danske Ordbog*, <http://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=tryghedsnarkoman> (1.3 2014). Udtrykket er imidlertid brugt tidligere af filminstruktør Mette Knudsen i en omtale af kvindofilm på festivalen i Cannes. *Ekstra Bladet* 2.6.1976: "Mette Knudsen: "Filmens kvinder i mandens billede".

³⁴ Jfr. <http://frksveske.blogspot.dk/2013/10/forandringer-i-hverdagen-nar-en.html> (1.3 2014).

³⁵ *Ekstra Bladet* 10.01. 1985: "Kærlighedskarrusellen".

I løbet af 1980'erne begynder udtrykket endvidere at vinde indpas i politikeres sprogbrug, hvor det får overvejende negative betydninger i forbindelse med en kritik af velfærdsstatens indretning. Den daværende næstformand i socialdemokratiet, Poul Nyrup Rasmussen, anvender f.eks. begrebet i en kritik af den gamle socialdemokratisme i et stort interview, da han i 1988 varmer op til partiets kongres og sit egen kandidatur til Folketinget. I rubrikken tales der om, at nu skal det være slut med den socialdemokratiske tryghedsnarkomani.³⁶

Tryghedsnarkomanbegrebet bruges imidlertid af politikere på både venstre- og højrefløj. Anders Fogh Rasmussen varierer over begrebet i sin ideologiske programbog, *Fra socialstat til minimalstat* (1993),³⁷ og også folkene bag frontløberuddannelsen i Aarhus, med den senere politiker Uffe Elbæk i spidsen, bruger begrebet som kritik af velfærdsstaten. Han fremhæver, at de unge frontløbere, man uddanner, er alt andet end tryghedsnarkomaner.³⁸

Det er bemærkelsesværdigt, at især de mandlige politikere bruger begrebet i deres kritik af velfærdsstaten, hvor tryghedsnarkomani bliver forbundet med den klassiske velfærdstænkning og velfærdsstat, som trænger til at blive reformeret. Det er faktisk ganske vanskeligt at finde kvindelige politikere, der overhovedet anvender udtrykket. Men der er en enkelt undtagelse. Dansk Folkepartis Pia Kjærsgaard bruger begrebet, ikke som det måske var politisk forventeligt i en kritik af velfærdsstaten, men derimod i et selvportræt. Pia Kjærsgaard fortæller i sin selvbiografi, *Fordi jeg var nødt til det* (2013), om sin barske opvækst i et hjem, hvor hun som barn fik ansvar for sine søskende og en far, der gik på druk, da moderen forlod familien til fordel for en anden mand. "Min opvækst er en væsentlig del af forklaringen på, at orden og tryghed betyder meget for mig. Jeg er tryghedsnarkoman. Kontrollfreak", forklarer Pia Kjærsgaard i forbindelse med udgivelsen af bogen.³⁹ Pia Kjærsgaard giver udtrykket en ny drejning ved at bruge prædikatet "kontrollfreak", men fastholder samtidig den oprindelige betydning. Ved at anvende et udtryk, som hos de politiske modstandere i både rød og blå blok havde fået en meget negativ betydning, lægger hun politisk afstand og indtager et tredje standpunkt, idet hun giver sig selv et menneskeligt, ikke-politisk ansigt samtidig med at hun politisk får signaleret, at hun tager usikre og socialt belastede mennesker alvorligt: Hun har selv personlige erfaringer fra en barndom, hvor de voksne svigtede, og hvor børnene måtte tage ansvar for familien.

Pia Kjærsgaards brug af tryghedsmetaforikken demonstrerer, hvor betydningsladet metaforen er blevet. Den har forbundet ord og sansning på en måde, som har gjort menneskelige erfaringer begribelige, samtidig med at den har menneskelig dybde og betydning. Metaforen har fået sit eget uforudsigelige liv, eller

³⁶ *Politiken* 27.03. 1988: "S vil gøre livet hårdt og sjovt. Interview med Poul Nyrup Rasmussen".

³⁷ Jfr. Anders Fogh Rasmussen: *Fra socialstat til minimalstat*, Viborg: Samleren 1993, s. 16 ff.

³⁸ *Politiken* 18.2 1990: "Stakåndet af at være arbejdsløs".

³⁹ *Information* 31.10.2013. "Kim Kristensen: "Derfor var hun nødt til det".

som Rancière formulerer det: Kunst kan bidrage til at skabe forandringer i det sanseliges konfigurerings, men man kan ikke beregne og forudsige dens effekt.⁴⁰

GRÆNSEFLADER MELLEMLITTERATUR OG POLITIK

Vita Andersen poetiske udtryk er blevet brugt og fortolket i forskellige sammenhæng. Det har været et negativt prædikat i både rød og blå politisk retorik måske på baggrund af, at Vita Andersens overvældende publikums- og anmeldersucces med debutbogen i 1980'erne blev afløst af en benhård akademisk kritik, der lagde afstand til hendes "knækprosa", som man anså for at være fortid. Tryghedsnarkomani blev metafor for en udtjent knækprosa og et forældet velfærdssystem. Men metaforen er også blevet erobret af en retorisk stærk politiker, Pia Kjærsgaard, som har brugt den til at tilskrive sig selv menneskelighed.

Samtidig er metaforen igen blevet indskrevet i en litterær sammenhæng, idet digteren Olga Ravn i 2013 genudgav Vita Andersens to første bøger, *Tryghedsnarkomaner* og novellesamlingen *Hold kæft og vær smuk*, i en samlet udgave. Det er karakteristisk, at Olga Ravn lægger vægt på, at bøgerne undsiger et magtsprog. Hun hæfter sig ved digtenes lange sætninger, der ikke ordner og analyserer følelserne, men blot lade dem omtale i sproget, fraværet af metaforer, og en særlig ømhed der ikke tager magten over karaktererne og gør sig til mesterfortolker af deres følelser. Vita Andersens sætninger "løfter de oversete børn, de ulykkelige kvinder ud af mørket og giver dem stemme, giver dem steder at tale fra, giver dem en plads i verden, det er vigtigt at vi lytter".⁴¹

I Olga Ravns optik fungerer teksterne i grænseflader mellem det virkelige og det fiktive. Teksterne ligner "din nabo" og "din mor". I Rancières forstand bliver teksterne politiske, idet de på en ny måde forhandler om det synlige og virkelige og både optegner og overskrider sproglige grænser, ved at demonstrere at det private, det virkelige og det personlige og fiktive er et forhold, der hele tiden genfortolkes. Efter adskillige politikeres indskrivning af metaforen i deres konsensus omkring et velfærdssamfund, der skal reformeres, søger Olga Ravn fra en litterær position at gengive Vita Andersens digte deres politiske dissens.

Eksemplet med Vita Andersens *Tryghedsnarkomaner* demonstrerer, at Rancières ideer og begreber kan være relevante for politisk historie at beskæftige sig med, dels fordi de udvider begrebet om det politiske og gør opmærksom på kilder og aktører i samfundets politiske betydningsproduktion, dels fordi de viser, at det politiske potentiale i kunst og litteratur ikke begrænser sig til en bestemt social tematik eller bestemte politiske holdninger og erklæringer. Kunst virker også

⁴⁰ "An Exchange with Jacques Rancière", *Art & Research: A Journal of Ideas, Contexts and Methods*, vol. 2, no 1, 2008.

⁴¹ Olga Ravn: "Forord", *Tryghedsnarkomaner & Hold kæft og vær smuk*, København: Gyldendal 2013, s. 9.

på politiske måder, der ikke kan forudses, og politik er et felt, hvis grænser og karakter hele tiden forhandles og genforhandles også via litteraturen.

ANNE-MARIE MAI

PROFESSOR I NORDISK LITTERATUR

INSTITUT FOR KULTURVIDENSKABER

SYDDANSK UNIVERSITET

ABSTRACT

The art of the possible and the politics of the impossible:

On Jacques Rancière's discussion of literature and politics as

a contribution to political history illustrated by a Danish example

The article discusses the French philosopher Jacques Rancière's approach to the study of the relationship between politics and literature. Rancière perceives politics and literature as part of a still ongoing process of creating a common space of society through new ways in which words and things connect with each other. Literature participates in the reframing of the way problems have been posed and redefines what can be seen and said. The article considers, based on texts by the Danish author Vita Andersen, possibilities and problems of using Rancière's ideas and thus involve literary texts in the study of political history.

‘YOU’RE WRITING ABOUT WHOM?’

STUDYING POLITICAL AND POLICY HISTORY THROUGH THE LIVES OF SECONDARY FIGURES

■ DEAN J. KOTLOWSKI

Biography, once a denigrated field among academic historians, is undergoing a revival, at least according to a roundtable discussion in a recent issue of the *American Historical Review*. “Biography,” the historian Arthur M. Schlesinger, Jr. has written, “offers an easy education in American history, rendering the past more human, more vivid, more intimate, more accessible, more connected to ourselves”.¹

Why is that so? The popular historian Barbara W. Tuchman cited two reasons. First, biography attracts readers because “people are interested in other people, in the fortunes of the individual”. Second, because biography “encompasses the universal in the particular”, this genre of literature “allows both the writer to narrow his field to manageable dimensions and the reader to more easily comprehend the subject”.² For a long time, it has been fashionable to write life stories of “the greats” – monarchs, presidents, and even dictators. More recently, with the emergence of social and cultural history, “the grunts” – ordinary people who participated in mass-based movements for change – have begun to receive attention. But what about those who lived in between? What about the secondary figures, that is, policymakers and politicians who held office in cabinets, embassies or states/provinces without ascending to the top of “the greasy pole”, to invoke Benjamin Disraeli’s famous phrase? When historians begin to research the lives of these lesser-known public figures, such as those who never became presidents, prime ministers or even foreign ministers, they are apt to receive puzzled looks and hear the question: “You’re writing about whom?”

Historians who write biographies of secondary figures feel compelled to explain *who* they are studying and *why* that person was important. At times biographers go too far and either inflate their subject’s significance or grow infatuated with them. Tuchman became so fond of one of her subjects, the colorful but long-forgotten U.S. Speaker of the House Thomas Reed, that she came to regard him as

¹ Arthur M. Schlesinger, Jr., “Editor’s Note,” in Roy Jenkins, *Franklin D. Roosevelt*, New York: Times Books 2003, p. xiv.

² Barbara W. Tuchman, *Practicing History: Selected Essays by Barbara Tuchman*, New York: Ballantine Books, 1981, p. 81 (both quotations).

her “personal property” and feared that someone else would publish on him before she had the chance to.³ Therein lay one possible risk in writing on secondary figures. Although a vast market exists for biographies of well-known national political figures and innumerable angles can be used in writing about such men and women, how many books are needed on someone such as Reed? Nevertheless, such officials often make inviting topics for research, especially if they managed to leave their mark as supporting actors in larger historical dramas.

The rise and development of the welfare state in the United States during the 1930s is one such drama that has been explored through a range of secondary figures. For example, scholars of Franklin D. Roosevelt’s New Deal have studied the Tennessee Valley Authority (TVA), a massive public power project, by examining the life of TVA’s chief administrator, David E. Lilienthal. The historian Edward D. Berkowitz enhanced our understanding of Social Security, FDR’s program of unemployment and old-age insurance, by writing biographies of two of its most important policymakers, Wilbur J. Cohen and Robert Ball.⁴ The architect of Social Security, Secretary of Labor Frances Perkins, has been the subject of a study by the journalist Kirsten Downey. Although Perkins, like many secondary figures, is “virtually unknown” today “about 44 million people collect Social Security checks each month” due to her leadership.⁵ Through the life of James A. Farley, the manager of FDR’s electoral victories in 1932 and 1936, the historian Daniel Scroop has explored yet another aspect of the Roosevelt Era, that is, the eclipse of old-style urban machines, which Farley mobilized to help elect FDR, and the rise of an ideological and issue-driven politics, spawned by FDR’s domestic agenda. The Republican response to the New Deal received treatment in David Stebenne’s biography of Arthur Larson, a speechwriter to President Dwight D. Eisenhower. Larson’s philosophy of Modern Republicanism preached acceptance of the New Deal and provided the Eisenhower administration with a sense of ideological direction.⁶ If Farley helped to construct the New Deal’s electoral coalition, Larson encouraged the Grand Old Party (GOP) to adjust to FDR’s accomplishments and legacy.

Paul V. McNutt was another secondary figure who shaped politics and policy during the era of FDR (and Harry S. Truman). Similar to FDR, McNutt believed

³ Tuchman, *Practicing History*, p. 83.

⁴ Steven M. Neuse, *David E. Lilienthal: The Journey of an American Liberal*, Knoxville: University of Tennessee Press, 1996; Edward D. Berkowitz, *Mr. Social Security: The Life of Wilbur J. Cohen*, Lawrence: University Press of Kansas, 1995; Edward D. Berkowitz, *Robert Ball and the Politics of Social Security*, Madison: University of Wisconsin Press, 2003.

⁵ Kirsten Downey, *The Woman Behind the New Deal: The Life and Legacy of Frances Perkins – Social Security, Unemployment Insurance, and the Minimum Wage*, New York: Anchor Books, 2009, p. 397.

⁶ Daniel Scroop, *Mr. Democrat: Jim Farley, the New Deal, and the Making of Modern American Politics*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 2006; David L. Stebenne, *Modern Republican: Arthur Larson and the Eisenhower Years*, Bloomington: Indiana University Press, 2006.

that “government may be a great instrument of human progress”.⁷ As governor of Indiana (1933-37), McNutt backed FDR’s New Deal, revamped his state’s government, and emerged as one of America’s strongest governors. Most important, he served FDR as High Commissioner to the Philippines (1937-39), Administrator of the Federal Security Agency (1939-45), and Chair of the War Manpower Commission (1942-45). McNutt saw himself as a successor to FDR until the president decided to seek a third term in 1940. Stymied in that direction, he next sought the Democratic nomination for vice president, until FDR made known his preference for Secretary of Agriculture Henry A. Wallace. After heading the War Manpower Commission, McNutt ended his public career as America’s last High Commissioner and first Ambassador to the Philippines (1945-47), where he helped to prepare the Philippines for independence. His career thus underscores the challenges and changes, domestic and international, that the United States faced during a period of depression, global conflict, Cold War, and de-colonization.⁸

McNutt’s life highlights the value of biography, in both its recent and more traditional forms, for studying political history. Like the newer forms of biography, McNutt’s life intersects with, and is integrative of, issues related to place, race, gender, class, and internationalization. At the same time, the heart of any biography has been and will remain the individual, particularly how a single life begins, unfolds, develops, and expands outward and across time to encompass external influences and larger trends. McNutt’s career illustrates how a holistic concept of security became central to American political thought and practice during the 1930s and 1940s – a theme emphasized in some of the latest scholarship on the New Deal, World War II, and Cold War.⁹ Into the old wineskin of political biography, then, it is possible to infuse a variety of new wines such as gender history, international history, and the history of ideas.

⁷ James H. Madison, *The Indiana Way: A State History*, Bloomington: Indiana University Press, 1986, p. 296.

⁸ It is possible to see McNutt as a major rather than a secondary figure because he ascended to the highest corridors of American political power. But labeling him a secondary political figure coincides with the definition of such figures used at the end of paragraph one of this essay. McNutt’s background was in state-level politics, diplomatic assignments overseas, and lower-echelon cabinet-type positions. He never became president and he was never even nominated for president nor was he a secretary of state or important national legislative leader.

⁹ David M. Kennedy, *Freedom From Fear: The American People in Depression and War, 1929-1945*, New York: Oxford University Press, 1999, p. 365; Alonzo L. Hamby, *Liberalism and Its Challengers: From F.D.R. to Bush*, 2nd Edition, New York: Oxford University Press, 1992, p. vii; Elizabeth Borgwardt, *A New Deal for the World: America’s Vision for Human Rights*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2005, p. 280-281; Michael J. Hogan, *A Cross of Iron: Harry S. Truman and the Origins of the National Security State, 1945-1954*, Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1998, p. 8.

THE REVIVAL AND RESHAPING OF BIOGRAPHY

The renaissance of biography has surprised some professional historians. "While most certainly recognize it as a legitimate and venerable mode of historical discourse", wrote Robert Schneider, the editor of *American Historical Review*, in 2009, "many are skeptical of the capacity of biography to convey the kind of analytically sophisticated interpretation of the past that academics have long expected".¹⁰ Biography appeared to lack rigor. "It involves only one life", the historian Lois W. Banner has noted, "derives from a belles-lettres tradition rather than a scientific or sociological one, and is often written by non-academic historians".¹¹ Moreover, the boundaries of a biography seemed arbitrary. Nick Salvatore, biographer of the American socialist leader Eugene V. Debs, once was told that biography is not history "because the question of periodisation is a given ... framed by the birth and death of the subject".¹² "For years I resisted the notion that an individual life could speak to the larger historical forces", remarked Alice Kessler-Harris, a historian of American women. "The life of an individual might instruct and entertain, I thought, but even at its best, it couldn't tell us as much as ... if we explored the issues with which that individual was involved". Kessler-Harris, who recently completed a biography of the playwright Lillian Hellman, now admits that such thoughts were wrong "perhaps not about the way biographies are written, but about what a historian can bring to biography".¹³

Professional historians bring a number of skills to the craft of biography. The most important of these is grounding in the era in which a person lived, for "one cannot segregate an individual from his surroundings and study him, as ... an unknown chemical in a test tube".¹⁴ Research institutions provide the background through training and granting degrees in "history" rather than in biography. Academic historians thus study larger diplomatic, political, cultural, social, and economic developments before they consider tackling the narrower topic of a single life. Biographies often are frowned upon as dissertation topics, the thought being that the average graduate student has not lived long enough to be able to comprehend their own life let alone that of someone else. Nevertheless, many historians eventually gravitate toward biography in order to gain a different angle – or set of angles – on their field. For example, Kessler-Harris identified a compendium of themes illuminated through her biography of Hellman: "the revolutionary transformation of sexual life and gender roles; the swirling political currents produced

¹⁰ Quoted in David Nasaw, "Historians and Biography: An Introduction," *American Historical Review*, vol. 114, no. 3, 2009, p. 573.

¹¹ Lois W. Banner, "Biography as History," *American Historical Review*, vol. 114, no. 3, 2009, p. 580.

¹² Quoted in Nasaw, "Historians and Biography," p. 573.

¹³ Alice Kessler-Harris, "Why Biography?" *American Historical Review*, vol. 114, no. 3, 2009, p. 625.

¹⁴ John A. Garraty, *The Nature of Biography* New York: Vintage Books, 1964, p. 4.

by the challenge of socialism and communism and the tensions of the Cold War; the fluctuating and contested nature of identity and its political uses; and the impact of a newly vibrant culture of celebrity".¹⁵ In so doing, her biography addresses issues related to gender, ideology, culture (elite and popular), and politics (domestic and international) as well as individual personality.

The "life-and-times" genre of biography, exemplified by Kessler-Harris's study of Hellman, is hardly new; but, aided by the rise of social and cultural history, it has allowed more recent biographers to write fuller life stories that are conscious of place, race, gender, and class—as well as politics. Such an approach has enabled historians to transcend somewhat the age-old debate over agency, between social determinists and defenders of the so-called Great Man theory of history, as biographers now seek to place individuals within larger political, cultural, and social milieus. "The historian as biographer", writes David Nasaw, who is both a social historian and a biographer, "proceeds from the premise that individuals are situated but not imprisoned in social structures and discursive regimes".¹⁶ As a result of this approach, criticisms of biography, as the historian Barbara Taylor has observed, "are less pronounced today than in the past, or at any rate seem to generate less anxiety. We now possess many historical biographies that do a superb job of integrating their subjects into their historical contexts".¹⁷

Context is crucial when writing about a person who was the member of any minority group in the United States. Such biographies open a window into the subject's interactions with the dominant majority, experiences with discrimination, and changes in self-identity. The same is true for women. Kirsten Downey's biography showed how Frances Perkins fashioned the New Deal's most important initiatives while she faced sexism in numerous venues. At formal dinners, for example, Perkins ate with the cabinet wives so that male officials in the administration could converse in a traditional, sexually segregated environment. Perkins' cabinet colleagues often disparaged her. And even when Perkins succeeded, she often drew only patronizing praise.¹⁸

¹⁵ Kessler-Harris, "Why Biography?" p. 627. See also Alice Kessler-Harris, *A Difficult Woman: The Challenging Life and Times of Lillian Hellman*, New York: Bloomsbury, 2012.

¹⁶ Nasaw, "Historians and Biography," p. 577. Nasaw has written three biographies: *The Chief: The Life of William Randolph Hearst*, New York: Houghton Mifflin, 2000; *Andrew Carnegie*, New York: The Penguin Press, 2006, and *The Patriarch: The Remarkable Life and Turbulent Times of Joseph P. Kennedy*, New York: The Penguin Press, 2012.

¹⁷ Barbara Taylor, "Separation of Soul: Solitude, Biography, History," *American Historical Review*, vol. 114, no. 3, 2009, p. 641.

¹⁸ Following one disagreement with Secretary of the Interior Harold L. Ickes, Perkins made peace, and Ickes returned the favor by scribbling in his diary: "A woman, a dog and a walnut tree, the more you beat them, the better they'll be". And General Hugh S. Johnson, the head of FDR's National Recovery Administration, once called Perkins the "best man in the Cabinet". Downey, *The Woman Behind the New Deal*, p. 183.

The rise of second-wave feminism and the emergence of women's history, coupled with the reality that women and men almost constantly interact, means that the topic of gender often informs modern biographies. Accordingly, one can see societal conventions about gender roles at work – and change – both in history and historiography. For example, a biography of FDR published by the venerable historian Frank Freidel in 1990 mentions FDR's wife, Eleanor Roosevelt, on 118 pages out of a 600-page book, a respectable amount of coverage albeit relatively little (and somewhat dispersed) considering Eleanor Roosevelt's path-breaking years as first lady. William E. Leuchtenburg's classic study, *Franklin D. Roosevelt and the New Deal, 1932-1940* (1963), was even worse, devoting seven pages in a 350-page book to Eleanor Roosevelt. But Blanche Wiesen Cook's more recent two-volume biography of Eleanor Roosevelt has helped move the first lady's contribution to the center of New Deal studies.¹⁹ Although not technically a biography, George McJimsey's *The Presidency of Franklin Delano Roosevelt* (2000) had an entire chapter on Eleanor Roosevelt. "Franklin Roosevelt's presidency was also Eleanor Roosevelt's presidency", McJimsey has stressed. "She was his complement, acting on issues that he hesitated to take up and pressing to him to follow her initiatives".²⁰ In that vein, the University Press of Kansas has added to its much regarded series on presidential administrations, which published McJimsey's book, with a companion series on Modern American First Ladies.

The amount of context – or integrative material – required in a biography is difficult to quantify, and many scholars in established, evidence-rich fields like U.S. political history have erred on the side of excess. "Anyone who attempts to write a biography knows that many points in the story require background description", Robert H. Ferrell, a historian and biographer of Harry Truman, has asserted. "Such pages can pile up in a hurry; all too often, they may duplicate information already in other books".²¹ Multivolume studies of U.S. presidents by such scholars as Douglas Southall Freeman (George Washington), Dumas Malone (Thomas Jefferson), Arthur S. Link (Woodrow Wilson), and Frank Freidel (FDR) exemplify this problem, for they "are closer akin to history than to biography".²² The journalistic praise accorded Robert A. Caro's ongoing multivolume biography of Lyndon B. Johnson belies the author's penchants for side-tracking, self-indul-

¹⁹ See Frank Freidel, *Franklin D. Roosevelt: A Rendezvous with Destiny*, Boston: Back Bay, 1990, p. 696-697; William E. Leuchtenburg, *Franklin D. Roosevelt and the New Deal, 1932-1940*, New York: Harper, 1963, p. 136, 187-188, 192, 331, 347-348; Blanche Wiesen Cook, *Eleanor Roosevelt, vol. 1: 1884-1933*, New York: Viking, 1992, and *Eleanor Roosevelt, vol. 2: 1933-1938*, New York: Viking, 1998.

²⁰ George McJimsey, *The Presidency of Franklin Delano Roosevelt*, Lawrence: University Press of Kansas, 2000, p. 296.

²¹ Robert H. Ferrell, "The Large Book versus the Small: A Presidential Historian's Consideration of Three Recent Biographies," *Indiana Magazine of History*, vol. 100, December 2004, p. 380.

²² Garraty, *The Nature of Biography*, p. 24.

gent narration, and glacial progress toward completion – at present, after forty years of writing and four tomes, LBJ sits near the start of his presidency (in 1964) while the septuagenarian Caro races against Father Time to finish his project. Moreover, dual biographies have become fashionable as of late; Douglas B. Craig's 2013 study of Woodrow-Wilson-Era officials William G. McAdoo and Newton D. Baker is insightful, comprehensive, and long.²³ To keep books at manageable size, biographers must consider what information is absolutely essential to include.²⁴ As John Lewis Gaddis, the Pulitzer-Prize-winning biographer of the diplomat George F. Kennan, explained, "Character emerges more clearly from the choices biographers make than from the comprehensiveness they attempt".²⁵

Biographers can write modest-sized books by narrowing their focus, either topically or chronologically.²⁶ Undertaking a full-length study of a recent U.S. president, or any other national or international leader, can pose a problem since such men and women leave behind so much written and oral evidence that the biographer either suffocates or tries to survive by overwriting. The mass of documents generated by the American State in the twentieth century is part of the difficulty.²⁷ One answer, for scholars of the U.S. presidency, is to examine a specific period or aspect of their subject's life – to write, in other words, partial biography. The historian Irwin Gellman has explored Richard Nixon's career and character by focusing on his six years in Congress while the journalist Jeffrey Frank did something similar in a book on Nixon's years as vice president. The cultural historian Stephen Vaughn has written of Ronald Reagan's career in Hollywood while the environmental historian Hal Rothman has studied Lyndon B. Johnson's ambition and attachment to place by examining LBJ's life on – and political uses of – his Texas ranch. Similarly, William Leuchtenburg, the dean of New Deal historians, has investigated, in a single volume, how three presidents – FDR, Truman, and LBJ – were influenced by and sought to reshape one section of the United States, the South. In so doing, Leuchtenburg was able to produce a three-pronged biographical work that charted the changing politics of race across a specific place.²⁸

²³ Douglas B. Craig, *Progressives at War: William G. McAdoo and Newton D. Baker, 1863-1941*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2013, p. 1-2.

²⁴ Future biographers might follow the example of Randolph Churchill who, while fashioning the official biography of his father, rejected the inclusion of several "nuggets" gleaned from government archives on grounds that such information was "for thesis writers." Martin Gilbert, *In Search of Churchill: A Historian's Journey*, New York: John Wiley & Sons, 1994, p. 34.

²⁵ John Lewis Gaddis, *George F. Kennan: An American Life*, New York: Penguin, 2011, p. xi.

²⁶ For the value of short, character-centered biographies, see Garraty, *The Nature of Biography*, p. 24.

²⁷ This problem has led Tuchman to label the nineteenth century the "great period" for historical study because it has "ample information of every kind, yet short of the oversupply of today". Tuchman, *Practicing History*, p. 73.

²⁸ Irwin F. Gellman, *The Contender: Richard Nixon: The Congress Years, 1946 to 1952*, New York: The Free Press, 1999; Jeffrey Frank, *Ike and Dick: Portrait of a Strange Political Marriage*,

Biographies of secondary figures likewise tend to be reasonable in length and can be quite integrative in scope.²⁹ In one volume, David Stebenne explored Arthur Larson's role in the Eisenhower administration, where his moderate Republican ideas found favor. Stebenne also exuded a superb understanding of place, explaining how populist politics in Larson's native state of South Dakota presaged Larson's embrace of the New Deal, which he defended during his years as a student at Oxford University—another locale portrayed in exquisite detail.³⁰ As mentioned, Downey's biography of Perkins opened a window into gender politics, domestic policy-making during the 1930s, and FDR himself. The Perkins-Roosevelt relationship involved mutual manipulation. Perkins declined to become Secretary of Labor until FDR agreed to support her agenda for social reform. The president then used Perkins to develop popular policies such as Social Security while at other times shunning her efforts. Perkins became wise to FDR's scheming, although she thought him "too lazy" to acquire power for its own sake.³¹ Not every study of a secondary figure sheds so much light on a larger leader. Daniel Scroop's biography of Jim Farley takes readers into the world of urban political machines and chronicles Farley's ambition to be president, an aim which undermined his relationship with FDR. Yet Scroop failed to explore FDR's decision to seek a third term as president, a move that provoked Farley's break with FDR.

The biographies of Larson, Perkins, and Farley all focus on the individual human being. They are chronological, in that they begin and end with the subject's birth and death, as well as linear, in that the phases and episodes of the person's life (and chapters of the book) build upon one another and establish what is to come. The purpose of any biography is to offer a narrative that explains where the subject came from, why they became prominent or influential, and what mark they left for posterity. That means analyzing their background, family, region, class, personal traits, and financial resources – along with the inspiration – that launched them toward renown or even greatness.³² Digging into unpublished pri-

New York: Simon and Schuster, 2013; Stephen Vaughn, *Ronald Reagan in Hollywood: Movies and Politics*, New York: Cambridge University Press, 1994; Hal K. Rothman, *LBJ's Texas White House: "Our Heart's Home"*, College Station, Texas: Texas A&M University Press, 1999; William E. Leuchtenburg, *The White House Looks South: Franklin D. Roosevelt, Harry S. Truman, Lyndon B. Johnson*, Baton Rouge: Louisiana State University Press, 2005.

²⁹ With the exception of Sidney Fine's trilogy on Frank Murphy (a New Deal-era governor and member of Franklin Roosevelt's administration) biographers of lesser-known public figures generally keep their books at a single volume of less than three hundred page. Sidney Fine, *Frank Murphy: The Detroit Years*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 1975; *Frank Murphy: The New Deal Years*, Chicago: University of Chicago Press, 1979; *Frank Murphy: The Washington Years*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 1984.

³⁰ Stebenne, *Modern Republican*, p. 7-8, 27-53, 151-174, 221-254.

³¹ Downey, *The Woman Behind the New Deal*, p. 262.

³² Susan Curtis, "Remarks on Twentieth-Century Biography: Private Lives, Public Culture," Indiana Association of Historians, Bloomington, Indiana, February 24, 2007, draft in the author's possession.

mary sources in order to uncover the subject's private world, inner thoughts, and motivations is a must, and Stebenne, Downey, and Scroop have done their homework. But so is hoisting the subject on to big hooks – or large historical themes – whether it is the ideology of the Republican Party, gender and policymaking during the New Deal or the twilight of urban political machines. Fashioning a biography that is analytically sound and engagingly written is an imperative as well because scholarly readers demand rigor while the general public remains fascinated by human interest – a distinguishing element of this genre. Generally speaking, the studies of Larson, Perkins, and Farley accomplish these ends, and a biography of McNutt may do so as well.

PAUL V. MCNUTT AND THE AGE OF FDR

Writing McNutt's biography has involved tethering old methodologies, such as research in manuscript sources and narrative writing, with newer ones, such as infusing social, cultural, and international history within the framework of political biography. Having a dramatic hook is helpful for writing about secondary figures, and McNutt's career offers several. McNutt became a successful governor during the 1930s, emerged as a possible successor to FDR, saw his ambitions frustrated by FDR's third nomination for president, and went into political eclipse after he accepted the difficult assignment of chairing the War Manpower Commission during World War II. A bust of Governor McNutt at Indiana University features a plaque listing his accomplishments with space for one additional line: "President of the United States".³³ It never happened, and partly as a result, McNutt's career allows one to consider the alternatives (or lack thereof) to national political leadership during the era of FDR and Harry Truman. At the same time, following McNutt's ambition opens a window into the offices he obtained and the issues he addressed, including ones related to race, class, gender, and America's role in the world. Most important, exploring this individual's life illustrates how the concept of "security" became central to U.S. politics and public policy during the 1930s, 1940s, and 1950s.³⁴

The task of researching McNutt's biography has entailed excursions into traditional and non-traditional sources. Like most secondary figures, the bulk of McNutt's papers are located at a university archive (Indiana University's Lilly Library) with smaller collections housed at the Indiana State Archives, the Indiana University School of Law (where he was dean), and the Library of the American Legion, the post-World War I veterans organization headed by McNutt from 1928 to 1929. Yet these collections, alone, are inadequate. They contain no diary or oral

³³ Ross Gregory, "Politics in an Age of Crisis: America, and Indiana, in the Election of 1940," *Indiana Magazine of History*, vol. 86, no. 3, 1990, p. 264.

³⁴ The only published biography of McNutt is adulatory and non-analytical. It makes little effort to globalize McNutt's ideas, work, and significance. I. George Blake, *Paul V. McNutt: Portrait of a Hoosier Statesman*, Indianapolis: Central Publishing, 1966.

history by McNutt and the correspondence in them betrays little beyond a driving ambition.³⁵ One response has been to delve deeply and widely into as many textual records as possible. The Library of Congress has scores of papers of politicians, policymakers, diplomats, and journalists from the 1930s and 1940s, many of which include diaries (of Farley and Secretary of the Interior Harold L. Ickes, for example) that comment on McNutt.³⁶ And the National Archives has records that are vital to understand McNutt, since he held four separate federal offices: High Commissioner to the Philippines, Ambassador to the Philippines, Chair of the War Manpower Commission, and Federal Security Administrator. Finally, like many secondary political figures, McNutt interacted with specific presidents – FDR, Truman, and Herbert Hoover – meaning that the collections at the Roosevelt, Truman, and Hoover presidential libraries contained information on his career.

Archival textual sources remain important for understanding the actions of government officials as they discharged their duties and sought higher positions. But historians in fields other than biography use such sources as well. Since biography's reference point is the individual life, an especially wide range of primary sources must be examined if one is to understand a person's origins, experiences, relationships, ascent, decline, and impact. With respect to McNutt's life, county libraries had excellent genealogical material while more personal insights came from surviving relatives who provided access to Paul's correspondence with his wife, Kathleen, and a diary kept by his only child, Louise.³⁷ Although oral histories were not abundant for the McNutt project, those that exist provided interesting anecdotes. In a commentary on McNutt's polarizing governorship, one man, ac-

³⁵ Some biographers boast of the store of documents available to them. "The great body of surviving letters, diaries, private memoranda, and autobiographical sketches written by Harry S. Truman is a treasure beyond compare", the biographer David McCullough has written. "There is really nothing like the Truman manuscript collection at the Harry S. Truman Library". David McCullough, *Truman*, New York: Simon and Schuster, 1992, p. 993. Truman was an exceptional case. During the twentieth century, countless public officials transacted business via the telephone usually without transcripts or written notes, meaning that many important discussions are lost to history. Moreover, few politicians possess either the stamina to keep a diary or the willingness to reveal themselves in correspondence.

³⁶ For example, Secretary of the Interior Harold L. Ickes, a leading proponent of a third term for Roosevelt, wrote at the end of 1939 about McNutt's presidential ambitions: "McNutt and his active supporters [are] openly claiming that, at the proper time, the President will announce that he himself will not be a candidate and will designate McNutt as his favorite for the nomination". "This", Ickes fretted, "is creating an exceedingly dangerous and difficult situation" for Roosevelt's supporters. Harold L. Ickes Diary, December 3, 1939, Manuscript Division, Library of Congress (LC), Washington, D.C.

³⁷ Accepting materials from the subject's family is a matter that every biographer must weigh carefully. The benefits of establishing contact with surviving family members are plain. But Barbara Tuchman, biographer of the World War II-era General Joseph W. Stilwell, has conceded that her "friendly relations" with the Stilwell family "exerted a certain unspoken restraint on writing anything nasty". Tuchman, *Practicing History*, p. 88.

cording to an interviewee, slaughtered his chickens because he heard them cackle: “McNutt, McNutt, McNutt”.³⁸ Newspapers also are storehouses for human interest stories – an important dimension to any biography. For example, between 1937 and 1939, the *Philippines Free Press* ran a column entitled “The High Commissioner” that tracked McNutt’s activities. One story was priceless. At one ball a young ensign went over to the McNutts and cut in, telling Kathleen: “You didn’t want to dance with that old man anyway, did you?” When the ensign learned the identity of his partner, he apologized.³⁹ Sources originating from twentieth-century technology provided vivid details as well. Radio, for instance, documented McNutt’s dramatic withdrawal from consideration for the Democratic nomination for vice president in 1940. In a broadcast preserved at the Library of Congress, one can hear McNutt struggling to address the convention delegates as they exhorted him to remain in the race. A radio commentator described the scene: “McNutt is trying to withdraw his name from nomination but the crowd, the delegates won’t let him. This is the first time I’ve ever seen a candidate cheered down. ... The noise is simply terrific and it is all over the hall”.⁴⁰

Other, less traditional forms of research became important to the McNutt biography. For example, field research has been employed by more recent biographers as way to understand the role of place in their subject’s life.⁴¹ Accordingly, McNutt’s boyhood home in Martinsville, Indiana revealed his comfortable, middle-class background and his social distance from the working-class boys who bullied him during his youth. A visit to the Philippine city of Baguio, where McNutt had holidayed to escape the heat of Manila during his years as High Commissioner and Ambassador, illuminated the privilege and splendor of American imperial officialdom that helped isolate McNutt from the aspirations of average Filipinos. Libraries and museums in the Philippines also proved helpful since multinational, as well as multi-archival, research has become the norm among historians who now write “international”, as opposed to “diplomatic”, history. “Collec-

³⁸ Donald Carmony Oral History, July 8, 1985, 6, Center for the Study of History and Memory (CSHM), Indiana University (IU), Bloomington.

³⁹ “Ensign in Dutch,” *Philippines Free Press*, November 26, 1938, p. 27.

⁴⁰ Radio broadcast of Paul V. McNutt’s address to the Democratic National Convention, July 18, 1940, Call Number LW05326—R5B3, Title 18844244, Motion Picture, Broadcasting and Record Sound Division, LC.

⁴¹ To understand the geography and domestic space of the White House – where a number of close friends had lived with Franklin and Eleanor Roosevelt – Blanche Wiesen Cook obtained a tour of the family quarters from First Lady Hillary Rodham Clinton. See Cook, *Eleanor Roosevelt, II*, p. xiii. For his biography of the American Revolutionary John Adams, David McCullough took the time to explore sites in Philadelphia. See David McCullough, *John Adams*, New York: Simon and Schuster, 2001, p. 655. And when McCullough, for his biography of Truman, asked if he could duplicate Truman’s dash down the corridors of the Senate after Truman had learned of FDR’s death, the historian of the United States Senate responded: “Only if I can come too”. See McCullough, *Truman*, p. 994.

tions of state and diplomatic papers in Manila”, the historian Nick Cullather has observed, “are unique in Southeast Asia for their scope and accessibility”.⁴² The papers of President Manuel Roxas and the diplomat Carlos P. Romulo showed how both leaders responded to efforts by High Commissioner (and then Ambassador) McNutt to negotiate trade and military arrangements to keep the post-independence Philippines bound to the United States.⁴³ In addition to textual records, material artifacts – a part of another relatively new field, “material culture” – helped to illuminate aspects of McNutt’s character. In the National Museum in Manila, a portrait by Fernando Armosolo captured McNutt’s handsome appearance and confident demeanor. The picture showed McNutt seated in a plush armchair, attired in a dark suit, and facing viewers with the hint of a smile. He emerged from Armosolo’s rendering as a statesman in the prime of his life.⁴⁴ To borrow an expression conferred upon one occupant of the White House – Warren G. Harding – McNutt looked like a president, even if he never became one.

Armosolo’s portrait allows one to ponder McNutt as an individual, particularly his political ambition – his most discernible character trait – which led him to enter politics, seek higher offices, pursue the presidency, and become a player in larger historical fields. Here, the role of “place” is worth noting for McNutt began life as a striving Midwesterner. A native of Indiana, he was blessed with a range of talents and reared in a middle class home that valued hard work, education, and success. After graduating from Indiana University in 1913, McNutt, like many ambitious youths from his region, headed east; he enrolled in Harvard Law School and earned his L.L.B. in 1916. He returned to Indiana to become a partner in his father’s law firm. But Harvard had left its mark. McNutt liked to visit the office of a lawyer-friend in Indianapolis and survey the skyline of the city. “It seemed to please him to identify some of the buildings in his line of vision with structures on the Harvard campus”.⁴⁵ After living near Boston, he soon became tired of life in Indiana. The chance to become an instructor of law at IU, in the spring of 1917, and then his enlistment in U.S. Army during World War I, provided means of escape, albeit only temporary ones.⁴⁶ Eventually, McNutt entered academic politics, serving as dean of IU’s School of Law between 1925 and 1933. Veterans’ politics followed as he won election as state and national commander of the American Legion. Elector-

⁴² Nick Cullather, *Illusions of Influence: The Political Economy of United States-Philippine Relations, 1942-1960*, Stanford, CA: Stanford University Press, 1994, p. vii.

⁴³ “He is a friend of the Filipinos and commands their confidence”, Roxas wrote of McNutt, in an overtly sentimental view. Manuel A. Roxas to Jacob M. Avery, October 26, 1945, box 1, series I, Manuel A. Roxas Papers, Main Library, University of the Philippines (UP) Diliman.

⁴⁴ *The National Museum Visual Arts Collection*, Manila: The National Museum of the Philippines, 1991, p. 49.

⁴⁵ Jack Alexander magazine article, “Paul McNutt ‘It Would Be Kind of Nice to Be President, Wouldn’t It?’” box 178, Raymond Clapper Papers, LC.

⁴⁶ Blake, *Paul V. McNutt*, p. 1-8; “War Brings Bride and Laurels to M’Nutt,” *Indianapolis Times*, May 17, 1933, p. 5.

al politics came next, when McNutt sought and attained the Indiana governorship in 1932. Thereafter he moved into the realms of national and international politics by accepting a succession of posts from FDR and Truman: High Commissioner to the Philippines (two separate stints), Administrator of the Federal Security Agency, Chair of the War Manpower Commission, and Ambassador to the Philippines.

As McNutt ascended in American politics, he had to deal with a greater number of issues, many of them integrative – or reflective – of recent trends in biography. An emphasis on gender is one example. McNutt's marriage proved conventional, with Kathleen playing a domestic and supportive role as Paul advanced in politics – a profession she detested.⁴⁷ Kathleen so disliked politics that she resisted the idea of becoming an activist first lady in the mold of Eleanor Roosevelt.⁴⁸ If the McNutt marriage exemplified traditional roles, Paul came to back expanded opportunities for women. His daughter, after all, pursued a career by joining the Department of State. And his most trusted lieutenant at the Federal Security Agency was Mary Elizabeth Switzer, a path-breaking female policymaker who moved to the Department of Health, Education, and Welfare in 1953 and later served as U.S. Commissioner of Vocational Rehabilitation.⁴⁹ Most important, the shortage of workers during World War II led the ever pragmatic McNutt to espouse jobs for women during and after the war. In 1945 McNutt, speaking as Chair of the War Manpower Commission, asserted that "Rosie the Riveter" no less than "Joe the Riveter" had earned the right to employment in the postwar economy.⁵⁰

Issues related to class, race, and religion informed McNutt's career as well. Unlike many New Dealers, McNutt earned a reputation for being anti-labor when he used National Guard troops to quell a pair of strikes during his years as governor of Indiana. Like many New Dealers (such as FDR), he took a minimal approach toward expanding the rights for African Americans. As governor of Indiana, McNutt dispensed patronage jobs to blacks and, during his years at the War Manpower

⁴⁷ Kathleen McNutt's dislike of politics was not unique – it mirrored that of First Lady Pat Nixon. See Mary C. Brennan, *Pat Nixon: Embattled First Lady*, Lawrence: University Press of Kansas, 2011, p. 38, 96.

⁴⁸ In March 1940, Kathleen McNutt attended an annual event hosted by the National Women's Press Club. Eleanor Roosevelt was there and she spoke, as she had since 1933. Afterward, a reporter asked if Kathleen could imagine addressing these reporters "for eight consecutive years". "Why", she replied, "it never occurred to me to think I might have to". Ruby A. Black to Eleanor Roosevelt, March 13, 1940, folder: 1940, box 2, Ruby A. Black Papers, LC.

⁴⁹ Edward D. Berkowitz, "Rehabilitation: The Federal Government's Response to Disability, 1935-1954", Ph.D. dissertation, Northwestern University, 1976, p. 250. At the time of her retirement in 1970, Switzer was "the women executive with the largest responsibility in the Government". "Mary Elizabeth Switzer Dies, Retired Official of H.E.W., p. 71," *New York Times*, October 17, 1971, p. 77.

⁵⁰ Paul V. McNutt, "Women in War and Peace," no date, 1945, box 5, Speeches, Radio Addresses, Interviews, and Statements of Chairman Paul V. McNutt, Records of the Chairman of the War Manpower Commission, Record Group (RG) 211, National Archives at College Park (NACP), Maryland.

Commission, he backed production-line employment for African Americans, attacking the “color line” in industry as “a line against democracy”.⁵¹ But, like FDR, he did not advocate legislation to eradicate bias in employment, voting, and public facilities. Interestingly, McNutt’s record regarding refugees extended beyond that of many New Deal-era officials, including FDR. As High Commissioner to the Philippines from 1937 to 1939, McNutt helped 1,300 Jews secure visas to flee Nazi Germany and settle in Manila. McNutt’s recently revealed action with respect to refugees has revived interest in him, provoking questions about why he extended help to Jews during a time of rampant Anti-Semitism.⁵² To decipher the reasons behind McNutt’s humanitarianism, his somewhat routine correspondence with Jewish leaders and occasional references to Jews (and religious tolerance) in speeches now carry added weight.

McNutt’s speeches proved valuable for understanding his political philosophy, which rested on the idea of security – a theme emphasized in the latest scholarship on the New Deal, World War II, and Cold War.⁵³ McNutt defined security as government-sponsored protection “against major hazards and vicissitudes of life”, a phrase also invoked by FDR.⁵⁴ To promote economic security, McNutt, as governor, supported old-age pensions, unemployment relief, and Social Security. In so doing, he emerged as a quintessential New Dealer. Late in 1936, FDR summarized the aim of his first term as providing “security for people so that they would not individually worry, security for their families, security for their homes, a greater security for their jobs”.⁵⁵ As the historian David M. Kennedy has stressed: “Job security, life-cycle security, financial security, market security, however it might be defined, achieving security was the leitmotif of virtually everything the New Deal attempted”.⁵⁶ A biography of McNutt reinforces the argument that security was the conceptual thread running through the New Deal and subsequent federal policies, foreign and domestic, during the years immediately following the Great Depression. As war loomed in Asia and Europe, national security moved to the forefront of FDR’s agenda and into McNutt’s speeches. In 1939, McNutt envisioned a world in which the individual was protected not only from

⁵¹ George Q. Flynn, *The Mess in Washington: Manpower Mobilization in World War II*, Westport, CT: Greenwood Press, 1979, p. 154.

⁵² Dean J. Kotlowski, “Breaching the Paper Walls: Paul V. McNutt and Jewish Refugees to the Philippines, 1938-1939,” *Diplomatic History*, vol. 33, no. 5, 2009, p. 865-896.

⁵³ McNutt’s speeches, more than his letters, proved revealing; since he wrote these addresses, they conveyed his thoughts on literature, philosophy, and human nature as well as foreign affairs and domestic politics.

⁵⁴ “Address of Paul V. McNutt, Governor of Indiana, at the Banquet Honoring Thomas Jefferson”, Martinsville, Indiana, April 24, 1935, box 15, Paul V. McNutt Papers, Lilly Library (LL), Indiana University, Bloomington.

⁵⁵ William E. Leuchtenburg, *The New Deal and Global War*, New York: Time/Life Books, 1964, p. 37.

⁵⁶ Kennedy, *Freedom From Fear*, p. 365.

“poverty and want” but from international aggression and “the violent disruption of the ethical ideals incorporated in his cultural heritage”.⁵⁷

World War II expanded the concept of security, for the federal government and for McNutt. As the war approached, McNutt pegged the Federal Security Agency’s health, welfare, and job-training programs to efforts to bolster the nation’s defenses.⁵⁸ The activities of the FSA embody what the historian Elizabeth Borgwardt has called the “core idea” to emerge during World War II: an “integrated vision of ‘security.’” According to Borgwardt, “Roosevelt’s Four Freedoms elegantly expressed the assumption that economic security supported political stability, in an international projection of the ideology and values that underpinned the domestic New Deal”. Americans, after securing a more “decent” society at home, fought to protect and extend that society abroad.⁵⁹ McNutt’s thoughts on security encompassed foreign as well as domestic policy. Earlier than most Americans, he sensed the threat posed by dictatorships and urged greater expenditures on arms.⁶⁰ Throughout his career, he held a realistic perspective on international relations. Stemming from his leadership of the American Legion, McNutt regarded disarmament treaties and efforts to promote peace by outlawing war as misguided for they underestimated the determination of nations to pursue their own self-interest. Faced with such realities, America had to be engaged in international politics. As the high commissioner in Manila during the 1930s, McNutt urged the U.S. government to retain the Philippines as an outpost of American power rather than grant the colony independence and leave it vulnerable to Japanese imperialism.⁶¹ The seemingly aggressive designs of the Soviet Union during the 1940s and 1950s, along with earlier aggression by Germany, Italy, and Japan, confirmed in McNutt’s mind the need for the United States to maintain its defenses and check the ambitions of dictators.⁶² McNutt’s thoughts on – and connection to – foreign policy allows one to internationalize his life and legacy.

⁵⁷ “Address by the Honorable Paul V. McNutt, Federal Security Administrator, City and County Teacher’s Association, Louisville, Kentucky”, November 24, 1939, box 17, McNutt Papers, LL.

⁵⁸ McNutt and his staff believed that healthy people made better workers and soldiers and that “social and economic security ... is related to national defense”. Mary E. Switzer speech at Howard University on “The Work of the Federal Security Agency in National Defense,” March 10, 1941, folder 177, box 14, Mary E. Switzer Papers, Schlesinger Library (SL), Harvard University, Cambridge, Massachusetts.

⁵⁹ Borgwardt, *A New Deal for the World*, p. 280-281 (all quotations).

⁶⁰ McNutt to W.J. Patterson, November 17, 1928, box 4, McNutt Papers, LL.

⁶¹ In 1937 McNutt proclaimed that “America cannot leave the Orient today without serious loss of prestige and without further endangering world peace”. See Paul V. McNutt to Roy W. Howard, December 11, 1937, folder: 1937 Philippines, box 133, Roy W. Howard Papers, LC.

⁶² “One cannot quarantine a land against tyranny and persecution”, he wrote in 1942. “The world is one. If aggression stalks the people of the earth, no land, no person is immune”. McNutt to Abba Hillel Silver, January 14, 1942, box 11, Records of the Federal Security Administrator: General Classified Files, 1939-1944, Alphabetical Series, RG 235, NACP.

McNutt's cynicism about human nature and idealism about the capacities of a well-led democratic state underlay his approach to security. He understood that the avarice, aggression, and dishonesty exhibited by governments originated with individuals and filtered upward. To use his own words, McNutt lived through such "violent disruptions" as two world wars, the Russian Revolution, and the Holocaust, in addition to the reemergence of the Ku Klux Klan in the 1920s, the trauma of the Great Depression, and the beginning of the Cold War. On a more personal (or biographical) level, he had endured harassment by bullies during his boyhood, attacks from Republican opponents, and jealousy from FDR's intimates. McNutt thus recognized that humans were prone to act irrationally, irresponsibly, maliciously, and violently. But he, like FDR, also knew that a democratic government that was attuned to the needs of average people could dampen the appeal of radicalism, revolution, and war.⁶³ Put another way, a benevolent State would make human existence, rather than humans themselves, less harsh.⁶⁴

Emphasis on the concept of security leads one back to McNutt the individual, especially his failed ambitions and unfulfilled promise. Under a different set of circumstances, he might have become a major leader of postwar liberalism. With his anti-communism, support for the New Deal, realistic approach to international affairs, advocacy of military preparedness and a strong national defense, and grasp of the underside of human nature, McNutt was an archetypical Cold War liberal. He believed that the so-called Welfare/Warfare State was the means to provide economic security for Americans at home and national security for America abroad. Following World War II, he backed President Truman's policy of containment, the idea behind which was to safeguard the U.S. homeland by befriending and protecting nations on the periphery of the Soviet Bloc.⁶⁵ McNutt's contribu-

⁶³ McNutt looked at a world struggling through a "long crisis" that included the Great War, the rise of dictatorships, and the Depression. To him, the "heart of the crisis" lay neither in "laws" nor "institutions of government" but in "the will and the purpose of men". People in Russia, Italy, and Germany, McNutt said, had become insecure – "frightened", "hysterical" and "demoralized" – and such fear had overturned the existing "social order" in those lands. Under Roosevelt, however, America had taken a different path, under which the government engaged in a "bold experiment" to marshal the nation's "untold resources". McNutt asserted that the "scope", "spirit," and "vitality" of the New Deal had made Americans "confident of our power to provide for own security." Untitled speech by Paul V. McNutt in Noblesville, Indiana, no date, folder: Speeches 1935, September 18, box 15, McNutt Papers, LL.

⁶⁴ The men and women of Roosevelt's administration differed from Progressive-Era reformers in that they exuded less optimism about the perfectibility of man (Prohibition, a cause of many Progressives, was an early casualty of the New Deal) and greater faith in the ability of the state to manage the economy and to check human impulses. See Leuchtenburg, *Franklin D. Roosevelt and the New Deal, 1932-1940*, 339 and Michael E. McGerr, *A Fierce Discontent: The Rise and Fall of the Progressive Movement in America, 1870-1920*, New York: The Free Press, 2003, p. 317-318.

⁶⁵ See Dean J. Kotlowski, "The First Cold War Liberal? Paul V. McNutt and the Idea of Security from the 1920s to the 1940s," *Journal of Policy History*, vol. 23, no. 4, 2011, p. 540-585.

tion to America's Cold-War defense perimeter in the Pacific occurred during his stint as Ambassador to the Philippines, when he negotiated a treaty under which the United States gained access to military bases in its former Asian colony. Yet, for all his ability and accomplishments, McNutt never became president. FDR's pursuit of a third term removed McNutt's chance for the presidential nomination in 1940, and FDR's choice of Wallace for vice president effectively killed McNutt's hopes for national office. In subsequent years, McNutt's job at the War Manpower Commission proved immensely complex, as both the military and civilian sectors of society competed for precious human resources. As chair of the commission, he faltered, and his political star descended.⁶⁶

REFLECTIONS

Without doubt, writing a biography of a secondary figure such as Paul McNutt entails difficulties. Biography still has detractors who see it as straight-jacketed by narrative imperatives and a rigid chronological structure. Nevertheless, the genre seems to be back in fashion. It has been defended anew by scholars who appreciate its unique contribution to political and policy history. "The human equation does matter", the diplomatic historian Theodore A. Wilson insists. "The views espoused and the actions taken by individuals remain central to understanding how and why policies are enunciated and implemented (or not)".⁶⁷ Biography also has regained respectability among professional historians who have used gender, race, class, place, and internationalization to enrich history in general and biography in particular. And studying secondary figures can force a historian to shift focus, reconsider the parameters of chronology, and either reconfigure or confirm important political and ideological paradigms such as "security" which became salient in McNutt's life, career, and speeches as well as in American statecraft during the middle decades of the twentieth century. Finally, the allure of biography remains strong, perhaps more than many academics realize. A while back, a friend of mine dismissed the research topic of a job candidate on grounds that the person was "writing just a biography". Yet, what genre of book was this colleague then working on? A biography.

⁶⁶ Cullather, *Illusions of Influence*, p. 52-59; Susan Dunn, *1940: FDR, Willkie, Lindbergh, Hitler—The Election Amid the Storm*, New Haven: Yale University Press, 2013, p. 12, 123-124, 135, 142, 146-147; Flynn, *The Mess in Washington*, p. 9.

⁶⁷ Theodore A. Wilson, "Introduction: Individuals, Narratives, and Diplomatic History," in *Presidents, Diplomats, and Other Mortals: Essays Honoring Robert H. Ferrell*, Columbia: University of Missouri Press, 2007, p. 1. Wilson understands the role of individuals in shaping history, for he wrote the standard account of the meeting between Franklin D. Roosevelt and Winston S. Churchill that led to the Atlantic Charter. See *The First Summit: Roosevelt and Churchill at Placentia Bay, 1941*, rev. ed., Lawrence: University Press of Kansas, 1991.

DEAN J. KOTLOWSKI
 PROFESSOR
 DEPARTMENT OF HISTORY
 SALISBURY UNIVERSITY
 MARYLAND, USA

ABSTRACT

‘You’re Writing About Who?’:

Studying Political and Policy History through Secondary Figures

Biography, once a denigrated field among academic historians, is undergoing a revival, at least according to a recent issue of the *American Historical Review*. For a long time, it has been enticing to write life stories of “the greats” – monarchs, presidents, and even dictators. More recently, with the emergence of social and cultural history, “the grunts” – ordinary people who made possible mass-based movements for change – have begun to receive their due. But what about those in-between the greats and grunts, particularly leaders in the contemporary era who never made to the top of “the greasy pole,” to invoke Disraeli’s famous phrase.

Drawing examples from my forthcoming biography of Paul V. McNutt, an American politician who helped shape events during the era of Franklin D. Roosevelt and Harry S. Truman, this article explores the merits and demerits of writing about secondary figures, that is, supporting actors in larger political dramas. Studies of such men and women make inviting topics – and a natural fit at university presses, especially state and regional ones – partly because their lives and impact have been overlooked by earlier scholars. Usually, secondary figures have left behind a cache of papers from which the historian can begin to reconstruct their stories. Biography as methodology remains inherently integrative; it allows one to combine traditional political history with more recent trends in historiography, such as emphases on the importance of gender, “place,” and the “internationalization” of history. At the same time, however, the anonymity of many secondary figures can prove frustrating as biographers struggle to explain, justify, and secure funding for their research topics. Tracking down sources also can be difficult, involving considerable time and expense in traveling to local, state, national and overseas archives.

RETORISK ANALYSE AF HISTORISKE TEKSTER

■ CHRISTIAN KOCK

Udtrykkene *retorik* og *retorisk* bruges efterhånden i visse akademiske discipliner om noget, der faktisk er værd at studere eller endda at udøve. I mere end 300 år har ledende intellektuelle ellers primært brugt disse ord nedsættende, og få har ønsket at vedgå, at retorik var deres faglige interesse – endsige deres fag. Men det er ved at ændre sig.

Et eksempel er historikeren Quentin Skinner. Han er bl.a. kendt for sine undersøgelser af, hvordan en politisk tænker som Thomas Hobbes reagerede imod, hvad han så som en farlig retorisk praksis i samtiden, især brugen af *paradiastolē* – den retoriske manøvre, at man drejer (eller med vor tids sprogbrug 'spinner') et begrebs værdiladning.¹ Den romerske retoriker Quintilian beskriver den allerede omkring år 95 sådan: "... der skelnes mellem ting som er ens, som når du kalder dig klog frem for snu, tapper frem for dristig, sparsommelig frem for nærig".² Denne verbale manøvre får begreberne til at glide fra godt til ondt eller omvendt, hvilket ifølge Hobbes skaber værdiskred og splid i staten.

Bl.a. gennem disse studier er Skinner selv blevet inspireret af den retoriske tradition, ikke mindst netop Quintilian, der så sproget som et sæt redskaber til at påvirke folks forståelse af bl.a. politiske begreber. Skinner deler retorikkens "skeptical understanding of normative concepts and the fluid vocabularies in which they are habitually expressed".³ De tilbagevendende nøglebegreber i politisk diskurs har ikke faste og privilegerede betydninger; de bruges derimod af de til enhver tid værende interessenter til at udføre sproghandlinger, som er i deres

¹ Quentin Skinner: *Reason and Rhetoric in the Philosophy of Hobbes*, Cambridge: Cambridge University Press 1996. Om Skinners forhold til retorik, se også Quentin Skinner: "Motives, Intentions and Interpretation", i *Visions of Politics. Volume I: Regarding Method*, Cambridge: Cambridge University Press 2002, s. 90-102 og Quentin Skinner m.fl.: "Political Philosophy: The View from Cambridge", *Journal of Political Philosophy* 10:1, 2002, s. 1-19.

² "cum te pro astuto sapientem appelles, pro confidente fortem, pro inliberali diligentem", jfr. Quintilians *Institutio oratoria* IX.iii.65, der bl.a. kan findes her: <http://www.thelatinlibrary.com/quintilian.html> (2.4.2014).

³ Quentin Skinner: "Retrospect: Studying Rhetoric and Conceptual Change", i *Visions of Politics. Volume I: Regarding Method*, Cambridge: Cambridge University Press 2002, s. 175-187; citat fra s. 182.

egen interesse. Denne synsmåde kaldes, bl.a. af Skinner-eksegeten Kari Palonen, hans "rhetorical perspective".⁴

Hvordan forholder dette perspektiv sig til det, man finder hos forskere, der selv kalder sig retorikere og som siger, at de udfører retorisk analyse af politisk diskurs?

Retorikere mener typisk, at det centrale ikke er at finde betydningen i 'teksten selv', og heller ikke så meget, hvad de historiske teksters ophavsmænd og -kvinde *intenderede*, eller hvad de rent faktisk fik *udrettet* over for deres publikum. Her er de på linje med Skinner, der erklærer sig mere interesseret i de *illokutionære handlinger*, som teksterne udfører, end i de psykologiske intentioner bag dem, eller deres 'perlokutionære' virkninger.

Der er imidlertid den vigtige forskel, at udøvere af retorisk analyse heller ikke er tilfredse med blot at undersøge specifikke *termer* og deres brug – som det i nogen grad kan siges om Skinner og endnu mere om den tyske *Begriffsgeschichte* med Reinhard Koselleck som frontfigur. En retorikers analyse vil typisk anlægge en betydelig bredere forståelse af de 'handling', tekster udfører. Skinners analyse af, hvordan begreber konstant omtydes og re-valoriseres – typisk gennem *paradiastolē* – handler om blot ét aspekt af, hvad en retorikers analyse ville se på. Retorisk analyse af historisk-politisk diskurs (og af enhver art diskurs) prøver generelt at redegøre for, hvordan tekster i kraft af deres konkrete ordlyd i en konkret situation kan *gøre* noget.

Retorisk tænkning er blandt de ældste humanistiske discipliner, og den har alle dage handlet om, hvordan ord kan *gøre* noget ved mennesker. Sofisten Gorgias, som bragte retorisk tænkning fra Sicilien til Athen, var optaget af, hvordan ord kunne virke besættende og hypnotisk på f.eks. et menneske som Helena – som derfor i hans "hyldesttale" til hende blev frikendt for skyld i det ægteskabsbrud, som Paris med ord havde forført hende til. Platon fordømte, med Sokrates som talerør, sofisterne Gorgias og Protagoras for at kunne vende alting på hovedet og *gøre* det svagere argument til det stærkere – en anklage på linje med den, vi finder hos Hobbess. Aristoteles derimod anså retorikken for et redskab til at drøfte de ting, som vi rådslår om i staten, ved at man med den finder argumenter om en given sag, og den er derfor blandt de mest agtede fag i samfundet – den er med til at få det til at fungere.⁵ Den er, som også Cicero fastslår i *De oratore*, nødvendig for at etablere og vedligeholde menneskelige samfund.⁶ I Renæssancen var f.eks. også Erasmus og Melanchthon blandt de tænkere, der anså retorikken for menneskers vigtigste værktøj til at gøre alverdens ting i samfundet, og de skrev begge adskil-

⁴ Palonen, Kari: "Rhetorical and Temporal Perspectives on Conceptual Change", *Finnish Yearbook of Political Thought* 3, 1999, s. 41-59.

⁵ Se genudgivelserne, Aristoteles: *Retorik*, København: Museum Tusculanum 2007, 1357a og Aristoteles: *Statslære*, København: Gyldendal 1997, 1094a.

⁶ "De Oratore" i A.S. Wilkins (red.): *Cicero Rhetorica*, vol. 1, Oxford: Clarendon Press, s. 33.

lige retoriske lærebøger. I *De conscribendis epistolis* opstiller Erasmus en omfattende typologi over det, som filosoffer i det 20. århundrede kaldte sproghandlinger. Ifølge Erasmus kan man med breve *skabe velvilje, forsonse, tilskynde, fraråde, overbevise, tale fra noget, trøste, anmode, anbefale, formane, gøre kur, anklage, klage, forsvare, protestere, retfærdiggøre, bebrejde, true, polemisere, bønfalde, fortælle, meddele, lykønske, beklage (på egne vegne eller på andres), pålægge, takke, rose, love hjælp, underholde* ... blandt andet! Som man kan se, er Erasmus med listen her ikke så knivskarpt systematisk som nutidige sproghandlingsfilosoffer som John R. Searle m.fl., men til gengæld har han forståelse for langt flere af de forskellige slags ting, man kan *gøre* med sproget, end de nutidige filosoffer. Nogle af disse ting er, som vi ser, det, J.L. Austin og Searle ville kalde 'illokutionære' handlinger, andre er 'perlokutionære' effekter, nogle noget tredje – men sansen for sproget som et enormt kompleks af *gøremål* er langt over deres niveau – og 450 år ældre.

Både retoriske praktikere og teoretikere har siden Gorgias interesseret sig for *alle* de måder, hvorpå ytringer kan gøre noget, både dem, hvor man kan observere egentlige effekter på modtagere, og dem, der ligger 'potentielt' eller 'illokutionært' i ytringerne. Og disse måder fordeler sig – som bl.a. Erasmus' liste viser – på et bredt spektrum. Diskurs kan på talløse måder være egnet til at påvirke og inddrage dem, der hører eller læser. At gøre rede for hvordan, ud fra konkrete tekster, er *retorisk kritik*. Værdien af en *retorisk* kritik (eller 'analyse', om man vil) af historiske tekster vil ikke mindst ligge i to egenskaber: 1) Den er nøjeregnende nærlæsning af selve den konkrete tekst, som den er, med *alt* taget i betragtning, ikke kun med for, hvad teksten 'siger', eller hvilke historisk betydelige tanker eller ideer den udtrykker. Det er altså ikke blot en Koselleck'sk *Begriffsgeschichte*, eller et studium af hvordan enkeltstående nøgleideer skifter værdiladning. 2) Dette er netop tilfældet på grund af den anden egenskab: Den retoriske læsning anlægger et helt bredspektret perspektiv på, hvordan de studerede tekster er egnet til at *gøre*, hvad det nu måtte være, i relation til deres modtagere. Man kunne sige, at den retorisk orienterede kritiker skal prøve at udvise en lydhørhed som hos en Erasmus – der i retoriklærebogen *De utraque verborum ac rerum copia* konstruerede op mod 200 forskellige latinske formuleringer der alle sagde det samme ("Dit brev har glædet mig meget"); det gjorde han, vil jeg hævde, fordi han forstod, at de alle sammen kunne gøre noget forskelligt i deres møde med modtageren.

Jeg vil illustrere retorisk kritik af historiske tekster med nogle få repræsentative eksempler.

RETORISK KRITIK

Edwin Blacks *Rhetorical Criticism* fra 1965 hjalp med til at definere, hvad vor tids retorikere mener med denne term.⁷ Et centralt begreb for Black er det, han kalder

⁷ Edwin Black: *Rhetorical Criticism. A Study in Method*, Madison: University of Wisconsin Press 1965.

tekstens *retoriske transaktion*. Den er – jævnfør, hvad vi så ovenfor – ikke lig med afsenderens formodede intention eller med den perlokutionære effekt, som teksten måske havde. Den er snarere et kompleks af mindst tre faktorer: Den retoriske situation, de retoriske strategier i teksten, og virkningerne på modtagerne.

Black analyserer blandt andet en ret ukendt tale fra 1912, der fordømmer en barbarisk lynchning, som kort forinden er blevet begået mod en sort mand. Talen blev i sin tid kun hørt af tre mennesker og havde næppe nogen stor virkning selv på dem; men alligevel lægger denne tale – hvis vi opfatter dens potentielle publikum som eftertiden og alle amerikanere – op til en meget specifik reaktion på ugeringen: Den ser på lynchningen som et rituelt mord, og den rette reaktion på forbrydelsen ser den som en religiøs erfaring.

We are able, through this response, to view the lynching unequivocally as a crime, and yet we do not hate the criminals, for we feel ourselves to be responsible. The yet practical effect of the speech on the thoroughly attentive auditor is to make him incapable of lynching – incapable because, instead of being aware of a specific and singular case, he has become aware of the moral nature of lynching.⁸

Med andre ord, talen har dels bragt os en moralsk indsigt, dels udvirket en 'sublimering' af den potentielle tilhørers hævnthørst over for gerningsmændene.

Dét er tekstens *retoriske transaktion*. Og den retoriske transaktion i forhold til tekstens potentielle modtagere er, hvad den retoriske kritik ifølge Black skal belyse. Den skal forstå, ikke bare hvad retoriske tekster *siger*, men hvad de *gør*; og ikke bare, hvad de konkret *gør* over for deres oprindelige publikum, men hvad de potentielt *kan gøre*.

At en tekst '*gør*' noget med sine mulige modtagere, snarere end at den blot *siger* noget til dem, kan f.eks. tænkes på den måde, at den sætter dem i en bestemt position, fremkalder en bestemt reaktion hos dem eller etablerer en særlig relation mellem afsender og modtagere.

Hermed er Black i færd med at give den retoriske kritik et bredere spektrum, end hvad der f.eks. var tilfældet i tidens fremherskende litteraturkritiske retning, nykritikken, hvor fokus var på 'teksten selv' og dens betydning(er). Man kan sige, at kritik dér var et semantisk anliggende, hvor den for Black blev retorisk: Tekster påvirker modtagere på langt flere og mere komplekse måder end ved at afsende en vis mængde betydning. Dette standpunkt, som Black udtrykte med sit begreb 'den retoriske transaktion', kan siges at være et generelt argument for, at der er brug for *retorisk* kritik af tekster – ikke kun kritik af retoriske tekster.

⁸ Black, *Rhetorical Criticism*, s. 87-88.

Et vigtigt bud på, hvad det er, der sker i en retorisk transaktion – ud over, at der sendes et budskab med visse betydninger i – leverer Black selv i en artikel om det, han kalder *the second persona*.⁹

Tekster er ikke kun meddelelser; at møde en tekst er som at møde et andet menneske. Tekster udspringer fra, og aftegner, en personlighed, om end denne 'implicitte forfatter' ikke behøver være identisk med den virkelige forfatter, sådan som Wayne Booths klassiske litteraturteoretiske værk *Rhetoric of Fiction* har slået fast.¹⁰ Den implicitte forfatter er snarere en konstrueret *persona* (det latinske ord for en teatermaske).

Men Black påpeger herudover, at en tekst også aftegner en *anden persona*: Den implicitte *modtager*. En tekst er i kraft af sit indhold og sin ordlyd henvendt til en bestemt tilhører, som den dermed 'skaber'; men den retoriske tradition mangler begreber til konkret at beskrive denne anden persona. F.eks. siger traditionel teori ikke meget om vedkommendes måske vigtigste kendetegn: hans/hendes ideologi. I vor tid, hvor mange ideologier strides, er det imidlertid vigtigt at skærpe sit blik, ikke bare for den ideologi, som en tekst direkte udsiger, men også ideologien hos den anden persona. I kraft af bl.a. de betegnelser, metaforer og *topoi* som teksten vælger, påkalder den en bestemt art tilhører. Og denne påkaldelse kan konkret påvirke den faktiske modtagers holdning og identitetsopfattelse, der så måske bevæger sig i retning af tekstens ideologi; kort sagt, den tilhører, man *påkalder*, kan blive den, man *fremkalder*. Black siger, at "in all rhetorical discourse, we can find enticements not simply to believe something, but to *be* something. We are solicited by the discourse to fulfil its blandishments with our very selves. And it is this dimension of rhetorical discourse that leads us finally to moral judgment".¹¹

Tekstens påkaldelse af en *second persona* er således en retorisk transaktion, som går ud over selve det, at teksten udsiger et ideologisk standpunkt. Ved at se på den påkaldte identitet vil kritikerens også naturligt komme ind på en vurderende kritik: Hvad er det for en (verbal) *adfærd*, som teksten lægger for dagen? Og hvordan er det menneske, som teksten påkalder og vil kalde frem?

Det er værd at bemærke, at mens Black skrev om retoriske transaktioner, var læren om 'sproghandlinger' i filosofien kun i sin vorden. De måder, hvorpå tekster ifølge Black kan påkalde en anden persona, foregriber nogle af de mekanismer, som sprogforskere og -filosoffer sidenhen udforskede; det gælder bl.a. det, at visse udtryksformer 'præsupponerer' en vis opfattelse på både afsenderens og modtagerens vegne, og det, at udtryksmåder kan 'rammesætte' (*frame*) et fænomen på en måde, der rækker langt ud over, hvad der eksplicit siges om fænomenet. En

⁹ Edwin Black: "The Second Persona", *Quarterly Journal of Speech* 56, 1970, s. 109-119.

¹⁰ Wayne C. Booth: *The Rhetoric of Fiction*, Chicago: University of Chicago Press 1961.

¹¹ Black, *Rhetorical Criticism*, s. 119.

anden teoridannelse, som Black foregriber, er den teori om 'den implicitte læser', som især forbindes med den tyske anglist Wolfgang Iser.¹²

En vedvarende inspiration i retorik de sidste årtier har været den righoldige, svært overskuelige tænker og kritiker Kenneth Burke – der oprindeligt blev set som en tidlig eksponent for nykritikken. Burke var blandt de første i det 20. århundrede, der genrejste begrebet retorik.¹³ Mens andre af retorikkens pionértænkere, bl.a. Chaïm Perelman med sin 'nye retorik', så retorikken som centreret om argumentation, var Burkes nøglebegreb *identifikation*. Det, som en retor især vil forsøge på, mener Burke, er at skabe en følelse af identitet mellem sig selv og sine tilhørere, ofte med midler, der er underbevidste både for tilhørerne og ham selv. Det demonstrerede han bl.a. i en tidlig artikel om Hitlers *Mein Kampf*.¹⁴ Her søger han – som han siger – at opdage hvad det er for en 'medicin', medicinmanden Hitler har brygget, så vi andre bedre kan vide, hvad vi skal gardere os imod.

Det vigtigste element i Burkes Hitler-analyse er hans *syndebuk*-teori: Befolkningerne i kapitalistiske lande som Tyskland eller USA har brug for én ydre fjende (men kun én), som de så kan lægge skylden for alle dårligdommene i deres eget liv og samfund over på. På den måde kan de rense og friholde sig selv, for det er menneskers indbyggede drift. Og Hitlers syndebuk er naturligvis jøderne, de internationale, udsugende kapitalister – ikke kapitalismen som sådan, og ikke noget i vort eget 'folk'. Derudover styrker Hitler sin overbevisningskraft ved at overtage og omforme århundredgamle kristne tænkemåder – om ydmyghed, om at kende sin plads i den gudgivne verdensorden m.v. Og det hele indarbejdes med brug af de samme teknikker, som reklamebranchen allerede dengang havde udviklet.

En vigtig videreførelse af Burkes ideer om identifikation som retorikkens primære mål, snarere end overtalelse, har været canadieren Maurice Charlands begreb *konstitutiv retorik* (1987). Dermed mener han en art retorik, der skaber sit eget publikum ved selve det, at man taler til det – som f.eks. tilhængere af Quebecs politiske uafhængighed tiltalte ét og dermed forsøgte at fremkalde et *peuple québécois*, der kunne legitimere etableringen af staten Quebec. Han bygger videre både på Burke og Black, men refererer også til Louis Althusser's begreb *interpellation*. Ordet betyder på latin egentlig at 'afbryde' nogen, men Althusser og Charland bruger det om at 'anråbe' nogen, sådan at de reagerer og derved 'bliver' dem, man tiltaler. Charland mener, at forfatninger skaber befalinger ('gør det her!'), som retfærdiggøres på substantielt grundlag ('fordi du er det dér!'). Man kan sige, at de foregiver at være den art sproghandlinger, som John Searle ville

¹² Wolfgang Iser: *Der implizite Leser*, München: W. Fink 1972.

¹³ Kenneth Burke: *The Philosophy of Literary Form: Studies in Symbolic Action*, Berkeley: University of California Press 1941; Kenneth Burke: *A Rhetoric of Motives*, Berkeley: University of California Press 1950; Kenneth Burke: *Language as Symbolic Action: Essays on Life, Literature and Method*, Berkeley: University of California Press 1966.

¹⁴ Kenneth Burke: "The Rhetoric of Hitler's Battle", *The Southern Review* 5, 1939, s. 1-21. Genoptrykt i Burke: *The Philosophy of Literary Form*.

kalde 'assertives' – hvor de i realiteten er *ønsker*, der søger at virkeliggøre noget substantielt ('sådan at du kan blive det dér'); de er faktisk 'directives' eller 'commissives'.¹⁵ Charland siger: "The ideological 'trick' of such a rhetoric is that it presents that which is most rhetorical, the existence of a *peuple*, or of a subject, as extrarhetorical".¹⁶ Tankegangen om retorik, der 'skaber, hvad den nævner', snarere end blot at nævne noget, der allerede er, minder om historikeren Benedict Andersons indflydelsesrige begreb om *Imagined Communities*, der anså nationalbevidsthed og nationalisme for kunstigt skabte bevidsthedsprodukter.¹⁷

Michael Leff har været en af de sidste årtiers mest fintmærkende udøvere af retorisk analyse (eller 'retorisk kritisk').¹⁸ Hans analyser af Martin Luther Kings tekst *Letter from Birmingham Jail* er således skoleeksempler på, hvad retorisk kritik kan.¹⁹ For Leff kan det argumentatoriske indhold i en retorisk tekst, altså det den 'siger', ikke uden videre resumeres, uddrages og derefter diskuteres, fordi den retoriske virkning netop opstår i samspillet mellem indhold og form. Objektet for retorisk kritik er selve tekstens ordlyd som et '*field of action*'.

Kings tekst er formelt adresseret til en gruppe hvide præster, som havde kritiseret Kings handlemåde i borgerretskampen og blandt andet formanet ham og hans bevægelse til større 'tålmodighed'. I brevet opbygger King ifølge Leff dels et billede af sig selv som en kollega blandt hvide kolleger, dels kritiserer han dem for deres passivitet. Samtidig aftegner han også sin egen *persona* som én, andre sorte kan bruge som forbillede – og dermed kan de få en stemme, der kan blive hørt i den amerikanske offentlighed. Leff omtaler dette sorte publikum som "the eavesdropping audience", altså det publikum der 'overhører' noget, som er adresseret til andre. Leff mener, at dette eksempel viser, hvordan det er misvisende at skelne skarpt mellem persuasiv retorik (der skal overbevise), og 'konstitutiv' retorik (der skal konstituere et publikum med en bestemt identitet); afbildningen af både den talendes og tilhørernes *personaer* er *samtidig* retoriske transaktioner, der er egnet til at overbevise.

¹⁵ John A. Searle: "A Taxonomy of Illocutionary Acts", i Keith Gunderson: *Language, Mind and Knowledge*, Minneapolis: University of Minnesota Press 1975, s. 344-369.

¹⁶ Maurice Charland: "Constitutive Rhetoric: The Case of the *Peuple Quebecois*", *Quarterly Journal of Speech* 73, 1987, s. 133-150.

¹⁷ Benedict Anderson: *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London: Verso 1983.

¹⁸ De to termer, retorisk analyse og retorisk kritik, holdes ikke altid ude fra hinanden, men en nyttig udrådning findes i Lisa Storm Villadsen: "Dyre ord, men hvad dækker de?: Teori, metode og model i retorisk kritik", *Rhetorica Scandinavica* 23, 2002, s. 6-20.

¹⁹ Michael Leff: "Rhetoric and Dialectic in Martin Luther King's 'Letter From Birmingham Jail'", i Frans van Eemeren: *Anyone Who Has a View: Theoretical Contributions to the Study of Argumentation*, Dordrecht: Kluwer Academic 2003, s. 297-308; Michael Leff: "Fortolkende retorisk kritik. Et casestudie af Martin Luther Kings 'Letter from Birmingham Jail'", *Rhetorica Scandinavica* 26, 2003, s. 6-19; Michael Leff og Ebony A. Utley: "Instrumental and Constitutive Rhetoric in Martin Luther King Jr.'s 'Letter From Birmingham Jail'", *Rhetoric & Public Affairs* 7, 2004, s. 37-51.

Blandt de retoriske strategier, som King anvender, analyserer Leff især tre:

Embodiment: King lader dels de kolleger, som han skriver brevet til, 'legemliggøre' hele gruppen af moderate hvide, der potentielt kan blive hans forbundsfæller; dels legemliggør han selv, ved den måde han taler på, både præstestanden, den kristne tradition og USA's grundlæggende værdier fra uafhængighedserklæringen og forfatningen.

Enactment: Dette begreb handler om, hvad en tekst 'gør', altså hvordan dens sproglige adfærd er. Denne adfærd får King til at fremstå som stærk, energisk og handlekraftig, på én gang afbalanceret og behersket; det sker bl.a. i kraft af række symmetriske sproglige konstruktioner, foruden at han over for anklager om ekstremisme ikke reagerer med vrede men med 'skuffelse'.

Et andet aspekt som kun en nærlæsning bemærker, og som sprogligt udtrykker en tilsvarende attitude, er tekstens længste sætningsperiode på 311 ord. Heri kommenterer King de moderate hvides forventning om, at hvis blot de sorte vil 'vente', skal de nok få deres ret. Perioden har i ekstrem grad det, man på dansk kalder 'forvægt': Den begynder med en lang serie af ledsætninger (300 ord) om de grusomheder og uretfærdigheder, som USA's sorte har udholdt gennem tiden; først de sidste 11 ord udgør hovedsætningen, der siger, at på denne baggrund "you will understand why we find it difficult to wait". Perioden *skaber* i kraft af sin opbygning den samme oplevelse af stigende utålmodighed hos sine læsere, som den *handler om* – på en måde, som ingen regelret argumentation kunne have gjort. Med en anden terminologi kan man kalde denne virkning ikonisk: Ordene 'ligner' det de handler om.²⁰

Evocation: Dette handler om, hvordan King med sine ord får situationen til at minde om eller 'genkalde' noget; ifølge Leff genkalder brevet den profetiske stemme i den jødisk-kristne tradition – der kalder til besindelse og forbedring, snarere end til oprør eller revolution.

RETORIK I SAMFUNDET

Det er betegnende, at også forskere og tænkere uden for retoriske fagmiljøer efterhånden anerkender retorikkens betydning i demokratiske samfund – og derfor har fremført deres egne analyser af, hvad retorikkens funktioner er. F.eks. er Luther Kings borgerretsretorik blevet kommenteret af politologen John Dryzek som eksempel på det, han kalder '*bridging rhetoric*' – hvilket vil sige en retorik, som "takes seriously the outlooks (ideally, the discursive psychology) of an intended audience that is different in key respects from the speaker—and from the kind of people or discourses the speaker represents".²¹ Som modsætning opstiller

²⁰ Om ikonisk sprogbrug, se også Michael Leff og Andrew Sachs: "Words the Most Like Things: Iconicity and the Rhetorical Text", *Western Journal of Communication* 54, 1990, s. 252-273.

²¹ John S. Dryzek: "Rhetoric in Democracy: A Systemic Appreciation", *Political Theory* 38, 2010, s. 319-339. Citat fra s. 328.

Dryzek '*bonding rhetoric*'; det er retorik, som har "the relatively easy task of energizing similarly disposed people". King formåede at "build a bridge between civil rights (on his side) and liberal universalism in his white audience. Building this bridge meant marginalizing both black liberation and white racism".²²

Det er interessant, at Dryzek (der betegner sig selv som '*political theorist*') anlægger en normativ snarere end den rent deskriptive tilgang til retorik i demokratiet, som man ellers kunne vente af en politolog. Hans normative betragtning består ikke i at privilegere '*bridging rhetoric*'; i stedet foreslår han et 'systemisk', normativt kriterium, idet han spørger "whether or not rhetoric promotes an effective deliberative system linking competent and reflective actors".²³ Her er han dermed på linje med retoriske tænkere som Aristoteles og Cicero, men også med moderne eksponenter for retorikken, derved at han valoriserer retorik, der udtrykker og tilskynder til *deliberation*. Ligesom den retning i deliberativ demokrati-teori, som Dryzek repræsenterer, har retorikken et socialt-normativt islæt – i form af troen på, at argumentation og debat er nødvendige for at skabe og opretholde et menneskeligt samfund, om end ikke enhver form for argumentation og debat.

Et andet eksempel på en politisk tænker, der tror på retorikkens nødvendighed i demokratiet, er Yale-politologen Bryan Garsten.²⁴ For ham er retorikken den bedste form for samfundsdiskurs – snarere end en rationel, konsensus-orienteret kommunikation à la Habermas. Når borgerne i et samfund retorisk prøver at overbevise hinanden, er de seriøse og gør deres bedste, netop *fordi* deres personlige interesser er involveret – ikke på trods af det. Ifølge Garsten kan retorikken, når den er bedst, tilføre den politiske diskurs "a certain attentiveness to others. To influence the judgment of another person, as rhetoric aims to do, one must pay attention to his or her particular commitments, sentiments, and tastes".²⁵

RETORISK ANALYSE – ET DANSK EKSEMPEL

En dansk historisk skikkelse, der fortjener endnu mere opmærksomhed, end han har fået, er den sønderjyske leder H.P. Hanssen. Ikke mindst fortjener hans offentlige ytringer, dvs. hans retorik, både den mundtlige i hans taler og den skriftlige i avisartikler og afhandlinger, at blive studeret langt mere, og de er langtfra så tilgængelige, som de burde være. Hans bidrag til at holde danskheden i Sønderjylland levende og frodig i tiden efter 1864, og det at han formåede at vinde en historisk sejr for det moderate standpunkt i grænsestriden efter Første Verdenskrig (der indebar, at storbyen Flensborg *ikke* skulle være en del af Danmark), har utvivlsomt i afgørende grad med hans retorik at gøre. Vel at mærke hans retorik

²² Dryzek: "Rhetoric in Democracy", s. 329.

²³ Dryzek: "Rhetoric in Democracy", s. 319.

²⁴ Bryan Garsten: *Saving Persuasion: A Defense of Rhetoric and Judgment*, Cambridge: Harvard University Press 2009.

²⁵ Garsten: *Saving Persuasion*, s. 198.

ikke kun forstået som de tanker og ideer, han udsagde i sine ytringer – men som det samlede spektrum af alt det, han *gjorde* i dem, og som har haft visse virkninger på hans sønderjyske, tyske og rigsdanske publikum.

Jeg vil nøjes med kort at kommentere hans tale holdt i sommeren 1906 i Hygum, i det nordvestlige Nordslesvig, forud for valget til den tyske rigsdag i Berlin.

Hanssen havde siden 1896 siddet i den preussiske landdag, også i Berlin, men blev i 1906 stillet op som efterfølger i Rigsdagen til sit mangeårige modstykke, *Flensborg Avis'* redaktør Jens Jessen, der havde kæmpet for at betragte også Melleslesvig som dansk – et standpunkt Hanssen afviste. Som modkandidater til Rigsdagen havde han to tyskere, landsdommer Hahn fra Flensborg og socialdemokraten, redaktør Adler fra Kiel.

Talen er som valgtale helt usædvanlig.²⁶ Den består af to hoveddele; i den første og længste fortæller han om sine rejser på kryds og tværs i Sønderjylland. Det er en landskabsskildring, der klinger digterisk, næsten som Blicher, altså en art *evocation*, men hvad han ser, er ikke brun hede, men efterårets farvepragt, det sølvblå sund, gule stubmarker, hvide bindingsværkshuse, "mægtige Abildgaarde, hvis Træer bugnede af rød og gylden Frugt". I forgårs, siger han, var han "nede i Sundeved, i Gaar ved Aarøsund, i Dag her i Nærheden af Ribe" (dvs. Hygum). En detalje som de deiktiske udtryk *nede i og her* – noget mange omrejsende talere benytter sig af – er et lille eksempel på *enactment*, altså hvordan han med sin sproglige adfærd skaber en tilknytning til det konkrete sted, hvor han står og taler, og til de mennesker, han er iblandt. Ind i landskabsbeskrivelserne fletter han referencer til historiske danske skikkelser lige fra Dronning Thyra til Kong Christian 2. og "præsten Hans Thomassøn fra reformationstiden, der i Hygum Kirke samlede den første danske salmebog."

Hvad er det, han *gør* her? Det er blandt andet det, som man på skrivekurser kalder *show, don't tell*: Han *viser* sin egen kærlighed til 'Sønderjylland'. Det er noget helt andet og mere end at *sige* den. Og han etablerer desuden Sønderjylland som lig med det danske Nordslesvig, i hvis fire hjørner man finder Møgeltønder og Årøsund, Hygum og Als (alle disse steder nævnes). Dette landområde bidrager han til at etablere som en dansk landsdel – hvad det først blev officielt efter 1920. Der er tale om en art 'konstitutiv retorik'. Han *siger* ikke, at dette landområde er dansk og altid har været det, han *gør* det til en dansk landsdel, funderet på historiske referencer, der alle sammenknytter området med det danske kongerige, og på dets mangeartede skønhed. Og han tegner samtidig med hvert ord sin egen personlighed, sin *persona*: Han fremtræder som det, han utvivlsomt var – en varm, hjertelig personlighed med sjælden sans for skønhederne i landskabet og i sproget, en mand hvis bestandige insisteren på ret, retfærdighed og selvbe-

²⁶ Talen er trykt i H.P. Hanssen: *Fra Kampaarene I-II*. København: Gyldendalske Boghandel 1927-1929, bd. 1; s. 85-89.

stemmelse – de gennemgående temaer i hans politiske retorik – bunder i positive, uaggressive følelser.

Det billede, som talen indirekte tegner af taleren selv, fyldes ud i dens anden og sidste del, hvor Hanssen fortæller et "eventyr". Det handler om en prinsesse i et dejligt rige, som havde tre bejlere, og de er – i meget tynd forklædning – de tre kandidater til rigsdagsvalget: Dommer Hahn, hr. Adler og ham selv. Den første gør sig til af alle de paragraffer, han kender. Den anden kender alle de socialistiske principper, som skal gøre op med kapitalismen. Den tredje kan ikke pege på andet, end at han elsker prinsessen og vil gøre det til sine dages ende – og hun vælger ham. Allusionen til nationaldigteren H.C. Andersens *Klods-Hans*, såvel som til diverse folkeeventyr, kan ikke have undsluppet nogen, og med denne selvdigtede historie kommer Hanssen selv til at stå som legemliggørelsen af både folkedigtning og den mest elskede nationale litteratur. Samtidig kommer han også til at stå som et menneske, der har fantasi, opfindsomhed og djærv ironi over for sine modstandere – og selvironi. Han omtaler ingen fremragende egenskaber hos sig selv eller egne hæderværdige gerninger for den danske sag (som han på dette tidspunkt kunne have holdt en meget lang tale om). Han overlader også til tilhørerne at drage den indlysende konklusion: at han selv er den tredje bejler (hvis navn ikke nævnes), og at prisessens valg af ham er en opfordring til at stemme ham ind i rigsdagen. Denne aktivering af tilhørerne – som selv skal tilføje sidste led i tankegangen – er et klassisk træk ved al samlende, mobiliserende retorik, som den f.eks. Martin Luther King bliver berømmet for. Hanssen blev valgt ind med et suverænt flertal, det største hidtil givet til danskhedens repræsentant i Berlin.

RETORISK ANALYSE – ET SAMTIDSHISTORISK EKSEMPEL

Nu et meget anderledes og nutidigt eksempel på retorisk kritik af politisk diskurs. Materialet er præsident George W. Bushs taler i tiden forud for invasionen af Irak i marts 2003. Der er ikke tale om en gennemgribende analyse, der tager alle retorisk relevante tekstegenskaber i behandling.²⁷ Jeg vil især fokusere på visse sproglige træk, som er egnet til at *fremkalde visse opfattelser i tilhøreres bevidsthed uden at have fremført dem eksplicit*.

Sproget råder over et bredt spektrum af træk, der kan virke på denne måde. En vigtig egenskab ved dem er, at fordi de opfattelser, der overføres, ikke har været eksplicit fremført, vil mange acceptere dem, uden at der er givet argumenter for dem, og uden at forvente argumenter.

Blandt de pågældende sproglige træk er 'Newspeak', sådan som George Orwell definerede det i romanen *Nineteen Eighty-Four* (skrevet 1948, udgivet 1949)

²⁷ En bredere analyse af Bush's retoriske kampagne for Irak-krigen findes i Christian Kock: "Ordkrig", *Mål og mæle*, 26 (2), 2003, s. 14-22.

– dvs. ord og udtryk der er "intended to impose a desirable mental attitude upon the person using them".²⁸

Endvidere er der ord og udtryk, der udfører '*framing*', som det er analyseret ikke mindst af lingvisten og kognitionsforskeren George Lakoff; tag for eksempel udtrykket *death tax* for arveafgift (der normalt kaldes *estate tax*).²⁹ Det er i øvrigt en manøvre, der er kopieret af danske borgerlige debattører, f.eks. Venstres Ellen Trane Nørby, der i et interview i *Politiken* 14.4.2012 afviste et forslag om en progressiv arveafgift med en fordømmelse af, at man vil "beskatte dødsfald".³⁰

Endnu en manøvre der skal nævnes, er brugen af *præsuppositioner* – dvs. antagelser der er knyttet til bestemte ord og udtryk, og som tages for givet, uanset om udsagnet hvori de forekommer, negeres eller sættes i spørgeform. Når f.eks. Trane Nørby tager afstand fra, at man vil "beskatte dødsfald", så er det en formulering, der præsupponerer, at man ikke hidtil har gjort det – men det har man jo!³¹

Jeg vil koncentrere mig om en anden mekanisme, nemlig *implikaturer* (også kaldet underforståelser) – dvs. opfattelser som en tilhører uddrager af et udsagn, men som ikke direkte fremsættes i det. Lingvister og sprogfilosoffer har, inspireret af Filosoffen H.P. Grice, skelnet mellem *konventionelle* implikaturer, som knytter sig til et udsagn uanset dets kontekst, og *konversationelle* implikaturer, som tilhørere uddrager af et udsagn i kraft af dets konkrete kontekst.³²

Et eksempel herpå er disse sætninger fra Bushs 'State of the Union'-tale den 28. januar 2003: "Before September the 11th, many in the world believed that Saddam Hussein could be contained. But chemical agents, lethal viruses and shadowy terrorist networks are not easily contained".³³

Hvorfor hedder det, at mange *troede*, at Saddam kunne holdes i ave? Vel fordi de ikke længere tror det. Og det var åbenbart den 11. september 2001, at de opgav den tro – ellers ville det være irrelevant at nævne den dato. Men hvis denne tro netop blev droppet den dag, kan det næsten kun være fordi Saddam var involveret i det, der skete den dag. Der *kunne* selvfølgelig være andre forklaringer, og faktisk havde Bush da også en anden, mere kringlet forklaring.

²⁸ George Orwell: *Nineteen Eighty-Four. A Novel*, Harmondsworth: Penguin 1949, s. 244.

²⁹ George Lakoff: *Moral Politics: What Conservatives Know that Liberals Don't*, Chicago: University of Chicago Press 1996; George Lakoff: *Don't Think of an Elephant: Know Your Values and Frame the Debate*, White River Jct.: Chelsea Green Publishing 2004.

³⁰ Eksemplet er diskuteret i Christian Kock: *De svarer ikke*, 2. udg, København: Gyldendal 2013.

³¹ Om præsuppositioner og afvigende eller 'illegitim' brug af dem, se Peter Harder og Christian Kock: *The Theory of Presupposition Failure*, København: Akademisk Forlag 1976.

³² H.P. Grice: "Logic and Conversation", i Peter Cole og Jerry L. Morgan: *Speech Acts* (Syntax and Semantics, 3), New York: Academic Press 1975, s. 41-58.

³³ Citater fra Bush's taler er hentet fra <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/iraq/archive.html>.

Filosoffen Chaïm Perelman understregede i sit hovedværk om 'den nye retorik', at det, vi kalder 'stil', også er argumentation.³⁴ Noget tilsvarende fastslår retorikeren Jeanne Fahnestock i værket *Rhetorical Style* fra 2011.³⁵ Hun beskriver, hvordan vi alle har en vis '*discourse knowledge*', dvs. viden om, hvilke relationer der *kan* være tale om mellem sætninger i en tekst. Ud fra denne viden konstruerer vi uvilkårligt mulige forbindelsesled mellem delene af en ytring, der gør, at den bliver meningsfuld – eller, som Grice ville sige, vi konstruerer implikaturer, der gør den relevant.

Hvis vi f.eks. ser på de to sætninger i citatet ovenfor, er det en nærliggende implikatur, at Saddam *havde* "chemical agents, lethal viruses and shadowy terrorist networks". Ellers ville sætning 2 ikke være relevant i forhold til sætning 1.

Man kan citere talrige lignende eksempler fra Bush-administrationens Irak-retorik. Pointen er, at implikaturer, som tilhørere *selv* uddrager, kan være et middel for politikere til at overføre diskutabel opfattelser til deres borgere uden direkte at fremføre dem eller give eksplicitte argumenter for dem.

Her er en passage fra en tale under opbygningen til krigen, holdt den 2. oktober 2002 og betitlet "President Bush Outlines Iraqi Threat":

We know that the regime has produced thousands of tons of chemical agents, including mustard gas, sarin nerve gas, VX nerve gas. Saddam Hussein also has experience in using chemical weapons. He has ordered chemical attacks on Iran, and on more than forty villages in his own country. These actions killed or injured at least 20,000 people, more than six times the number of people who died in the attacks of September the 11th. ... We've learned that Iraq has trained al Qaeda members in bomb-making and poisons and deadly gases. And we know that after September the 11th, Saddam Hussein's regime gleefully celebrated the terrorist attacks on America.

De sidste to perioder er sammenføjet med *and*. Derved underforstås normalt, at de to sætninger eller led, som *and* forbinder, begge kan tjene som præmisser for samme konklusion eller påstand – som gerne kommer lige før eller efter de forbundne sætninger. I eksemplet her er der dog ingen sætning, der passer ind i den rolle. Derfor vil tilhørernes hjerne uvilkårligt prøve at konstruere en påstand, som disse to sætninger kan være understøttende præmisser for. Den mest sandsynlige kandidat til denne status er 'Saddam var involveret i 9/11.'

Talen fortsætter:

³⁴ Chaïm Perelman og Lucie Olbrechts-Tyteca: *Traité de l'argumentation: la nouvelle rhétorique*, vol. 1, Paris: Presses Universitaires de France 1958. (Eng. overs.: *The New Rhetoric*, Notre Dame: University of Notre Dame Press 1969).

³⁵ Jeanne Fahnestock: *Rhetorical Style: The Uses of Language in Persuasion*, New York: Oxford University Press 2012.

Some citizens wonder, after 11 years of living with this problem, why do we need to confront it now? And there's a reason. We've experienced the horror of September the 11th. We have seen that those who hate America are willing to crash airplanes into buildings full of innocent people. Our enemies would be no less willing, in fact, they would be eager, to use biological or chemical, or a nuclear weapon.

Her kan vi spørge, hvad der mon menes med *this problem* – det siges jo ikke direkte. Men Bush er i gang med at argumentere for, at vi lige nu skal imødegå *the Iraqi threat* – og Saddams regime er blevet nævnt lige forinden, sammen med *the terrorist attacks on America*. Desuden må ordene *those who hate America* læses, som om Saddam er en af dem; ellers hænger teksten ikke sammen. Men hvis Saddam hører til *those who hate America*, så bevirker sammenstillingen, at han også hører til dem, der er *willing to crash airplanes*, etc. Og hvis man så skråsikkert kan underforstå, at han er *villig* hertil, så er det naturligt derudover at antage, at Bush mener, at Saddam var i ledtog med dem, der faktisk *gjorde* det den 11. september.

En tale, der er repræsentativ for mange fra denne periode, blev givet den 3. december 2002: "Remarks by the President in Louisiana Welcome". Her står:

September the 11th brought home a new reality, and it's important for all our citizens to understand that reality. See, a lot of us, when we were raised, never really worried about the homeland. We all believed that two oceans would forever separate us from harm's way, and that if there was a threat gathering overseas, we could pick and choose whether or not we wanted to be involved in dealing with that threat. September the 11th delivered a chilling message to our country, and that is oceans no longer protect us. And therefore, it is my obligation to make sure that we address gathering threats overseas before they could do harm to the American people. And that's why – that's why I elevated the issue of Iraq.

Bemærk, hvordan Irak nævnes så tæt som muligt på 9/11. Hvad der eksplicit menes, er, at Irak under Saddam *kunne* finde på engang at iværksætte noget ligesom 9/11, eller det der er værre; men det er mere naturligt for tilhørere at uddrage den meget enklere antagelse, at Saddams Irak faktisk var blandt dem, der den dag forvoldte *harm to the American people*.

Den 14. februar 2003 talte Bush til marinesoldaterne på Naval Station Mayport i Jacksonville, Florida, om "a new kind of enemy": "The terrorists brought this war to us -- and now we're taking it back to them. (Applause)". Når man hører denne sætning, er det svært at undgå den uvilkaarlige underforståelse, at den krig, som USA nu vil bringe 'tilbage' til Saddams Irak, rammer de selvsamme terrorister, som bragte den til USA den 11. september – med andre ord, disse terrorister indbefattede på en eller anden måde Saddam.

Den 20. februar 2003 talte Bush til "Small Business Owners in Georgia": "The disarmament of Iraq will also demonstrate that free nations have the will and

resolve to defend the peace. By defeating this threat, we will show other dictators that the path of aggression will lead to their own ruin". Eftersom denne *disarmament* præsenteres som en forsvarshandling imod en "path of aggression", er det let at underforstå, at dét Irak, som vi nu skal afruste, *allerede* har vandret på denne "path of aggression", altså med andre ord, at det allerede *har* angrebet os.

Frank Luntz, en kommunikationskonsulent for Bush-administrationen, skrev i juni 2004 et 'memo', der rådede Bush til at begrunde Irak-krigen *indirekte*; han skulle undgå argumenter om forebyggende krigsførelse og i stedet satse på referencer til 9/11:

His advice was to connect the war on terror to the war in Iraq by ensuring that "no speech about homeland security should begin without a reference to 9/11. Luntz's recommended phrases such as: "It is better to fight the War on Terror on the Streets of Baghdad than on the street of New York or Washington" and "9/11 changed everything," that became staples of Republican rhetoric.³⁶

Det er præcis linjen i de taler, vi har set på. Det kan være med til at forklare, hvordan et flertal af amerikanere kom til at tro, og længe vedblev at tro, at Saddam var involveret i 9/11. Og den folkelige opbakning til krigen havde næppe været nær så stor, som den i lang tid var, hvis ikke der havde været en stærk tro på Saddams medskyld i 9/11.

Eksemplerne viser, som betonet ovenfor, at en retorisk tekst gør noget ved sine modtagere på et bredt spektrum af måder, ikke kun ved at 'sige' noget. Bush *sagde* aldrig direkte, at Saddam var involveret i 9/11; men mange af hans udsagn indbød tilhørerne til uvilkårligt at underforstå visse antagelser – som han ikke tog ansvar for, men som inddrog store dele af hans befolkning som støtter til en krig på falsk grundlag.

Hvad man også finder i Bush-regeringens Irak-retorik, er en markant brug af retoriske figurer med parallelisme og gentagelse, bl.a. 'tretrinsraketter'. Se på disse passager fra 'State of the Union'-talen 2003:

(...) our faith is sure, our resolve is firm, and our union is strong. (Applause).

(...) We will not deny, we will not ignore, we will not pass along our problems to other Congresses, to other presidents, and other generations. (Applause).

(...) the ambitions of Hitlerism, militarism, and communism were defeated by the will of free peoples, by the strength of great alliances, and by the might of the United States of America. (Applause).

³⁶ Citeret fra Erich Steuter og Deborah Wills: *At War with Metaphor: Media, Propaganda, and Racism in the War on Terror*, Lanham: Lexington Books 2008, s. 14.

Den engelske kommunikationsforsker Max Atkinson har påvist, at netop den slags trepunktstaster er en effektiv 'claptrap', dvs. egnet til at udløse applaus.³⁷ Et lignende virkemiddel i Bushs Irak-retorik var rytmiske passager – hvor betoningerne kommer med faste tidsmellemlum. I hans tale aftenen før krigen den 19. marts 2003 forekom bl.a. disse udtryk (jeg har indsat 'taktstreger' som i nodeskrift):

|bear the|duty and |share the |honor
re|turn |safely and |soon
a |broad and con|certed cam|paign

Rytme har, som parallelisme og gentagelse, at gøre med regelmæssighed. Vi hører en 'puls', som i dansemusik – der jo også tilbyder tilhørere en fælles bevægelse at indgå i. Cicero skriver i *Orator*, at rytme (*numerus*) især hører hjemme i slutningen af taler, hvor tilhøreren allerede er tryllebundet og fastholdt (*obsessus est ac tenetur*); tilhøreren tænker ikke på et finde fejl, men nyder talerens kraft og ønsker blot, at taleren skal blive ved.³⁸ Rytme tilfører altså energi og eufori til et allerede overvundet publikum. Det stemmer med Atkinsons iagttagelser, der især stammer fra partikonferencer, hvor publikum formentlig er på talerens side fra starten; hans 'claptraps' er derfor nok mere egnet til at intensivere eksisterende tilslutning end til at overbevise tvivlere eller modstandere.

Vi kan også sige, at markant rytme og lignende kræver et implicit publikum (en *second persona*), der er på vor side. Tilsvarende kan siges om gentagelse og parallelisme. Et modvilligt publikum ville finde dem fremmedgørende, men er publikum allerede *obsessus*, elektrificeres det. Man kan antage, at disse virkemidler også vil have den art tiltrækning på ubeslutsomme eller neutrale tilhørere, som Edwin Black kalder *enticement*: De aftegner en rolle for dem, hvori de kan føle kraft og vilje.

Bush-regeringens Irak-retorik er også fuld af *evocation* af bibelsk sprog eller regulære bibelcitater, som her med stærkt ekko af Johannes-evangeliet 1, 5:

Ours is the cause of human dignity; freedom guided by conscience and guarded by peace. This ideal of America is the hope of all mankind. That hope drew millions to this harbor. That hope still lights our way. And the light shines in the darkness. And the darkness will not overcome it.

Denne tale blev holdt den 11. september 2002 – etårsdagen for 9/11 – med Frihedsgudinden som baggrund på Ellis Island, hvor immigranter før gik i land. Den

³⁷ Max Atkinson: *Our Masters' Voices*, London: Routledge 1984.

³⁸ Cicero: *Retoriske skrifter*, 2 bd., udgivet og oversat af M. Leisner-Jensen, Thure Hastrup & Jacob Isager, Odense: Syddansk Universitetsforlag 2003, LXII/210.

blev startskud for Bush's kampagne for krig mod Irak. (Stabschef Andrew H. Card Jr. sagde ifølge *New York Times*: "From a marketing point of view, you don't introduce new products in August").³⁹

Retorisk analyse af politiske tekster skal som sagt ikke kun se på, hvad der direkte siges, men også på de synsmåder og følelser, der inddrages med diverse andre midler, derunder visuelle. Talen her forbinder gudhengivenhed og kristentro med USA's rolle som frihedsfakkel og positiv modpol til alt, hvad Saddam og 9/11-terroristerne repræsenterer, skønt de ikke nævnes direkte, men kun med en hentydning: "we will not allow any terrorist or tyrant to threaten civilization with weapons of mass murder". Igen kan publikum altså selv forbinde 9/11 og Saddam. Hvis den art forbindelser og synsmåder ikke udsiges direkte, men overlades til tilhørerne, kan taleren aflægge ansvaret for dem, men de er formentlig også mere aktiverende, netop fordi de i en vis forstand er tilhørernes egne. Det er som med vittigheder: "A joke explained is a joke lost". Men hvis vi selv får lov at fatte pointen (dvs. vore hjerner får anledning og lov til uvilkårligt at gøre det), så ler vi og inddrages i fællesskabet om vitsen.

Jeg har villet vise, hvordan retorisk analyse af politiske tekster studerer, hvad tekster *gør*, ikke kun hvad de siger. Dét minder om Skinners tilgang. Hvis der er forskel, er den bl.a., at retorisk analyse antager et bredere spektrum af virkninger på modtagere i den konkrete situation.

Retorisk analyse har en anden vigtig egenskab, der adskiller den fra sammenlignelige fag: Den anlægger gerne en normativ tilgang. Det handler ikke om, hvorvidt den studerede tekst taler for en 'sand' eller 'falsk' politik (det er en retorisk grundpræmis, at folk *legitimt* kan have modsatte holdninger). Alligevel er der god og dårlig retorik. Bushs Irak-retorik var kritisabel, ikke ved at tale for krigen, men ved at den med sin brug af implikaturer m.v. suspenderede eksplicit argumentation – og dermed dømmekraft og deliberation.

CHRISTIAN KOCK
PROFESSOR I RETORIK
INSTITUT FOR MEDIER, ERKENDELSE OG FORMIDLING
KØBENHAVNS UNIVERSITET

³⁹ New York Times 7.11.2002.

ABSTRACT

In recent years, rhetoric and the rhetorical tradition have attracted increasing interest from historians, such as Quentin Skinner. The paper aims to explain and illustrate what may be understood by a rhetorical analysis (or “rhetorical criticism”) of historical documents, i.e., how those scholars who identify themselves as rhetoricians tend to define and conduct such an analysis. It is argued that while rhetoricians would sympathize with Skinner’s adoption of speech act theory in his reading of historical documents, they would generally extend their rhetorical readings of such documents to many more features than just the key concepts invoked in them. The paper discusses examples of rhetorical analyses done by prominent contemporary rhetoricians, including Edwin Black, Kenneth Burke, Maurice Charland, and Michael Leff. It relates its view of rhetorical documents to trends in current political theory, and it presents its own brief readings of historically significant speeches by H.P. Hanssen and George W. Bush.

DEN INNOVATIVE IDEOLOG I POLITISK HISTORIE

MOGENS GLISTRUP SOM CASE

■ MICHAEL KUUR SØRENSEN

INDLEDNING – KRITIKKEN AF DEN KLASSISKE IDÉHISTORIE

I denne artikel vil det blive belyst, hvordan Quentin Skinners begreb om den innovative ideolog kan overføres til den politiske historie – og i den forbindelse fokuseres på, hvilke analytiske muligheder dette greb rummer for den politiske historie. Dette spørgsmål besvares i artiklen ved en toleddet strategi. I den første del præsenteres Quentin Skinners metode, reception samt overvejelser omkring, hvordan begrebet kan appliceres til den politiske historie fra et fokus på politisk filosofi. I den sidste del vises det, hvordan det modificerede begrebsapparat kan gøres frugtbart i en konkret case, hvor Mogens Glistrups sproglige magt belyses gennem den af Skinner tilvejebragte analysestrategi.

Quentin Skinner, der er tidligere professor ved Cambridge University, har igennem en årrække beskæftiget sig med konkrete idéhistoriske studier af især renæssancetænkere og med en gentænkning af den idéhistoriske metodologi. I denne artikel vil der blive sat fokus på Skinners metodologiske og metodiske engagement, der stammer fra hans møde med den i hans samtid klassiske måde at bedrive idéhistorie på. Skinner ønskede at gøre op med den tilgang til idéhistorie, der handlede om at nærlæse en række større værker og filosoffer uden at kontekstualisere deres begreber, ord og pointer. Quentin Skinner har siden sit indflydelsesrige værk, *Meaning and Understanding in the History of Ideas* fra 1969 været anset som en af de ledende figurer i det, der kaldes Cambridge-skolen, der netop er kendetegnet ved kontekstualiseringen af sprog og begreber.¹ Internationalt set har der været en lang reception og debat om Skinners metodologiske standpunkt,² hvor han på dansk især er blevet introduceret i idéhistoriske sammenhænge.³

¹ En anden markant figur, der bør nævnes, er John Pocock og hans berømte værk, *The Machiavellian Moment*.

² Det gælder bl.a. værker af Mark Bevir, Martin van Gelderen, Iain Hampsher-Monk, John Pocock, Kari Palonen, Melvin Richter og Hans Erich Bödeker, der alle forholder sig til Skinners metode.

³ Tidsskriftet *Slagmark* havde i 2001 et temanummer omhandlende Quentin Skinner, se *Quentin Skinner og Intellectuel Historie – Slagmark* 33, 2001, særlig Tore Eriksen og Peter C. Kjærgaard: "Quentin Skinner – fra idéhistorie til intellektuel historie", s.11-22. Desuden

Skinners forskning har i det store og hele beskæftiget sig med renæssance-filosofi og diskussionen af republikanske dyder, opkomsten af den moderne stat og frihedsidealer. Med undersøgelserne viser han, hvorledes en række begreber i Renæssancen har en kontekstafhængig mening. Pointen er, at fortidige begreber kun kan forstås med kendskab til den debat, hvori de blev frembragt.⁴ I forbindelse med studierne udarbejdede han en idé om, at centrale aktører på bestemte tidspunkter søgte at ændre det ideologiske landskab ved at omdefinere en række centrale begreber, så det understøttede deres politiske eller filosofiske projekt. Disse aktører gav han betegnelsen "innovative ideologer". I denne artikel vil jeg vise, hvordan dette begreb kan være relevant for den politiske historie, og jeg vil inddrage et dansk eksempel på en innovativ ideolog med Mogens Glistrups entré på den politiske scene i 1970'erne. De greb, den innovative ideolog gør brug af, er ikke kun anvendelige, når der er tale om renæssancefilosofi og -politik, men også i studier af moderne politisk historie.⁵

DEN INNOVATIVE IDEOLOG

Begrebet 'den innovative ideolog' er i Skinners optik den tænker, som konfronter de givne konventioner, og som forsøger at legitimere en ny politisk dagsorden. I den proces med at legitimere og overtale sine potentielle opponenter eller den bredere offentlighed, har den innovative ideolog tre redskaber at gøre brug af:

- 1) Aktøren kan indføre nye ord og begreber i den politiske debat, der legitimerer et politisk projekt. En ny form for misbilligelse eller ny form for positiv billigelse, der tilvejebringes ved brugen af nye ord.
- 2) Aktøren kan omskrive et ord, der normalt bruges til enten at udtrykke misbilligelse, billigelse eller neutralitet, til at legitimere det politiske projekt.⁶
- 3) Ideologen kan gøre modstanderne af sit politiske projekt opmærksomme på, at en række af de moralske principper, de normalt hylder, er til stede i det af ideologen foreslåede politiske projekt. Opponenternes anke mod et bestemt politisk projekt stemmer derfor ikke overens med de gode ting, det politiske projekt vil medføre.⁷

Frank Beck Lassen og Mikkel Thorup (red): *Quentin Skinner, politik og historie – en tekst-samling*, København: Hans Reitzels Forlag 2009.

⁴ Se blandt andet Quentin Skinner: *Foundations of Modern Political Thought Vol. I: The Renaissance*, Cambridge: Cambridge University Press, 1978.

⁵ Her knytter jeg implicit an til den antagelse, at Skinner hovedsageligt har beskæftiget sig med politiske filosoffer, som kan indeholdes i et meget bredt begreb om politisk historie, men som her anses for at være en anden øvelse end at beskæftige sig med moderne politik og politikere.

⁶ Quentin Skinner, "Some Problems in the Analysis of Political Thought and Action", *Political Theory*, 2 (3), 1974, s. 296-297.

⁷ Skinner, "Some Problems", s. 298.

De tre elementer udgør den innovative ideologs handlingsrum. Hvor de sidste to greb peger på en omskrivning af eksisterende begreber, ord og handlinger til fordel for aktørens projekt, henviser det første greb til lanceringen af nye begreber og slagord. De sidste to greb hænger også sammen med Skinners senere interesse i at forstå 'retoriske omskrivninger' af centrale begreber.⁸ Skinners tre greb kommer til at være omdrejningspunktet i denne artikel og vil blive appliceret senere til en konkret case.

I forskningens diskussioner af Skinner har der været en tendens til at fokusere på de to sidste greb, der tager udgangspunkt i, at den innovative ideologs hovedopgave er at omskrive det eksisterende vokabular, som her den finske professor Kari Palonen:

The point in an innovation is not to attempt to do too much at the same time...The innovating ideologist is neither a utopian nor a Realpolitiker, but someone who deals with 'untoward' claims by using some possibilities as resources which are recognized as being available in the situation but which are not commonly used to alter the situation.⁹

Selvom Palonen også nævner muligheden for, at den innovative ideolog kan søsætte nye begreber, bliver det tildelt en marginal rolle. Den del af den innovative ideologs handlemuligheder, der omhandler lanceringen af nye begreber og slagord, er derfor udelukket af Palonens definition af innovation. Den indskrænkede definition af den innovative ideolog går også igen i den danske introduktion til Quentin Skinners idéhistoriske metode.¹⁰ Ser vi nærmere på Skinners egen fortolkning af begrebet, fremgår det dog i hans oprindelige artikel, hvori begrebet lanceres, at det at søsætte nye begreber eller ord er et af de redskaber, ideologen har til sin rådighed: "He may try to introduce some wholly new and favorable evaluative-descriptive terms into the language".¹¹

Når Skinners definition af den innovative ideolog først og fremmest er anvendt i en noget amputeret form, skyldes det, at Skinner i sit arbejde ikke har beskæftiget sig meget med frembringelsen af nye ord og begreber.¹² Det gør det imidlertid ikke mindre væsentligt at have for øje, at det oprindelige begreb om den innovative ideolog henviser til flere strategier end de, der senere er blevet kanoniseret – til dels af Skinner selv. Skinner kaldte ligefrem lanceringen af nye begreber i den oprindelige

⁸ Kari Palonen: *Quentin Skinner – History, Politics, Rhetorics*, Cambridge: Polity Press, 2003, s. 162.

⁹ Palonen, *Quentin Skinner*, s. 52.

¹⁰ Lassen & Thorup, *Quentin Skinner*, s. 34-35.

¹¹ Skinner, "Some Problems", s. 296.

¹² Det er blandt andet i værker som Quentin Skinner: *Hobbes and Republican Liberty*, Cambridge: Cambridge University Press 2008 og i Quentin Skinner: *Liberty Before Liberalism*, Cambridge: Cambridge University Press 1998, at Skinner bruger ideen om retoriske omskrivninger af især det republikanske frihedsbegreb.

artikel for 'an extremely crude device'.¹³ Det er måske rigtigt, når der fokuseres på politisk filosofi i Renæssancen, men det er muligt, at dette 'uraffinerede redskab' er mere anvendeligt for politikere end for filosoffer, der ofte diskuterer grundlæggende begreber på et højt abstraktionsniveau som f.eks. frihed, staten, det gode, det værende osv. En nærliggende antagelse er, at det er Skinners empiri, der har forårsaget et stærkere fokus på de retoriske omskrivninger end på lanceringen af nye begreber. Derfor skal den første strategi, der henviser til lanceringen af nye begreber og slagord, have samme status som de to andre strategier, der blev nævnt ovenfor, i hvert fald når man bevæger sig ind på den politiske histories område.

Men hvordan kan man identificere en innovativ ideolog? Er det alle politiske aktører der er innovative, eller skal man opfylde nogle bestemte kriterier? Til det kan man svare, at de fleste politikere gør brug af de ovennævnte analytiske greb fra tid til anden, men at der selvfølgelig er aktører, der gør mere brug af dem end andre. Innovation skal derfor mere forstås som et skalabegreb end en absolut kategori. Man kan således forestille sig, at en aktør bruger en eller to af strategierne, men ikke den tredje. Et andet spørgsmål er, hvordan man som historiker kan opdage, hvornår en aktør benytter de tre strategier? Her er ideen, at man ud fra den politiske kontekst kan identificere, om der er tale om innovation i den betydning, det er givet ovenfor. Quentin Skinner taler om, at man kan identificere de tre greb i forhold til de politiske konventioner, der gør sig gældende på et bestemt tidspunkt.

IDEOLOGEN OG KONVENTIONERNE

For at vide, hvordan en aktørs politiske eller filosofiske standpunkt relaterer sig til andre standpunkter i samtiden, er det nødvendigt at identificere de samtidige konventioner. Konventioner refererer til en række implicitte antagelser og herskende praksisser, der fungerer som en ramme, hvori den innovative ideolog har mulighed for at manøvrere.¹⁴ "We need to focus not merely on the particular text in which we are interested but on the prevailing conventions governing the treatment of the issues or themes with which the text is concerned", skriver Skinner.¹⁵ For at vide, om der er tale om en innovativ ideolog, er det derfor nødvendigt at klargøre, hvordan aktøren, der er i fokus, søgte at ændre på nogle af de gængse begreber, eller hvordan aktøren søsatte nye begreber i forhold til de eksisterende konventioner.

Skinner har til dette formål hentet afgørende inspiration fra sprogfilosofferne J.L. Austin og John A. Searle,¹⁶ der opdeler sprogets funktioner i lokutionære, illokutionære og perlokutionære handlinger. Lokutionære handlinger henviser til et ord eller begrebs betydning. Hvad refererer for eksempel begrebet 'staten' til? Hvad

¹³ Skinner, "Some Problems", s. 296.

¹⁴ Palonen, *Quentin Skinner*, s. 41.

¹⁵ Quentin Skinner: *Regarding Method: Visions of Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, vol. 1, 2002, s. 102.

¹⁶ Skinner, *Regarding Method*, s.103 og 105-106.

refererer begrebet 'hund' til osv. Det er der for så vidt ikke noget revolutionerende i. Den afgørende pointe for talehandlingsteoretikerne Austin og Searle var, at sproget også havde et performativt niveau. Det betyder i praksis, at en ytring som 'isen er tynd' samtidig er en handling, nemlig en advarsel til modtageren af ytringen om ikke at gå ud på isen. Dermed har sproget et kontekstuel lag, der ikke kan identificeres i selve sætningen 'isen er tynd', men som kræver en forståelse af den illokutionære handling; hvormed menes den ønskede intention med ytringen – i dette tilfælde, at det er en advarsel mod at gå ud på isen. Hvis modtageren forstår den illokutionære handling, forstår han således, at det er en advarsel. Hvis vedkommende forstår advarslen og undlader at gå ud på isen, vil man i talehandlingsteorien sige, at ytringen har haft den ønskede perlokutionære effekt – at den illokutionære handling er blevet udført med succes. Hvis modtageren alligevel begiver sig ud på isen, har advarslen slået fejl, og den ønskede perlokutionære effekt er udeblevet.

For Skinner er pointen med at forstå de givne konventioner, at man derved kan iagttage den illokutionære handling, som en aktør lancerer med et værk eller et politisk standpunkt. For Skinner er det ikke kun en afdækning af, hvad der siges, men hovedsageligt et fokus på *hvordan* og *hvorfor* en bestemt ytring siges.¹⁷ Med andre ord skal man undersøge, hvad en politisk aktør gjorde med de ord, han eller hun sætter i spil. Mod hvem og med hvilket formål for øje? Dette kræver et eksempel.

Machiavelli mente, for at tage et af Skinners eksempler, at lejhære altid underminerer friheden. Det første led i undersøgelsen skal således søge at klarlægge, hvad Machiavelli forstod ved 'lejhære' og 'frihed' på det lokutionære (semantiske) niveau. Ud over dette niveau skal vi ifølge Skinner også undersøge, hvad Machiavellis illokutionære handling var med ytringen, dvs. intentionen. Hvis man undersøger den samtidige litteratur omhandlende emnet og finder ud af, at Machiavellis synspunkt var et, der ofte florerede, kan man sige, at den illokutionære handling (intentionen) i ytringen var at udvise enighed med den gængse opfattelse, at støtte op om de traditionelle argumenter imod lejhære, at vise støtte til dem, der havde den samme holdning osv. På den anden side kunne det også være tilfældet, at man ved undersøgelsen af den historiske kontekst fandt, at udsagnet slet ikke var brugt. I dette tilfælde vil Machiavelli have gjort op med en gængs forståelse af lejhæres funktion og for eksempel gendrive ideen om, at de var fordrende for frihed og fred. Disse fortolkningsmuligheder kræver en forståelse af konteksten, af de samtidige konventioner om lejhæres rolle, for at forstå hvad det er, Machiavelli vil med det udsagn. Den illokutionære kraft, ytringens intention, hænger derfor sammen med en forståelse af ytringen i dens kontekst.

På samme måde er en politikers udsagn eller forslag på et givent tidspunkt som regel et indlæg i en debat, der enten støtter op om eller modsiger andre holdninger, alternative løsninger eller politiske programmer. Et politisk indlæg inde-

¹⁷ Palonen, *Quentin Skinner*, s. 32.

holder et bestemt formål eller pointe, der er rettet mod samtidige holdninger – enten i form af støtte, enighed, uenighed eller lignende.¹⁸ "We need to see it not simply as a proposition but as a move in an argument. So we need to grasp why it seemed worth making that precise move by way of recapturing the presuppositions and purposes that went into the making of it", skriver Skinner.¹⁹

For at knytte an til de tre greb, den innovative ideolog kan gøre brug af, kræver det således en forståelse af samtidens konventioner for at kunne identificere, om de bliver benyttet. I forhold til det første greb skal man derfor undersøge, om de begreber og slagord, der blev lanceret, stemmer overens med eller afviger fra samtidens konventioner. Dette kan gøres ved at se om aktøren, der er fokus for undersøgelsen, beskriver fænomener med andre ord end hans politiske modstandere, og at disse ord har en funktion i forhold til aktørens politiske projekt. På samme måde er det i forhold til det andet greb nødvendigt at vide, om den aktør, der er i fokus for undersøgelsen, reelt omskriver et ord, eller om han eller hun blot viderefører en gængs opfattelse. Før der er tale om en innovativ ideolog, skal der således finde en illokutionær handling sted, der forsøger at ændre et neutralt eller negativt ord til ét, der positivt støtter op om aktørens politiske projekt. Det samme gør sig gældende i forhold til det tredje greb, der blev introduceret. Her er det ligeledes vigtigt at forstå, at ideologen søger at kæde sit politiske projekt sammen med en række fordelagtige udfald, som det politiske projekt ikke normalt kædes sammen med. Omskrivningens intention eller den illokutionære handling retter sig således mod de aktører i konteksten, der ikke mener, at det politiske projekt vil føre noget godt med sig. Det er således helt afgørende for at benytte de tre greb, der blev introduceret i begyndelsen af artiklen, at man forstår disse som illokutionære handlinger med en bestemt intention, der er rettet mod at ændre nogle konventioner i samtiden.

DEN INNOVATIVE IDEOLOG I DEN POLITISKE HISTORIE

Hvordan kan Skinners metode bruges i den politiske historie? Er der andre ting, man skal have sig for øje, når man ikke længere har at gøre med renæssancetænkere som Machiavelli? Eller er en direkte overførsel af metode mulig? En mulig anke i forhold til det nærværende forehavende er, at det i den politiske historie er nødvendigt at se på flere niveauer, end man gør i en filosofisk debat. En politiker er ikke altid involveret i en debat med en sluttet kreds af tænkere/politikere, men har principielt hele befolkningen som sin skueplads, alt efter styreform. For studiet af moderne politik er det således et empirisk spørgsmål, om den innovative ideolog havde lige stor succes med at formidle sine slogans, begreber og omskrivninger i 1) parlamentet/Folketinget, 2) politiske partier, 3) den politiske offentlighed/opinion (aviser, tv, radio). Sidst men ikke mindst kan man sige, at det politiske projekts illokutionære handlinger i sidste ende afgøres, når der afholdes

¹⁸ Skinner, *Regarding Method*, s. 98.

¹⁹ Skinner, *Regarding Method*, s. 115.

valg, og man kan derved vurdere i hvor høj grad politikerne formåede at 'sælge' det politiske program til vælgerne. Disse tre niveauer åbner op for en differentieret forståelse af den innovative ideolog og for at indflydelsen, når man kigger på den politiske historie, kan have forskellig indflydelse og udbredelse.

Når vi med Skinners idé om den innovative ideolog bevæger os over i den politiske historie, er det vigtigt at udvide Skinners første greb, der omhandlede lanceringen af nye begreber, til også at omfatte en kvantitativ analyse – for at analysere deres udbredelse eller '*impact*' i samtiden. Den politiske historie kan ikke nøjes med en viden om, at Mogens Glistrup f.eks. fremkom med nye politiske slogans, men skal også have en viden om, i hvor høj grad disse ord fik en indflydelse i den samtidige debat.

MOGENS GLISTRUP SOM EN INNOVATIV IDEOLOG

Som et konkret eksempel på denne metodes anvendelighed for den politiske historie frem for idéhistorie vises det nedenfor, hvordan Mogens Gistrups entré på den politiske scene med fordel kan analyseres med denne tilgang. Ideen er, at man med denne metode kan fange en række andre perspektiver på en politisk aktør som Mogens Glistrup end det, der almindeligvis optræder i historieskrivningen. Traditionelt er Mogens Glistrup med sin entré på den politiske scene beskrevet som en provokatør med en svulstig retorik, en anarkist eller som en systemkritiker, der samtidig ikke formåede at bedrive de store praktiske resultater. Glistrup blev isoleret politisk i Folketinget og var dårlig til at skabe alliancer og praktiske kompromisser.²⁰ Hvis man derimod tager Skinners begreb om den innovative ideolog og prøver at se på Gistrups argumentation, virkemidler og den sproglige magt, han gjorde brug af og tilegnede sig, fremtræder et andet billede end det, der er blevet tegnet i dele af historieforskningen.

Som beskrevet ovenfor er den innovative ideologs opgave at søge at legitimere et politisk projekt, der ikke er alment accepteret. Hvis vi kaster et blik på Gistrups politiske program er der ingen tvivl om, at han forsøgte at legitimere en politik, der ikke var alment accepteret, nemlig at afskaffe indkomstskatten. Med andre ord havde Glistrup til opgave at legitimere noget, der var alment kendt som illegitimt. Hvordan gjorde Glistrup det? Han benyttede bl.a. de tre greb, der er blevet introduceret ovenfor.

²⁰ Mogens Rüdiger og Hanne Rasmussen: *Danmarks Historie, bind 8: Tiden efter 1945*, København: Gyldendal 1990, s. 276. Se også Claes Kastholm: "*Oprøret mod Formynderstaten*", DR2, 12.06.2011, http://www.dr.dk/DR2/D/Der_er_noget_galt_i_Danmark/De_6_film/kastholm.htm (20.3.2014); Poul Villaume: *Lavvækst og frontdannelser, Gyldendal og Politikens Danmarks Historie*, bd. 15, København: Gyldendal 2005; J.H. Petersen, K. Petersen og N.F. Christiansen (red): *Dansk Velfærdshistorie*, bd. 4, 2012, kap. 2 og Jørn Henrik Petersen, Klaus Petersen og Niels Finn Christiansen (red): *Dansk Velfærdshistorie*, bd. 5, Odense: Syddansk Universitetsforlag 2013, s. 89-91 samt Morten Hahn-Pedersen: *Historien om et nul – Mogens Glistrup og Fremskridtsbevægelsen 1971-73*, Odense: Odense Universitetsforlag 1981.

For systematikkens skyld kan vi opstille de redskaber, en innovativ ideolog kan gøre brug af, og hvordan de tog sig ud hos Mogens Glistrup i praksis:

DEN INNOVATIVE IDEOLOG	GLISTRUP
1 Nye slagord, begreber, ord	a) Papirnusser b) Skrankepave c) Lovjungle d) Papirvælde e) Gammelpartier
2 Omskrivning fra misbilligelse til billigelse eller fra billigelse til misbilligelse	a) Skattesnydere er som jernbane-sabotører b) Umoralsk at betale skat c) Danmark for folket
3 Omskrivning der viser det politiske projekt som understøttende moralsk hensigtsmæssige handlinger/ favorable udfald	a) Bedre socialhjælp b) Lavere skat giver højere vækst

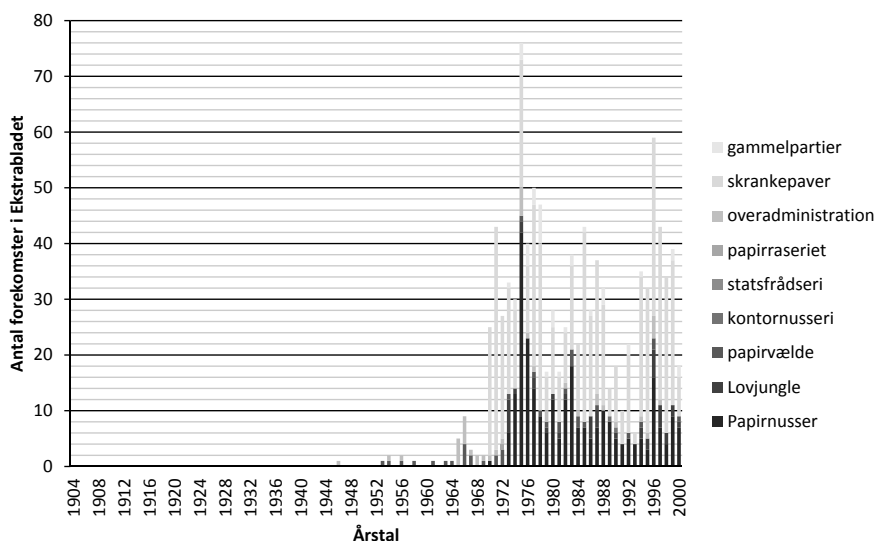
Figur 1. Sammenstilling af den innovative ideologs og Mogens Glistrups virkemidler

I Fremskridtspartiets første program fra april 1973 introducerede Mogens Glistrup således en række nye begreber, der var med til at støtte op om hans overordnede politiske projekt: At få afskaffet indkomstskatten. Glistrups begrebslige fornyelser, kendetegnet ved begreber som 'papirnusser', 'skrankepave' og 'lovjungle', var alle negativt ladede i forhold til det offentlige bureaukrati. Den illokutionære handling med at lancere disse begreber var at gøre folk opmærksomme på, at det offentlige bureaukrati ikke fungerede, at det var dyrt, at de offentlige skrankepaver misbrugte deres magt overfor borgerne, og at lovgivningen var uigennemskuelig.

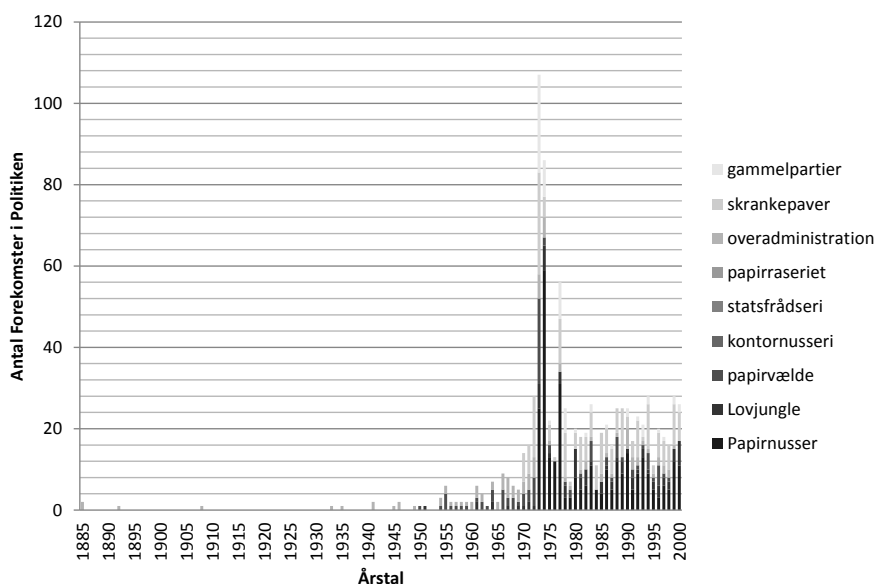
Det kvantitative aspekt af undersøgelsen gør også, at man kan påvise, at de ord og begreber, Glistrup lancerede, ikke var konventionelle i tiden, der ledte op til Glistrups politiske engagement i 1972, og at de først fik en vis udbredelse efter hans tilsynekomst i dansk politik. Kvalitativt kan man efterfølgende gå ind og vurdere, hvordan de nye begreber var rettet imod de gængse opfattelser af det offentlige bureaukrati. I forlængelse kan man også analysere, hvorvidt de enkelte forekomster stammer fra Glistrup selv, fra omtale af Glistrup eller fra personer, der benytter Glistrups sprogbrug uden reference.²¹

Hvis vi tager et af de mest benyttede begreber i ovenstående grafik, nemlig 'skrankepaver', havde det egentlig sin oprindelse fra en kampagne i 1970, hvor

²¹ En sådan analyse kan dog ikke realiseres inden for rammerne af denne artikel.

Figur 2. Forekomsten af Mogens Glistrups ordbrug i den politiske offentlighed jfr. Ekstra Bladet. Kilde: Ekstra Bladet. Egen optælling.

Figur 3. Forekomsten af Mogens Glistrups ordbrug i den politiske offentlighed jfr. Politiken. Kilde: Politiken. Egen optælling.

Ekstra Bladet kørte en række historier mod skrankepaver i det offentlige.²² Var Glistrup i så fald en innovativ ideolog, hvis han overtog et begreb fra *Ekstra Bladet*? Det afgørende er i denne henseende ikke, om Glistrup var den første i verden,

²² Michael Kuur Sørensen: "Velfærdsstatens politiske anarkist - eksempler på Fremskridts-partiets politiske sprogstrategi 1973-1980", *European Journal of Scandinavian Studies*, 43(2), 2013, s. 258-267.

der sagde "skrankepave", men at det netop var Glistrup, der var den første, der benyttede begrebet til at legitimere et nyt politisk synspunkt: hans angreb på det offentlige bureaukrati og på indkomstskatten. Det er Glistrups politiske brug af begrebet til at legitimere et negativt syn på det offentlige, der gør ham til en innovativ ideolog. Antallet af forekomster af begrebet i *Politikens* arkiv tyder også på, at det først for alvor blev en del af den politiske offentlighed, da Glistrup benyttede det til at legitimere sit politiske projekt.

Det samme gør sig gældende med begrebet 'papirnusser'. Det var også kendt tilbage fra slutningen af 1950'erne,²³ men det var Glistrup, der først benyttede begrebet til at legitimere et bestemt politisk synspunkt, og det er det, der har gjort, at det begynder at fylde noget i den offentlige debat. Disse provokerende begreber, der blev lanceret af Glistrup, skal ses i lyset af det skred i synet på autoriteter, der havde fundet sted i slutningen af 1960'erne, hvor ungdomsoprøret og de tilhørende intellektuelle strømninger banede vejen for en mere direkte og svulstig retorik i den offentlige debat. Glistrup red således på toppen af en bølge af antiautoritære strømninger, der banede vejen for og muliggjorde hans succes med lanceringen af en række provokerende begreber.²⁴ Desuden var der også andre, der var ude i den offentlige debat med provokerende udmeldinger, såsom socialdemokraten Jørgen S. Dich, der mente, at det offentlige bureaukrati og deres interesseorganisationer havde udviklet sig til en herskende klasse.²⁵ Der var altså strømninger i samtiden, som Glistrup delvist lænede sig op af, og som kridtede banen op for et angreb mod et af velfærdsstatens fundamenter, nemlig indkomstskatten.

På samme måde var hans begreb 'gammelpartier' lanceret med den illokutionære handling at gøre befolkningen opmærksom på, at den virkelige skillelinje i dansk politik ikke stod mellem Socialdemokratiet og de borgerlige partier, men mellem Fremskridtspartiet og de andre. Ifølge Glistrup var den borgerlige politik blevet en afart af socialdemokratisk politik, og de borgerlige blev derfor slået i hartkorn med dem. Dette lå i forlængelse af den erfaring, vælgerne havde med en borgerlig regering, der havde sat danmarksrekord i skattestigninger fra 1968 til 1971 og således ikke havde formået at bryde med flere års stigende skattetryk. Begrebet 'gammelpartier' sigtede således mod en negativ erfaring med de etablerede partier som udgørende en samlet blok.²⁶

Hvis vi ser på kvantiteten af de gange, disse begreber blev brugt i den politiske offentlighed, kan det ses, at Glistrup havde succes med sit foretagende. Ikke alle begreber var lige succesfulde, men i forhold til *impact*-faktoren kan det ses, at der har været en vedvarende brug af begreber, der stammede fra Glistrups politiske sprogbrug efter 1973. I forhold til det første greb kan vi dermed vise, at Glistrup

²³ Sørensen, "Velfærdsstatens politiske anarkist", s. 258-267.

²⁴ Villaume, *Lavvækst og Frontdannelser*, s. 57-76.

²⁵ Jørgen S. Dich: *Den Herskende Klasse*, Odense: Borgen 1973.

²⁶ Villaume, *Lavvækst og Frontdannelser*, s. 24-30.

var en innovativ ideolog i den forstand, at han lancerede en række nye begreber i den politiske kontekst, der havde til hensigt at fremme hans politiske projekt om at afskaffe indkomstskatten. Dette forhold kan ikke iagttages, med mindre man tager højde for at analysere sproglige nyskabelser og deres *impact* og forandring af det gængse politiske vokabular.

Hvis vi går videre til det næste greb, der omhandler det forhold, at en aktør kan forsøge at omskrive en illegitim handling til én, der i samtiden blev opfattet som legitim, er der også flere eksempler at hente fra Glistrups politiske virke. Det var blandt andet en sådan strategi, Mogens Glistrup lagde for dagen, da han omskrev skattesnyderi fra at være en umoralsk handling til en moralsk ønskværdig og efterstræbelsesværdig handling. Da Glistrup første gang trådte frem i DR's udsendelse 'Focus', harcelerede han mod det danske skattesystem. På et tidspunkt i interviewet søgte han at omskrive skattesnyderi til en positiv handling. Dette gjorde Glistrup ved at sammenligne 'skattesnydere' med de handlinger, jernbanesabotørerne udførte under den tyske besættelse af Danmark. Ligesom 'jernbanesabotørerne' var 'skattesnyderne' oprørere eller frihedskæmpere mod et uretfærdigt system. Den illokutionære handling, Glistrup bedrev her, var således at opfordre befolkningen til at gøre oprør mod den stat, der påtvang dem en alt for høj indkomstskat, på samme måde som jernbanesabotørerne gjorde oprør mod den tyske besættelsesmagt.²⁷ Skattesnydernes handlinger var dermed lige så retfærdige som de handlinger, jernbanesabotørerne foretog mod den tyske besættelsesmagt. Glistrup benyttede dermed en i samtiden alment anerkendt positiv terminologi, der henviste til besættelsestidens 'helte', for derefter at sætte dem i samme moralske bås som skattesnydere. Jernbanesabotørerne havde en positiv klang i befolkningen, for hvem besættelsestiden stadig var i klar historisk erindring. Det generelt accepterede positive, her jernbanesabotørerne, blev set som en mulighed for Glistrup til at legitimere skattesnyderes virke og sit eget politiske projekt om at få skatten ned.

Hvor Glistrup i ovenstående eksempel opfordrede befolkningen til at gøre oprør, anklagede han i samme interview borgerne for i det hele taget at betale deres skat. Mogens Glistrup påpegede i interviewet, at det generelt var "umoralsk at betale skat", og at en "krone betalt i skat er en krone betalt til fædrelandets fordærv". Glistrup ønskede med denne illokutionære handling at anklage de danskere, der betalte deres skat, for at være umoralske og endda bidrage til fædrelandets fordærvelse. Det var et udsagn, der brød med de daværende konventioner i en sådan grad, at daværende finansminister Poul Møller blev aldeles rasende og henvendte sig til formanden for Radiorådet, Knud Heinesen, for at få en forklaring

²⁷ Interviewet i 'Focus' er tilgængeligt på [www.youtube.com](http://www.youtube.com/watch?v=aDfjsoCqv4) <http://www.youtube.com/watch?v=aDfjsoCqv4> (20.3.2014).

på, hvorfor Glistrup havde fået lov til at opfordre til ulovligheder på landsdækkende TV.²⁸

Et andet eksempel, der stammer fra 1979, hvor Fremskridtspartiet var kommet i Folketinget, omhandler en konflikt mellem Folketingets formand, socialdemokraten K.B. Andersen, og Fremskridtspartiets folketingsgruppe. Konflikten drejede sig i sin enkelthed om, at Folketingets formand flere gange havde påpeget, at det sprog, Fremskridtspartiet førte fra talerstolen, hørte hjemme på et offentligt toilet. På baggrund af denne konflikt rettede Mogens Glistrup et anklageskrift mod Folketingets formand til Folketingets Præsidium, hvori pointen var, at folketingsmedlemmerne burde tale folkets røst. Glistrup henviste til, at man burde tale i Folketinget, som Oskar Hansens berømte titel henviser til: "Danmark for Folket". Den illokutionære handling var her en anklage mod Socialdemokratiet om, at de ikke længere ytrede sig i folkets røst, selvom de påstod at være folkets parti. I stedet for at være en del af folket havde de vendt det ryggen og var blevet en del af magteliten. Den ønskede perlökutionære effekt, Glistrup dermed drog, var, at de der talte folkets sprog, var Fremskridtspartiet.²⁹ Her omskriver Mogens Glistrup sit parti til at være det egentlige folkeparti og anklager i samme øjemed Socialdemokratiet for at være et elitært parti.

Lad os til slut vende blikket mod det tredje greb, der blev beskrevet ovenfor. Grebet refererer til det forhold, at en ideolog kan gøre modstanderne af sit politiske projekt opmærksomme på, at en række af de moralske principper, de normalt hylder, er til stede i det af ideologen foreslåede politiske projekt.

Et eksempel på denne strategi blev fremført af Mogens Glistrup, da han bedyrede, at det også var Fremskridtspartiets ønske at give alle den bedste socialhjælp. Hermed søgte Glistrup at overbevise sine modstandere om, at Fremskridtspartiet ikke var et asocialt parti, som det i samtiden blev anset for at være. Men det var ikke socialhjælp i traditionel velfærdsstatslig henseende, der var på dagsordenen for Glistrup. Ifølge Glistrup var problemet, at den bedste socialpolitik ikke ville blive opnået i velfærdsstatens regi men ved at give virksomhederne bedre muligheder for at få folk i arbejde. I partiprogrammet fra april 1973, der var forfattet af Mogens Glistrup,³⁰ blev der lagt op til at de fleste sociale problemer ville forsvinde, når produktionen blev større:

Det gælder om, at de socialt svagtstillede skal få forbedret deres levestandard mest muligt med mindst mulige pligtanstrengelser. Dette sker effektivest ved, at de produktive i frihed kan tjene godt. Det er derfor udmærket, hvis fabrikanter og godsejere kan øge deres indkomster – det er fra sådanne kilder, at de virkeligt betydende for-

²⁸ Flemming Chr. Nielsen: *Anarkisten. En biografi om Mogens Glistrup*, København: Lindhardt og Ringhof 2000, s. 29.

²⁹ Sørensen, "Velfærdsstatens politiske anarkist", s. 258-267.

³⁰ Hahn-Pedersen, *Historien om et nul*, s. 52ff.

bedringer af de socialt dårligt stillede kår kommer. Har igangsætter den det godt, skabes gode arbejdspladser og nye produktioner. Så får arbejdsmanden og noget senere også de socialt handicappede det bedre. Derimod skaber offentligt bureaukrati ikke social fremgang.³¹

I citatet drejer Mogens Glistrup på det, man i datiden forstod som socialpolitik.³² Hos Glistrup blev socialpolitikken en del af en erhvervsfremmende politik, der på sigt ville medvirke, at der var brug for alle på arbejdsmarkedet, også de der havde det sværest, nemlig de socialt udsatte. Den illokutionære handling var således ønsket om at gøre opmærksom på, at de også var progressive på det sociale område. Den ønskede perlokutionære effekt var således, at man ikke længere kunne anklage Fremskridtspartiet for at være asocialt.

På samme måde ønskede Fremskridtspartiet at vise, at gennemførelsen af en gradvis afskaffelse af indkomstskatten ville resultere i en højere nationalindkomst.³³ Her ønskede man dermed at knytte an til det i samtiden ønskværdige politiske udfald, nemlig at skabe en høj vækst og en høj beskæftigelse. Hvor man med Fremskridtspartiets politik ville få en nationalindkomst på 189 milliarder kr. i 1975-1976, ville man med 'gammelpartiernes' politik kun få 176 milliarder kr. Her var den illokutionære handling at påvise over for potentielle modstandere, at Fremskridtspartiets politik ville føre til en højere vækst og dermed en højere levestandard i befolkningen end de andre partiers. Fremskridtspartiets økonomiske politik ville derfor betyde en højere økonomisk vækst, som i datiden blev anset som et legitimt mål blandt de politiske partier. Med denne tekst forsikrede Fremskridtspartiet dermed sine modstandere om, at deres politik var bedre end de andres, hvad angik vækst og socialhjælp.

Til slut kan man så vurdere, om Glistrup fik illokutionær succes med sit politiske projekt. Hvis vi ser på de politiske partiers ageren i Folketinget lige efter jordsskredsvalget, står det klart, at samtlige partier fra højre til venstre i salen var indstillet på at sænke indkomstskatten.³⁴ Her var Glistrup succesfuld i forhold til at få overbevist de andre partier om, at skatten var kommet for højt op i løbet af 1960'erne. I forhold til vælgerne fik Glistrup i første omgang illokutionær succes med sit projekt og fik 15,9 % af stemmerne. Mere langsigtet var projektet dog samlet set en fiasko, idet partiet langsomt mistede terræn for til sidst at forsvinde som en politisk magtfaktor efter det mislykkede comeback for Mogens Glistrup ved folketingsvalget i november 2001.

³¹ Fremskridtspartiet: *Det vil vi i Fremskridtspartiet*, April 1973, s. 3.

³² Petersen, Petersen & Christiansen, *Dansk Velfærdshistorie* bd. 4, kap. 2.

³³ Michael Kuur Sørensen: "Glistrup på Fyn – fra protestbevægelse til parti med indflydelse", *Fynske Årbøger* 2012, s. 36-47.

³⁴ Sørensen, "Velfærdsstatens politiske anarkist", s. 258-267.

KONKLUSION

Denne artikel har fulgt en toleddet strategi med henblik på at besvare spørgsmålet om, hvilke muligheder Quentin Skinners begreb 'den innovative ideolog' rummer for den politiske historie. I begyndelsen af artiklen redegjorde jeg for, hvordan Skinners metode rummer et potentiale for at analysere politiske legitimeringsstrategier, samt hvordan metoden med fordel kan udvides med et kvantitativt greb i forbindelse med dets anvendelse på moderne politik. Her lagde artiklen vægt på, at det er nødvendigt at operere med et bredere kildemateriale, når man analyserer politiske tænkere, samt at være sig bevidst, at politikere ofte er mere pragmatiske anlagte end politiske teoretikere. I næste led af artiklen blev denne 'omarbejdede' Skinner-metode appliceret til en konkret case, der omhandlede Mogens Glistrups sproglige nyskabelser. Her blev det pointeret, at Skinners metode både er relevant og effektiv til at opspore nyskabelser i det politiske sprog, deres 'impact' og omfang i samtiden. Desuden er metoden også effektiv til at identificere de retoriske omskrivninger, gennem hvilke Glistrup prøvede at legitimere sit politiske projekt. Glistrup var andet end en provokatør – han søsatte på godt og ondt en række begreber, der blev en vedvarende del af dansk politisk kultur og sprog, og han benyttede også flere sproglige strategier for at legitimere sin politik i konteksten. Studiet af Glistrup har ligeledes vist, at han søgte at positionere sin politik som legitim gennem en række interessante og vigtige omskrivninger af datidens normer og handlinger.

Selvom Glistrup formelt set ikke fik den store magt i Folketinget, bl.a. fordi de andre partier ønskede at isolere ham, var det ikke ensbetydende med, at han ingen magt havde. Det er ikke kun gennem lovgivningen, at man som politiker kan få magt. Det kan man også ved at søsætte nye og innovative begreber, som anskuer virkeligheden på en ny måde, bryder med gamle tankemønstre og ved at omskrive en række handlinger, der før blev anset som illegitime, til at være legitime.

Der er sjældent kun fordele ved at applicere en bestemt teori, og det gør sig også gældende i dette tilfælde. Sammenlignet med den tyske begrebshistoriske tradition har denne tilgang ikke den samme flair for at identificere store sproglige forskydninger over tid, da Skinners fokus ofte er på, hvordan en aktør handler indenfor en bestemt kontekst for på den måde at være i stand til at navigere i de samtidige konventioner. Værdiforøgelsen til den politiske historie er, at man med Skinners tilgang kan sætte fokus på, hvordan ideologisk innovation finder sted og hvordan ideologierne forandrer sig over tid som følge af ideologers handlinger.

MICHAEL KUUR SØRENSEN

ADJUNKT

CENTER FOR VELFÆRDSSTATSFORSKNING

SYDDANSK UNIVERSITET

ABSTRACT

The Innovative Ideologist in Political History: Mogens Glistrup as Case

In this article it is shown, both qualitatively and quantitatively, how Quentin Skinner's concept of the innovative ideologist can be of use for traditional political history. Skinner's concept of the innovative ideologist directs attention to three ways in which an actor can marshal legitimacy to policies that are not generally accepted in a contemporary setting. The first is to create a new set of political slogans, words or concepts that supports the political program of the actor. The second is to re-describe concepts in a way that is congenial to the actor's political program. The third way is to show that the policies the actor proposes will lead to outcomes that are generally seen as positive/morally desirable in the context. By means of an example from Danish political history the article shows how the right wing populist, Mogens Glistrup, attempted to legitimate his policies in the 1970s with the use of these strategies. For traditional political history this actor has been given a marginal role in Danish politics. This article shows how an actor like Mogens Glistrup becomes an interesting figure for historical research when directing attention to the way in which he tried to legitimate his policies in an unfavorable political environment.

VELFÆRDSSTATENS SEMANTIK

KOMPARATIVE OG TRANSNATIONALE PERSPEKTIVER¹

■ DANIEL BÉLAND & KLAUS PETERSEN

In der Politik ist die Terminologie nicht ohne Bedeutung. Weil der Begriff des 'Wohlfahrtsstaates' im Widerstreit der Meinungspropaganda unscharf und missverständlich geworden ist, sollte er durch die Bezeichnung 'Sozialer Staat' ersetzt werden. (SPD-Pressedienst 25. Oktober 1951).²

'When I use a word', Humpty Dumpty said in rather a scornful tone, 'it means just what I choose it to mean -- neither more nor less'. 'The question is', said Alice, 'whether you can make words mean so many different things'. 'The question is', said Humpty Dumpty, 'which is to be master -- that's all' (Lewis Carroll: *Through the Looking Glass*, 1872).³

Samfundsforskere, historikere og lingvister har i stigende grad rettet deres opmærksomhed mod, at de udtryk, metaforer og begreber, vi bruger, langt fra er uskyldige, men tæt knyttet til politiske kampe og internationale udvekslinger.⁴ Heller ikke i den akademiske debat er begreber helt ufarlige. Allerede den tyske sociolog Max Weber talte om begreber som en intellektuel tommelskrue, der kunne tvinge sit offer til at tilstå enten sin uvidenhed eller sandheden: "Hier zum erstenmal schien ein Mittel zur Hand, womit man jemanden in den logischen Schraubstock setzen konnte, so daß er nicht herauskam, ohne zuzugeben: entweder daß er nichts wisse; oder daß dies und nichts anderes die Wahrheit sei ...".⁵

Udgangspunkt for denne artikel er, at studier af terminologi og begrebsdannelse bør være en naturlig del af forskningen i socialpolitikens historie. Men indtil videre er der kun blevet gjort forholdsvis lidt i en så henseende. Vi vil derfor

¹ Denne artikel er baseret på Daniel Béland & Klaus Petersen (red.): *Analysing Social Policy Language*, Bristol: Policy Press 2014.

² Se: <http://library.fes.de/spdpd/1951/511026.pdf>.

³ Lewis Carroll: *Through the Looking Glass, and What Alice Found There*, London: Macmillan & Co. 1872 [1871], kapitel 6.

⁴ Raymond Williams: *Keywords*, London: Fontana 1976; Giovanni Sartori: *Social Science Concepts: A Systematic Analysis*, London: SAGE 1984; Andrew Heywood, *Key Concepts in Politics*. Basingstoke: Palgrave 2000; Pierre-Marc Daigneault: "Introduction to the Symposium 'Conceptual Analysis in Political Science and Beyond'", *Social Science Information* 51(2), 2012, s. 183-187.

⁵ Max Weber: *Wissenschaft als Beruf*, München: Verlag von Duncker & Humblot 1919, s. 18.

i denne artikel slå et slag for komparative og systematiske undersøgelser af velfærdsstatens sprog og begreber.

Der er ikke noget nyt i, at velfærdsforskere (med god ret) har klaget over mangelfuldt definerede analytiske begreber og peget på det problematiske i, at deres analytiske begreber samtidig anvendes i den politisk-ideologiske debat om statens rolle i samfundsudviklingen. Her kan henvises såvel til klassiske bidrag til velfærdsforskningen som historikeren Asa Briggs og socialteoretikeren Richard Titmuss som til nyere forskningsbidrag fra John Veit-Wilson og Daniel Wincott.⁶ De har alle peget på det problematiske i at anvende begrebet velfærdsstat uden at have en klar definition: "While the expression of 'the welfare state' has many interpretations and connotations – both academic and popular – there are surprisingly few clear discussions of the concept. ... [The] field does need to be mapped".⁷

Vi kan ikke løse denne gordiske knude i en enkelt artikel. Måske er det en gordisk knude, der ikke lader sig løse – hvor velfærdsstaten som begreb netop er kendetegnet ved, at den undviger en fast og entydig definition. Man kan, som en anden Alexander, hugge knuden over og kalde det noget andet, f.eks. socialsikringssystem, konkurrencestat eller hvad man nu synes. Vi vil dog hellere gå den vej, som antydes af Daniel Wincott ovenfor: At kortlægge sprogbrugen (den velfærdsstatslige semantik) og gøre denne til en del af velfærdsstatens politiske historie. I det følgende vil vi skitsere en slags program for, hvordan dette kan gøres.

Velfærdsstatens sprog og begreber er genstand for mange fortolkninger, fordi de er dynamiske historiske konstruktioner. Det er både en udfordring og en mulighed. En udfordring for forskeren, som skal huske at klargøre sin specifikke brug og forståelse af begreberne, og en mulighed hvor man via studier af sprog og begreber kan få en dybere forståelse af socialpolitiske kategoriseringer og de politiske og sociale processer bag dem. For at gøre det helt klart fra begyndelsen: Vi advokerer ikke for, at klassiske studier af politiske aktører, institutioner eller strukturelle forhold skal smides på møddingen til fordel for socialkonstruktivistiske begrebsstudier, men for at studiet af sprog og begreber skal indgå som supplement til de mere etablerede perspektiver. Som den tyske historiker Reinhart

⁶ Asa Briggs: "The Welfare State in Historical Perspective", i Asa Briggs: *Collected Essays of Asa Briggs. Volume II: Images, Problems, Standpoints, Forecasts*, Brighton: The Harvester Press 1985, s. 177-211; Richard M. Titmuss: "The Welfare State: Images and Realities", *Social Service Review* 37(1), 1963, s. 1-11; John Veit-Wilson: "States of Welfare: A Response to Charles Atherton", *Social Policy & Administration* 36(3), 2003, s. 312-317; John Veit-Wilson: "States of Welfare: A Conceptual Challenge", *Social Policy & Administration* 34(1), 2000, s. 1-25; Daniel Wincott: "Slippery Concepts, Shifting Context: (National) States and Welfare in the Veit-Wilson/Atherton Debate", *Social Policy & Administration* 37(3), 2003, s. 305-315.

⁷ Daniel Wincott: "Reassessing the Social Foundations of Welfare (State) Regimes", *New Political Economy* 6(3), 2001, s. 409.

Koselleck påpeger i sin nok mest citerede artikel, er begrebs- og socialhistorie (samfundshistorie) to sider af samme sag.⁸

ANALYTISK INSPIRATION

Vores udgangspunkt er, at socialpolitisk semantik langt hen er ukendt territorium for velfærdsstatsforskning.⁹ Derfor er vi nødt til at nærme os det med åbent sind. Vi finder især to hovedlinjer i litteraturen relevante for analysen af socialpolitisk semantik: Den ene fremhæver ideernes rolle, og den anden fokuserer på begreber og terminologi. Indledningsvist lidt om dem begge:

Der har i de senere år været en voksende interesse i ideers betydning for politiske processer også i den socialpolitiske forskning. Denne litteratur har især rettet opmærksomheden mod, hvordan ideer og diskurser strukturerer den socialpolitiske udvikling.¹⁰ Andre forskere har med en post-strukturalistisk og konstruktivistisk tilgang, inspireret af Michel Foucault og kritisk diskursanalyse, lagt vægt på den tætte sammenhæng mellem diskurs, sprog og asymmetriske magtrelationer. De feministiske forskere Nancy Fraser og Linda Gordons arbejder om begrebet om "afhængighed" og dets herkomst i USA, illustrerer denne Foucault-relaterede strømning.¹¹ Andre forskere, som f.eks. Peter Hall og Vivien Schmidt, har bevæget sig væk fra Foucault for at studere ideer og diskurs fra et institutionelt statsvidenskabeligt perspektiv.¹² Hall har fokuseret på idémæssige paradigmer og paradigmeskift, mens Schmidt har lanceret begrebet *diskursiv institutionalisme*. Man kan fra denne litteratur om ideers rolle hente flere vigtige pointer.

En central pointe er betydningen af transnationale aktører og processer for udbredelsen af politiske ideer og begreber fra et land til et andet.¹³ For eksempel

⁸ Reinhart Koselleck: "Begriffsgeschichte und Sozialgeschichte", i Reinhart Koselleck: *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, Frankfurt: Suhrkamp 1979, s. 107-129.

⁹ Det er f.eks. påfaldende, at den nyligt udgivne *Oxford Handbook of the Welfare State* ikke indeholder hverken analyser af socialpolitiske sprog og begreber eller noget forsøg på en grundig begrebsafklaring. Se Francis G. Castles, Stephan Liebfried, Jane Lewis, Herbert Obinger & Christopher Pierson (red.): *The Oxford Handbook of the Welfare State*, Oxford: Oxford University Press 2010.

¹⁰ Gode eksempler er Mark Blyth: *Great Transformations: Economic Ideas and Institutional Change in the Twentieth Century*, Cambridge: Cambridge University Press 2002; John L. Campbell: *Institutional Change and Globalization*, Princeton: Princeton University Press 2004; Daniel Béland & Robert H. Cox (red.): *Ideas and Politics in Social Science Research*, New York: Oxford University Press 2011.

¹¹ Nancy Fraser & Linda Gordon: "'Dependency' demystified: Inscriptions of Power in a Keyword of the Welfare State", *Social Politics* 1(1), 1994, s. 4-31.

¹² Peter A. Hall: "Policy Paradigms, Social Learning and the State: The Case of Economic Policymaking in Britain", *Comparative Politics* 25(3), 1993, s. 275-296; Vivien Schmidt: "Reconciling Ideas and Institutions through Discursive Institutionalism", i Daniel Béland & Robert H. Cox (red.): *Ideas and Politics*, s. 47-64.

¹³ Se f.eks. David Dolowitz & David Marsh: "Learning from Abroad: The Role of Policy Transfer in Contemporary Policy-Making", *Governance* 13(1), 2000, s. 5-24; Mitchell A. Orenstein:

har flere forskere undersøgt diffusionen af det amerikanske begreb "workfare" til Storbritannien i midten/slutningen af 1990'erne og begyndelsen af 2000'erne.¹⁴ Til trods for transnationale aktører og processers centrale placering understreger den idéorienterede forskningslitteratur også nationale kulturer og intellektuelle traditioners betydning,¹⁵ og analyser af socialpolitisk semantik må nødvendigvis studere begreber i deres nationale kontekst. F.eks. fik begrebet "welfare" i USA en anden betydning end i andre lande, fordi det i 1960'erne blev tæt forbundet med et kontroversielt socialt program rettet mod fattige enlige mødre.¹⁶ Et særligt problem, når vi sammenligner lande med forskellige nationale sprog, er oversættelse i bogstavelig forstand. Eksempelvis påpegede Asa Briggs tidligt, at det engelske udtryk "self-help" er yderst vanskeligt at oversætte til fransk,¹⁷ og da begrebet "welfare state" i 1890'erne optrådte i en amerikansk udgivelse om tysk økonomisk teori, måtte oversætteren i en note forklare begrebet for et amerikansk publikum på følgende måde: "Wohlfahrtsstaat. The idea that the State should not merely protect the persons and property of citizen, but should also endeavour to promote their welfare by some more positive action or interference on their behalf".¹⁸

Den anden forskningsmæssige strømning, som bør indgå i den metodiske værktøjskasse, når man udforske den velfærdsstatslige semantik, er begrebshistorien (se også Jeppe Nevers' bidrag i dette temanummer). Her er en hovedantagelse, at nøglebegreber er "essentielt omstridte" og del af den politiske kamp i moderne samfund. Begrebshistorie er dermed dybest set en kritik af anakronistiske forståelser af ord og begreber, og taler for i stedet at placere begreber i deres oprindelige historiske kontekst. Den tyske begrebshistoriker Reinhart Koselleck har understreget vigtigheden af at kombinere diakron analyse (den næsten arkæologiske udgravning af de historiske lag af betydninger knyttet til et enkelt begreb) og synkron analyse (forholdet mellem begreber i et bestemt semantisk felt). Den britiske begrebshistoriker Quentin Skinner har vendt sin opmærksom-

Privatizing Pensions: The Transnational Campaign for Social Security Reform, Princeton: Princeton University Press 2008; Daniel T. Rodgers: *Atlantic Crossings: Social Politics in a Progressive Age*, New York: Belknap Press 1998; Diane Stone: "Global Public Policy, Transnational Policy Communities, and their Networks", *Policy Studies Journal* 36(1), 2008, s. 19-38.

¹⁴ Anne Daguerre & Peter Taylor-Gooby: "Neglecting Europe: Explaining the Predominance of American Ideas in New Labour's Welfare Policies Since 1997", *Journal of European Social Policy* 14(1), 2004, s. 25-39; Desmond King & Mark Wickham-Jones: "From Clinton to Blair: The Democratic (Party) Origins of Welfare to Work", *Political Quarterly* 70(1), 1999, s. 62-74.

¹⁵ Campbell: *Institutional Change*.

¹⁶ Brian Steensland: *The Failed Welfare Revolution: America's Struggle over Guaranteed Income Policy*, Princeton: Princeton University Press 2008.

¹⁷ Briggs: *The welfare state*, s. 185.

¹⁸ Gustav Cohn m.fl.: "A History of Political Economy", *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 4(6), 1894, s. 83.

hed mod "de retoriske omskrivningers proces", hvor aktører bruger begreber i en ny sammenhæng i form af "retoriske strategier" eller "innovative ideologer".¹⁹

Inden for den klassiske begrebshistorie er studier af socialpolitiske begreber imidlertid stort set fraværende. Slår man op under "Wohlfahrt" i leksikonet *Geschichtliche Grundbegriffe* finder man ikke meget om velfærdsstaten. Traditionelt set har begrebshistorikere fokuseret på tiden før 1900 og på politiske nøglebegreber som demokrati, stat eller liberalisme.²⁰ Det er først for nyligt, de har vendt sig mod det 20. århundrede og udvidet analysen fra studiet af begrebet til studiet af "semantiske felter".²¹ Samtidig med at sprog og begreber i stigende grad er blevet et forskningsemne i den "nye" politiske historie,²² er der også velfærdsforskere, der, dog ofte uden en begrebshistorisk eksamen, har taget den begrebshistoriske udfordring op. Her kan ikke mindst peges på pionerarbejdet *Wohlfahrtsstaatsliche Grundbegriffe*, som udforsker den tyske velfærdsstats semantiske felter, på studier af socialpolitikens transnationale historie og på forskere som er begyndt at kortlægge velfærdsstatsbegrebets lange historie.²³ Man bør i denne sammenhæng også nævne den tyske samfundsforsker Francis Xavier-Kauffmanns detaljerede analyser af begreberne *Sozialpolitik* og *Sozialstaats* historiske udvikling i Tyskland²⁴ og den britiske historiker Noel Whiteside, som i sine studier af arbejdsløshed i Storbritannien og Frankrig har understreget betydningen af en udviklet begrebsmæssig sensitivitet, fordi komparativ velfærdsstatsforskning er "plagued by problems of similar policies disguised by different

¹⁹ Quentin Skinner: "Language and Political Change", i Terence Ball, James Farr & Russell L. Hansen (red.): *Political Innovation and Conceptual Change*, Cambridge: Cambridge University Press 1989, s. 6-23.

²⁰ Jeppe Nevers: *Fra skældsord til slagord. Demokratibegrebet i dansk politisk historie*, Odense: Syddansk Universitetsforlag 2011; Jörn Leonard: *Liberalismus. Zur historischen Semantik eines europäischen Deutungsmusters*. München: Oldenbourg Wissenschaftsverlag 2001.

²¹ Wilibald Steinmetz: "40 Jahre Begriffsgeschichte – the State of the Art", i Heidrun Kämper & Ludvig M. Eichinger (red.): *Sprache-Kognition-Kultur*, Berlin: Walter de Gruyter 2007, s. 174-197; Wilibald Steinmetz: *Political Languages in the Age of Extremes*, Oxford: Oxford University Press 2012.

²² Ute Frevert & Hans G. Haupt (red.): *Neue Politikgeschichte. Perspektiven einer historischen Politikforschung*, Frankfurt: Campus Verlag 2005.

²³ Stephan Lessenich (red.): *Wohlfahrtsstaatsliche Grundbegriffe. Historische und Aktuelle Diskurse*, Frankfurt: Campus Verlag 2003; Rodgers: *Atlantic Crossings*; Pauli Kettunen & Klaus Petersen (red.): *Beyond Welfare State Models: Transnational Historical Perspectives on Social Policy*, Cheltenham: Edward Elgar 2011; Dan Wincott: "Images of Welfare in Law and Society: the British Welfare State in a Comparative Perspective", *Journal of Law and Society* 38(3), 2011, s. 343-375; Jørn Henrik Petersen & Klaus Petersen: "Confusion and Divergence: Origins and Meanings of the term 'Welfare State' in Germany and Britain, 1840-1940", *Journal of European Social Policy* 23(1), 2013, s. 37-51.

²⁴ Se f.eks. Franz-Xaver Kaufmann: "Der Begriff Sozialpolitik und seine wissenschaftliche Deutungen", i *Geschichte der Sozialpolitik in Deutschland seit 1945*, Baden-Baden: NOMOS Verlag 2001, s. 3-102.

terminology and different policies, agencies and instruments that possess almost similar labels. Words get in our way".²⁵

Begrebshistorie og forskningen om ideers rolle i politik har underligt nok levet adskilte liv. Begrebshistorie har været historikeres gebet, hvorimod diskussionen om idéers rolle i politik har været domineret af samfundsforskere. Begrebshistorie har lagt stærk vægt på ord og begreber, hvorimod idélitteraturen har haft sine øjne mere på forholdet mellem aktører, ideer og socialpolitikens forandringer. Begrebshistorien adresserer typisk langsigtede historiske processer ved at diskutere begrebernes forløb over århundreder (og kan dermed blive meget deskriptiv), hvorimod den idéorienterede litteratur fokuserer på nyere tendenser, episodiske ændringer og veldefinerede paradigmeskift. Vi er fortalere for, at en ny forskningsdagsorden om velfærdsstatens semantik skal trække på begge forskningstraditioner.

KOMPARATIVE STUDIER AF SOCIALPOLITISK SPROG

I årtier har socialpolitiske forskere og praktikere anvendt begreber som "velfærdsstat" og "social security" uden at være særlig interesseret i, hvor disse begreber stammer fra, og hvordan deres betydning har ændret sig med tiden. Det er der imidlertid god grund til at gøre. Det demonstreres i et nyere bogprojekt, *Analyzing Social Policy Languages*, hvor en gruppe velfærdsforskere analyserer socialpolitisk semantik inden for en fælles overordnet komparativ ramme, hvor de undersøger de nationale nøglebegreber og deres historiske udvikling.²⁶ Bogen omfatter 14 OECD-lande med hvert deres kapitel (England, Danmark, Finland, Frankrig, Tyskland, Japan, Korea, Holland, New Zealand, Polen, Spanien, Sverige, Ungarn og USA) samt fire transnationale organisationer (EU, Den Internationale Valutafond, OECD og Verdensbanken). Vi kan ikke her gå i detaljer med de enkelte kapitler, men vil blot uddrage de helt overordnede konklusioner:

Velfærdsstatens semantik har ikke så overraskende udviklet sig i tæt forbindelse med opbygningen af nationale sociale institutioner. Men samtidig udviser det socialpolitiske sprog stor variation på tværs af tid og rum. Samme begreber har forskellige betydninger og konnotationer, og nogle lande har foretrukket nogle begreber fremfor andre. Det mest bemærkelsesværdige eksempel på begrebsmæssig stabilitet er Tyskland, hvor "the German welfare discourse revolved around a remarkably stable centreline: the (re)conciliation of economy and society by means of the *Sozialstaat*".²⁷ Selvom det tyske samfund blev udsat for ret så dramatiske omvæltninger (to verdenskrige og nazisternes magtovertagelse i

²⁵ Noel Whiteside: "Conventions, Institutions and Frameworks for Welfare State Comparisons: An Analysis of Pension Development in France and Britain since the Second World War", i Jean-Claude Barbier & Marie-Therese Letablier (red.): *Politiques Sociales: enjeux épistémologiques des comparaisons internationales*, Bruxelles: Peter Lang 2005, s. 211-229.

²⁶ Béland & Petersen: *Analyzing Social Policy Language*.

²⁷ Stephan Lessenich: "Germany – Constructing the win-win society", i Béland & Petersen, *Analyzing social policy language*, s. 177-192.

1933), fortsatte begrebet "Sozialstaat" med at fungere som en fælles reference-ramme i den tyske socialpolitiske debat.

"Velfærdsstat" (i dets forskellige oversættelser) er sandsynligvis det socialpolitiske nøglebegreb, der har vundet udbredelse i flest nationale kontekster. Det har en lang og kompleks historie. Fra Tyskland kender vi fra 1840'erne begrebet "Wohlfahrtsstaat" brugt på flere forskellige måder.²⁸ Den tyske debat blev tilsyneladende kun i begrænset omfang overført til de angelsaksiske lande. I f.eks. Storbritannien, New Zealand, Sverige og Danmark blev "velfærdsstat" efter 1945 efterhånden nærmest et hegemonisk begreb. Det er dog vigtigt ikke at overbetone "velfærdsstaten" som udtryk for politisk konsensus om socialpolitiske reformer. I flere lande, hvor begrebet "velfærdsstat" kom ind i den socialpolitiske diskurs, fik det ikke fodfæste eller blev i lang tid betragtet med skepsis. Ser man f.eks. på Storbritannien, var kritikerne ikke bare de ideologiske modstandere af sociale reformer, men også fremtrædende socialpolitiske tænkere som William Beveridge og T.H. Marshall, der begge udtrykte skepsis mod dette omsiggribende begreb.²⁹ På den måde kan studiet af socialpolitiske begrebers historie åbne for en kritisk analyse af den ofte forsimplede eller romantiserede fortælling om velfærdsstatens guldalder.³⁰ Det gælder også andre lande. Da "velfærdsstat" blev et vigtigt begreb i Finland i efterkrigstiden, konkurrerede det med begrebet "samfund".³¹ I de nordiske lande kunne "samfund" referere både til den offentlige sfære (og staten), hvorimod det i New Zealand kunne dukke op som del af et populistisk begreb om "velfærdssamfund".³² Et andet fremtrædende eksempel er USA, hvor begrebet "velfærd" er blevet associeret med negative billeder af påstået socialt misbrug (ofte med en køns- eller racemæssig konnotation).³³ I Holland ser vi, at "verzorgingsstaat" (omsorgsstaten) blev foretrukket for den mere bogstavelige oversættelse "weelvaartsstaat". De hollandske socialdemokrater anvendte i de tidlige efterkrigsår "velfærdsstat", men som en konsekvens af politisk kompromis mellem

²⁸ Petersen & Petersen: *Divergence and Diffusion*.

²⁹ Daniel Wincott: "Original and imitated or elusive and limited? Towards a genealogy of the welfare state idea in Britain", i Béland & Petersen: *Analysing Social Policy Language*, s.127-142. Se også William Beveridge kritik af begrebet i det lille filmklip: <http://www.youtube.com/watch?v=Oah-1PdVong>.

³⁰ Se Daniel Wincott: "The (golden) age of the Welfare State: Interrogating a conventional wisdom", *Public Administration* 91(4), 2013, s. 806-822.

³¹ Pauli Kettunen: "The language of social politics in Finland", i Béland & Petersen: *Analysing Social Policy Language*, s. 157-176.

³² Neil Lunt: "Panacea, problem or perish: social policy language in New Zealand", i Béland & Petersen: *Analysing Social Policy Language*, s. 247-262.

³³ Jennifer Klein, Daniel Béland & Klaus Petersen: "Social policy language in the United States", i Béland & Petersen: *Analysing Social Policy Language*, s. 277-296.

socialdemokrater og katolikker i 1950'erne tabte den mere centralistiske idé om en "velfærdsstat" politisk momentum.³⁴

Et andet vigtigt socialpolitisk begreb i efterkrigstiden var "social security". Efter Roosevelts New Deal i 1930'erne blev begrebet dominerende i amerikansk socialpolitisk semantik, og i Anden Verdenskrig indgik det som en del af de allieredes propaganda (det blev for eksempel brugt i Atlanterhavsdeklarationen i 1941).³⁵ Et egentligt studie af den transnationale udbredelse af "social security" mangler stadig, men det er bemærkelsesværdigt, at den første Beveridge-rapport (1942) faktisk tilbød en "plan for social security". I Frankrig blev begrebet oversat til "sécurité sociale" og anvendt i stor udstrækning efter Anden Verdenskrig.³⁶ Parallelt med den deskriptive brug af "sécurité sociale" finder vi dog også i Frankrig brugen af det ældre begreb "État-providence", som i franske populistiske tradition var klart mere polemisk og nedsættende.³⁷

Det er ikke alle lande, der har haft ét dominerende socialpolitisk begreb. Der er flere eksempler på markante ændringer som følge af politisk skifte eller brug eller ydre påvirkninger. F.eks. blev udviklingen i det socialpolitiske sprog i Ungarn og Polen stærkt præget af regimeskift både i begyndelsen og slutningen af Den Kolde Krig.³⁸ I begge lande blev en oprindeligt tyskinspireret socialpolitisk tradition omformuleret til et marxistisk-kommunistisk socialpolitisk sprog efter 1945. Det efterlod ikke meget rum for et distinkt socialpolitisk vokabular eller for en semantisk udveksling med Vesten.³⁹ Efter afslutningen af Den Kolde Krig fik vesteuropæisk (neoliberal) sprogbrug stærk indflydelse på det socialpolitiske sprog i både Ungarn og Polen.

Japan har også oplevet dramatiske regimeændringer med deraf følgende socialpolitiske forandringer.⁴⁰ Japan har en lang tradition for at importere og oversætte vestlige begreber, såsom "social sikring" (*shakai hōsyō*) og senere "velfærdsstat" (*fukushi kokka*) eller "velfærdssamfund" (*fukushi shakai*). Det japanske eksempel understreger, at oversættelse er en metodisk udfordring for

³⁴ Kees van Kersbergen & Jaap Woldendorp: "The Dutch 'caring state'", i Béland & Petersen: *Analysing Social Policy Language*, s. 229-246.

³⁵ Daniel Béland: "The Politics of Social Policy Language", *Social Policy & Administration* 45(1), 2011, s. 1-18.

³⁶ Daniel Béland: "Social policy concepts and language in France", i Béland & Petersen: *Analysing Social Policy Language*, s. 143-156.

³⁷ Se også Pierre Rosanvallon: *La Crise de l'Etat-providence*, Paris: Editions du Seuil 1981; Pierre Rosanvallon: *La nouvelle question sociale: repenser l'Etat-providence*, Paris: Editions du Seuil 1995.

³⁸ Zsófia Aczél, Dorota Szelewa & Dorottya Szikra: "The changing language of social policy in Hungary and Poland", i Béland & Petersen: *Analysing Social Policy Language*, s. 35-58.

³⁹ Se også Tomasz Inglot: "Western Welfare States Watched from the East During the Cold War: Condemnation, Competition, and Creative Learning", *Journal of International and Comparative Social Policy* 29 (3), 2013, s. 241-257.

⁴⁰ Toshimitsu Shinkawa & Yuki Tsuji: "Conceptual development of welfare and social policy in Japan", i Béland & Petersen: *Analysing Social Policy Language*, s. 193-210.

komparative velfærdsanalyser. På den ene side muliggør oversættelse spredning fra et sprog og et land til et andet, og på den anden side er oversættelserne sjældent bogstavelige og uden meningsforskydninger, ikke mindst hvad angår politiske begreber. De tilpasses de nye kontekst.

Hvad angår den strategiske brug af socialpolitisk semantik, adskiller de transnationale organisationer – OECD, EU og de to Bretton-Woods institutioner (Den Internationale Valutafond og Verdensbanken) sig fra nationalstaterne i flere henseender. Disse transnationale organisationers socialpolitiske sprog var ikke baseret på socialpolitiske institutioner og er heller ikke resultat af en formaliseret politisk proces. Alle fire organisationer blev oprettet for at koordinere nationale politikker og har i den forbindelse anvendt sprog og begreber som redskab. Man kan f.eks. se, hvordan OECD ikke kun aktivt søsætter nye begreber og formuleringer, som reformulerer f.eks. statens rolle i socialpolitik, men også fremmer dette sprog internationalt gennem rapporter og politisk rådgivning. OECD-sproget har f.eks. med succes understreget betydningen af beskæftigelse, behovet for "aktiv socialpolitik" og et skift fra "velfærdsstat" til "velfærdssamfund".⁴¹ Hos Den Internationale Valutafond og Verdensbanken har opmærksomheden været rettet ud over den vestlige verden, og her finder man nøglebegreber som "udvikling" og "modernisering".⁴² Med hensyn til OECD, IMF og Verdensbanken er det klart, at nogle lande har spillet en mere afgørende rolle end andre med hensyn til formulering af strategier og dertil hørende socialpolitisk sprog. EU har en mere formaliseret beslutningsproces og er tvunget til at afveje medlemslandenes interesser. Derfor bliver det mere problematisk at tale om et særskilt socialpolitisk sprogbrug i EU.⁴³ Men skal man forstå, hvordan begreber som "flexicurity" og "sociale investeringer" er blevet indoptaget i de nationale socialpolitiske sprog, er der ingen tvivl om EU's rolle i spredningen af transnationale politikker.

ANALYTISKE OVERVEJELSER

Der findes ikke nogen distinkt metode til at analysere velfærdsstatslig semantik (socialpolitisk sprog). Vi argumenterer, som nævnt ovenfor, for en eklektisk tilgang, hvor man låner metodiske greb, f.eks. fra begrebshistorisk metode eller fra analyser af ideers rolle i politik. I det følgende vil vi foreslå nogle tematikker og greb, som kan være med til at systematisere analyser af velfærdsstatens semantik.

⁴¹ Rianne Mahon: "The OECD's search for a new social policy language: from welfare state to active society", i Béland & Petersen: *Analysing Social Policy Language*, s. 81-100.

⁴² Antje Vetterlen: "The discursive power of international organisations: social policy language and concepts in the World Bank and the International Monetary Fund", i Béland & Petersen: *Analysing Social Policy Language*, s. 101-126.

⁴³ Jean-Claude Barbieri: "Languages of 'social policy' at 'the EU level'", i Béland & Petersen: *Analysing Social Policy Language*, s. 59-80.

Begreber af første og anden orden

Hvis vi ser bort fra de nøglebegreber eller "førsteordensbegreber", som er diskuteret ovenfor (såsom velfærdsstaten og *social security*), finder vi en mangfoldighed af socialpolitiske sprog og begreber, der er mere snævert knyttet til bestemte grupper (f.eks. eksperter, bureaukrater, velfærdskritikere, filantropiske aktører eller kirken) eller til specifikke socialpolitiske felter (f.eks. pensioner, familiepolitik eller social service). Velfærdsstatens historie er en historie om professionalisering og institutionalisering, og nye grupper af professionelle udøvere eller nye sociale programmer har ofte bidraget aktivt til udviklingen af socialpolitiske sprog og begreber. Sådanne "andenordensbegreber" kan få deres eget liv, mens de i andre sammenhænge kan tjene til enten at støtte eller udfordre socialpolitiske nøglebegreber. Et eksempel på det sidste er det nye venstre fra 1970'erne og dets sprogbrug, hvor et mere kritisk perspektiv knyttede sig til begreber som "social eksklusion", "ulighed" eller et stærkere fokus på "trivsel" (sat op over for formelle rettigheder). En anden senere lignende strøm er neoliberalismen, som populariserer diskussioner om "privatisering", "valgfrihed", "kunder" eller "konkurrence" ofte i en eksplicit opposition til den klassiske velfærdsstats semantik.

Timing og historiske bølger

Hvis vi vender os mod spørgsmålet om timing, finder vi tværnationale mønstre. Omkring 1900 blev ideen om moderne socialpolitik etableret i flere europæiske lande, og med fremkomsten af nye discipliner og institutioner krystalliseredes begreber om social tryghed. Moderne socialpolitisk sprogbrug opstod dog ikke uafhængigt af eksisterende traditioner. I Danmark, Sverige og USA, vedblev den gamle skellen mellem værdigt trængende og ikke-værdigt trængende at spille en rolle, og i en række tilfælde blev det mere humanistiske og religiøst funderede sprog fra den filantropiske tradition integreret i moderne socialpolitisk sprogbrug. Et eksempel på det sidste er begrebet "hjem", der i Danmark indgik i børnehjem, alderdomshjem, plejehjem m.v. I Frankrig er begrebet om "solidaritet", som kom fra den republikanske tradition, ligeledes fortsat med at spille en rolle indtil i dag. En sådan semantisk kontinuitet har sandsynligvis hjulpet til med at legitimere nye velfærdsprogrammer.

Den anden 'fase' – startende i 1930'erne i nogle lande, og efter 1945 i andre – er karakteriseret af statens voksende rolle i udformningen af socialpolitisk sprog. Det er ikke tilfældigt, at det er i denne fase, at begrebet "velfærdsstat" for alvor blev mobiliseret både af sociale reformatorer og deres modstandere. Dog er det vigtigt at understrege, at der både i denne og den foregående fase findes store variationer fra land til land. I Tyskland, Danmark, Storbritannien, Holland, Frankrig og til en vis grad Finland, New Zealand og USA udvikledes tidligt et veletableret og nationalt distinkt sprogbrug. Denne sprogbrug var selvfølgelig ikke fuldstændig statisk, men eksistensen af tidlige, veletablerede begreber betød, at det socialpolitiske sprog i disse lande var kendetegnet af en stærk tradition og forandring

gennem gradvis "drift" og "layering"⁴⁴ snarere end dramatiske "paradigmatiske skift". Det mest signifikante eksempel på kontinuitet er Tyskland, hvor begrebet "Sozialstaat" (og den dertil knyttede sprogbrug) overlevede tre regimeskift. I andre lande som Ungarn, Polen, Spanien, Sydkorea og Japan kan vi se, at regimeskift havde en mere dramatisk effekt på disse sprog (se ovenfor).

Fra 1970'erne og 1980'erne begyndte udviklingen i socialpolitiske begreber og sprogbrug i forskellige lande at blive mere ensartet. Den internationale debat om "velfærdsstatens tilsyneladende krise" betød, at de eksisterende sociale institutioner blev udsat for omfattende kritik, mens neoliberalismen tilbød ensartede svar på "krisen". I løbet af denne periode kom ideer om konkurrenceevne, frit valg, arbejdsincitamenter og privatisering ind i den socialpolitiske sprogbrug i de fleste OECD-lande. Her spillede ikke mindst de transnationale organisationer en vigtig rolle. OECD, Den Internationale Valutafond og Verdensbanken var fortalere for socialpolitiske reformer med aktivering og en mindre offentlig sektor, og de lagde vægt på vækst i den private sektor. EU tilsluttede sig også koret med et begreb som "sociale investeringer".⁴⁵ Disse nye ideer og begreber blev samlet op i nationale debatter om socialpolitik, og den generelle tendens var henimod et markedsorienteret sprogbrug om socialpolitik, som udfordrede efterkrigstidens mere centralistiske sprogbrug.

Nationale og transnationale mønstre i socialpolitikken

Den ovennævnte transnationale dimension af sprogborgen i socialpolitikken er langt fra ny. Også historisk finder vi en høj grad af indbyrdes afhængighed mellem landene med imitation, diffusion og oversættelser m.v.⁴⁶ Dette var ofte båret af begreber, og man kan se, hvordan der i bestemte perioder udvikler sig centre for den internationale udvikling af socialpolitisk sprog. F.eks. blev Tyskland i slutningen af det 19. århundrede epicentret for socialpolitik. Den såkaldte Bismarckske socialforsikring tiltrak sig international opmærksomhed, og tysk socialpolitisk tænkning blev drøftet i hele verden. De tyske reformer og akademiske debatter om socialpolitik påvirkede ikke kun den socialpolitiske sprogbrug i nabolande som Ungarn og Danmark, men selv så langt væk som Japan.

Den tyske tradition forblev et vigtigt element i den socialpolitiske sprogbrug i flere lande op gennem det 20. århundrede, men der opstod også andre centre. Fran-

⁴⁴ Jacob S. Hacker: "Privatizing Risk without Privatizing the Welfare State: The Hidden Politics of Welfare State Retrenchment in the United States", *American Political Science Review* 98, 2004, s. 243-260; James Mahoney & Kathleen Thelen (red.): *Explaining Institutional Change: Ambiguity, Agency and Power*, Cambridge: Cambridge University Press 2010.

⁴⁵ Bruno Parlier, Nathalie Morel & Joakim Palme (red.): *Towards a Social Investment Welfare State? Ideas, Policies and Challenges*, Bristol: Policy Press 2011.

⁴⁶ Rodgers: *Atlantic Crossings*; Christoph Conrad: "Social Policy History after the Transnational Turn", i Kettunen & Petersen: *Beyond Welfare State Models*, s. 218-240; Herbert Obinger, Carina Schmitt & Peter Starke: "Policy Diffusion and Policy Transfer in Comparative Welfare State research", *Social Policy and Administration* 47 (1), 2013, s. 111-129.

ske ideer havde en vis indflydelse i Japan. Den britiske debat i mellemkrigsårene og under Anden Verdenskrig blev samlet op i Skandinavien og spredt over hele Commonwealth inklusive New Zealand. Det intense nordiske socialpolitiske samarbejde efter Første Verdenskrig førte til, at socialpolitiske ideer og begreber spredtes ganske nemt indenfor regionen i de følgende årtier, og også internationalt tiltrak den nordiske model sig opmærksomhed som ideal for progressive reformister.⁴⁷

Endelig bør den vigtige rolle, som USA spillede i efterkrigstiden, ikke overses. Under Den Kolde Krig blev USA brugt som model for modernisering af hele den vestlige verden.⁴⁸ Selvom de europæiske velfærdsstater havde et anderledes udviklingsmønster end den amerikanske velfærdsstat, er det muligt at spore amerikansk indflydelse i den europæiske socialpolitiske debat.⁴⁹ Amerikanske forskere havde stor indflydelse på europæiske samfundsvidenskaber,⁵⁰ og i Europa blev eksperter (og politikere) uddannet indenfor samfundsvidenskaberne "ideologiske innovatorer" af den socialpolitiske sprogbrug.

Hvis man sammenligner nationalstater med internationale organisationer, er de sidstnævnte tydeligvis mere dynamiske med mulighed for at ændre deres socialpolitiske sprog i overensstemmelse med organisationens skiftende politiske mål. Disse organisationer er "åbne systemer", der ofte med en top-down proces er i stand til dybtgående idémæssig forandring,⁵¹ eller de kan fungere som "epistemiske fællesskaber".⁵² Nationalstater fungerer ikke på samme måde. Bortset fra ændringer forårsaget af dramatiske politiske revolutioner, udvikler nationale socialpolitiske sprog sig meget langsommere, oftest gennem beskedne gradvise ændringer af eksisterende begreber og sprog.⁵³

⁴⁷ Klaus Petersen: "Constructing Nordic Welfare? Nordic Social policy Cooperation 1919-1955", i Niels Finn Christiansen, Klaus Petersen, Nils Edling & Per Haave (red.): *The Nordic Model of Welfare: A Historical Re-Appraisal*, København: Museum Tusculanum 2006, s. 68-98; Kazimierz Musial: *Roots of the Scandinavian Model: Images of Progress in the Era of Modernization*, Baden Baden: Nomos Verlag 1998; Carl Marklund & Klaus Petersen: "Return to Sender. American Images of the Nordic Welfare State and Nordic Welfare State Branding", *European Journal of Scandinavian Studies* 43, 2013, s. 245-257.

⁴⁸ David Ellwood: *The Shock of America: Europe and the Challenge of the Century*, Oxford: Oxford University Press 2012; Victoria de Grazia: *Irresistible Empire. America's Advance through Twentieth-Century Europe*, Cambridge: The Belknap Press 2005.

⁴⁹ Klaus Petersen, John Stewart & Michael Kuur Sørensen (red.): *American Foundations and the European Welfare States*, Odense: Syddansk Universitetsforlag 2012.

⁵⁰ Helke Rausch: "US-Amerikanische Scientific Philanthropy in Frankreich, Deutschland und Großbritannien zwischen den Weltkriegen", *Geschichte und Gesellschaft* 22, 2007, s. 73-98; Frederik Thue: *In the Quest of a Democratic Social Order: The Americanization of Norwegian Social Scholarship 1918-1970*, Oslo: University of Oslo 2006.

⁵¹ Daniel Béland & Mitchell A. Orenstein: "International Organizations as Policy Actors: An Ideational Approach", *Global Social Policy* 13(2), 2013, s. 125-143.

⁵² Peter Haas: "Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination", *International Organization* 46, 1992, s. 1-35.

⁵³ For analyse af gradvise idéhistoriske processer se Martin B. Carstensen: "Ideas are not as stable as political scientists want them to be: A theory of incremental ideational change",

KONKLUSION OG EN AGENDA FOR FREMTIDIG FORSKNING

Vi ønsker, at forskningen i velfærdsstatens politiske og sociale historie i langt højere grad skal integrere socialpolitisk sprogbrug i sine analyser. Det er der flere grunde til. *For det første* behøver vi som forskere en bedre og mere præcis forståelse af de analytiske begreber, vi bruger. Ambitionen om en vis grad af analytisk stringens kompliceres imidlertid af, at mange af begreberne også er nøglebegreber i de politiske processer, vi gerne vil undersøge. Det åbner *for det andet* et analytisk vindue, som forskeren skal benytte sig af. Velfærdsstatens sprog og begreber er en integreret del af de politiske processer, og derfor kan en sproglig sensitivitet kvalificere den socialpolitiske analyse – hvad enten man studerer holdninger, aktører, politiske beslutningsprocesser, magtudøvelser, normer osv. Vi har givet nogle få eksempler på det ovenfor. *For det tredje* er det en meget oplagt vej at følge, hvis man vil bryde med den nationale container og med metodologisk nationalisme.⁵⁴ Systematiske, komparative og transnationale studier af socialpolitisk semantik kan bane vejen for en bedre forståelse af, hvordan "nationale velfærdsstater" er forbundet (eller ikke).

Så langt så godt. Ånden er redebon, men kødet er skrøbeligt. Hvad skal vi konkret gøre udover at blive mere selvreflekterende omkring begreberne for at få en bedre forståelse af de politikker, der omgiver sociale programmer? I det følgende vil vi pege på, hvad vi ser som lovende forskningstemaer (baseret på den forudgående diskussion).

For det første er der behov for mere viden om sammenhængene mellem nationale samt inter- og transnationale socialpolitiske debatter. Flere studier har vist betydningen af internationale organisationer og diffusionsprocesser i udviklingen af socialpolitiske ideer og begreber. Vi har dog langt fra fuldt ud forstået de mekanismer og processer, der er knyttet til, at sprog og begreber krydser landegrænser. Dette bør bl.a. inkludere mere detaljerede studier af specifikke forløb for socialpolitiske begreber over længere tid og i rum, en diskussion af kreoliseringsmekanismer⁵⁵ og af oversættelsesproblematikker.⁵⁶ Indenfor f.eks. EU cirkulerer ideer og begreber via internationalt engelsk, og disse "ideer" og "begreber" påvirker de mennesker, der deltager i de pågældende politiske fora og kan i nogen tilfælde ligefrem være en valuta, der kan blive nyttig for dem – og derfor

Political Studies 59(3), 2011, s. 596-615.

⁵⁴ Kettunen & Petersen: *Beyond Welfare State Models*; Obinger, Schmidt & Starke: *Policy Diffusion*.

⁵⁵ I amerikaniserings-litteraturen henviser "kreolisation" til "domesticerings- eller hybridiseringsprocesser", som finder sted, når et objekt, symbol eller fænomen bevæger sig fra sit oprindelsessted til en anden social kontekst. Se Rob Kroes: *If You Have Seen One You've Seen the Mall: Europeans and American Mass Culture*, Champaign: University of Illinois Press 1996, s. 168-169.

⁵⁶ Se Jean-Claude Barbier: *Social Policies: Epistemological and methodological issues in Cross National Comparison*, Brussels: PIE Pieter Lang 2005; Jean-Claude Barbier: *La longue marche de l'Europe sociale*, Paris: Presses Universitaires de France 2008.

bliver oversat, tilpasset eller fusioneret ind i deres nationale sprog. "Flexicurity" er et eksempel på dette. Oversættelsen af politiske begreber ikke er en uskyldig proces men kan medføre misforståelser, politisk manipulation, og endda kulturelt hegemoni. Man kan f.eks. overveje, hvilke konsekvenser det har for udviklingen af den socialpolitiske semantik, at engelsk er det dominerende sprog? Et vigtigt spørgsmål i denne henseende er også de institutionelle (og andre) strukturer, der påvirker udbredelsen af socialpolitisk sprogbrug. Man kan her pege på betydningen af transnationale institutioner og samarbejde, regioner og regionalt samarbejde (såsom det nordiske samarbejde eller EU), formelle afhængighedsforhold såsom British Commonwealth og historiske strukturer som f.eks. Den Kolde Krig. Også på dette punkt er der behov for meget mere forskning.

For det andet tror vi, at analyser af den socialpolitiske semantik kan bidrage metodisk og empirisk til en bedre forståelse af det store spørgsmål om institutionel forandring og stabilitet.⁵⁷ Et specifikt socialpolitisk sprog knytter sig til specifikke institutionelle konfigurationer, og en forkastelse eller omfortolkning af nøglebegreber (eller introduktionen af nye begreber) er tæt knyttet til den institutionelle forandringsproces. Analyser af socialpolitisk sprog og samspillet med velfærdsinstitutioner vil kunne medvirke til en bedre forståelse af mekanismer og processer bag socialpolitisk stabilitet og forandring.

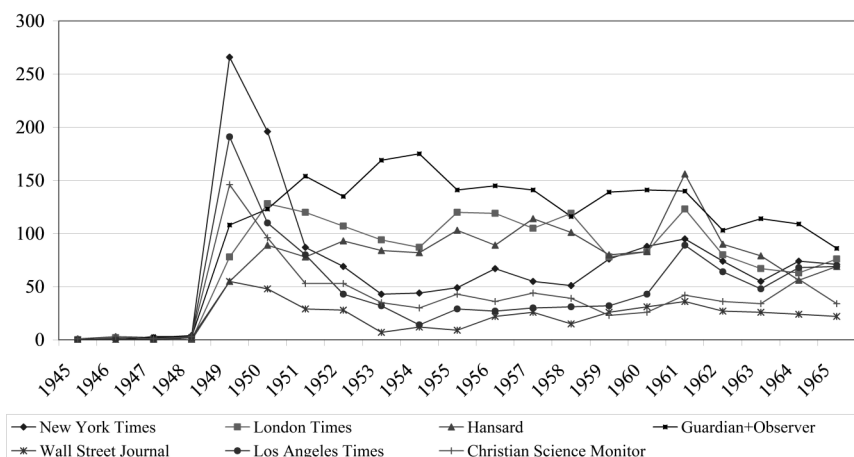
For det tredje vil vi opfordre til undersøgelser, der går ud over gruppen af udviklede industrielle lande. Allerede for 40 år siden konkluderede den svenske socialforsker Gunnar Myrdal, at "velfærdsstaten er tøvende og meget langsomt ved at brede sig til at blive en velfærdsverden".⁵⁸ Sådanne undersøgelser kunne f.eks. omfatte transnationale organisationer såsom Den Internationale Valutafond og Verdensbanken, som har fokus direkte på udviklingslande i Afrika, Sydamerika og Asien. Nyere studier af udviklingshjælp og historien om moderniseringsteori viser, at socialpolitik var et centralt element i udviklingsmæssige bistandsprogrammer og demokratiseringsprocesser.⁵⁹

For det fjerde vil vi pege på spørgsmålet om, hvorfor nogle begreber har et langt internationalt liv, mens andre har en langt mere tidsbegrænset og lokal indflydelse. Man kan forestille sig, at sprog og begreber tæt knyttet til konkrete politiske aktører (eller politiske ideologier) vil leve og dø med dem. Polens og Ungarns socialistiske semantik er gode eksempler på dette. Langtidsholdbare begreber som "Sozialstaat", "social security" eller "velfærdsstat" er mere åbne overfor fortolkninger og mobilisering af aktører fra forskellige politiske og ideologiske lejre, hvilket kan øge deres levetid og potentiale for transnational diffusion. Et beslæg-

⁵⁷ Mahoney & Thelen: *Institutional change*.

⁵⁸ Gunnar Myrdal: "The Place of Values in Social Policy", *Journal of Social Policy* 1, 1972, s. 11.

⁵⁹ Daniel Maul: "Help Them Move the ILO Way: The International Labor Organization and the Modernization Discourse in the Era of Decolonization and the Cold War", *Diplomatic History* 33, 2009, s. 387-404; Neil Gilman: *Mandarins of the Future: Modernization Theory in Cold War America*, Baltimore & London: John Hopkins University Press 2003.

Figur 1. Antallet af hits, når man søger på "welfare state" 1945-1965. Figuren er udarbejdet ved hjælp af the Times online archive og ProQuest Historical Newspapers.

tet spørgsmål handler om forholdet mellem det "gamle" socialpolitiske sprog om fattigdom og den "moderne" socialpolitiske sprogbrug fra det 20. århundrede (se ovenfor). Her behøves mere systematiske studier af de historiske lag i de nationale socialpolitiske sprog, og hvordan disse bliver re- eller deaktiveret over tid. Det er f.eks. muligt for aktører at vække sprog fra tidligere tider til live, som når nutidens danske socialdemokrater omtaler aktivering på samme måde som en af arbejderbevægelsens gamle slogans, "ret og pligter".⁶⁰

For det femte bør fremtidig forskning lægge vægt på forholdet mellem socialpolitisk sprogbrug og begreber, og etnisk, kønsmæssig og seksuel ulighed. Socialpolitisk sprog og begreber kan afspejle, styrke eller udfordre sådanne former for "durable inequality".⁶¹ Nancy Fraser og Linda Gordon har vist, hvordan denne kobling mellem kønsmæssig ulighed og socialpolitisk sprog har spillet en vigtig rolle i amerikansk socialpolitik.⁶²

Afslutningsvis er det i de allerseneste år blevet tydeligt, at der ligger store muligheder i at kombinere kvalitativ og kvantitativ analyse af socialpolitisk sprogbrug. Et enkelt empirisk eksempel er, hvordan en kvantitativ optælling af ordet "welfare state" i amerikanske aviser med stor tydelighed viser, at der sker noget dramatisk i årene 1949-50. Kvalitative studier kan så vise hvad, der skete.

Én ting er dog den illustrative værdi i at tælle ord, men der kan gøres meget mere i den henseende. Flere og flere online-ressourcer (full-text databaser) og omfattende digitale initiativer såsom *Google Books* er nu tilgængelige for forskere-

⁶⁰ For en kritisk analyse af dette se Jørn Henrik Petersen: *Pligt og ret – ret og pligt. Refleksioner over den socialdemokratiske idéarv*, Odense: Syddansk Universitetsforlag 2014.

⁶¹ Charles Tilly: *Durable Inequality*, Berkeley: University of California Press 1999.

⁶² Fraser & Gordon: *Dependency*.

re, og gør det muligt at spore brugen af begreber.⁶³ I tilknytning hertil er der brug for mere forskning i idéhistorisk diffusion for at kunne kortlægge den, udforske herkomsten og forløbet af individuelle socialpolitiske begreber, tilvejebringe mere kvantitativ dokumentation af udviklingen af sådanne begreber og endda undersøge virkningen af nøgledokumenter og rapporter om ændringer i social-politisk sprogbrug over tid.

Konklusionen er klar: Der er meget at vinde, og der tilbagestår et betragteligt arbejde på dette nye forskningsfelt. Derfor opfordrer vi de forskere, der beskæftiger sig med velfærdsstatens historie til at tage bolden op og i stigende grad indtage begreber og sprogbrug som led i velfærdsstaten *nye* politiske historie.

DANIEL BÉLAND

PROFESSOR

JOHNSON-SHOYAMA GRADUATE SCHOOL OF PUBLIC POLICY

UNIVERSITY OF SASKATCHEWAN, CANADA

SAMT CENTER FOR VELFÆRDSSTATSFORSKNING, SYDDANSK UNIVERSITET

KLAUS PETERSEN

PROFESSOR

CENTER FOR VELFÆRDSSTATSFORSKNING

SYDDANSK UNIVERSITET

⁶³ Jean-Baptiste Michel, Yuan Kui Shen, Aviva P. Aiden, Adrian Veres, Matthew K. Gray, The Google Books Team, Joseph P. Pickett, Dale Holberg, Dan Clancy, Peter Norvig, Jon Orwant, Steven Pinker, Martin A. Nowak, & Erez Lieberman Aiden: "Quantitative Analysis of Culture Using Millions of Digitized Books", *Science* 331, 2010: 176-182 – og for en mere kritisk tilgang se Paul Gooding: "Mass Digitization and the Garbage Dump: The Conflicting Needs of Quantitative and Qualitative Methods", *Literary and Linguistic Computing* 28, 2012: 425-431.

ABSTRACT

The Semantics of the Welfare State:**Comparative and Transnational Perspectives**

Social scientists, historians, and linguists have noted that the terms, metaphors, and concepts we use are far from innocent and are closely tied to political struggles and international exchanges. This is also the case when it comes to social policy. The words we use to make sense of social policy and the way we use them need to be properly studied to get the definitions right while grasping the political consequences of social policy language. But so far, little has been done in that respect.

In this article, we argue that integrating the study of social policy language and concepts into mainstream comparative welfare state research is important and will open for new insights both in historical development of welfare states and what welfare states do. We point especially to two strands of literature as relevant point of departures for the study of social policy language. The first is the flourishing social science literature on the role of ideas in politics. The second is conceptual history. We illustrate the importance of studying social policy language by highlighting some of the results from a larger comparative project (*Analysing Social Policy Language*, Policy Press, 2014). That recent volume includes a number of comparative case studies of both nation states and transnational organizations and addresses questions such as: Which are the dominant social policy concepts and how are they contested? How did they become dominant and how does it relate to the institutional legacies of different types of welfare regime? Finally, we conclude the article by outlining a possible research agenda for the comparative study of social policy language.

BEGREBSANALYSE I POLITISK HISTORIE?

NOGLE METODISKE OVERVEJELSER

■ JEPPE NEVERS

Gennem de seneste godt tre årtier har såvel historiefaget som andre humanistiske og samfundsvidenskabelige discipliner både i Danmark og internationalt været præget af en stadigt stærkere emnemæssig orientering mod sproglige fænomener, selvfølgelig kendt som 'den sproglige vending'.¹ Inden for historiefaget er udbredelsen af begrebshistorien, der har sine rødder i en tysk forskningstradition og ikke mindst i historikeren Reinhart Kosellecks forfatterskab, og som i de senere år er blevet et påfaldende internationalt forskningsfelt med stærke miljøer i en række europæiske lande (og i stigende grad også uden for Europa), det måske mest markante vidnesbyrd om denne udvikling.² I det følgende skal vi se nærmere på, hvad begrebshistorisk metode kan bidrage med i forhold til studiet af politik og politisk historie.

Begrebshistorie defineres almindeligvis som det historiske studium af begrebs betydning og brug, og især har begrebshistorikere interesseret sig for de store politiske 'grundbegreber' (såsom demokrati, frihed, nation etc.) og den politiske kamp, som har fundet sted om disse begrebs bestemmelse. Det har således været et teoretisk grundprincip for begrebshistorien, som den blev udviklet hos

¹ I dansk historievidenskab begyndte den sproglige vending som en historieteoretisk diskussion af Hayden Whites teorier om historieforskningens litterære dimensioner, hvilket formentlig har været med til at kaste et (ikke altid rimeligt) skær af relativisme over den sproglige vending, jfr. *Findes historien virkelig?: Den jyske Historiker* 50, 1990. Senere blev en bredere vifte af sprogligt orienterede teorier og metoder introduceret og diskuteret, se f.eks. Dorthe Gert Simonsen: *Tegnets tid: Fortid, historie og historicitet efter den sproglige vending*, København: Museum Tusculanum 2003 og Mads Mordhorst & Carsten Tage Nielsen (red.): *Fortidens spor – nutidens øjne: Kildebegrebet til debat*, Roskilde 2001. Inden for det seneste årti har fokus især ligget på anvendelsen af disse metoder i empirisk historieforskning, f.eks. pegede Per H. Hansen & Jeppe Nevers (red.): *Historiefagets teoretiske udfordring*, Odense: Syddansk Universitetsforlag 2004 i den retning, og i skrivende stund er anvendelsen af sproganalytiske metoder en integreret del af dansk historieforskning og introduceres for eksempel på landets historiestudier sammen med traditionel kildekritik.

² Jfr. Willibald Steinmetz: "Vierzig Jahre Begriffsgeschichte – *The State of the Art*", i: Heidrun Kämper & Ludwig M. Eichinger (red.): *Sprache – Kognition – Kultur: Sprache zwischen mentaler Struktur und kultureller Prägung*, Berlin: De Gruyter 2008, s. 174-197. Se også Jeppe Nevers: "Nyere bidrag til begrebshistorien", i: *Nyt fra historien* 1, 2007, s. 1-12 og Jeppe Nevers: "Om begrebshistorien i Danmark", i: *Historisk Tidskrift för Finland* 1, 2007, s. 111-120.

Reinhart Koselleck, at begrebernes betydningshistorie ikke kan løsrives fra skiftende 'politisk-social' kontekster, men tværtimod er dybt præget heraf.³ Netop derfor er det også lidt mærkeligt, at der kun findes få bidrag, som teoretisk har behandlet begrebshistoriens forhold til den politiske historie.⁴ Fraværet skyldes blandt andet, at såvel den tyske begrebshistorie som dens pendanter i andre lande blev udviklet i opposition til en bestemt form for politisk historie, og at teoretisk inspiration derfor primært blev søgt andre steder. I 1960'erne og 1970'erne, da begrebshistorien blev udviklet og introduceret som en selvstændig disciplin inden for tysk historieforskning, og hvor det store begrebshistoriske leksikon (udgivet af Otto Brunner, Werner Conze og Reinhart Koselleck) blev søsat (første bind udkom i 1972), handlede de teoretiske diskussioner om begrebshistorisk metode især om dens forhold til tidens dominerende tendens, nemlig socialhistorien. Kosellecks nok mest citerede artikel om begrebshistorisk metode hedder netop "Begriffsgeschichte und Sozialgeschichte".⁵ I 1985 udkom en engelsk oversættelse af blandt andet denne artikel,⁶ men i løbet af 1990'erne, da Koselleck og begrebshistorien blev yderligere introduceret for et engelsklæsende og dermed et mere internationalt publikum, handlede det ikke længere primært om forholdet til socialhistorien, men derimod om dens forhold til idéhistorisk forskning (på engelsk *intellectual history*) og ikke mindst om parallellerne til den såkaldte Cambridge-skole (især Quentin Skinner og John Pocock) inden for studiet af politisk idéhistorie.⁷

I det følgende skal denne diskussion flyttes videre til spørgsmålet om, hvad begrebshistorisk metode kan bidrage med i forhold til studiet af politisk historie.

³ Jfr. ikke mindst Reinhart Koselleck: "Einleitung", i: Otto Brunner, Werner Conze & Reinhart Koselleck (red.): *Geschichtliche Grundbegriffe*, bd. 1, Stuttgart: Klett-Cotta 1972.

⁴ Det mest fremtrædende eksempel, som diskuterer en begrebsorienteret tilgang til parlamentariske debatter, er Willibald Steinmetz: "'A code of its own': Rhetoric and Logic of Parliamentary Debate in Modern Britain", i: *Finnish Yearbook of Political Thought*, 2000, s. 84-104. Et andet vigtigt bidrag, der ikke har rødder i den tyske begrebshistoriske tradition, men som dog har mange lighedspunkter med denne, er Pierre Rosanvallon: *Pour une histoire conceptuelle du politique*, Paris: Seuil 2003.

⁵ Reinhart Koselleck: "Begriffsgeschichte und Sozialgeschichte", i: Reinhart Koselleck: *Vergangene Zukunft: Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*, Frankfurt am Main: Suhrkamp 1979.

⁶ Reinhart Koselleck: *Futures Past: On the Semantics of Historical Times*, New York: Columbia University Press 1985.

⁷ Dette perspektiv præger en lang række artikler og bøger om begrebshistorie udgivet siden slutningen af 1980'erne, herunder Melvin Richter: *The History of Political and Social Concepts: A Critical Introduction*, Oxford: Oxford University Press 1995, Iain Hampsher-Monk, Karin Tilmans & Frank van Vree (red.): *History of Concepts: Comparative Perspectives*, Amsterdam: Amsterdam University Press 1998 og Kari Palonen: *Die Entzauberung der Begriffe: Das Umschreiben der politischen Begriffe bei Quentin Skinner und Reinhart Koselleck*, Münster: LIT Verlag 2004. På denne baggrund er det også blevet diskuteret og tematiseret, hvad begrebshistorie kan bidrage med i forhold til normativ politisk teori, jfr. Kari Palonen: "The History of Concepts as a Style of Political Theorizing: Quentin Skinner's and Reinhart Koselleck's Subversion of Normative Political Theory", *European Journal of Political Theory* 4(4), 2005, s. 351-366.

Det skal i den forbindelse understreges, at artiklen ikke er tænkt som en kritik af eller et opgør med en "traditionel" politisk historie, som på en eller anden måde skal overvindes. Den er udelukkende tænkt som et indledende bud på, hvor hende og i hvilken grad begrebsanalytisk metode kan bidrage til en åbning af nye og supplerende dimensioner i studiet af politik – og dermed også som et bidrag til den igangværende diskussion om den politiske histories genkomst og fornyelse.⁸ Jeg har i den forbindelse forsøgt at udsondre fem forskellige dimensioner, hvor anvendelse af begrebshistoriske spørgsmål og metoder synes at kunne bidrage til studiet af politisk historie. Det handler nærmere bestemt om at bruge begrebshistorisk metode til: 1) kvalifikation af de analytiske kategorier, der anvendes i politisk-historisk forskning, 2) studiet af ideologi, 3) studiet af diskurs, 4) studiet af retorik og 5) udvikling af komparative og transnationale perspektiver. Endelig skal det bemærkes, at jeg for at kunne arbejde med spørgsmålet om begrebsanalysens nytte i forhold til politisk historie må foretage en analytisk adskillelse af de to, hvor begrebshistorie som nævnt forstås som det historiske studie af begrebers betydning og brug, og hvor politisk historie forstås som det historiske studie af politiske aktører og processer, ikke fjernt fra politologiens forståelse af det politiske system.⁹ Her er det selvfølgelig en bærende indsigt for 'ny politisk historie', at grænserne og præmisserne for "det politiske" har forandret sig over tid, og vi skal vende tilbage til, at netop begrebshistorien i den forbindelse er et vigtigt redskab. Men jeg har altså adskilt dem for at kunne udgrænse de fem dimensioner.

1

For det første er det en vigtig erkendelsesmæssig frugt af et begrebshistorisk perspektiv, at det kan bidrage til en kvalifikation af den politiske histories brug af almene politiske begreber som analytiske kategorier. Det er et velkendt forhold ved al historisk videnskab, uanset metode og teoretisk orientering, at den uvægerligt skaber en anakronisme ved at applikere begreber på en given fortid, som enten ikke kendtes eller som havde andre betydninger i denne fortid. Dette gælder, hvad enten de applikerede begreber hentes fra nutidens hverdagsprog eller fra videnskabelig teori.¹⁰ For eksempel skal man frem til moderne tid, før ordet 'politik' fik den betydning, det har i dag,¹¹ og statsbegrebet blev først knyttet sammen

⁸ Artiklen kan således læses som et bidrag til det, der især i tysk historieforskning går under navnet 'ny politisk historie', jfr. indledningen til dette temanummer og Tobias Weidner: *Die Geschichte des Politischen in der Diskussion*, Göttingen: Wallstein Verlag 2012.

⁹ Den klassiske reference er naturligvis David Easton: *The Political System*, New York: Knopf 1953.

¹⁰ Jfr. f.eks. Volker Sellin: *Einführung in die Geschichtswissenschaft*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 2005, s. 137ff.

¹¹ Jfr. Kari Palonen: *The Struggle with Time: A Conceptual History of 'Politics' as an Activity*, Hamborg: LIT Verlag 2006 samt Jörn Leonhard: "Politik – ein symptomatischer Aufriss der historischen Semantik im europäischen Vergleich", i: Willibald Steinmetz (red.): *"Politik"*:

med politiske institutioner i renæssancens epoke,¹² men begge begreber skrives ofte og uden yderligere problematisering tilbage til tidligere perioder. Åbner man for erkendelser af den karakter, kan det næsten ikke undgå at føre til en mere bevidst omgang med de begreber, der anvendes som analytiske kategorier til at forstå fortidens politiske liv.

Denne type af spørgsmål kan også være frugtbare at stille i de tilfælde, hvor et begreb overføres til en periode, hvor det trods alt fandtes og måske endda havde en beslægtet betydning. Hvis en politisk historie for eksempel fortæller, at Danmark blev et demokrati med grundloven af 1849, er det en oplagt replik fra begrebshistorisk hold, at dette ikke var den almindelige erfaring i samtiden, og at det under alle omstændigheder forudsætter en demokratiforståelse, som afviger fra både nutidens og fra datidens. Efter de almindelige parametre i nutidens politologiske litteratur kan Danmark anno 1849 ikke beskrives som et demokrati, og går man tilbage til datidens sprogbrug, vil man erfare, at 'demokrati' på tidspunktet for grundlovens vedtagelse var et stærkt politiseret udtryk, der klart viste mod venstre i det politiske spektrum. 'Demokraterne' – eller som det ofte udtryktes: 'demokratiet' – var den venstre fløj i den konstitutionelle debat, der kæmpede for en så demokratisk udvikling som muligt, og som vel at mærke stod over for et flertal i den grundlovgivende rigsforsamling, der mente, at de demokratiske elementer i grundloven skulle modsvares af andre elementer og kræfter. Et 'rent demokrati' var kun for et mindretal en ønskværdig forfatningsform på dette tidspunkt. I datidens sprogbrug blev Danmark med grundloven et 'konstitutionelt monarki' (eller som der endnu står i grundloven af 1953: et indskrænket monarki).¹³ Man kan naturligvis sagtens argumentere for, at Danmark blev et demokrati i 1849, og det er uomgængeligt, at grundloven var et tigerspring i demokratisk retning og i øvrigt en meget demokratisk forfatning efter tidens standarder. Men den historie, som ønsker at fastslå disse ting, kan kun blive mere kvalificeret, hvis begrebet netop afklares og defineres præcist, og hvis man holder sig de betydelige forskelle mellem datidens og nutidens sprogbrug for øje i den forbindelse.

Dette gælder ikke mindst de betegnelser, den politiske historie sætter på politiske aktører eller grupper i en given epoke, altså hvordan det politiske felt eller spektrum så at sige opdeles. Her skal det nævnes, at politisk historie og begrebs-historie deler en ofte overset teoretisk præmis, nemlig et stærkt aktørperspektiv. Koselleck har ofte anført vigtigheden af at identificere historiens "handlingsen-

Situationen eines Wortgebrauchs im Europa der Neuzeit, Frankfurt am Main: Campus Verlag 2007.

¹² Jfr. Quentin Skinner: "From the state of princes to the person of the state", i: Quentin Skinner: *Visions of Politics*, bd. 1-3, Cambridge (UK) 2002, bd. 2, s. 368-413.

¹³ For dokumentation og yderligere eksempler se bl.a. Jeppe Nevers: *Fra skældsord til slagord: Demokratibegrebet i dansk politisk historie*, Odense: Syddansk Universitetsforlag 2011 og Palle Svensson: "Var vore forfatningsfædre demokrater?", i: *temp – tidsskrift for historie* 5, 2012, s. 5-27.

heder" (*Handlungseinheiten*), der kan være såvel enkeltpersoner som grupper af forskellig størrelse. Dette er helt på linje med den politiske histories traditionelle aktørfokus. Her er pointen, at begrebshistoriske iagttagelser kan være et nyttigt element i den empiriske identifikation af politiske aktører: Hvordan konciperede samtidens aktører selv det politiske spektrum? Hvilke "labels" cirkulerede, og er der eventuelt nogle af disse, som kan løftes ind i den historievidenskabelige beskrivelse? Dette er blot to spørgsmål af klar begrebshistorisk karakter, der kan bidrage til den historiske forståelse af det politiske felt i et givet tidsrum. I mange tilfælde vil man observere, at den politisk-historiske forskning for længst har ladet terminologien påvirke af begreber løftet fra kildesproget; for eksempel er den historiske forståelse af det tidlige venstres mange undergrupperinger (det moderate venstre, det radikale venstre, den nationale venstre etc.) identiske eller i hvert fald tæt ved datidens sondringer. Men i mindst lige så mange tilfælde vil man erfare, at datidens vokabular tilbyder gruppebetegnelser og identifikationer, som er oversat eller skævt overført til den videnskabelige litteratur. Bliver vi i 1800-tallets Danmark kunne begrebet 'demokratiet' være et eksempel på førstnævnte. Som allerede nævnt var det fra midten af 1800-tallet en vigtig markør for ens position i det politiske landskab, hvorvidt man tilsluttede sig 'demokratiet', den del af befolkningen og den venstrefløj i Rigsdagen, der identificerede sig som demokrater. 'Demokratiet' var en vigtig aktør i dansk politik i demokratiseringens epoke, for nogle venstrefolk en vigtigere mærkat end Venstre. Det var for eksempel 'demokratiet' (og ikke 'venstre'), der rejste en mindesten for Christen Berg ved Borgbjerg Fyr på den jyske vestkyst i 1902. Den første generation af socialdemokrater i Rigsdagen tilhørte også 'demokratiet'. Men i litteraturen om dansk politik i denne periode leder man stort set forgæves efter 'demokratiet' som en aktør, måske især fordi den strider imod senere tids almindelige begrebsbrug.

Det hører også til denne dimension, at begrebshistoriske iagttagelser kan bidrage til at problematisere og indkredse, hvordan grænserne for det politiske over tid er blevet flyttet. I denne artikel og i nutidens almindelige sprogbrug forstås politik som sfære, men det er en afgørende indsigt for ny politisk historie, at denne sfære har porøse grænser, at det politiske kan anskues som et kommunikationsrum, der over tid har forandret og flyttet sig. Dette kan udvikles til et særskilt videnskabeligt program, nemlig studiet af det politiskes forandringer og historiske semantik;¹⁴ men det kan også ses som en erkendelse, der kan få konsekvenser for ethvert studium af et politisk-historisk emne. Skriver man for eksempel om politik i 1600-tallets Danmark, synes det oplagt at spørge: hvad betød 'politik' egentlig i 1600-tallet, hvad var i øvrigt datidens begrebslige ækvivalenter til nutidens vokabular, og hvordan skal disse forskelle påvirke mit eget analytiske apparat?

¹⁴ Willibald Steinmetz: "Neue Wege einer historischen Semantik des Politischen", i: Steinmetz (red.), *"Politik": Situationen eines Wortgebrauchs im Europa der Neuzeit*.

2

For det andet kan begrebsanalyse bringe den politiske historie tættere ind på fortidens normative og handlingsstyrende ideer; altså som metode til studiet af politiske ideer. Ideer kan som bekendt tillægges forskellige grader af betydning i historiske processer, men med mindre man helt fraskriver menneskelige tanker enhver historisk betydning, må der ligge en historievidenskabelig opgave i at forstå fortidens idéverden, ikke mindst i den politiske historie, som traditionelt har accepteret et stærkt aktørperspektiv. Hér ligger en betydelig styrke ved inddragelse af begrebsanalytisk metode, idet den tvinger historikeren væk fra antagelser om periodeuafhængige ideologier og tankemønstre såsom liberalisme og socialisme for i stedet at stille det som en uomgængelig udfordring at undersøge, hvad man i en given fortid forstod ved disse eller andre begreber. I stedet for at antage for eksempel eksistensen af en liberal ideologi i det 19. århundrede, som var en homogen strøm i tiden og som blev båret af og virkede igennem periodens liberale aktører, vil det begrebshistoriske perspektiv tvinge den politiske historiker til at spørge: hvem var egentlig de 'liberale', hvad lå der for dem (og andre i samtiden) i dette udtryk, og hvordan tematiseredes begrebet liberalisme? Hvis man indarbejder semantiske spørgsmål af denne karakter i en undersøgelse af den liberale bevægelse, vil den uundgåeligt blive mere nuanceret i sine udsagn.

I et tidligt skrift kaldte Koselleck det for en solid historisme, når man på denne måde insisterer på at forstå en fortid og dens idéverden igennem denne fortids eget vokabular.¹⁵ Men hvordan kommer man på sporet af denne idéverden, hvordan identificeres den politiske tænkning i kildesproget? Koselleck har i den forbindelse anvist, at erfaring og forventning kan betragtes som analytiske kategorier, der besidder en uovertruffen grad af almenhed: på den ene side gives der ingen historie, som ikke er konstitueret af menneskers erfaringer og forventninger, på den anden side udsiger kategorierne intet om det konkrete indhold af de erfaringer og forventninger, som til forskellige tider har formet menneskers tanker og handlinger. Med Kosellecks egne ord: "Erfaring og forventning er to kategorier, der egner sig til at tematisere historisk tid, idet de sammenfletter fortid og fremtid. Kategorierne egner sig også til at spore historisk tid inden for rammerne af empirisk forskning, idet de – beriget med indhold – leder de konkrete handlingsenheder i de sociale og politiske hændelsesforløb".¹⁶

I forhold til studiet af politiske ideer synes det oplagt at applikere denne begrebsramme på forskellige aktører i det politiske felt, altså at identificere de forskellige erfaringsrum og forventningshorisonter og derigennem den semantik,

¹⁵ Reinhart Koselleck: "Richtlinien für das Lexicon politisch-sozialer Begriffe der Neuzeit", i: *Archiv für Begriffsgeschichte* 11, 1967, s. 91.

¹⁶ Reinhart Koselleck: "'Erfaringsrum' og 'forventningshorisont' – to historiske kategorier", i: Reinhart Koselleck: *Begreber, tid og erfaring: En tekstsamling*, København: Hans Reitzels Forlag 2007, s. 32.

som forskellige nøgleaktører eller måske hele fortolkningsfællesskaber har været præget og styret af. Dermed opnås en empirisk beskrivelse af den politiske idéverden, som i historisk præcision langt overgår en simpel applikation af universelle begreber som liberalisme, socialisme eller konservatisme. Dette kan i sagens natur både gøres til en dimension i en politisk-historisk undersøgelse med et andet hovedanliggende (for eksempel studiet af en lovs tilblivelse), og det kan gøres til et forskningsprogram i sig selv: studiet af politisk ideologi som politisk semantik.¹⁷

3

I de to ovenstående afsnit har vi set nærmere på, hvad man kan få ud af at studere begreber som indikatorer, for eksempel som indikatorer for politiske aktører og disses ideer. I sine programmatisk skrifter om begrebshistoriens teori og metode har Koselleck imidlertid ofte anført, at begreber også skal studeres som faktorer. I det følgende skal vi se nærmere på studiet af begreber som faktorer i henholdsvis politisk diskurs og politisk retorik.

Det er en grundopfattelse i den tyske begrebshistorie, der har dybe rødder i tysk filosofisk tradition, at skiftende epoker er domineret af skiftende begreber, og at disse begreber på subtile måder er med til at sætte grænser for "tænkelig teori og mulig handlen" (Koselleck) i den pågældende epoke og på den måde kan betragtes som "faktorer". Tankegangen er selvfølgelig meget tæt på diskursanalysen, som den er udviklet ikke mindst med rødder i Michel Foucaults forfatter-skab. Der er også mange væsentlige forskelle de to traditioner imellem, på det metodiske plan selvfølgelig ikke mindst at fokus i den begrebshistoriske tradition ligger på det enkelte begreb som retningsgivende for dannelsen af politisk diskurs i en given epoke.

På dette niveau spørger begrebshistorikeren ikke: hvad forstod en bestemt aktør ved et bestemt begreb? Her spørges derimod: hvilke begreber var med til at sætte den politiske dagsorden på et givet tidspunkt? Hvilke begreber kunne man ikke komme uden om, hvis man ville gøre sig gældende som politisk aktør, og hvordan påvirkede dette forskellige aktørers orienteringer og strategier? Her vil man erfare, at begreber – som den finske begrebshistoriker Kari Palonen har formuleret det – kan få *momentum* i et bestemt tidsrum, til tider nærmest få deres eget liv, hvor politiske aktører føler sig kaldet til at reagere på dem. Begreber bliver da strukturelle faktorer i den politiske virkelighed, som politiske aktører er nødt til at integrere i deres kommunikation, hvis de vil appellere bredt.

Lad os tage et eksempel. Efter første verdenskrig var demokratibegrebet for alvor blevet et diskursivt vilkår i dansk og europæisk politik.¹⁸ Det er selvfølgelig

¹⁷ Jfr. Michael Freeden: *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*, Oxford: Oxford University Press 1996.

¹⁸ Jfr. Nevers, *Fra skældsord til slagord* for danske eksempler, Marcus Llanque: *Demokratisches Denken im Krieg: Die deutsche Debatte im Ersten Weltkrieg*, Berlin: Akademie Verlag 2000 for

ganske velkendt, at der i mellemkrigstiden var mange aktører, som direkte modarbejdede, hvad vi i dag forstår ved demokrati – men det er mindre kendt i den historiske litteratur, at det var problematisk at vende sig direkte imod begrebet demokrati. I den periode, hvor de parlamentariske demokratier i Europa var under hårdt pres, var det tværtimod et interessant kendetegn ved debatten, at man kunne tale på folkets vegne og samtidig på forskellige præmisser kritisere parlamentarismen ved hjælp af demokratibegrebet, som endnu ikke på dette tidspunkt var nagelfast knyttet til det parlamentariske demokratis institutioner.¹⁹ I Danmark argumenterede for eksempel den konservative debattør Harald Nielsen for, at også et enevældigt monarki kan være et sandt demokrati, hvis blot monarken udtrykker folkets sande vilje, og på den modsatte fløj drejede datidens kommunister, ikke mindst Aksel Larsen, i midten af 1930'erne om på en tallerken og talte nu positivt om demokrati. Hvor han tidligere havde ment, at demokratiet var det politiske og juridiske system omkring kapitalismen, og at det stod over for undergang, idet kapitalismen stod over for undergang, talte han nu om vigtigheden af at skabe et sandt demokrati, som i hans terminologi var et synonym for realiseringen af den kommunistiske ideologi. Demokrati var i den sammenhæng blevet et diskursivt vilkår, nøjagtig som det stadigvæk er, og nøjagtig som andre begreber kan være det.

Ligesom økonomiske og sociale strukturer kan være med til at sætte den politiske dagsorden og således være noget, som den politiske historiker skal være bevidst omkring, kan også begreber være med til at sætte nogle rammer for, hvad man skal mene noget om, og hvordan den politiske dagsorden skal prioriteres.

4

Politiske aktører er dog ikke kun underlagt grænser for legitim kommunikation – de kan også bevæge sig i forhold til dem og somme tider flytte dem. Idet politiske aktører ikke ønsker at præge udviklingen i den nøjagtig samme retning og ikke uden modstand underlægger sig et diskursivt hegemoni, men omvendt også i hvert fald i nogen grad er tvunget til at indoptage – eller undgå – de samme begreber, vil det være et kendetegn ved den politiske debat, at bestemte begreber præges og anvendes af strategiske hensyn, og adgang til magten – ikke mindst i et moderne demokrati – kan afhænge af aktørernes evne til at tilrettelægge hensigtsmæssige retoriske strategier. Her finder vi en fjerde dimension: studiet af begreber som redskaber for politisk aktører.

Logisk skal her sondres mellem to forskellige måder, hvorpå en politisk aktør kan bruge et begreb i retorisk øjemed. For det første findes det mere simple, men

tyske eksempler og Jan-Werner Müller: *Contesting Democracy: Political Ideas in Twentieth-Century Europe*, New Haven: Yale University Press 2011 for et mere bredt europæisk perspektiv.

¹⁹ Se f.eks. Marcus Llanque: "Die Diktatur im Horizont der Demokratieidee: Zur verfassungspolitischen Diskussion der Zwischenkriegszeit", i: Christoph Gusy (red.): *Verfassungspolitik der Zwischenkriegszeit*, Baden-Baden: Nomos 2008.

vel også mest almindelige tilfælde, at en aktør forsøger at legitimere et bestemt program ved at klistre et populært mærkat på sagen. Det kunne være en regerings bespareelsesprogram, der bliver til en "vækstpakke", eller et overvågningsprogram, der sælges som en "terrorpakke". Eksemplerne er legio. Aktøren forsøger her at overføre en positiv stemning omkring et bestemt begreb til en sag eller et program, som skal legitimeres.

Lidt mere komplicerede er de tilfælde, hvor en aktør forsøger at omskrive betydningen af et begreb og således i yderste konsekvens kan have held med at redefinere betingelserne for diskussionen af et centralt emne. Den britiske historiker Quentin Skinner har kaldt dette for 'retoriske omskrivninger'.²⁰ Disse kan selvfølgelig både lykkes og mislykkes. For eksempel lykkedes det ikke for Aksel Larsen og andre kommunister at omdefinere, hvad vi skal forstå ved demokrati. Det samme prøvede Stalin og Hoxha på, da de foreslog demokrati som kriterium for medlemskab af FN umiddelbart efter Anden Verdenskrig.²¹

Men andre gange kan det lykkes. Skinner har i sit eget arbejde især fokuseret på politiske teoretikere, som har haft held med at omskrive centrale politiske begreber, for eksempel Thomas Hobbes' betydning for vores moderne forståelse af frihedsbegrebet,²² men perspektivet kan nemt overføres til et mere traditionelt politisk-historisk eller for den sags skyld også et samtidshistorisk fokus. For eksempel lykkedes det Dansk Folkeparti i løbet af 00'erne at gøre den 'værdikamp', som Anders Fogh Rasmussen havde lanceret, til et spørgsmål om indvandringspolitik, og der ligger en videnskabelig opgave (for den interesserede) i at dokumentere, hvordan ledende stemmer fra Dansk Folkeparti fulgte op på ønsket om en værdikamp og gradvist, men systematisk, flyttede fokus fra det liberale til det nationale repertoire.

5

For det femte skal det fremhæves som en styrke ved inddragelse af begrebsanalyse, at den meget naturligt åbner for transnationale og komparative dimensioner i studiet af politisk historie. Af alle de store historiske forskningsfelter er politisk historie måske det mest nationalt orienterede: idet den moderne forståelse af politik er nært knyttet til staten, studeres politisk historie typisk inden for en national ramme; og det, der går udover denne ramme, kalder vi international politik.

²⁰ Se f.eks. Quentin Skinner: "Retrospect: Studying Rhetoric and Conceptual Change", i: Quentin Skinner: *Visions of Politics*, Cambridge: Cambridge University Press 2002, bd. 1, s. 175-187.

²¹ Norbert Götz: "Universeller oder spezieller Frieden? Demokratie als Kriterium der Mitgliedschaft in den frühen Vereinten Nationen", i: Jost Dülffer & Gottfried Niedhart (red.): *Frieden durch Demokratie? Genese, Wirkung und Kritik eines Deutungsmusters*, Essen: Klartext 2011.

²² Quentin Skinner: *Hobbes and Republican Liberty*, Cambridge: Cambridge University Press 2008.

Begrebshistorien har faktisk lidt samme slagside, idet sproget i mange (men selvfølgelig ikke i alle) tilfælde er lige så nationalt forankret som staten. Det er derfor ikke tilfældigt, at den tyske begrebshistorie i udgangspunktet beskæftigede sig med begreber i det tyske sprog, ligesom de begrebshistoriske leksika i Holland, Finland, Spanien og Frankrig er leksika over centrale begreber i disse landes sprog og har disse landes historie som kontekst.

Men kaster man sig over et historisk studium af et politisk begreb, så trænger omverdenen sig alligevel på. For det første handler det om begrebstransfer, altså om de situationer, hvor et begreb eksporteres fra én diskursiv sammenhæng til anden. Spørgsmålene er her: Hvorfra kom begrebet? Hvem introducerede det? Hvilke associationer flyttede med og hvilke faldt væk? Og hvordan reageres der på introduktionen af det nye begreb? Besvarelser af spørgsmål som disse vil bidrage med en erkendelse af nogle transnationale udvekslinger, som er vigtige, fordi de jo faktisk "var der". Når det gælder demokratibegrebet og dets cirkulation i Europa, er der for eksempel særlig grund til at være opmærksom på oversættelser af franske begreber og tekster til andre sprog. I 1844 oversattes Tocquevilles *De la démocratie en Amérique* for eksempel til dansk. På dette tidspunkt var der ikke nogen liberale hovedaktører, som talte positivt om demokrati, men det gjorde nu pludselig Tocquevilles danske oversætter, Hother Hage, og i de følgende år talte flere og flere liberale om nødvendigheden af et have demokratisk element i den frie forfatning, som de agiterede for. Den øgede brug af demokratibegrebet mod slutningen af 1840'erne havde selvfølgelig mange andre årsager end oversættelsen af en bog, men fokuserer man på disse transferprocesser, åbnes der for nogle transnationale forbindelser, som kan supplere det rent nationale perspektiv.

Begynder man først at følge begreberne til andre lande, vil man i øvrigt erfare, at der ofte var og er stor forskel på, hvordan man forskellige steder og på forskellige sprog har fortolket forskellige begreber, og dette kan bruges som afsæt for mere eller mindre udfoldede sammenligninger eller kontrasteringer af ligheder og forskelle. I et banebrydende studium over borgerbegrebets udvikling i tyske, franske og engelske kilder gjorde Koselleck selv den vigtige iagttagelse, at der kan være meget stor forskel på, hvordan et begreb bestemmes og bruges i forskellige kultur- og sprogfællesskaber, og at det netop er en styrke ved begrebshistorien, at den nærmest inviterer til en registrering af disse forskelle. Inden for den begrebshistoriske tradition er det især den tyske historiker Jörn Leonhard, som har arbejdet videre ad dette spor, blandt andet i en ofte citeret undersøgelse af liberalismebegrebets udvikling, spredning og forskellige indoptagelse i franske, tyske, engelske og italienske kilder i det 19. århundrede.²³ Han har heri vist, hvordan man kan tage denne komparative udfordring op uden at underkende betydning-

²³ Jörn Leonhard: *Liberalismus: Zur historischen Semantik eines europäischen Deutungsmuster*, München: Oldenbourg Verlag 2001.

gen af de overleverede nationale diskurser, som importerede ideer og begreber til stadighed smelter sammen med.²⁴

AFSLUTNING

Selv om begrebshistorie og politisk historie teoretisk har udviklet sig nærmest uafhængigt af hinanden, så er der altså en række punkter, hvor den politiske historie, her forstået som det historiske studium af politik, politiske aktører og politiske processer og resultater, kan vinde andre og supplerende erkendelser ved inddragelse af spørgeteknikker og resultater fra begrebshistorien. Faktisk er det en mærkeligt overset mulighed. På den ene side lægger den politiske histories meget stærke aktørperspektiv op til en interesse for de ideer, som samtidens aktører var påvirket af og måske også selv påvirkede, hvor begrebshistorisk analyse er helt oplagt hjælperedskab. På den anden side har begrebshistorien i meget overvældende grad interesseret sig for det politiske sprogs 'grundbegreber' og for vigtigheden af at inddrage politisk-social kontekster i studiet af deres historie, hvilket nærmest selvfølgelig burde gøre den politiske historie til en oplagt samtalepartner. Det har den også været i praksis. Reinhart Kosellecks afhandling om de preussiske reformer i første halvdel af 1800-tallet er et fremtrædende eksempel,²⁵ men da begrebshistoriens teori og metode blev formuleret af tyske forskere (og især af Koselleck) i 1960'erne og 1970'erne, var det i tidens ånd socialhistorien, der blev gjort til den "realhistoriske" kontekstgiver og teoretiske sparringspartner.

Mulighederne går i øvrigt også den anden vej, idet inddragelse af mere traditionelle politisk-historiske iagttagelser og metoder på afgørende punkter kan kvalificere og udvikle begrebshistoriske undersøgelser. For eksempel er begrebshistorien født med et grundlæggende teoretisk problem, idet den ikke med egne metoder for alvor kan forklare, hvorfor sproget forandrer sig – hvorimod den selvsagt er meget stærk til at beskrive disse forandringer.

Reinhart Koselleck arbejdede selv med to "vage" teorier i forhold til forandringsproblemet. For det første præsenterede han ofte den strukturelle tankegang, at sproget forandrer sig på grund af sprogksterne forandringer, der så at sige "erfares" i sproget. Det er her, social- og samfundshistorien for alvor har væ-

²⁴ I de seneste år har denne vending mod først det komparative og siden det transnationale slået meget stærkt igennem inden for det begrebshistoriske forskningsfelt, ikke mindst i tidsskriftet *Contributions to the History of Concepts* udgivet af Berghahn Books. To nyere behandlinger er Pim den Boer: "National Cultures, Transnational Concepts: *Begriffsgeschichte Beyond Conceptual Nationalism*" og Jörn Leonhard: "Language, Experience, and Translation: Towards a Comparative Dimension", begge i Javier Fernández Sebastián (red.): *Political Concepts and Time: New Approaches to Conceptual History*, Santander: Cantabria University Press 2011.

²⁵ Reinhart Koselleck: *Preussen zwischen Reform und Revolution: Allgemeines Landrecht, Verwaltung und soziale Bewegung von 1791 bis 1848*, Stuttgart: Ernst Klett Verlag 1967. Se også Niklas Olsen: *History in the Plural: An Introduction to the Work of Reinhart Koselleck*, New York: Berghahn Books 2012, s. 101-165.

ret i spil som nødvendig kontekst. For det andet påpegede han også mere aktørorienteret, at sproget kan ændre sig, fordi det for nogle aktører har været opportunt at udvikle eller omskrive et bestemt begreb. I forhold til at forklare forandringer gennem det sidste perspektiv, som efter min opfattelse bør inddrages løbende og på lige fod med det samfundsstrukturelle, er den politiske historie ikke bare en oplagt samtalepartner, men måske ligefrem en nøgle til at forskyde, hvad der ellers fremtræder som en grænse for betydningshistorisk analyse.

Der er med andre ord mange gode grunde til at lade begrebshistorien og den politiske historie bøje mod hinanden, måske ligefrem vokse sammen.

JEPPE NEVERS

LEKTOR

INSTITUT FOR HISTORIE

SYDDANSK UNIVERSITET

ABSTRACT

Conceptual Analysis in Political History?:

Some Methodological Considerations

On the shoulders of the so-called linguistic turn in the human and social sciences, has the field of conceptual history in recent years developed into an integrated part of historical scholarship in many parts of continental Europe. The discipline of conceptual history was developed in the 1960s and the 1970s, first and foremost by Reinhart Koselleck who continuously contrasted conceptual history to the study of social history (*Sozialgeschichte*), and from the late 1980s many authors have contrasted conceptual history to the study of intellectual history. This article poses the question if there is a place for conceptual-historical analysis in political history and argues that the study of politics might learn from conceptual history in at least five dimensions: 1) in refinement of analytical categories; 2) in the study of ideology, 3) in the study of discourse, 4) in the study of rhetoric, and 5) in the opening of transnational and comparative perspectives on national politics.

debat
respektser
anmeldelse

IDENTITETSHISTORIE – EN REPLIK

■ RASMUS GLENTHØJ

En afhandling er produktet af et omfattende arbejde, og det er derfor glædeligt, når andre finder den relevant nok til at blive anmeldt. Anmelderen kan naturligvis have en anden opfattelse end éns egen, hvilket han eller hun er i sin gode ret til. Intet værk er hævet over kritik eller uden fejl, og enhver historiker bør være åben for saglig kritik, og normalt ville jeg ikke kommentere herpå. *Temps* redaktion og kollegaer har imidlertid opfordret mig til at besvare Claus Møller Jørgensens (CMJ) anmeldelse af min bog i sidste nummer,¹ hvilket jeg har valgt at gøre for at rette op på en række misforståelser og afklare forskellige standpunkter. Jeg vil gerne kvittere for den ros, der findes i CMJ's anmeldelse, men mit fokus her er på faktuelle fejl og faglig uenighed i forhold til bogens problemstilling, den eksisterende forskning, året 1830, nationalismeteori samt bogens struktur og analyser.

BOGENS EMNE OG HISTORIOGRAFIEN

Skilsmissen er et bevidst forsøg på at gøre op med metodisk nationalisme og samtidig et forskningsbidrag til belysningen af udviklingen i dansk og norsk identitet før og efter adskillelsen i 1814 (1807-1830), forholdet mellem dansk og norsk identitet samt at sætte dette i et europæisk perspektiv.² CMJ gør imidlertid opmærksom på, at han "ikke kender den norske forskning, og derfor ikke har forudsætninger for at forholde mig til den side af sagen."³ Det er beklageligt og problematisk.

CMJ's valg betyder, at han hverken forholder sig til halvdelen af bogen eller betydningen af samspillet mellem dansk og norsk identitet. Det er naturligvis op til andre at bedømme resultaterne heraf i værket, men efter min egen overbevisning har den komparative tilgang vist sig frugtbar. Den viser efter min mening, at der var en levende udveksling af forestillinger om nationalitet på tværs af Skagerrak, og hvordan der i det mindste i nogle tilfælde kunne være en flydende overgang imellem dansk og norsk identitet. Den komparative tilgang skaber efter min mening en større forståelse af, hvad statspatriotisme og nationalpatriotisme var, og hvilke forskellige udfordringer disse stod overfor i begyndelsen af 1800-tallet. Den gør det ligeledes muligt at se et komplekst spil i begge lande, hvor forskellige aktører enten anvender det tidligere tvillingerige som et forbillede eller som et

¹ Claus Møller Jørgensen: "Identitetshistorie", *Temp*, nr. 7, 2014, s. 183-194.

² Jf. bl.a. Rasmus Glenthøj: *Skilsmissen. Dansk og norsk før og efter 1814*, Odense: Syddansk Universitetsforlag 2012, s. 12-18.

³ Jørgensen: *Identitetshistorie*, s. 185.

skræmmebillede i nationsbygningen og den politiske kamp. Samtidigt mener jeg, at tilgangen tydeliggør, hvordan omvæltningerne og de forskellige styrerformer efter 1814 påvirkede to lande, der i udgangspunktet havde mange af de samme forudsætninger, i forskellige retninger. Alt dette bliver vanskeligt at forstå, hvis man kun vil forholde sig til Danmark og ikke til Norge og norsk forskning. Med sit valg har anmelderen i realiteten valgt at se bort fra bogens emne og problemstilling, nemlig hvilken betydning 1814 havde for udviklingen af den nationale identitet i de to lande. I stedet fokuserer CMJ primært på kun en af afhandlingens hypoteser, nemlig om perioden 1807-1830 udgjorde en del af en overgangsfase mellem statspatriotisme og nationalisme.

CMJ mener, at spørgsmålet er veludforsket i den ældre danske litteratur og i den nyere danske nationalismeforskning. CMJ har ret i, at der findes en ældre og relevant forskning, men jeg genkender ikke mit værk, når han hævder, at jeg ignorerer denne. Jeg erklærer eksplicit, at jeg støtter mig til den.⁴ Den ældre forskning er imidlertid problematisk. Den er præget af nationalisme, herunder også meto-disk, dens resultater er spredte, den forholder sig sjældent til det dansk-norske forhold, og der er en mangel på såvel teorier som definitioner af centrale nationale begreber.⁵ Hertil kan tilføjes, at den ældre litteratur om romantikken ofte er skrevet af litterater og kunsthistorikere, mens få historikere har beskæftiget sig med perioden før 1830. Bertel Nygaard påpegede for få år siden det "bemærkelsesværdigt skarpe brud mellem litterær og politisk offentlighed", der kun i mindre grad er blevet udfoldet i historiske undersøgelser.⁶ Nygaard har selv kastet sig ud i dette studie, ligesom FKK har valgt at støtte et projekt, der skal udforske den politiske kultur efter 1814.⁷

CMJ mener, at afhandlingen forsøger at understøtte sine hypoteser ved hjælp af marginale forskningsbidrag, mens centrale værker forbigås.⁸ Hvad der dømmes som henholdsvis marginalt og centralt fremgår ikke klart. CMJ's danske forskningsdiskussion er kortfattet og består primært af en lang fodnote, mens norsk og international litteratur udelades. Det kan dog udledes, at CMJ især lægger vægt på Ole Feldbæks og Lorenz Rerups bidrag til *Dansk identitetshistorie*, Feldbæks bind af *Danmark-Norges historie*, Ove Korsgaards *Kampen om Folket* og

⁴ Glenthøj: *Skilsmissen*, s. 47.

⁵ Glenthøj: *Skilsmissen*, s. 41-42, 47.

⁶ Bertel Nygaard: "De phantastiske forskruede Forestillinger. Introduktioner til socialisme og kommunisme i Danmark før 1848," *Historisk Tidsskrift*, 109:2, 2009, s. 337.

⁷ Projektet består af Michael Bregnsbo, der ser på enevælden mellem 1814 og 1848, Lone Kølle Martinsen, der ser på samspillet mellem politik og kultur 1814-1848 samt Morten Nordhagen Ottosen og undertegnede, der skal se på skandinavisme i Danmark, Norge og Sverige 1814-1864. Projektets internationale panel består af Michael Broers, Joep Leerssen, Heinz-Gerhard Haupt og Ute Planert.

⁸ Jørgensen: *Identitetshistorie*, s. 186.

CMJ's egen ph.d.-afhandling.⁹ Selvom Korsgaards værk spænder over 500 år, og hermed ikke går i dybden med min periode, så medgiver jeg gerne, at Korsgaards fortjenstfulde værk med fordel kunne være inddraget i mit historiografiske afsnit. Når det gælder de øvrige, så nævnes de alle her, og det er således faktisk forkert, når CMJ hævder at Rerup mangler.¹⁰ Det er ligeledes forkert, at jeg ikke forholder mig til Feldbæks forskning. Rerup, Feldbæk og CMJ indgår alle i det historiografiske afsnit, de diskuteres løbende i bogen, og der henvises til dem i noterne, mens Feldbæk takkes i forordet.¹¹

Alle tre har bidraget til en forståelse af national identitet i perioden 1807-1830, men det betyder ikke, at studiet heraf er tilbundsgående undersøgt. Ingen af dem har efter min opfattelse givet en fyldestgørende analyse af betydningen af 1814 for dansk national identitet, og kun Feldbæk har reelt forholdt sig til betydningen af det dansk-norske forhold frem til 1814. Feldbæks skriver i det afsluttende bind af *Danmark-Norges historie*:

For i virkeligheden har forholdet mellem Norge og Danmark efter 1814 aldrig været taget op og behandlet som et emne i sin egen ret. Desværre kun. For vidste vi mere om tiden efter 1814, ville vi formentlig forstå fællestiden bedre. Nu må dette korte afsluttende afsnit om emnet stå som en konturtegnning. Hvis væsentligste værdi ville være at provokere andre til at skrive bogen om arven og mindet efter de 434 års fællesskab.¹²

Rerup mente, at der i denne periode opstod en litterær nationalisme, der banede vejen for den senere politiske nationalisme. Det synspunkt erklærer jeg mig eksplicit enig i i det historiografiske afsnit, men næsten hele vægten i Rerups artikel

⁹ Jf. Ole Feldbæk: "Dansk identitetshistorie", i samme (red.): *Dansk identitetshistorie*, bind 1, København: C.A. Reitzels Forlag 1991; Ole Feldbæk: "Fædreland og indfødsret – 1700-tallets danske identitet", Ole Feldbæk (red.): *Dansk identitetshistorie, bind 1*, København: C.A. Reitzels Forlag 1991; Ole Feldbæk: "Skole og identitet 1789 – 1848. Lovgivning og lærebøger", Ole Feldbæk (red.): *Dansk identitetshistorie*, bind 2, København: C.A. Reitzels Forlag 1991; Ole Feldbæk og Vibeke Winge: "Tyskerfejden 1789-1790. Den første nationale konfrontation", Ole Feldbæk (red.): *Dansk identitetshistorie*, bind 2, København: C.A. Reitzels Forlag 1991; Ole Feldbæk: "Nærhed og adskillelse 1720-1814", *Danmark-Norge 1380-1814 bd. IV*, Oslo: Universitetsforlaget 1998; Lorenz Rerup: "Fra litterær til politisk nationalisme. Udvikling og udbredelse fra 1800-1845", Ole Feldbæk (red.): *Dansk Identitetshistorie*, bind 2, København: C.A. Reitzels Forlag 1991; Ove Korsgaard: *Kampen om folket*, København: Gyldendal 2004; Claus Møller Jørgensen: *Humanistisk videnskab og dannelse i Danmark i det 19. århundrede, reform, nationalisering, professionalisering*, Aarhus: Det Begrebshistoriske Netværk: Center for Kulturforskning, Aarhus Universitet 2000.

¹⁰ Jørgensen: *Identitetshistorie*, s. 188, note.

¹¹ Glenthøj: *Skilsmis* 2012, s. 7, 19, 39, 40, 42, 47, 64, 67, 194, 229 samt noterne 102, 110, 121, 125, 191, 192, 194, 197, 216, 224, 242, 608, 672, 687, 890, 1124, 1414, 1488, 1658, 1704, 1710.

¹² Feldbæk: *Nærhed og adskillelse*, s. 389.

ligger *efter* 1830, blot 14 sider behandler det samme tidsrum som undertegnede, og betydningen af adskillelsen fra Norge berører Rerup reelt ikke.¹³ Rerup taler ikke om perioden som en "formativ fase", og selvom man måske kan se en inspiration fra nationalismeteorien, så er det ikke noget, han eksplicit benytter sig af i den nævnte artikel. Man kan formode, at Rerup har været inspireret af Hroch, men han bliver hverken nævnt eller henvist til i artiklen eller i forskningsoversigten i første bind af *Dansk identitetshistorie*. Hroch fremgår dog af litteraturlisten.¹⁴ På den baggrund konstaterer jeg, at Rerups tese bør understøttes yderligere og Norges betydning for Danmark undersøges.

Når det gælder CMJ's afhandling, så har jeg benyttet mig af den, men som dens titel viser, så er emnet mere snævert end mit, og tiden før 1830 udgør kun seks procent af afhandlingen. Jeg kan således ikke tilslutte mig, at der er tale om et gennemudforsket område, navnlig når såvel den ældre som den nyere forskning kun sporadisk har forholdt sig til betydningen af adskillelsen fra Norge. Pointen er: Jeg hævder ikke noget andet end f.eks. Rerup. Jeg hævder noget mere, da jeg bl.a. sætter udviklingen ind i en dansk-norsk, europæisk og teoretisk kontekst.

1830 SOM ET SKEL?

Et centralt element i CMJ's kritik er spørgsmålene om, i hvilket omfang året 1830 er blevet anvendt som et skel i historiografien, og hvorvidt de tre første årtier af 1800-tallet udgjorde en fase med flydende overgange mellem statspatriotisme, nationalpatriotisme og kulturnationalisme. Vi er enige om, at 1830 har været anvendt som et skel i politisk historieskrivning samt i, at skellet er problematisk. CMJ anfægter skellet ud fra den offentlighed, der fandtes i slutningen af 1820'erne, mens jeg argumenterer for behovet for et større opgør, der især fokuserer på Napoleonskrigene og årene fra Freden i Kiel til og med den korporlige jødefejde i 1819-1820, hvilket CMJ ikke forholder sig direkte til.¹⁵

Vores uenighed består i, hvorvidt dette klassiske politiske skel i større eller mindre grad også har været anvendt som et skel for den nationale udvikling. Det er min opfattelse, mens CMJ afviser det og udfordrer nogle af mine belæg herfor, mens han forbigår andre. I første række fremfører jeg P. Munch og CMJ som repræsentanter for henholdsvis den radikale tradition og den nyere forskning.

¹³ Jf. Glenthøj: *1864 – sønner af de slagne*, København: Gads forlag 2014, s. 42, 47, 229 (sidedetallene er med forbehold, da bogen i skrivende stund endnu ikke er trykt).

¹⁴ Rerup: "Fra litterær til politisk nationalisme", s. 389; Lorenz Rerup: "Hovedtræk i nationalismeforskningen. En kommenteret bibliografi", Ole Feldbæk: *Dansk identitetshistorie*, bind 1, København: Reitzels forlag 1991, s. 21-25.

¹⁵ Jf. Glenthøj "Skilsmissen"; Jens Rasmussen: "Jødefejden og de beslægtede uroligheder, 1819-1820. "Indledningen til den store Scene"?", *Kirkehistoriske samlinger*, 2010; Sune Christian Pedersen: *Brudte Segl. Spionage og censur I enevældens Danmark*, København: Post & Tele Museum 2008; Sune Christian Pedersen: "Prinsens grå kabinet. Brev censur og postspionage i efteråret 1807", Peter Henningsen (red.): *København 1807. Belejring og bombardement*, København: Jyllands-Postens Forlag 2007.

Førstnævnte gør sig eksplicit til talsmand for 1830 som et skel både i en politisk og national forstand,¹⁶ hvilket CMJ vælger ikke at forholde sig til. Hvis jeg har misforstået den holdning, som CMJ giver udtryk for i sin afhandling, så beklager jeg det uforbeholdent. Samtidig må jeg dog konstatere, at CMJ i sin anmeldelse to gange anvender 1830 som et skel i den nationale udvikling.¹⁷

Jeg fremfører ligeledes, at når Inge Adriansen i sit storværk om nationale symboler vælger at tage udgangspunkt i året 1830, så benytter hun skellet ikke blot i en politisk, men også i en national forstand, mens Thomas Lyngbys forskning om Danmark og Norge under Napoleonskrigene kun ser på periodes statspatriotisme og forbigår nationalpatriotisme.¹⁸ CMJ nævner Adriansen, men forholder sig ikke til, at hun benytter sig af 1830 som udgangspunktet for sin undersøgelse, mens Lyngby slet ikke nævnes her, selvom han – med rette – indgår i CMJ's liste over væsentlige bidrag til den danske forskning, mens Lyngbys nok så væsentlige og fortjenstfulde analyse af statspatriotismen i Norge i 1813 ikke fremgår noget sted hos CMJ.

CMJ vælger at fokusere på Juliane Engelhardt, hvis afhandling fra 2004 efter min opfattelse ikke i tilstrækkelig grad lagde vægt på nationalpatriotiske opfattelser i Danmark og Norge op til og under Napoleonskrigene.¹⁹ CMJ anfægter dette. Det sker ikke med en henvisning til Engelhardts afhandling eller artikler, men derimod til, at jeg har hentet et eksempel fra Engelhardt til at underbygge min argumentation.²⁰ Denne slutningsform forekommer problematisk. For naturligvis kan man benytte sig af faktuelle oplysninger fra en forfatter, selvom man i større eller mindre grad skulle være uenig med hans eller hendes tolkning på et område.

Når det gælder selve tolkningen af materialet, så forholder jeg mig til, hvad Engelhardt har skrevet. Hendes afhandling er i mine øjne et vigtigt forskningsbidrag og resultatet af et stort stykke arbejde, der giver os indsigt i den statspatriotiske tankegang og praksis. Afhandlingen og den efterfølgende artikel i *Historisk Tidsskrift* er imidlertid også et bevidst opgør med den nationale historieskriv-

¹⁶ P. Munch: *Det danske folks politiske og nationale gennembrud efter julirevolutionen (1830-1848)*, København: Gyldendal 1904, s. 5-6.

¹⁷ Jørgensen: *Identitetshistorie*, s. 189, 193.

¹⁸ Thomas Lyngby: *Den sentimentale patriotisme. Salget på reden og H. C. Knudsens patriotiske handlinger*, København: Museum Tusculanum 2001; Thomas Lyngby: "Skuespiller H.C. Knudsens patriotiske offensiv efteråret 1813. Et forspil til Eidsvoll", Mette Skougaard (red.): *Norgesbilleder. Dansk-norske forbindelser 1700-1905*, København: Gads Forlag 2004.

¹⁹ Juliane Engelhardt: "Überhaupt glauben wir uns als dänische Bürger". Slesvig-holstensk helstatspatriotisme 1784-1814", *Meddelelser fra Thorvaldens Museum*, 2001; Juliane Engelhardt: *De patriotiske selskaber i den danske helstat 1769-1914. Borgerskab, foreningssociologi og statstænkning*, Ph.d.-afdeling, Institut for Historie, Københavns Universitet 11.6.2004; Juliane Engelhardt: "Borgerskab og fællesskab. De patriotiske selskaber i den danske helstat 1769-1814", *Historisk Tidsskrift*, 106:1, 2006; Juliane Engelhardt: *Borgerskab og fællesskab. De patriotiske selskaber i den danske helstat 1769-1814*, København: Museum Tusculanum 2010.

²⁰ Jørgensen: *Identitetshistorie*, s. 188.

ning, der har forstået den før-nationale patriotisme på eftertidens nationale præmisser.²¹ Heri er jeg fuldstændig enig med Engelhardt. Det, jeg har fremhævet, er, at man ikke bør underkende fænomener som nationalpatriotisme. Et begreb, der hverken anvendes i den oprindelige afhandling fra 2004 eller i artiklen fra 2006. Det forholder sig imidlertid anderledes i bogudgaven af afhandlingen fra 2010, hvor Engelhardt både benytter sig af begrebet og i højere grad end tidligere fremhæver de nationale tendenser, navnlig i Norge, i årene frem mod 1814 og i dets kølvand i Danmark.²² Hermed synes der i dag ikke at være den store forskel mellem Engelhardts og mine egne synspunkter. Da mit historiografiske afsnit er skrevet i 2009, har jeg imidlertid ikke fået taget højde herfor.

NATIONALISMETEORI

CMJ er ikke tilhænger af den etno-symbolistiske tilgang, som jeg primært – men bestemt ikke udelukkende – benytter mig af, ligesom han er kritisk indstillet til den måde, som jeg benytter mig af nationalismeteori på. CMJ modsætter sig anvendelsen af teoretiske værktøjer til at undersøge, hvorvidt der finder en national udvikling sted i en periode, og argumenterer i stedet for en empirisk tilgang. Det gælder bl.a. brugen af Hrochs fasemodel, som jeg anvender som et kategoriseringsværktøj, mens CMJ kun ønsker den brugt til at forklare udviklingen.²³ Jeg mener derimod, at det vigtigt at skabe kategorier, der kan anvendes til at analysere et hændelsesforløb, og som kan tjene til at placere den danske udvikling i en europæisk kontekst.

Min beskrivelse af Hroch er ligeledes en anstødssten for CMJ, hvilket synes at bygge på en række misforståelser. Jeg kalder således intet sted i *Skilsmissen*, som CMJ hævder, Hroch for en modernist, ligesom jeg intet sted skriver, at Hroch først mener, at man kan tale om nationalisme som et politisk fænomen.²⁴ Hroch taler selv om, at nationer bliver formet over århundreder, fremhæver at processen begynder i middelalderen og understreger betydningen af allerede eksisterende etniske, politiske, religiøse, økonomiske og kulturelle elementer, der kan udgøre grundsten i nationsdannelsen i 1800-tallet.²⁵ Det er synspunkter, der har en slående lighed med etno-symbolisme, og jeg er fuldt ud enig med Hroch.

²¹ Engelhardt "De patriotiske selskaber", s. 10; Engelhardt "Borgerskab og fællesskab" (2006), s. 34-35.

²² Engelhardt: *Borgerskab og fællesskab* (2010), s. 344-356, 369ff.

²³ Jørgensen: *Identitetshistorie*, s. 189-190.

²⁴ Jørgensen: *Identitetshistorie*, s. 191.

²⁵ Miroslav Hroch: *Social Preconditions of National Revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*, New York: Columbia University Press 2000 [1985]: xiii; Miroslav Hroch: "Europeisk nasjonalhistorie", Øystein Sørensen (red.): *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*, Oslo: Ad Notam Gyldendal 1998, s. 217.

At CMJ må have misforstået, hvad jeg har skrevet om Hroch, er mindre vigtigt i forhold til, at vi åbenbart læser hans fasemodel forskelligt. Det får CMJ til at kritisere mig for at hævde, at "*begyndelsen*" af fase B i Danmark findes årene 1814-1830, dvs. at der finder en overgang sted mellem fase A og B i disse år.²⁶ Det gør jeg med konkrete historiske eksempler og henvisninger til Hroch, hvilket CMJ imidlertid ikke forholder sig til i sin kritik. Det afgørende for CMJ synes at være, at hele fase B er kendetegnet ved en *politisk* agitation.²⁷ På de sider hos Hroch, som CMJ henviser til, nævnes ordet *politisk* imidlertid ikke. Hroch taler om "patriotisk agitation".²⁸ Det er værd at bemærke, at Hobsbawm, som CMJ flere gange fremhæver, ligesom Jørgensen eksplicit fremhæver fase B som politisk.²⁹ Som jeg læser Hroch, er det afgørende ved fase B, at eliten her ønsker at skabe en national bevidsthed hos folket gennem national agitation (Hroch har i sin senere forskning udskiftet begrebet "patriotisk" med "national"). At denne meget let kan føre til en politisk udvikling og afstedkomme politiske krav er jeg enig i, hvilket betyder, at fase B i praksis næsten altid bliver politisk før eller siden. Men det behøver den ikke at være i udgangspunktet, i det mindste ikke som jeg læser Hroch. Som det fremgår af *Skilsmissen*, så forsøgte mænd som Grundtvig, Ingemann, Molbech, Engelstoft, Boisen, Thiele m.fl. aktivt at bevidstgøre den brede befolkning om nationen før 1830 gennem udgivelse af bøger, fædrelandske katekismer og tidsskrifter m.m., hvilket bl.a. sker igennem Det kongelige nordiske Oldskriftselskab, der netop var viet studiet af nationens ophav. Der var således et organiseret element i formidlingen af nationen til masserne.

Det er på den baggrund, at jeg hævder, at vi ser en glidende overgang mellem fase A og B i kølvandet på Napoleonskrigene, hvor vi begynder at se en "patriotisk agitation" bedrevet af kulturnationalister. Hroch skriver selv, at "national agitation falls almost in all cases [...] under conditions of a crisis of the old regime, [...] sometimes, important events in international politics, for example the Napoleonic Wars could strengthen or accelerate the crises."³⁰ Det stemmer fint overens med John Hutchisons tese om, at nederlag ofte skaber grundlaget for nationale bevægelser, der ønsker at genrejse nationen, som de bl.a. var tilfældet i Tyskland efter Napoleon.³¹ Napoleonskrigenes betydning for den nationale udvikling i Europa er i det hele taget et veletableret mønster i den internationale forskning, og det ville være overraskende, hvis Danmark og Norge havde adskilt sig.

Når det gælder Eric Hobsbawm, så anerkender jeg fuldt ud hans fortjeneste. Herunder betydningen af hans begreb "opfundne traditioner" og hans afdækning

²⁶ Glenthøj: *Skilsmissen*, s. 395.

²⁷ Jørgensen: *Identitetshistorie*, s. 191.

²⁸ Hroch: *Social Preconditions*, s. 22-24.

²⁹ E.J. Hobsbawm: *Nations and Nationalism since 1780. Second Edition*, Cambridge: Cambridge University Press 2002 [1992], s. 12.

³⁰ Hroch "Social Preconditions", s. xiv.

³¹ John Hutchison: *Nations as Zones of Conflict*, London: SAGE Publications 2005, s. 34, 37, 95, 152.

af eksistensen af et tærskelprincip indenfor nationalismen mellem 1830-1880, dvs. at en stat måtte have en vis størrelse for at overleve, og at små nationer – som de skandinaviske – måtte slå sig sammen. Tærskelprincippet er efter min opfattelse afgørende for at forstå udviklingen af dansk nationalisme.³² Der kan imidlertid ikke være nogen tvivl om, at Hobsbawms fokus i høj grad er politisk, og hans opfattelse af nationalisme tager udgangspunkt i en politisk opfattelse af begrebet, som han forstår ud fra Gellners klassiske definition af nationalisme som: "a principle which holds that the political and national unit should be congruent."³³ Nationerne er for Hobsbawm et nyere fænomen, der skal ses i lyset af teknologisk udvikling samt politisk og social transformation,³⁴ og som han skriver: "My own concern [...] is more with phase C when – and not before – nationalist programmes acquire mass support".³⁵ Det, som jeg fremhæver i *Skilsmissen*, er, at Hobsbawms og Gellners definition af nationalisme er meget smal, og at den vanskeligt kan benyttes til en analyse af kulturnationalisme før 1830. Derfor supplerer jeg deres tilgang med etno-symbolismens, der netop ønsker at integrere kultur i forståelsen af nationalisme, og vel at mærke i en anden forstand end Gellners, hvor den nationale kultur ses som et produkt af industrialiseringens krav til uddannelsessystemet.

Der findes også andre væsentlige misforståelser og en faglig uenighed, der må adresseres. Til den første kategori hører bl.a., at min tilgang burde betyde, at bondestanden i det førmoderne samfund allerede besad en mere eller mindre udviklet national identitet, som eliten blot skulle aktivere i 1800-tallet.³⁶ Det kan jeg ikke se, at den gør, og det er hverken noget jeg tror eller for den sags skyld har skrevet. Mit fokus er på eliten, og det er netop inden for den, at jeg er af den opfattelse, at man langt tilbage i tiden kan finde *elementer* af en national tankegang, som f.eks. hos Saxo, uden at jeg dog mener, at vi kan tale om moderne nationer, national identitet eller nationalisme i middelalderen. CMJ fremfører ganske korrekt, at modernister som Hobsbawm taler om proto-nationale identiteter, der kan sammenlignes med hvad Smith kalder for etnier.³⁷ CMJ må have overset, at jeg flere gange skriver præcis det samme.³⁸

³² Eric Hobsbawm: "Introduction: Inventing Traditions", Eric Hobsbawm og Terence Ranger (red.): *The Invention of Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press 2002 [1983]; Hobsbawm: *Nations and Nationalism*, s. 23, 31ff, 102; Rasmus Glenthøj: *1864 – Sønner af de slagne*, s. 36, 38, 100, 264, 362 (sidetal med forbehold, da bogen i skrivende stund ikke er udgivet); Søren Mentz: "Kunsten at fremstille en død helt. Officersportrætter fra De slesvigske Krige og dansk nationalisme i slutningen af 1800-tallet", *Fortid og Nutid*, nr. 4, december 2003, s. 244ff.

³³ Hobsbawm: *Nations and Nationalism*, s. 9; Ernest Gellner: *Nations and Nationalism*, Oxford: Blackwell Publishers 1983, s. 1.

³⁴ Hobsbawm: *Nations and Nationalism*, s. 10.

³⁵ Hobsbawm: *Nations and Nationalism*, s. 12.

³⁶ Jørgensen: *Identitetshistorie*, s. 189.

³⁷ Jørgensen: *Identitetshistorie*, s. 191.

³⁸ Glenthøj: *Skilsmissen*, s. 21, 52, 54, 258.

Jeg er overordnet set enig med modernisterne, og jeg anerkender værdien i deres tilgang, men jeg mener stadig, den bør suppleres med etno-symbolisme. Selvom man kunne få den modsatte opfattelse ud fra anmeldelsen, så er det helt ukontroversielt, når jeg hævder, at modernisterne fokuserer på betydningen af det politiske, det ideologiske og det socioøkonomiske, hvortil kan tilføjes industrialisering, bureaukratisering, urbanisering og sekularisering, når de beskriver hvordan, og hvornår, nationer og nationalisme er opstået. Derimod ser modernister for det meste kulturens betydning som sekundær eller som et afledt resultat, som i Ernest Gellners klassiske sociokulturelle tolkning.³⁹ Denne udlægning findes stort set i ethvert opslags- og oversigtsværk om nationalisme og nationalismeteor.⁴⁰ Når jeg nogle steder i *Skilsmissen* kritiserer modernismen, så sker det enten på baggrund af redegørelsen for paradigmet i det teoretiske afsnit, med henvisning til en forfatter eller med en fodnote. Jeg er derfor uforstående overfor, at CMJ kan mene, at min "polemik mod modernisterne" altid er uspecifik og sker uden henvisning til "en forfatter eller en bog".⁴¹ Det er navnlig overraskende, når CMJ samtidigt fremfører, hvordan jeg forholder mig polemisk til Hobsbawm og Hroch.⁴² Det sidste er i øvrigt udtryk for endnu en misforståelse. Jeg forholder mig til Hroch, men jeg kritiserer ham intet sted i min afhandling.

FORSKNINGSDESIGN OG ANALYSE

Når det gælder bogens forskningsdesign og analyse, så vil jeg nøjes med at konstatere, at der i denne afhandling ligesom alle andre, er sket en afvejning mellem dybde og overblik, og at CMJ naturligvis er i sin gode ret til at mene, at bredden skulle være ofret for dybden, og at en kronologisk tilgang havde været at foretrække for en tematisk. Mit værk er bredt anlagt, og følgelig har det ikke været muligt at inddrage alle kildetekster på et område, men omvendt viser de forskellige temaer et fælles mønster på tværs af tematikkerne, hvilket umiddelbart antyder, at de benyttede kilder er repræsentative. Hvorvidt bogens pointer er tilstrækkeligt underbygget, vil jeg overlade til andre at vurdere, men jeg vil – ligesom CMJ gør – påpege, at *Skilsmissen* bygger på et meget omfattende materiale, og at værket indeholder mere end 1.700 fodnoter, hvoraf en stor andel indeholder et stort antal henvisninger, så helt uden underbygning er mine udsagn næppe. Kernen i CMJs kritik er i virkeligheden induktionsproblemet, men det er i sagens natur vanske-

³⁹ Gellner: *Nations and Nationalism*.

⁴⁰ F.eks. Josep R. Llobera: "Modernization Theories of Nationalism", Athena S. Leoussi (red.): *Encyclopaedia of Nationalism*, New Brunswick & London: Transaction Publishers 2001, s. 184-192; Liah Greenfeld: "Modernity and Nationalism", Gerard Delanty & Krishan Kumar (red.): *The Sage Handbook of Nations and Nationalism*, London: SAGE Publications 2006, s. 157-181; Umut Özkirimli: *Theories of Nationalism. A Critical Introduction*, London: Palgrave 2000, s. 46-51.

⁴¹ Jørgensen: *Identitetshistorie*, s. 194.

⁴² Jørgensen: *Identitetshistorie*, s. 190.

ligt at komme uden om dette i denne type historiske undersøgelser. Jeg mener, at jeg har tilstrækkeligt belæg til at udtale mig, som jeg gør, selvom jeg umuligt kan udelukke, at der eksisterer kildemateriale, som kunne understøtte andre tolkninger. CMJ fremlægger imidlertid ikke selv modeksempler, ligesom han overordnet set ikke synes at være uenig i mine konklusioner, hvis man ser bort fra den teoretiske diskussion og spørgsmålet om Hrochs fase B. Såfremt CMJ kender til modeksempler eller et kildemateriale, der kan problematisere mine konklusioner, ser jeg det gerne fremlagt, da jeg som enhver anden forsker er parat til at revidere mit standpunkt ud fra kilderne og gode argumenter.

SAMMENFATNING

Når det gælder anmeldelsen i sin helhed, vil jeg glæde mig over den ros og de elementer af konstruktiv kritik, som findes i den. Dem vil jeg tage til mig. Den del af kritikken, der bygger på fejl, misforståelser og udeladelser er naturligvis uheldig, men afklaringen heraf viser, at afstanden mellem CMJ og undertegnede på flere områder ikke er nævneværdig. Det er glædeligt. Den uenighed, der står tilbage, må ses som en del af den konstruktive, faglige uenighed, der hører historiefaget til.

RASMUS GLENTHØJ

POSTDOC, PH.D.

INSTITUT FOR HISTORIE, SYDDANSK UNIVERSITET

IDENTITETSHISTORIE – EN DUPLIK

■ CLAUS MØLLER JØRGENSEN

I sin replik til min anmeldelse af *Skilsmissen: Dansk og norsk identitet før og efter 1814* problematiserer Rasmus Glenthøj anmeldelsens præmis såvel som dens kritik. Anmeldelsen bygger på en række misforståelser af det læste, og dem søger replikken så at rette op på. Man kunne have ønsket sig, at han i stedet havde tilbagevist kritikken ved at fremdrage eksempler fra sin bog, der kunne vise, at kritikken var fejlagtig. Det gør han ikke.

Anmeldelsens præmis er, at jeg ikke kender den norske litteratur om emnet, og derfor ikke kan forholde mig kritisk til Glenthøjs positionering i forhold til den bestående norske forskning eller diskutere hans tolkninger af norske forhold i lyset af den. Ifølge Glenthøjs replik skulle det også betyde, at jeg "hverken forholder [m]ig til halvdelen af bogen eller betydningen af samspillet mellem dansk og norsk identitet." Det første er korrekt, det er anmeldelsens eksplicite præmis, men det er det andet ikke. Jeg forholder mig faktisk til det og kan ikke se det principielt umulige i at gøre det, selvom perspektivet i anmeldelsen er dansk. Min pointe er, at det komparative ikke står særlig stærkt. I de fleste kapitler og afsnit behandles de to cases parallelt. Når hensigten er at gøre op med den metodiske nationalisme, kan det også undre, at der ikke foretages en systematisk analyse af kommunikationskanaler, direkte udveksling eller af intertekstuelle referencer, som kunne underbygge ideen om sam- og modspil mellem den danske og den norske borgerlige offentlighed. Især her kunne replikken med et par velvalgte eksempler fra bogen have taget luften ud af kritikken. Jeg kan blot konstatere, at det ikke sker.

I sin replik skriver Glenthøj, at "CMJ mener, at spørgsmålet er veludforsket i den ældre danske litteratur og i den nyere danske nationalismeforskning. CMJ har ret i, at der findes en ældre og relevant forskning, men jeg genkender ikke mit værk, når han hævder, at jeg ignorerer denne". Men det hævder jeg faktisk ikke. Jeg fristes næsten til at sige tværtimod. Den danske forskning benyttes flittigt og meget, så meget, at det går ud over den systematiske undersøgelse af bogens nye tese om samspillet mellem dansk og norsk identitetsdiskurs i perioden. At den ældre forskning er "præget af nationalisme, herunder også metodisk" og at den er skrevet "af litterater og kunsthistorikere", som det siges i replikken, gør den kun problematisk, men altså ikke uanvendelig.

Hvad angår hypotesen om, at "perioden 1807-1830 udgjorde en del af en overgangsfase mellem statspatriotisme og nationalisme", så handler kritikken ganske enkelt om at fremstille en gængs opfattelse i forskningen som ny og uudforsket, hvad den ikke er. Jeg klandrer Glenthøj for at bruge i sammenhængen marginale forskningsbidrag – min egen ph.d.-afhandling og Inge Adriansens store værk om

nationale symboler, som afgrænses i titlen 1830-2000 – som belæg for et generelt synspunkt i forskningen om, at 1830 skulle være et demarkationsår mellem statspatriotisme og nationalisme, at perioden frem til 1830 ikke ses som en overgangsfase men et tomt hul, hvilket i anden omgang skal underbygge en påstand om, at der ikke skulle eksistere forskning om perioden før 1830, og at afhandlingen kortlægger *terra incognita*. Det gør den ikke. Glenthøj er helt på linje med forskningen i al almindelighed, når han ser perioden som en overgangsperiode, hvorfor opstillingen af det som en hypotese er kunstig. Det er ikke det samme som at sige, at perioden er gennemforsket, men at man i stedet for at bruge stråmænd bør forholde sig til de centrale forskningsbidrag som findes, fx Rerups og Feldbæks. Omvendt må man så sige, at gør man det, kan man ikke fastholde påstanden om *terra incognita*. Hvad der gælder både Rerup og Feldbæk er i øvrigt, at de ikke forholder sig til det mulige med- og modspil mellem danske og norsk; den tese er, som det fremgår af anmeldelsen, ny. Replikken giver mig ikke anledning til at tilføje mere.

Med hensyn til teoribrug er pointen med min anmeldelse ikke at modsætte mig "anvendelsen af teoretiske værktøjer til at undersøge, hvorvidt der finder en national udvikling sted i en periode", og i stedet plædere for "en empirisk tilgang", som det skrives i replikken. Med hensyn til Hroch handler det heller ikke om, at jeg kun vil have, at Hrochs model skal bruges som forklaringsteori: "Det gælder bl.a. brugen af Hrochs fasemodel, som jeg anvender som et kategoriseringsværktøj, mens CMJ kun ønsker den brugt til at forklare udviklingen." At jeg er en empirist, der bruger en forklaringsteori, kan jeg leve med, selvom jeg vel opfatter det som en tungere teoretiske byrde for en teori, at den skal kunne forklare en udvikling, end at den skal bruges til at kategorisere nogle iagttagelser. Det handler derimod om, hvordan kategoriseringsværktøjet bruges. Her er pointen den, at Glenthøj laver om på kategoriseringsværktøjet for at få det til at passe til en tese for derigennem at kunne hævde, at han har fundet noget nyt.

Lad det være slået fast med det samme, at det er mig, der kalder Hroch modernist, ikke Glenthøj. Nationale bevægelers udvikling kædes af Hroch sammen med kapitalismens udvikling, hvilket i mit hoved kvalificerer ham til at blive kategoriseret som modernist. Denne begrebsbrug virker præcis nok. Til gengæld er det klart, at der er en sproglig upræcised i min omtale af Hrochs agitationsfase, fase B, idet agitationen skiftevis betegnes som national og politisk. Jeg skænkede det ikke en tanke, da jeg skrev anmeldelsen, fordi pointen ikke er, om agitationen er politisk eller national, men at Hroch ser aktivt organiseret udadvendt agitation for det nationale som kendetegnende for denne fase til forskel fra den første, 'litterære fase', for nu at sige det med den Hroch-inspirerede Rerups ord. Pointen er videre, at man ikke finder en sådan aktiv, organiseret national agitation før 1830, og at Glenthøjs udvidelse eller omdefinering af fase B til at omfatte elitens ønsker om at gennemføre en sådan agitation ikke bidrager med mere klarhed. Glenthøj skriver i replikken: "Som jeg læser Hroch er det afgørende ved fase B, at eliten her ønsker at skabe en national bevidsthed hos folket gennem national agitation."

Som jeg læser Hroch er det den *faktiske* gennemførelse af organiseret agitation, der er afgørende. Mere kompliceret er det ikke. Der er en både kvalitativ og kvantitativ forskel på det, som foregår i 1814 eller i 1825, og den organiserede nationale agitation – både kulturel og politisk – der foregik fra midt-30'erne og især efter 1840, og det er denne forskel, som går tabt i Glentshøjs læsning og brug af Hroch. Derfor kan jeg ikke se denne læsning og brug som et erkendelsesfremskridt, uanset om man kan pege på enkelte intellektuelle fra datiden, der ønskede at vække folkeånden i folket.

Glenthøj fremlægger i sin replik en meget central præcisering af, hvad han opfatter som etno-nationalismens gyldighedsrum. Glenthøj skriver i replikken:

Der findes også andre væsentlige misforståelser og en faglig uenighed, der må adresseres. Til den første kategori hører bl.a., at min tilgang burde betyde, at bondestanden i det førmoderne samfund allerede besad en mere eller mindre udviklet national identitet, som eliten blot skulle aktivere i 1800-tallet. Det kan jeg ikke se, at den gør, og det er hverken noget jeg tror eller for den sags skyld har skrevet. Mit fokus er på eliten, og det er netop inden for den, at jeg er af den opfattelse, at man langt tilbage i tiden kan finde *elementer* af en national tankegang, som f.eks. hos Saxo, uden at jeg dog mener, at vi kan tale om moderne nationer, national identitet eller nationalisme i middelalderen.

Det, jeg helt åbenlyst har misforstået her, er, at etno-nationalismen skulle være en generel teori om 'nation building'. Når det skrives i bogen, at de konstruktioner, man skabte, anvendte en mental mørtel fra de foregående århundreder, klargør replikken, at det ikke er et udsagn, der omfatter hele befolkningen; det gælder kun den borgerlige elite. Til min undskyldning kan jeg anføre, at jeg ikke er den eneste, som har den opfattelse af A.D. Smiths teori.¹

Jeg opfatter ikke problemet i fremstillingen i *Skilsmissen* som et induktionsproblem, som Glenthøj gør i sin replik. Skal man endelig sætte et videnskabsteoretisk begreb på, kunne man måske kalde det et deduktionsproblem, nemlig at en bestemt udvikling forudsættes, og så må de enkelte temaer logisk set afspejle den. Hroch anvendes som forklaringsteori, som de enkelte iagttagelser passes ind i. Der er en national identitet før 1830, og så må den kunne genfindes alle de steder, den eftersøges. I anmeldelsen nævner jeg et enkelt modeksempel, nemlig at almueskolen efter 1814 ikke var national, men religiøs. Sådan tolkes det ikke af Glenthøj, men det sker, uden at det materiale, som tolkningen bygger på, fremlægges for at sandsynliggøre tolkningen. Påstanden om, at der sker en bevidst natio-

¹ Senest er jeg stødt på den i en ret bastant udgave hos Michael Bøss: 'Grundtvigs nationalisme i lyset af nationalismeteori', in Ove Korsgaard og Michael Schelde (red.): *Samfundsbyggen*. Artikler om Grundtvigs Samfundstænkning, København: Forlaget Anis 2013, 57-87, 63ff.

nalisering af danske soldater i 1820'erne, burde efter min mening også belægges med en eller anden analyse af noget kildemateriale, så læseren fik en mulighed for at se, hvad påstanden bygger på. Idet det ikke sker, får man den fornemmelse, at det måske i højere grad er forklaringsteorien eller forhåndsantagelsen, der definerer, hvordan de mange temaer beskrives, end en historisk forankring. Som det er tilfældet med tesen om de borgerlige identitetsdannelser udvikling i med- og modspil i Danmark og Norge, er det mit indtryk, at forskningsdesignet har lagt hindringer i vejen for den systematiske undersøgelse af bogens teser.

Som det fremgår, opstod Grundtvigs tanker i 1831 ikke ud af ingenting, men kan spores tilbage til den foregående periode, der kan anskues som en *formativ fase*. Lehmanns generation, der endte med at kræve nationalstaten, var dermed blevet opfostret med nationale idéer, som Engelstoft, Grundtvigs og Molbechs generation udviklede. I Smiths forstand kan man allerede kalde Molbech for nationalist, da han entydigt prædikede national identitet, enhed og autonomi. Han udgjorde ikke sig selv nogen bevægelse, men han var langt fra alene med sine tanker, der genfindes i det humanistiske miljø og selskaber i almindelighed og hos aktører som Grundtvig og Ingemann i særdeleshed. (...) Mange modernister vil ikke anskue dette som nationalisme, da der ikke er tale om en politisk massebevægelse, og der ikke findes noget krav om en dansk nationalstat i perioden før 1830.²

Jeg vil bruge dette citat til at runde denne duplik af. For det første er dette et eksempel på den uspecificerede konstruktion af modernisternes synspunkter i bogens empiriske del, som jeg kritiserer Glenthøj for. Hvem er de modernister, der ikke ville kalde Molbech, Grundtvig og Ingemann nationalister (eller i det mindste nationalt tænkende, hvis man forbinder nationalisme med en negativ, aggressiv form for nationalitet)? Mit svar vil være: ingen. Det gør alle historikere, litteratur og kunsthistorikere, uanset om de er præget af metodisk nationalisme eller ej, og uanset om de er modernister eller ikke. At Molbech, Grundtvig og Ingemann ikke var politiske nationalister i den forstand, at de ikke var tilhængere af folkesuverænitets princip, er rigtigt i dobbelt forstand, fordi de alle tre var enevældetilhængere. Men det ændrer ikke ved, at de i forskningen unison anskues som nationalt tænkende foregangsmænd; ingen, heller ikke modernister, "vil ikke anskue dette som nationalisme". Glenthøjs formening om, at det er Smiths etnosymbolske teori, som har åbnet erkendelsen af Molbechs, Grundtvigs og Ingemanns nationalisme, er pudsigt; det er de ikke kun i Smiths forstand, men i alles. For det andet: talen om "selskaber i almindelighed". I replikken nævnes ét, nemlig Oldskriftsselskabet fra 1825. Der er sikkert flere, men ikke mange, slet ikke i forhold til perioden efter 1835-40, og ikke nok til at kræve en Hrochsk faseforskydning.

² Skilsmisssen s. 229.

For det tredje: At Lehmanns nationalisme eller Grundvigs nationale tænkning, så idiosynkratisk den end på mange måder udviklede sig, havde forudsætninger, vil ingen vel benægte.

CLAUS MØLLER JØRGENSEN

LEKTOR, PH.D.

INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND, AARHUS UNIVERSITET

POLITISK IDEOLOGI

PRODUKTION, KOMMUNIKATION, APPLIKATION

■ NIKLAS OLSEN

Ideologi hører til den gruppe begreber, der sjældent defineres, men ofte anvendes i vores akademiske og politiske vokabular. Ideologi sættes dagligt i relation til så forskellige sfærer som global og national politik, økonomisk teori, køns- og racerelationer, pædagogik, sport og arkitektur, for blot at nævne et par eksempler, og tildeles desuden et væld af betydninger. For nogen repræsenterer ideologi fordrejede eller tilslørede billeder af virkeligheden, som bør afsløres og afskaffes. For andre er ideologi – forstået som idéer om, hvordan samfundet er indrettet, fungerer og bør se ud – et grundvilkår for menneskelig eksistens, som ikke lader sig udrydde. Hertil skal føjes, at såvel ideologiens afslutning som genkomst med jævne mellemrum annonceres.

Med henblik på at belyse og afklare ideologi-begrebet søger denne artikel at besvare følgende spørgsmål: Hvad er politisk ideologi? Af hvem bliver det produceret? Og hvordan – og med hvilke konsekvenser – bliver det viderekommunikeret til og appliceret i samfundet og det politiske liv? Disse spørgsmål står centralt i en række bidrag, som i de seneste årtier har fornyet og udvidet studiet af politisk ideologi i tre væsentlige henseender. For det første: Hvor forskningen tidligere har skildret ideologier som doktriner med en fast kerne og essens, anskues de nu som et sæt af historisk foranderlige begreber og tankemønstre, der kontinuerligt muterer og omformes. For det andet: Hvor produktion af ideologi ofte er blevet tilskrevet få, særligt indflydelsesrige individer, inddrages der nu et større felt af ideologiproducenter, som angiveligt er med til at skabe, viderekommunikere og omformulere ideologisk tankegods. Endelig: Hvor ideologier og deres producenter ofte blev studeret isoleret fra de sammenhænge, de blev skabt og virkede i, relateres idéer nu i langt højere grad til social kontekst, praktisk politik og hverdagsliv. Dette er ikke mindst tilfældet i en række nye studier, der analyserer det 20. århundredes politiske ideologier.

I et forsøg på at introducere og diskutere den nyere forskning i politisk ideologi fokuserer artiklen på temaerne produktion, kommunikation samt applikation og går frem i tre skridt. Først beskrives tre centrale bidrag, der fornyede studiet af politisk ideologi i perioden fra 1960'erne til 1990'erne, og som kom fra den tyske begrebshistoriker Reinhart Koselleck, den britiske politiske idéhistoriker

Quentin Skinner og den britiske politolog Michael Freeden.¹ Fokus er her på disse forskeres forståelse af ideologier som et sæt historisk foranderlige begreber og tankemønstre, der udtrykkes i skiftende sammenhænge og af skiftende aktører.

Dernæst belyses de nævnte temaer med udgangspunkt i to nye bøger, der har lanceret ambitiøse og programmatisk studier af politisk ideologi i det 20. århundrede. Det drejer sig om monografien *Contesting Democracy: Political Ideas in Twentieth-Century Europe* af den tyske politiske teoretiker Jan-Werner Müller, og antologien *Political Languages in the Age of Extremes*, der er redigeret af den tyske historiker Willibald Steinmetz.² Fokus lægges på, hvorfor Müller og Steinmetz opfatter det 20. århundrede, som en epoke, der er kendetegnet af særlige dynamikker og karakteristika – herunder en udvidelse af den politisk-ideologiske kampzone – og på hvordan de har fornyet og forenet Kosellecks, Skinners og Freedens tilgange i deres analyser af denne epoke.

Endelig peger artiklens tredje del på en række videre perspektiver og udfordringer, der relaterer sig til studiet af perioden efter 1989. Her vil der blive argumenteret for, at den politisk-ideologiske kampzone tager sig anderledes ud i dag, end det var tilfældet i det 20. århundrede, og at der for at forstå nutidens ideologiske dynamikker er brug for studier af kulturelle udtryk og af en underbelyst gruppe af ideologiproducenter, nemlig de såkaldte 'second hand dealers in ideas'.

Til sammen sigter de tre dele således ikke blot mod at levere et overblik over, hvordan politisk ideologi er blevet studeret i fortiden, men også at skitsere de fremherskende analytiske tendenser i nutiden samt at udstikke perspektiver for den fremtidige forskning.

IDEOLOGI SOM BEGREBER, FORANDRING OG KAMP

Blandt de tre centrale bidragydere til de sidste årtiers fornyelse af studiet af politisk ideologi er Michael Freeden formentlig mindst kendt i en dansk sammenhæng. Som professor emeritus ved universitet i Oxford, tidligere leder af Centre

¹ Introduktioner til og tekster af Reinhart Koselleck og Quentin Skinner foreligger på dansk – Reinhart Koselleck: *Begreber, tid og erfaring*, redigeret af Jens Busck, Jeppe Nevers og Niklas Olsen, Hans Reitzel; København 2007; Quentin Skinner: *Politik og historie*, redigeret af Frank Beck Lassen og Mikkel Thorup, Hans Reitzel; København 2009. Én artikel af Michael Freeden foreligger i dansk oversættelse – Michael Freeden: "Liberalisme i en morfologisk optik", i Jeppe Nevers, Niklas Olsen og Casper Sylvest: *Dansk liberalisme i internationalt perspektiv*, Syddansk Universitetsforlag: Odense 2013. Blandt Freedens væsentligste værker hører *The New Liberalism: An Ideology of Social Reform*, Oxford: Clarendon, 1978; *Liberalism Divided: A Study in British Political Thought 1914-1939*, Oxford: Clarendon 1986; *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*, Oxford: Clarendon 1996; *Ideology: A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press 2003; *Liberal Languages: Ideological Imaginations and Twentieth Century Progressive Thought*, Princeton, N.J.: Princeton University Press 2005.

² Jan-Werner Müller: *Contesting Democracy: Political Ideologies of Twentieth-Century Europe*, New Haven: Yale University Press 2011; Willibald Steinmetz (red.): *Political Languages in the Age of Extremes*, Oxford: University of Oxford Press 2011.

for Political Ideologies samme sted og stiftende redaktør af tidsskriftet *Journal of Political Ideologies* har han dedikeret sit akademiske liv til forskning i politisk ideologi. Koselleck forbindes primært med studiet af politiske begreber og Skinner med analyser af politisk tænkning. Alligevel sigter deres arbejde, ligesom Freedens, mod at undersøge, hvordan ideologiske begreber og tankemønstre – der relaterer sig til indretningen af det politiske system og samfundet som helhed – er blevet formuleret, retfærdiggjort og forandret. I kort formel kan studiet af politisk ideologi siges at være kendetegnet af denne ambition, og derfor binder jeg i det følgende de tre forskeres arbejde op på dette emne.³

Koselleck, Skinner og Freedens har alle formuleret deres tilgang til feltet i opposition til, hvad de på den ene side beskriver som en bestemt marxistisk tradition for at anskue de herskende tanker som de herskendes tanker og på den anden side som en specifik klassisk idéhistorie, der har fortolket ideologiske udtryk som autonome og evige abstrakter, som af sig selv vandrer rundt og manifesterer sig i historien.⁴ Hvor målet for den klassiske idéhistorie er at bevise og retfærdiggøre eksistensen af grundlæggende og evige værdier, handler det for marxismen om at afdække, hvordan den herskende klasses ideologi fungerer som et magtinstrument, der på tilslørende og harmoniserende vis – og i form af fx moral, religion eller metafysik – fremstiller denne klasses interesser som værende identiske med almene interesser. Endvidere har såvel marxismen som den klassiske idéhistorie en tendens til at tilskrive produktionen af ideologi til en mindre gruppe af antageligvis særdeles indflydelsesrige personer.

I modsætning til marxismen og den klassiske idéhistorie argumenterer Koselleck, Skinner og Freedens for, at alle mennesker producerer og forbruger ideologi gennem hele deres liv. Desuden hævder de, at ideologier er bygget op om politiske begreber, at alle begreber har en historie og dermed er foranderlige, og at der til alle tider foregår en kamp om at definere deres betydning. Endelig anskuer de kampen om at definere ideologiers kernebegreber som en kamp om at definere og legitimere politiske holdninger og handlinger. Heraf følger, at de ikke anser ideologier for at være evige (idéhistorien), forbiplanerende (marxismen) eller mono-

³ De følgende sektioner vil introducere – snarere end kontekstualisere og kritisere – de tre forskeres arbejde. For mere kontekstuelle og kritiske perspektiver på Skinner og Koselleck, se bl.a. Kari Palonen: *Die Entzauberung der Begriffe: Das Umschreiben der politischen Begriffe bei Quentin Skinner und Reinhart Koselleck*, Münster: LIT Verlag 2004; Niklas Olsen: *History in the Plural: An Introduction to the Work of Reinhart Koselleck*, New York: Berghahn Books 2012; James Tully (red.): *Meaning and Context: Quentin Skinner and his Critics*, Princeton, N.J.: Princeton University Press 1988. Lignende diskussioner og studier af Freedens arbejde eksisterer (endnu) ikke.

⁴ De tre forskeres agendaer – og hvordan disse er i opposition til tidligere forskningstraditioner – er bl.a. formuleret i Reinhart Koselleck: "Einleitung," i Otto Brunner, Werner Conze og Reinhart Koselleck: *Geschichtliche Grundbegriffe*, Bd. 1, Stuttgart: Klett-Cotta 1972, s. XIII-XXVII; Quentin Skinner: "Meaning and Understanding in the History of Ideas", *History and Theory*, no. 1, 1969, s. 3-53; Freedens: *Ideology*.

litiske (såvel idéhistorien som marxismen). I stedet deler de tre forskere den antagelse, at ideologi og ideologisk kamp er et grundvilkår for den menneskelige eksistens; at ideologier udgør en slags mentale kort og orienteringsmønstre, som gør os i stand til at fortolke begivenheder og agere i samfundet.

Der er dog også væsentlige forskelle i Kosellecks, Skinners og Freedens tilgang til studiet af ideologi og begreber. Hos Skinner studeres begrebers forandring gennem analyser af, hvordan historiske agenter – ofte ledende politiske filosoffer som Hobbes og Machiavelli – med skiftende intentioner foretager såkaldte 'retoriske omskrivninger' af begreber og argumenter. Fx har Skinner illustreret, hvordan Lord Bolingbroke og hans støtter i 1700-tallet omskrev begrebet 'opposition' i kampen mod den siddende regering under ledelse af Robert Walpole.⁵ Indtil da blev oppositionelt arbejde anset for at være illoyalt, uansvarlig og umoralsk, men det lykkedes Bolingbroke at udvikle et begreb om den loyale opposition, som er kritisk over for regeringen, men loyal over for regeringsformen, hvormed Bolingbroke kunne angribe regeringen og legitimere egen adfærd. Kort sagt handler det for Skinner om at undersøge en given teksts intention, legitimeringsstrategi og ideologiske argumentation i lyset af de idéhistoriske sammenhænge i hvilke teksten blev forfattet.

Hos Koselleck studeres ideologi mere strukturelt – ofte med det formål at aflæse hele samfunds overbevisninger i et tidsligt perspektiv – og med fokus på enkelte begreber. Fx viser han i et af sine mest berømte studier, hvordan begrebet 'revolution' i oplysningstiden gik fra at have været forbundet med en form for cirkulation eller en naturlig tilbagevenden til en oprindelig situation til at referere til en forestilling om en grundlæggende og menneskeskabt forandring af samfundets indretning.⁶ På denne baggrund udviklede Koselleck den tidsligt fokuserede modernitetstese, hans arbejde ofte forbindes med. Tesen lyder, at overgangen til moderne tid i europæisk historie er kendetegnet ved, at menneskers forventninger til fremtiden i stigende grad er blevet løsrevet fra erfaringerne af fortiden: Hvor det før-moderne menneske levede med forestillingen om et forestående liv, der i store træk ville forme sig som det forgangne, forestiller det moderne menneske sig, at en ny og anderledes fremtid kan skabes. Senere udviklede Koselleck en række andre teorier om historisk tid, som han også applicerede i sit begrebs-historiske arbejde.

Endelig studerer Freedom temaet ud fra den antagelse, at ideologier forbinder begreber i unikke og komplekse mønstre, som han kalder morfologier.⁷ Fx kon-

⁵ Quentin Skinner: "The Principles and Practices of Opposition: The Case of Bolingbroke versus Walpole", i Neil McKendrick: *Historical Perspectives: Studies in English Thought and Society in Honour of J. H. Plumb*, London: Europa Publications 1974, s. 93-128.

⁶ Reinhart Koselleck: "Historiske kriterier for det moderne revolutionsbegreb", i Reinhart Koselleck: *Begreber, tid og erfaring*, redigeret af Jens Busck, Jeppe Nevers og Niklas Olsen, København: Hans Reitzel 2007, s. 83-104.

⁷ Se først og fremmest Freedom: *Ideology*.

strueres liberalisme, ifølge Freeden, i mønstre, der kombinerer begreberne frihed, individualisme, fremskridt, rationalitet og socialitet. Freeden argumenterer videre for, at der kan eksistere flere varianter af enkelte ideologier, som defineres i deres særlige begrebslige mønstre, og for at identiske begreber kan udgøre fundamentet for mange og forskellige ideologier. Fx har liberalisme og socialisme begge frihed som afsæt og mål. Men hvor frihed i liberal ideologi bliver ledsaget af begrebet individualisme, bliver frihed i socialistisk ideologi fulgt af begrebet kollektivet (eller gruppen). Ifølge Freeden bestemmer de specifikke begrebslige kombinationer og accentueringer betydningen af hver enkelt ideologi. Kort sagt er forskellen mellem de tre, at Skinners perspektiv på ideologisk forandring er retorisk, Kosellecks tids-teoretisk og Freedens morfologisk.⁸

Freedens og Koselleck adskiller sig dog på centrale punkter fra Skinner i studiet af produktion, kommunikation og applikation af ideologi. Hvad angår produktion, medtager både Freeden og Koselleck en større skare af ideologer i deres undersøgelser. Hvor Skinner som nævnt primært interesserer sig for ledende politiske filosoffer, forfølger Freeden og Koselleck i deres analyser i langt højere grad den antagelse, at mange (og i princippet alle) mennesker er med til at producere, kommunikere og applikere politisk ideologi. I deres konkrete undersøgelser fokuserer de ikke blot på en given periodes berømte tænkere, men belyser også bredere diskurser, som fx kommer til udtryk i aviser, tidsskrifter og partiprogrammer, samt konkurrerende politiske lejres forsøg på at erobre ideologier ved at definere deres kernebegreber.

Desuden er der hos Freeden og Koselleck en langt større interesse end hos Skinner for at studere ideologier og begrebers opståen og forandring i deres konkrete social-politiske sammenhænge. Hvor Skinner primært sigter mod at undersøge idéers udvikling i relation til andre idéer ('ideas in context') – og er skeptisk over for analyser af sociale transformationer⁹ – ønsker Freeden og Koselleck altså at belyse de samfundsmæssige og institutionelle sammenhænge, hvori ideologier ifølge dem skabes og får deres betydninger. Koselleck har desuden interesseret sig for, hvilken rolle begreber spiller i politiske institutioners konkrete lovarbejde. I disputatsen *Preußen zwischen Reform und Revolution* (1967) viste han fra et forfatnings- og socialhistorisk perspektiv, hvordan det preussiske bureaukrati i perioden 1789-1848 forsøgte at styre overgangen fra stænder- til borger-samfund. Centralt i denne proces stod en omdefinering af *Bürger*-begrebet, hvis

⁸ For en detaljeret analyse af lighederne og forskellene mellem Koselleck og Skinner, se Palonen: *Die Entzauberung* og Jeppe Nevers: "Til begreberne! En skitse af to begrebshistoriske analysestrategier", Per H. Hansen, Jeppe Nevers (red.), *Historiefagets teoretiske udfordring*, Odense: Syddansk Universitetsforlag 2004, s. 81-105.

⁹ Se fx Quentin Skinner: "Retrospect: Studying rhetoric and conceptual change," I Quentin Skinner: *Visions of Politics, vol. 1: Regarding Method*, Cambridge: Cambridge University Press 2002, s. 177 – "I have no general theory about the mechanisms of social transformation, and I am somewhat suspicious of those who have."

betydning var stærkt omstridt blandt det preussiske samfunds mange interessegrupper.¹⁰

Desuden er der i Freeden og Kosellecks tilgange en større interesse for at studere kommunikation, reception og mutation af ideologier og deres kernebegreber på tværs af geografiske grænser og politiske skel. Denne interesse er også blevet forfulgt af senere udøvere af begrebshistorien som fx Jörn Leonhard, der har analyseret liberalisme-begrebets opkomst og udbredelse i Tyskland, England, Italien og Frankrig i første halvdel af 1800-tallet.¹¹

De analytiske forskelle mellem Freeden, Koselleck og Skinner bunder først og fremmest i forskellige interesser og epistemologiske overbevisninger. Dog ville Skinner pga. sit fokus på den tidligt moderne periode vanskeligt kunne forfølge nogle af de temaer, som Freeden og Koselleck behandler i deres analyser af den moderne periode. Det gælder fx ambitionen om at medtage brede diskurser og et bredt persongalleri, hvilket bedst lader sig gøre i tiden efter 1750, hvor ideologi-produktionen i stigende grad blev 'demokratiseret' – dvs. at langt flere samfundslag tog del i at skabe, præge og kæmpe om samfundets sprog og begreber i en ny og meningsdannende offentlighed, bl.a. bestående af omfattende bog- og tidsskriftstrykkeri.

Der er dog grænser for Kosellecks og Freedens 'demokratisering' af studiet af politisk ideologi, idet deres fokus også ofte er på ledende intellektuelle og politikere. Hertil skal føjes, at Koselleck aldrig adresserede udfordringerne ved at studere den nyeste tid.¹² I hans optik var det 20. århundredes ideologiske univers forbundet til den moderne verdens opkomst og repræsenterede ikke en særskilt epoke med egne karakteristika, som skulle studeres i sin egen ret.

Kosellecks antagelse er imidlertid blevet imødegået af en ny generation af forskere, der argumenterer for, at det 20. århundrede på mange måder repræsenterer en ny og unik politisk-ideologisk tidsalder, og at det kræver nye analytiske tilgange at udforske denne periode. Til disse forskere hører Jan-Werner Müller og Willibald Steinmetz, som i *Contesting Democracy* og *Political Language in the Age of Extremes* har udfoldet to nyskabende og lovende forsøg på at studere det 20. århundredes politiske ideologi fra det 21. århundredes perspektiv.¹³

¹⁰ Reinhart Koselleck: *Preußen zwischen Reform und Revolution: Allgemeines Landrecht, Verwaltung und soziale Bewegung von 1791 bis 1848*, Stuttgart: Ernst Clett 1967.

¹¹ Jörn Leonhard: *Liberalismus. Zur historischen Semantik eines europäischen Deutungsmusters*, München: Oldenbourg 2001.

¹² Det samme kan siges om Freeden, der i udstrakt grad har beskæftiget sig med det 20. århundrede, men ikke har reflekteret specifikt over udfordringerne ved at udforske denne periode.

¹³ Der eksisterer naturligvis mange studier af det 20. århundredes politiske ideologier, men disse er oftest konciperet uden systematiske overvejelser af, hvordan det 20. århundrede adskiller sig fra tidligere periode, og hvilke metoder der må tages i brug for at studere perioden. Se fx standardværket Terrence Ball, Richard Bellamy (red.): *The Cambridge History of Twentieth Century Political Thought*, Cambridge: Cambridge University Press 2003.

POLITISK IDEOLOGI I DET 20. ÅRHUNDREDE: UDVIDELSE AF KAMPZONEN

Müller og Steinmetz har på mange måder et ens syn på det 20. århundrede og på, hvordan denne epoke bør studeres. For det første skildrer de begge det 20. århundrede som en periode, hvor politisk ideologi og sprog spillede en exceptionel vigtig rolle, og hvor den politisk-ideologiske kampzone blev udvidet, idet langt flere mennesker var med til at producere, viderekommunikere og applikere ideologi. For det andet udfolder begge en analytisk tilgang, der især er inspireret af Koselleck, men som også inddrager perspektiver fra Skinner og Freedman.

Müllers overordnede mål med *Contesting Democracy* er at skildre de væsentligste europæiske ideologier i Europa fra Første Verdenskrig til den 'postideologiske' tidsalder efter 1989, herunder fascisme, nazisme, marxisme, kommunisme, socialisme, social- og kristendemokratisme samt neoliberalisme. For at kaste nyt lys på disse ideologier udfolder han en analyse af begreber, legitimeringsstrategier, morfologier, institutionelle eksperimenter og et bredt galleri af ideologi-producenter, som tilsammen skal portrættere en række unikke forhold ved det 20. århundrede.

Müllers opfattelse af og tilgang til epoken er indkapslet i det tematiske omdrejningspunkt for *Contesting Democracy*; nemlig en antagelse om, at der i begyndelsen af det 20. århundrede – som en følge af massernes indtog i politik, Første Verdenskrig og de traditionelle magtformers sammenbrud – opstod et behov for at legitimere politisk magt og ideologi på nye, mere eksplicite og omfattende måder. Desuden opstod der en ny praksis for at legitimere social-politisk orden og praksis med reference til demokratibegrebet. Således illustrerer Müller med sin analyse, hvordan stort set alle ideologer efter 1914 var for demokrati – og talte om fx folkestyre, deltagelse og fællesskab – men også, at der herskede stor uenighed om, hvordan de givne demokratier specifikt skulle defineres og udformes. Samtidig var det især indtil 1945 ganske udbredt at være for demokrati og imod parlamentarisme. Fx hævdede den italienske fascistiske filosof Giovanni Gentile i 1930'erne, at "the Fascist state [...] is a people's state, and, as such, the democratic state par excellence", mens Josef Stalin kort tid efter annoncerede, at den sovjetiske forfatning fra 1936 var "the only thoroughly democratic institution in the World."¹⁴ Ifølge Müller er denne legitimering af social-politisk orden med reference til demokratibegrebet et særligt kendetegn for det 20. århundrede, og han forsøger derfor at aflæse periodens ideologiske positioner, kampe og udviklinger med fokus på netop dette begreb.

Müllers begrebshistoriske tilgang er inspireret af Koselleck. I stedet for at udføre et strukturelt studie, der skal aflæse hele samfunds overbevisninger, forsøger Müller imidlertid med inddragelse af Skinner at analysere, hvordan begreber hele tiden er omstridte og omskrives i takt med at historiske aktører gør brug

¹⁴ Müller: *Contesting Democracy*, s. 4 og 84.

af dem i deres ideologiske legitimeringsstrategier. Og snarere end udelukkende at koncentrere sit studie om, hvad der er sagt og gjort med demokrati-begrebet, analyserer Müller – med anknytning til Freedens morfologi-perspektiv – hvordan ideologier i mødet med nye samfundsmæssige udfordringer og sammenhængende løbende forbinder og omformer et helt sæt af visioner og idéer fra mange og forskellige traditioner.¹⁵

Müller illustrerer bl.a. sit morfologi-perspektiv i sin analyse af kristendemokratismen. Heri viser han først, hvordan denne ideologi, der i slutningen af 1800-tallet var stærkt anti-liberal, anti-parlamentaristisk og anti-socialistisk, samtidig med at dens fortalere omfavnede en idé om social harmoni og accepterede arbejdernes økonomiske rettigheder. Dernæst beskriver han, hvordan kristendemokratismen i mellemkrigstiden modificerede sin kritik af den moderne verden og af andre trosretninger end katolicismen og efter 1945 blev gjort kompatibel med økonomisk liberalisme, demokrati og menneskerettigheder. Kristendemokratiets ideologiske mutation var, ifølge Müller, resultatet af skiftende aktørers forsøg på at modificere og omskrive ideologiens grundbegreber med henblik på at løse samfundets vekslende problemer og udfordringer.

Müller viser desuden, hvordan kristendemokratismen efter 1945 spillede en afgørende rolle for det liberale demokratis genkomst i såvel store lande som Tyskland, Italien og Frankrig som på europæisk plan, idet en række prominente kristendemokrater (bl.a. Alcide De Gasperi, Konrad Adenauer og Robert Schuman) var udslagsgivende for skabelsen af det europæiske samarbejde.¹⁶ Müller understreger samtidig, at kristendemokraternes arbejde for at institutionalisere og stabilisere det liberale demokrati i Vesteuropa snarere var drevet af en frygt for pøbelvældets politiske indflydelse end af noble demokratiske idealer. Det var nemlig i et forsøg på at inddæmme pøbelvældet, at de var med til at skabe, hvad der i Müllers øjne udgør fundamentet for efterkrigstidens liberale demokrati; nemlig social velfærd, forfatningsdomstole og andre politiske institutioner, der begrænser magtkoncentrationen og holder den politiske beslutningsproces væk fra folket. Således argumenterer Müller ikke blot for, at ideologier altid muterer og forandrer sig i takt med samtidens udfordringer, men også for at de altid inde-

¹⁵ Müllers analytiske ambition – og hans forsøg på at kombinere Koselleck, Skinner og Freedom – i *Contesting Democracy* er mest udførligt beskrevet i Jan-Werner Müller: "European Intellectual History as Contemporary History", *Journal of Contemporary History*, nr. 46, 2011, s. 574-590. Müller har desuden beskrevet sit syn på begrebshistoriens muligheder og begrænsninger i Jan-Werner Müller: "On Conceptual History", i Darrin M. McMahon and Samuel Moyn (red.): *Rethinking Modern European Intellectual History*, Oxford: Oxford University Press 2014..

¹⁶ Ved siden af sine sproglige analyser arbejder Müller med en idealtypisk liberal-demokratisk 'standardmodel', hvormed han refererer til et forfatningsbaseret parlamentarisk demokrati baseret på *the rule of law*.

holder konkrete løsninger på samfundsproblemer, herunder visioner om institutionelle eksperimenter.

I sit forsøg på at koble ideologier til institutionelle og forfatningsmæssige spørgsmål, ønsker Müller at bryde med den eksisterende forsknings fokus på *high philosophy* og inddrage et større felt og en anden type af ideologiproducenter. Mere præcist ønsker Müller at undersøge "what happens in between more or less academic thought on the one hand and, on the other, the creation (and destruction) of political institutions" – dvs. "the areas where [...] the work of the 'abstract ideologue' and practical experimentation come together".¹⁷ Til dette formål fokuserer Müller på, hvad han kalder *in-between figures*: "[...] statesmen-philosophers, public lawyers, constitutional advisors, the curious and at first sight contradictory phenomenon of 'bureaucrats with visions', philosophers close to political parties and movements, as well as what Friedrich von Hayek once referred to as 'second hand dealers in ideas'".¹⁸ Ifølge Müller var sådanne *in-between figures* stærkt efterspurgt i det 20. århundrede, hvor behovet for at legitimere politisk magt på nye, mere eksplicitte og omfattende måder, og for nye institutionelle eksperimenter, var enormt.

I sin analyse inddrager Müller mere end 100 ideologer fra mange forskellige lande, baggrunde og professioner. Nogle hører blandt periodens mest berømte tænkere, fx Max Weber, George Lukács, Antonio Gramsci, Josef Stalin, Carl Schmitt, Jean-Poul Sartre, Friedrich von Hayek, Jürgen Habermas og Michael Foucault, mens andre er mere ukendte, fx John Figgis, Emmanuel Mounier, Guy Debord og Jan Patocka. Ens for dem alle er, at de forsøgte at formulere ideologiske svar på samtidens problemer, som havde implikationer for det politiske system og samfundet som helhed (om Müller med de udvalgte ideologer opfylder sin ambition om at studere *in-between figures* og *second hand dealers in ideas* er en anden sag, som vi skal vende tilbage til).

Müller belyser også en række af periodens tabende ideologer og institutioner. Han argumenterer for, at det for at undgå en ren *Siegergeschichte* er nødvendigt med et blik på både de vindende og de tabende ideologer – samt på de sammenhænge og udfordringer, som de var rundet af og adresserede. Hans stærkt kontekstuelle analyse undersøger derfor løbende interaktionen mellem de enkelte ideologers livsbaner, ideologiske traditioner samt politiske og institutionelle udviklinger i forsøget på at forstå produktionen, kommunikationen og applikationen af europæisk ideologi i det 20. århundrede. Således udfolder *Contesting Democracy* ikke blot en ideologi-analyse, men også en bredere (og meget rost)

¹⁷ Müller: *Contesting Democracy*, s. 2-3 og 3.

¹⁸ Müller: *Contesting Democracy*, s. 3. Vi skal vende tilbage til betydningen af termen 'second hand dealers in ideas'.

fortælling om Europas nyere historie,¹⁹ som bryder med det hidtidige standardværk på området; Karl Dietrich Brachers *The Age of Ideologies: A History of Political Thought in the Twentieth Century* fra 1985.²⁰

I modsætning til Bracher – der beskriver det 20. århundredes ideologier som passionerede, fanatiske og manipulerende idéer – argumenterer Müller for, at periodens aktører anså ideologierne, og de politiske institutioner, der blev opbygget og forsvaret med reference til disse ideologier, som værende reelle svar på datidens problemer.²¹ Ud fra et lignende udgangspunkt ønsker Willibald Steinmetz ligeledes at tage udgangspunkt i de samtidige aktørers ideologiske holdninger, visioner og bestræbelser. Som han skriver i indledningen til *Political Language in the Age of Extremes*, er ambitionen med bogen at vise, hvordan det 20. århundredes politiske semantik – og relationerne mellem sprog og magt i perioden – udgør en særskilt epoke.

Ifølge Steinmetz er perioden kendetegnet ved mindst seks unikke kendetegn. Disse kendetegn er: en ny erfaring af, at det politiske vokabular kan ændre sig lynhurtigt; en voksende refleksivitet over det politiske sprogbrug; massemediernes transformation af det politiske sprogs kommunikationsformer og betydning; et tættere forbindelse mellem offentlig sprogkontrol og politiske styrers stabilitet; en øget bevidsthed om mekanismerne i politisk kommunikation og praksis; og en stigende videnskabeliggørelse og politisering af sprogstudier.²²

Som i *Contesting Democracy* peger disse kendetegn i retning af en forståelse af det 20. århundrede som en epoke, hvor den politisk-ideologiske kampzone blev udvidet, idet flere mennesker var med til at producere, viderekommunikere og applicere ideologi. Og ligesom hos Müller – der formentlig er enig i alle seks kendetegn – ønsker Steinmetz at bryde med det fokus på *high philosophy*, der har

¹⁹ For ros og kritik af *Contesting Democracy*, se følgende anmeldelser: Michael Freeden: *The American Historical Review*, nr. 117, vol. 4, 2012, s. 1287-1288; Richard Bourke: *The Political Quarterly*, vol. 83, nr. 1, 2012; s. 194-197; Riccardo Bavaj: <http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2011-4-127>, November 2011; Bill Kissane: <http://blogs.lse.ac.uk/politicsandpolicy/archives/21099>, 21/9-2011; Aurelian Craiutu: *Society*, nr. 49, 2012, s. 488-492; Christopher Brooke: "The Forward March of Democracy Halted", *Renewal*, nr. 20, vol. 2-3, 143-145; David Marquand: *New Statesmen*, 22/8-2011; Schlomo Avineri: "The Strange Triumph of Liberal Democracy: Europe's Ideological Contest", *Foreign Affairs*, nr. 91, vol. 1, 2012, s. 68-74; Christopher; Tony Barber: *Financial Times*, 19/11-2011; Herfried Münkler: "Suche mit teilweise tödliche Ausgang", *Neue Zürcher Zeitung*, 26/3-1013; Niklas Olsen: *Historisk Tidsskrift*, nr. 111, vol. 2, s. 602-607.

²⁰ Karl Dietrich Bracher: *The Age of Ideologies: A History of Political Thought in the Twentieth Century*, New York: Methuen 1985.

²¹ For kritiske perspektiver på Brachers analyse, se de samtidige anmeldelser – Michael Freeden: *The English Historical Review*, nr. 406, 1988, s. 268-269 og Martin Jay: *The American Historical Review*, nr. 4, 1986, s. 912-913.

²² Willibald Steinmetz: "New Perspectives on the Study of Language and Power in the Short Twentieth Century", i Willibald Steinmetz: *Political Languages in the Age of Extremes*, Oxford 2011, s. 3, 4, 5, 25 og 32.

kendetegnet de hidtidige studier det 20. århundredes politiske semantik og ideologi. Således lancerer Steinmetz en forståelse af politik som et "continuum of verbal, visual, and other communicative performances by all kinds of political actors, ruling elites, media professionals, party organizations, and individuals."²³ Med denne politikdefinition åbner Steinmetz ligesom Müller op for analyser af et stort felt af ideologiproducenter og af forbindelserne mellem sprog, ideologi og politisk praksis, men går samtidig i en lidt anden retning end Müller.

Først og fremmest interesserer Steinmetz sig i især for kampene om, hvad der kunne siges og gøres af individer i forskellige politiske regimer i det 20. århundrede. Her knytter han an til sine tidligere værker, ikke mindst i afhandlingen *Das Sagbare und das Machbare: Zum Wandel politischer Handlungsspielräume, England 1780-1867*.²⁴ Afhandlingen er inspireret af såvel Koselleck, der agerede vejleder på arbejdet, som af Skinner. Snarere end blot at reproducere deres ansatser udfolder Steinmetz dog en diskursanalyse af, hvornår noget beskrives som umuligt, hvornår noget beskrives som nødvendigt, og hvornår ansvar allokeres. Målet er at kortlægge betydningsstrukturelle mønstre af kontinuitet og forandring.

Disse betydningsmæssige mønstre for og kampe om, hvad der kunne siges og gøres af individer i forskellige regimer i det 20. århundrede, står også i centrum for det forskningsmæssige program, som Steinmetz præsenterer i *Political Language in the Age of Extremes*. Han udfolder sit program gennem en fortælling om, hvordan fem europæiske intellektuelle – Raymond Williams, Reinhart Koselleck, Wassili Grossman, Ruth Kluger og Vaclav Havel – i løbet af deres liv reflekterede over sammenhængen mellem sprog og magt i forskellige videnskabelige og politiske sammenhænge. Herigennem ønsker Steinmetz at udlægge en række gentagelige forhold og strukturer, der har gjort sig gældende i den videnskabelige og politiske omgang med sprog i det 20. århundrede, og som kan bruges som afsæt for studiet af denne epoke.

Kort fortalt drejer det sig om Williams' antagelse om, at begrebers betydning er omtvistet og afhængig af klasseforhold; Kosellecks argument angående, at vores politiske sprog ikke kun reflekterer historiske forandringer, men også spiller en rolle for disse forandringer; Grossmans eksempler på, hvordan kropssprog, sproglige undertoner og pludselig stilhed kan skabe en undertrykkende atmosfære, hvor ingen tør tale; Klügers insisteren på, at kønslige og racemæssige stereotyper kan konfronteres, hvis man skaber sit eget sprog; og Havels observationer af, hvordan 'undvigende tænkning', fx ritualiserede fraser og abstrakt ordbrug, kan undgås.

²³ Steinmetz: "New Perspectives", s. 4.

²⁴ Willibald Steinmetz: *Das Sagbare und das Machbare: Zum Wandel politischer Handlungsspielräume, England 1780-1867*, Stuttgart: Klett-Cotta 1993. Se også Jeppe Nevers: "Træk af den nyere begrebshistorie", <http://www.erslev-andersen.dk/Begrebshistorie.pdf> (1.4. 2013) for en beskrivelse af bogens analytiske ansats.

Uden at lancere én, samlet agenda aftegner disse fokuspunkter et forskningsprogram, der forener den begrebshistoriske tradition med en analyse af legitimeringsstrategier i stil med Skinners arbejde og – som Steinmetz gør opmærksom på – en Freedenski ideologi-forståelse.²⁵ Samtidig rækker programmet ud over de tre forskeres arbejde ved at åbne op for flere nye forskningstematikker, som nødvendigvis må analyseres gennem nyt kildemateriale, fx selvbiografier og fiktion samt forskellige kunstformer og moderne kommunikationsformer.

Denne udvidelse af forskningsfeltet er videre illustreret i de øvrige 12 bidrag til antologien, der udfolder empiriske studier af politisk sprog i såvel diktatoriske og liberale regimer det 20. århundrede.²⁶ Disse er inddelt i tre sektioner, der undersøger henholdsvis (1) diktatorernes opkomst og lederskabets semantik i mellemkrigstiden, (2) overvågning af sproglige grænser fra 1920'erne til 1940'erne (3) og udbredelsen af sproglig bevidsthed under den kolde krig. Målet for bidragene er at belyse, hvordan individer og grupper forholdt sig til og blev underkastet politiske regimer og forsøgte at skabe, opretholde og forandre deres politiske sprog – fx ved at bevare og udvide sfærer, hvor private og offentlige ytringer kunne komme til udtryk, og ved at skabe nye fællesskaber og ekskludere 'fremmede' herfra.

Udover et fokus på de samtidige aktørers sprogbrug er de tolv bidrag til antologien kendetegnet ved en bred definition af sprog, som rummer det verbale, det visuelle og det hørbare. Det er fx tilfældet i Judith Devlins fortolkning af en udstilling af Stalinbilleder i Moskvas Tratyakovs Galleri i 1930'erne, i Olaf Stiglitz' analyse af amerikanske populærkulturelle fremstillinger af tyske og japanske fjender under Anden Verdenskrig, og i Sian Nicholas' essay om den særlige 'tone' i BBC' radioudsendelser imod Hitler. Sammen med analyser af billeder og lyde undersøger disse bidrag, hvordan kommunikative rum og massemedier influerede på det sproglige indhold og betydningsstrukturerne i de forskellige sammenhænge. Fx viser Nicholas, hvordan BBC' udsendelsers succes afhang af forskellige faktorer som ordvalget og tonen i kommentatorernes stemme, valg af udsendelsesformat, og af at BBC – idet radioen blev opfattet som en gæst i hjemmet – afholdt sig fra at bruge en for aggressiv tone og satire imod den tyske fjende.

Pga. antologi-formatet stikker *Political Languages in the Age of Extremes* i flere retninger end *Contesting Democracy*, men giver alligevel en væsentlig ansats til en overordnet fortolkning af periodens særlige kendetegn, samt en række vigtige bud på, hvordan det 20. århundrede kan studeres.²⁷ Bogen kan læses som et svar på den tyske historiker Christian Geulens nylige opfordring til med afsæt i

²⁵ Steinmetz: *New Perspectives*, s. 36, note 116.

²⁶ Antologien indeholder desuden endnu en introduktionstekst af Angela Linke med titlen "Politics as Linguistic Performance: Function and 'Magic' of Communicative Practice".

²⁷ Bogen er (endnu) ikke blevet anmeldt i så omfattende grad som *Contesting Democracy*. Se dog Matthias Oppermann: *Historische Zeitschrift*, nr. 295, vol. 3, 2012, s. 845-846; Kathrin Kollmeier: <http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2011-4-116>, november 2011.

Kosellecks begrebshistorie at analysere det 20. århundredes i spejlet af dets politiske sprog.²⁸ Hermed sagt, at Koselleck står som den centrale inspirationskilde for *Political Languages in the Age of Extremes*, ligesom det er tilfældet i *Contesting Democracy*. Målet for begge bøger er især at opdatere Kosellecks arbejde til studiet af det 20. århundrede ved en udvidelse af tematikkerne, kildematerialet, antallet af ideologi-producenter og et stærkere fokus på kommunikationsformer og på relationerne mellem ideologi, politik og samfund. Desuden inddrager Müller og Steinmetz analyser af legitimeringsstrategier og morfologier, som er inspireret af Skinner og Freedman, således at ideologiske omskrivninger og mutationer står i centrum i modsætning til strukturelle undersøgelser à la Kosellecks studier af oplysningstiden. Resultatet er to forskningsagendaer og fortolkninger, som antageligvis vil stå som standardværker og tjene som inspirationskilder i studiet af i det 20. århundredes politiske ideologi i mange år fremover.

POLITISK IDEOLOGI I DET 21. ÅRHUNDREDE: KULTURELLE ASPEKTER OG IDÉFORMIDLERE

Nogle dele af *Contesting Democracy* og *Political Languages in the Age of Extremes* er mere vellykkede end andre, og der kan rejses mange indvendinger mod både tilgangene og fortolkningerne i begge bøger.²⁹ Det kan også diskuteres, hvorvidt Müllers og Steinmetz ansatser er gearret til studiet af de ideologiske udviklinger, som den vestlige verden er undergået fra 1989 til i dag. Med fokus på fænomenerne neo-liberalisme og *New Cultural Capitalism* vil der i det følgende blive argumenteret for, at den nyeste periode har sine egne ideologiske dynamikker og karakteristika, og at der er brug for nye typer studier for at forstå disse.

At den politisk-ideologiske kampzone ser anderledes ud i dag end i det 20. århundrede, er Müller inde på i de sidste sider af *Contesting Democracy*. Her nævner han bl.a., at de store 'ismer' spillede sig ud i det 20. århundrede; at de nyere politiske regimer, fx i Moskva og Beijing, ikke retfærdiggør deres styre med referencer til en større ideologi; og at der generelt ikke længere er samme behov for at legitimere politisk magt og orden på eksplicitte og omfattende måder.³⁰

I forlængelse heraf argumenterer en omfattende forskning for, at en 'neo-liberalisme', som er fokuseret på markedsøkonomi og individuel frihed, har vundet

²⁸ Christian Geulen: "Plädoyer für eine Geschichte der Grundbegriffe des 20. Jahrhunderts", *Zeithistorische Forschungen*, nr. 7, hf. 1, 2010, s. 79-97 og reaktionerne på Geulens ambition i samme hæfte. Se også den videre diskussion i kølvandet på Geulens artikel i *Contributions to the History of Concepts*, vol. 7, nr. 2, 2012. For en oversigt over udviklingerne i den begrebshistoriske forskning på globalt plan i de sidste år, se Willibald Steinmetz: "40 Jahre Begriffsgeschichte – The State of the Art", i Heidrun Kämper, Ludwig M. Eichinger (red.): *Sprache – Kognition – Kultur: Sprache zwischen mentaler Struktur und kultureller Prägung*, Berlin: De Gruyter 2008, s. 198-224.

²⁹ Se referencerne i note 18 og 26.

³⁰ Müller: *Contesting Democracy*, s. 240-214.

frem i den vestlige verden.³¹ Denne neo-liberalisme blev udviklet i efterkrigstiden af en række ledende ideologer som Friedrich von Hayek og Milton Friedman, hvis teorier om nye liberale ordener gennem transnationale netværk og tænketanke opnåede en enorm politisk indflydelse i 1970'erne og 1980'erne, da markedsorienteret tænkning transformerede såvel nationale samfund som verdensøkonomien. Samtidig har et andet forskningsfelt illustreret, hvordan neo-liberalismens diffusion af økonomisk tankegang siden 1980'erne har fået et mere kulturelt udtryk og aftryk, der i form af en *New Capitalism* har medført ændringer i organisationers hierarkier, værdier og dynamikker og omformet folks vaner i hverdagslivet, fx i forbindelse med forbrug og fritidsinteresser.³²

Denne *New Capitalism* adskiller sig på flere områder fra det 20. århundredes ideologier. For det første kommer den ikke til udtryk i traditionelle politisk-ideologiske traktater og pamfletter, men i fx management-bøger, firma-regelsæt og cirkulærer fra stat og kommune. Dernæst produceres og viderekommunikeres *New Capitalism* ikke af store ideologer, men af bureaukrater i central administrationen eller af reklamefolk, dvs. af såkaldte 'second hand dealers in ideas', som Müllers *Contesting Democracy* havde en ambition om at belyse, men ikke realisere. 'Second hand dealers in ideas' blev første gang brugt i et essay fra 1949 af Friedrich von Hayek, der med begrebet refererede til bl.a. journalister, undervisere, publicister, radiokommentatorer, forfattere, tegneserieforfattere og kunstnere, som han anså for at være amatører i forhold til det indhold, de kommunikerer, men som eksperter i selve kunsten at kommunikere. Således vurderede han, at idéformidlerne i kampen om opinionen ofte var vigtigere end de originale ideologi-producenter.³³ På den baggrund er det en smule ironisk, at disse 'second hand dealers in ideas' oftest har stået i skyggen af prominente neo-liberale ideologer som Hayek and Milton Friedman.³⁴

³¹ For et overblik over feltet og den væsentligste litteratur, se Niklas Olsen: "Neo-liberalismens fødsel og mutationer: The Mont Pèlerin Society, 1930-2000", *Kritik*, 206, 2012, s. 2-16.

³² Se fx Luc Boltanski, Eve Chiapello: *The Spirit of New Capitalism* [1999] London: Verso 2007; Richard Sennett: *The Culture of New Capitalism*, New Haven: Yale University Press 2007; Nigel Thrift: *Knowing Capitalism*, London: Sage Publications 2005.

³³ Friedrich von Hayek: "The Intellectuals and Socialism", *The University of Chicago Law Review* (Spring 1949), p. 417.

³⁴ Som bemærket i Dieter Plehwe: "Introduction", i Philip Mirowski, Dieter Plehwe: *The Road from Mont Pèlerin: The Making of a Neoliberal Thought Collective*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press 2009, s. 17. De neo-liberale 'second hand dealers in ideas' tildeles dog stigende opmærksom i den nyeste forskning. Se fx Ben Jackson: "The Think Tank Archipelago": Thatcherism and neo-liberalism", i Ben Jackson, Robert Saunders: *Making Thatcher's Britain*, Cambridge: Cambridge University Press 2012, s. 43-61 og Niklas Olsen: "A Second Hand Dealer in Ideas: Christian Gandil and Scandinavian Contributions to European Neo-liberalism", i Niklas Olsen, Hagen-Schulz Forberg: *Re-Inventing Western Civilisation: Transnational Reconstructions of Liberalism in Europe in the Twentieth Century*, Cambridge 2014 (under udgivelse).

I forlængelse heraf kunne en oplagt ambition for studiet af politisk ideologi være at undersøge, hvordan overgangen fra økonomisk neo-liberalisme til kulturel kapitalisme – eller fusionen mellem de to fænomener – er foregået, og hvordan *New Capitalisms* dynamikker og karakteristika tager sig ud. Hvad er ideologiens kernebegreber, legitimeringsstrategier og morfologiske strukturer? Af hvilke typer ideologer bliver den produceret og viderekommunikeret? Og hvordan bliver *New Capitalism* applikeret i samfundet og det politiske liv?

En besvarelse af disse spørgsmål kunne ikke blot lede til en bedre forståelse af vores nære politisk-ideologiske fortid og bidrage til en diskussion af samfundsmæssige konstellationer og udfordringer i dag, men også til en udvikling af studiet af politisk ideologi, som bygger de ansatser, som Müller og Steinmetz har udfoldet i *Contesting Democracy* og *Political Languages in the Age of Extremes* med inspiration fra Koselleck, Skinner og Freedman.

NIKLAS OLSEN

ADJUNKT, PH.D.

SAXO-INSTITUTTET, KØBENHAVNS UNIVERSITET

POLITISK BRUG AF HISTORIEN OG LEGITIMERING AF NUTIDEN I JUGOSLAVIEN

Tea Sindbæk:

Usable History? Representations of Yugoslavia's difficult past from 1945 to 2002,
Aarhus University Press 2013.

Tea Sindbæk (Københavns Universitet, tidligere Aarhus Universitet) har be-
gået en spændende bog om synet på Anden Verdenskrig i Jugoslavien, og hvor-
dan dette syn forandrede sig fra 1945 og frem til tiden efter krigen på Balkan i
1990'erne, der førte til Jugoslaviens opløsning. Bogen fokuserer især på de ubeha-
gelige sider af Jugoslaviens historie i Anden Verdenskrig, og på hvordan de er ble-
vet fortalt eller fortiet, fremhævet eller nedtonet igennem årtierne mellem 1945
og 2002. Den store fortælling om Jugoslavien handler jo om den jugoslaviske kol-
lektive identitet, sådan som det kommunistiske styre etablerede den. Bogens be-
skæftigelse med det narrative niveau ligger fint i forlængelse af flere af de nye
tendenser indenfor historiografien og studiet af politik og politiske kulturer. Be-
grebet mesterfortælling, som Sindbæk selv nævner et par gange, indskrives i
den nyorientering af den politiske historie der i Tyskland går under betegnelsen
Neue Politikgeschichte, altså ny politisk historie.¹

Et centralt tema for bogen er således, hvordan historieskrivningen, især om
den nærmeste historie, uvægerligt er politisk farvet af den nutid, historien skri-
ves ind i. Jugoslavien udgør en meget spændende case til undersøgelse af disse
fænomener med sin på flere måder omtumlede historie i spændingsfeltet mellem
den kommunistiske østblok og Vesteuropa. Frem for alt er studieobjektet – nem-
lig hvordan man over tid fremstillede og fokuserede en fortælling om Anden Ver-
denskrigs gang i Jugoslavien med de komplicerede alliance-forhold og masser af
inter-etnisk vold, masse- og folkemord, som kendetegnede krigen – en utroligt
velvalgt case. Dette er ikke stedet at gøre rede for Jugoslaviens komplicerede hi-
storie mellem 1941 og 1945, men af de over en million jugoslaver, der døde i kri-
gen, blev flertallet slået ihjel af andre jugoslaver. Blandt de største jugoslaviske
folkeslag gik det især ud over serberne og muslimerne, hvor omtrent 7-8 % af be-
folkningen omkom. Allerværst gik det for serberne i den uafhængige stat Kroa-
tien med cirka 300.000 ofre, mens serbiske tjetsnikker massakrerede muslimer
i Bosnien. Derudover blev selvfølgelig også både romaer og jøder intensivt for-

¹ Ny politisk historie er emnet for temasektionen i dette nummer af *temp.*

fulgt i flere forskellige dele af Jugoslavien, og efter krigen gik Titos kommunistiske partisaner målrettet efter deres politiske modstandere, hvilket også kostede titusinder livet.

I 1990'erne blev Jugoslavien skueplads for de værste krigshandlinger i Europa siden Anden Verdenskrig i en række krige, der på mange måder var en gentagelse af nogle af de mest forfærdelige myrderier og etniske udrensninger fra 1941 til 1945. Denne historiske parallel forlener selvfølgelig de fortællinger, man i den mellemliggende periode fortalte om Anden Verdenskrig, med en helt særlig interesse, som gør analysen af dem spændende men måske nok ikke lettere. Man kommer uvægerligt til at lede efter forklaringer på, hvordan det kunne gå så galt, at nogle af de værste aspekter af Jugoslaviens historie kom til at gentage sig selv. Selv om (politiske) diskurser ikke kan stå som eneste årsag til den historiske udvikling, der fandt sted på Balkan i 1990'erne, er der på den anden side ingen tvivl om, at den folkelige, demokratiske legitimering, som al politik er så afhængig i vore dage – selv på Balkan i 1990'erne – i høj grad etableres på diskurs-niveau og bl.a. via repræsentationer af historien og samtiden. Selv om det ikke var diskurserne, der slog folk ihjel, har de med andre ord deres del af ansvaret for, at det gik, som det gik. En analyse af den foranderlige fortælling om Anden Verdenskrigs interne jugoslaviske tragedie(r) kan altså give et værdifuldt indblik i nedturen for den titoistiske jugoslaviske nationalideologi og nedstigningen til 1990ernes helvede, og i hvorledes dette scenarie kunne legitimeres over for de forskellige jugoslaviske folk.

Vi befinder os altså i spændingsfeltet mellem den politiske instrumentalisering af historien og de forestillinger og fortællinger om historien, som ethvert kollektiv er forankret i, og det gælder både Jugoslavien og de i 1990'erne opståede nye stater efter Jugoslaviens sammenbrud. Den slags 'store fortællinger', som altså både udtrykker en mere eller mindre officiel version af historien og er socialt dominerende i det kollektiv, de refererer til, skal selvsagt få fortiden til at give mening i et nutidigt perspektiv og pege fremad mod en lys fremtid. Som titlen på bogen antyder, er det selvfølgelig svært at få en fortælling om det der skete fra 1941 til 1945 i Jugoslavien til at være opbyggelig og dermed udfylde den mest basale rolle for sådan en fortælling: understøtte den kollektive identitetsdannelse og legitimere en institutionaliseret magt.

Til analysen anvender Sindbæk et diskursanalytisk teoriapparat, inspireret især af Charles Maiers studie af tyskernes problemer med at komme overens med landets historie i hans bog *The Unmasterable Past: History, Holocaust and German National Identity*, som i øvrigt er fra 1988 lige før Murens fald. Ikke uden grund har studiet af, hvilke effekter en 'uoverkommelig' fortid har på nutidens historioграфи og kollektive identitet en tysk baggrund. På tysk rummes disse bestræbelser i begrebet 'Vergangenheitsbewältigung', som netop understreger det med at mestre fortiden, bemægtige sig den og gøre den til sin egen. I princippet er det selvfølgelig de samme problemer som man siden 1945 har sloges med i Jugoslavi-

en, selv om begrebet mest bruges til at beskrive demokratiske staters problemer med at få en sammenhængende og opbyggelig fortælling ud af en historie med diktatur, undertrykkelse, måske endda folkedrab. Men også Titos kommunister forsøgte jo at få Jugoslaviens historie fra Anden Verdenskrig til at give mening og komme overens med den ved at fremhæve visse aspekter og nedtone andre. Så mekanismerne var i princippet de samme, selv om det var med et andet ideologisk udgangspunkt og formål, end det vi normalt forbinder med det tyske begreb.

Tre begreber er centrale for Sindbæks analyse af den jugoslaviske case: 1) tematisering, 2) historisk kultur og 3) brug af historien. Tematisering handler om fokus for fortællingen, og om hvad der sættes i forgrunden, og omvendt også om hvad der lades ude af fokus eller decideret forties. Tematiseringen gennemtrænger og hierarkiserer andre delfortællinger indenfor den overordnede ramme, og den kan sagtens skifte over tid. F.eks. blev folkedrab først et overordnet tema i 1980'ernes Serbien; tidligere havde man skrevet historie om de samme begivenheder men med et andet fokus, en anden tematisering.

Sindbæk bruger termen historisk kultur for at have et bredere begreb end historieskrivning, så hun kan inddrage et bredere spektrum af kilder og samfundsområder i sin undersøgelse. Også her er fokus i undersøgelsen på det diskursive niveau, og historisk kultur dækker således over de kommunikationsprocesser, som historien formidles igennem, altså historien som den fortælles. Ud over både officiel og akademisk historieskrivning handler det således også om den folkelige historiske diskurs både i form af de forskellige litterære og dramatiske kunstarter og mediernes diskurs. Sidst men ikke mindst introducerer Sindbæk begrebet brug af historien som den ideologiske eller politiske side af de samme kommunikationsprocesser. Dvs. intentionen bag historien, som den fortælles, og således når vi frem til, hvorledes historien eller fortællingerne om historien er åbenlyst sammenvævet med politiske interesser. Begreberne er velvalgte til analysen, selv om en lidt dybere diskussion af begreberne og forskellige skoler kunne have været interessant.

I en række kronologisk fremadskridende kapitler gennemgår forfatteren så, hvorledes man i Jugoslavien har talt og skrevet om Anden Verdenskrig især med fokus på de mest smertefulde begivenheder relateret til krigsforbrydelser, massakrer og folkedrab imellem de jugoslaviske folk. Kildeudvalget er bredt og omfatter både den officielle version af historien eller officielt sanktionerede version, akademisk historieskrivning i den udstrækning en sådan fandtes, mediernes diskurs om historien især i forbindelse med vigtige begivenheder som f.eks. retssager mod krigsforbrydere og sidst men ikke mindst dramatiske og litterære skildringer af historien. Fra det introducerende teorikapitel og det obligatoriske kapitel, der redegør kort for Anden Verdenskrigs komplicerede forløb i Jugoslavien, omhandler kapitel 3 perioden fra 1945 til 1948, hvor Jugoslavien fremstod som en stalinistisk mønsterstat, frem til Tito og Stalin rager uklar i 1948 og Jugoslavien, delvist tvunget af omstændighederne, slår ind på en mere uafhængig vej. Kapitel 4 omhandler memoirer og fiktion fra perioden 1945 til 1952 om krigs-

forbrydelserne og massakrerne, og kapitel 5 tager den officielle titoistiske historieskrivning mellem 1945 og 1960 op. Frem til 1958 var der ingen undervisning i samtidshistorie på Beograds Universitet, da faget simpelthen var for kontroversielt, men med Titos styre solidt og sikkert på magten løsnedes de tøjler, historikerne blev holdt i. Kapitel 6 omhandler disse nye perspektivers fremkomst og udvikling fra 1960 til 1980. Kapitel 7 gennemgår den samme periodes udvikling indenfor populærkulturen og den offentlige erindringskultur. Med Titos død i 1980 begyndte en langstrakt krise i Jugoslavien, som også gav sig udslag i synet på historien om Anden Verdenskrig. Kapitel 8 omhandler sammenbruddet i den officielle kommunistiske historiografi fra 1980 til 1986, og kapitel 9 gennemgår, hvorledes dette sammenbrud hang uløseligt sammen med en nærmest eksplosiv fremvækst af folkedrabs-temaet fra midt-1980'erne. Sidste kapitel 10 gennemgår den turbulente periode fra 1990 til 2002 og dækker således 1990'ernes interne krige og opløsningen af Jugoslavien og dermed ideelt set også fremkomsten af uafhængige historiografiske traditioner i hver af efterfølgerstaterne. Desværre fremstår dette kapitel mere skematisk og oversigtsagtigt sammenlignet med de øvrige kapitlers grundighed, og det er trist især fordi 1990ernes parallel til Anden Verdenskrigs interne jugoslaviske tragedie har været indlagt i bogen som en 'teaser' og legitimering helt fra starten.

Bogen indeholder en nærmest komplet oversigt over jugoslaviske historikere og deres værker om den jugoslaviske historie og udgør dermed en meget værdifuld indgang til den jugoslaviske historiografi om landets problematiske fortid. Man kunne i den forbindelse savne et indeks, men fodnoterne og litteraturhenvisningerne er meget fyldige. Generelt er Sindbæks analyser af, hvordan og hvorfor historien blev brugt på denne eller hin måde meget overbevisende og vidner om et dybtgående kendskab til jugoslaviske forhold.

Generelt fungerer Sindbæks teoretiske ramme for analysen også godt, og især begreberne tematisering og historisk kultur er i brug. De er selvfølgelig anvendelige til at vise noget centralt om, hvad der skete i Jugoslavien både under og efter Tito i forbindelse med implosionen af den Jugoslaviske 'bygning' og med den også den store jugoslaviske fortælling, som var grundlagt på en bestemt fortolkning af begivenhederne under Anden Verdenskrig. Når man alligevel har en lidt uforløst fornemmelse af begrebsapparatets anvendelighed efter endt læsning, hænger det sammen med, at historien i lidt for høj grad bliver en selvopfyldende profeti. Kunne det virkelig ikke være gået anderledes? Hvorfor førte en friere censur og en mere kritisk kultur i Serbien før 1980'erne – både i den almindelige offentlighed, i kunstneriske miljøer og i historikerkredse – til fremvæksten af en endnu mere ekskluderende og voldelig nationalisme i løbet af 1980'erne end i de andre Jugoslaviske republikker? Var det virkelig uundgåeligt på grund af det fremvoksende folkedrabstemas uimodståelige attraktion netop i den serbiske del af landet, eller er der også andre forklaringer? Hvorfor førte den helt legitime kritik af meget af den tidligere jugoslaviske historiografi til fremvæksten af mindst ligeså kritisa-

ble og enøjede historiske fremstillinger i de fleste af de nye stater? Hvorfor blev kritikken af den politiske brug af historien under Tito til mindst lige så politiseret historieskrivning, der ofte meget tydeligt blev instrumentaliseret i de nye stater med nutidens politiske behov for øje? De fleste spørgsmålstegn vedrører således 1990ernes opløsning og dannelsen af de nye stater, og den forvandling som dette betød i de fortællinger man fortalte om Jugoslaviens historie.

Her kunne en højere grad af diskussion og problematisering af begreberne og selve synsvinklen i analysen have været spændende. For eksempel kunne begrebet mesterfortælling, som Sindbæk selv nævner et par gange i sin konklusion, have været brugt mere offensivt, fordi det netop forbinder historieskrivningen, den politiske vinkel affødt af historiens 'nytteeffekt' og det narrative niveau. Begrebet er nok mere kendt i en tysk akademisk kontekst og er bl.a. blevet introduceret af den tyske historiker Konrad Jarausch. Netop i den forståelse, man finder hos Jarausch, er begrebet blevet brugt til at analysere østbloklandenes forvandling efter Murens fald. Med kommunismens sammenbrud fik alle disse landes befolkninger og regimer, hvad end der var tale om nye revolutionære eller reformerede postkommunistiske regimer, behov for en ny mesterfortælling, der kunne give mening til historien og vise en vej fremad for landet.

Jarausch opregner følgende træk, som karakteriserer en mesterfortælling:²

- Den opridser lange, overordnede udviklingslinjer.
- Den tilbyder et enkelt grundmønster, som gerne må have karakter af en ubrudt, sejrrig udvikling som afspejler nationens egentlige karakter og "historiske bestemmelse".
- Den giver en "dramatisk" fremstilling, som spiller på alle fortællekunstens strenge, og hvor mere eller mindre historiske personer dukker op med jævne mellemrum.
- Den bibringer et ideologisk budskab og dermed et bestemt synspunkt som rummer den ovenfor omtalte "historiske bestemmelse".
- Og endelig tjener mesterfortællingen den kollektive identitetsdannelse ved at binde den nationale identitet sammen med de historiske idealer den fremstiller.

² Om mesterfortællingens begrebshistorie, se Konrad H. Jarausch og Martin Sabrow: "Meistererzählung" – Zur Karriere eines Begriffs", i samme (red.): *Die historische Meistererzählung. Deutungslinien der deutschen Nationalgeschichte nach 1945*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht 2002, s. 9-32. Om de nationale mesterfortællingers krise, se Konrad H. Jarausch: "Die Krise der nationalen Meistererzählungen. Ein Plädoyer für plurale, interdependente Narrative" i samme værk, s. 140-162. For et studie af de tyske problemer med at identificere mesterfortællinger, se Konrad H. Jarausch: *The Return of History – The Unification of German Historiographies and the Search for Master Narratives*, WZB Lectures 9, Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung 2004, tilgængelig på <<http://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/11032>>. Jf. også Irene Baron, Michael Herslund og Carsten Humlebæk (red.): *Europæiske fællesskaber: identiteter, fortællinger og konflikter i Europa*, København: DJØF's forlag 2014 (kommende udgivelse).

En mesterfortælling forstås altså som den dominerende opfattelse og fremstilling af den historiske baggrund for det fællesskab, den refererer til. Den skabes af politiske magthavere og intellektuelle eliter og gør krav på at være den autoritative version af fællesskabets historie. Selv om den præsenteres som autoritativ, er den ikke nødvendigvis enerådende; der vil faktisk ofte være konkurrerende fortællinger, som alle gør krav på at være den sande fortælling, sådan som Sindbæk også viser for Jugoslaviens vedkommende. Der er altså ikke tale om et fortolkningsmonopol, men om social dominans, og den kan netop kun bekræftes gennem konstant udfordring.

Ved en national mesterfortælling forstår man altså en (alt)omfattende beretning som ordner og strukturerer det selvbillede, nationen ønsker at spejle sig i – og vise udadtil. Ved at bringe orden i alle de mindre delfortællinger om nationen skaber mesterfortællingen en kohærent, utvetydig forståelsesramme for den kollektive identitetsdannelse. Den understreger nemlig de værdier, som identiteten er hængt op på, og tilbyder de forbilleder, som inkarnerer de idealer, den søger at leve op til.

Den jugoslaviske mesterfortælling skabtes af de politiske magthavere under Tito og forskellige intellektuelle eliter og gjorde krav på at være den autoritative version af fællesskabets historie, men en folkelig opbakning til fortællingen var selvfølgelig også nødvendig. Nu kan man sagtens diskutere, hvordan man overhovedet kan afgøre, om autoritære staters mesterfortælling rent faktisk er socialt dominante, men der er næppe tvivl om, at den store jugoslaviske fortælling var den dominerende opfattelse og fremstilling af den historiske baggrund for Jugoslavien igennem flere årtier. Selv om den præsenteredes som autoritativ, var den ikke enerådende, som netop Sindbæk også skildrer; der var afvigende fortællinger, fortællinger om detaljer, som ikke rigtigt passede ind i den, men som via en tydelig tematisering blev indpasset eller uskadeliggjort som relativt marginale. Normalt har en mesterfortælling ikke fortolkningsmonopol, da det netop kun er igennem konstant udfordring, at den sociale dominans kan bekræftes. Dette forklarer måske, hvordan den jugoslaviske fortælling kunne opretholdes, men ikke hvordan den imploderede.

Tea Sindbæks bog er et yderst værdifuldt bidrag til historiografien om Jugoslavien og de efterfølgende stater; kildeudvalget er meget komplet og analysen er tæt og overbevisende især for den del, der vedrører Jugoslaviens historie. Den burde absolut oversættes til alle de sprog, der tales i det eks-jugoslaviske område. Svaghederne ved Sindbæks analyse, som især vedrører mekanismerne bag og den narrative logik i forbindelse med opløsningen af Jugoslavien i en række nye stater, peger sådan set kun fremad mod behovet for at fortsætte studiet af den politiske brug af historien og konstruktionen af de mesterfortællinger, der blev til for at støtte de nye nationale identiteter i efterfølgerstaterne. Særligt interessant synes spørgsmålet om den folkelige opbakning til disse nye fortællinger og regimer at være: Hvordan blev kritik af Jugoslaviens mesterfortælling til ukritisk

opbakning til Serbiens eller Kroatiens nye mesterfortælling? Tea Sindbæks interessante studie peger således videre i retning af en stribe potentielle nærmere studier af disse mekanismer, hvilket ikke er et ringe efterskrift.

CARSTEN HUMLEBÆK

LEKTOR, PH.D.

DEPARTMENT OF INTERNATIONAL BUSINESS COMMUNICATION,
COPENHAGEN BUSINESS SCHOOL

GLOBAL DENMARK

Mikkel Thorup:

Sårbarheder: Globalisering, militarisering og terrorisering fra Murens fald til i dag,
Aarhus Universitetsforlag 2013

While I was growing up in West Berlin, all my dad had to do was to poke energetically into the air with his index finger. He did it every time one of my questions or outbursts of political statements about the good things I imagined to happen in East Berlin (and the bad things of the past I suspected to still linger in the West) as a boy provoked him, well, irritated him, both politically and personally. In such moments he would often enough not even say anything. Extending his arm and irately pointing his finger was sufficient, not to mention the look on his face. I knew what he meant. The world was easy to decipher back then. Sometimes he would add with scorn: 'There is the Wall. Why don't you climb over if you don't like it here?' It was clear to me that in such moments, 'here' referred to both himself and the whole West simultaneously – and that my dad lacked all sense of humour on the subject.

Embodying global complexities with a gesture today would look less authoritative than three or four decades ago behind the Berlin Wall. Maybe more like a beginner's class's *Tarantella* or *Capoeira* performance. To provide a compass for our current experience of being overwhelmed by today's complexity marks the impulse for Mikkel Thorup's new book about the vulnerabilities of our contemporaneity since the fall of the Wall. The goal of the book, which is well-written, sometimes witty and always very well-argued, is to give interested academic readers as well as the wider public a tool to help them finding their way in today. Indeed, the rather naïve narrative of optimism from the 1990s related to evermore peace, democracy, trade and integration among all countries forming a united globe ended abruptly in the early 2000s, making the beginning of the new millennium a decade of uncertainties, new struggles and new conflicts over ways in which societies and economies should be organized.

Mikkel Thorup effortlessly illustrates the two decades that have elapsed since the fall of the Wall as one of global optimism and one of global anxiety in which new threats and insecurities have shaken the foundations of Western global domination that rested on both ideas (about the superiority of markets and democracy) and control (over the globe's space). He then unfolds his analysis of new global uncertainties and vulnerabilities that are so much different from the threats and scenarios of the Cold War. Today, climate change threatens to destroy mankind, not anymore 'the bomb'. China has reached the status of a great power, and so-

called wars on terror and new religious struggles make up what Mark Juergensmeyer called a 'new Cold War'.¹

The book is divided into three parts, namely the ones that make up the subtitle: globalization, militarization, and terrorization. Yet his book is much more than an account of recent wars and terror attacks. It combines successfully recent events and experiences with a critical investigation into the ways in which such events and experiences are conceptualized, legitimized and interpreted in political and social discourse. Most importantly, Thorup shows how much the local Danish discourse on immigration, marked by an increase in exclusionary language about ethnicity and an essentialisation of culture, is connected to a global trend. By further enumerating some events and conceptual shifts that have taken place very recently, yet have become an unquestioned normality, Thorup illustrates just how much the global compass has changed and how fast experiences of great significance have followed each other (11 September, Wars in Afghanistan and Iraq, the financial crisis, genocides in Africa, etc.) – when the world was supposed to calm down after the end of the Cold War. Indeed, the 2000s have proven one of the fundamental imaginations of the globalization narrative wrong: the expectation of convergence through market integration that would bring democratization and social stratification similar to Western countries in its wake. The recent Syrian and Crimean crises are testimony to the false expectations of (peaceful) convergence through market economy and the supposed erosion of nation-state sovereignty. In the case of Syria, the international community watches a bloody, long civil war and an endless stream of refugees following a traditional logic of non-interference into national territory; and the case of the Crimean annexation through Russia drives home the message that even in global times territorial claims are made not only in discourse.

In the first part of the book, on globalization, Thorup mainly uses the theory of cosmopolitanism developed in the 1990s and early 2000s to illustrate the phenomenon. His account of globalization is fluid and a convincing introduction into the topic from a particular perspective, namely the cosmopolitan one. Thorup adds interesting, sometime ironic, and insightful details to the otherwise well-known strands of globalization theory he summarizes. Yet, the overall categories presented in the book (which really are more descriptive than explanatory) remain those of mostly David Held, namely 'hyperglobalisationalist', 'transformationalist', and 'skeptical'. A little less of an introduction to the works of David Held and a little more critical reflection on the usefulness of his categories would have been helpful.

In fact, most of the literature used for this part is over a decade old and one wonders why the otherwise huge (almost overblown) bibliographic apparatus

¹ Mark Juergensmeyer: *The New Cold War? Religious Nationalism Confronts the Secular State*, Berkeley, Los Angeles and London: University of California Press 1993.

has not been kept up to date in relation to globalization's history and theory. In many ways, the cosmopolitan thinkers foregrounded by Thorup, and judged benevolently, for example by his use of adjectives such as "exciting" or "thrilling" ("spændende") in case of Mary Kaldor's definition of global civil society (p. 71), have been protagonists of the decade of global optimism, i.e. the 1990s, envisioning a world in which a global order runs according to post-national, cosmopolitan ideas, and the world is populated by knowledge-based societies which are democratic and provide world peace. More critical and creative voices in the field of cosmopolitan thought, such as Martti Koskeniemi, Sheila Benhabib or Gerard Delanty are missing.² Instead, David Held and Ulrich Beck are Thorup's main witnesses for cosmopolitan theory. Even Held's old colleague in the field, Daniele Archibugi, is missing in the discussion (while mentioned as a main theoretical protagonist, p. 56).

Overall, the part on globalization is not the strongest one of the book. It is more about one particular agenda or reading of globalization than about the phenomenon itself. The assumptions of the globalization narrative (ever-tighter and interdependent markets, the withering away of the nation-state and the beginning of an age of post-sovereignty, the ever-increased global integration, the rise of global civil society and a new world society) have not been met by recent historical developments. Nations have not disappeared, quite the contrary. With the Republic of South Sudan the 193rd member joined the United Nations in 2011. Post-national, in the Habermasian sense, refers not only to the withering away of the nation-state, it also refers to the norms and values that inform (or, rather, should inform) the politics and laws within nation-states (Habermas' *constitutional patriotism*), that are not based on ethnicity anymore, but instead on universalistic law and values, such as human dignity. Thorup's account of globalization remains mostly uncritical. Yet his final reflection on cosmopolitan theory (p. 78) convincingly summarizes the problematic relationship between a claim to an unstoppable historical phenomenon and the ideological assumptions written into this imagined historical unfolding. Here, Thorup describes cosmopolitanism as an ideology that pretends to account for facts yet follows an agenda. Thorup then ponders why a shift from a language of state sovereignty to a language of values, democracy and human rights took place. Was it because the old West had lost control over the nation-state principle? Until the middle of the twentieth century, Thorup explains, Western countries could control non-Western polities by

² Most recently, see Martti Koskeniemi: "Cosmopolitanism", in Mónica García-Salmones and Pamela Slotte: *Cosmopolitanisms in Enlightenment Europe and Beyond*, Brussels et al.: P.I.E.-Peter Lang 2013, pp. 21-37. Koskeniemi has written on the topic in a string of articles already before the above-mentioned critical introduction to the concept. Sheila Benhabib: *Another Cosmopolitanism*, New York: Oxford University Press 2007; Gerard Delanty: "The cosmopolitan imagination: critical cosmopolitanism and social theory", *The British Journal of Sociology* 57(1), 2006, pp. 25-47.

ousting them or not accepting them as sovereign states. With the increase in nation-states accepted as full members at the United Nations, this control mechanism was lost. By shifting to a post-sovereignty discourse on values, the West regained what Thorup calls “humanitarian dominance” over non-Western polities, cultures and societies. One must ask why he has not begun his discussion on globalization with these relevant observations and reflections, but instead presents the works and thoughts of Held and others at length?

Held also holds the high score in the bibliography with eleven articles and books mentioned. Only Osama bin Laden has more entries (thirty-three). The fact that bin Laden appears among the ranks of scholars as if he were a normal author alongside the likes of Ulrich Beck and Jürgen Habermas is indeed surprising to see. A division of the bibliography into two parts, illustrating the difference between empirical or exemplary material and scholarly work would have been beneficial. This lack of a division of analytical levels is even more cynical when, some pages further down the bibliography, the Norwegian mass murderer Anders Breivik is listed as a seemingly normal author between two scholarly works on current militarization and strategy issues. While the bibliography may not be too helpful simply because of its length and bulkiness, yet can still be managed, an index is dearly missed. For a book that can proudly claim almost one third of its length for endnotes and references (one hundred pages!), the omission of an index is a real problem for the reader and makes navigating the reference-heavy and name-laden text problematic. This cannot be laid on Mikkel Thorup’s doorstep, of course, but it infringes on the pleasure of engaging with his writing.

The second part of the book deals with militarization. It is divided into four sections, in which cyberwar, urban warfare, space war and weather war (yes, weather war) are discussed as new forms of warfare as well as new ideas about how to gain control over the globe’s space. Throughout the section Thorup mainly comments on the topics above in short essays. After all, the whole part is nearly half as long as the reference section (53 pages). None of the essays go into depth and wrestle with the task at hand and one wonders why the weather features so prominently as the first chapter. To reveal mankind’s hubris? Or the American hubris, rather? For what this part of the book is really about is not necessarily militarization from global perspectives, but merely the U.S. one. Similar to weather war, the chapter on space war is all about the American drive to dominance of embattled heavens. This drive lessened in the 2000s when money was transferred to new budgets for homeland security, for example. In fact the chapter reveals a red thread throughout the book. Like in all the other parts the topic of new vulnerabilities is mainly treated by looking at the (supposed) loss of American dominance over the world. The militarization of China, aiming at widening its sphere of influence in the near future, is not mentioned. A geopolitical angle to militarization is thus unfortunately omitted.

One still learns a lot from each of Thorup's vignettes in this part. Mostly about Denmark, though. And this is no small achievement. Throughout, the book is at its strongest when examples from contemporary Denmark are introduced to illustrate a global discursive shift. In the chapter on cyberwar, the Danish examples reveal how intricately linked global discourses are, or, rather, how influential the American experience is in regard to the Danish. Certainly, there is a Danish particularity about these global issues. Yet the global perspective reveals that these particularities are really variations of a larger theme. The current new militarization, Thorup concludes, reveals that older concepts, through which vulnerabilities could be contained in a language of security, are absent today, yet a new language to get a grip on contemporary insecurities is still missing – and with the missing terminology the capacity to cope without anxiety-ridden uncertainties and imaginations of increasingly, incredulously dangerous threats is not possible.

The third and strongest part of Thorup's journey through contemporary vulnerabilities and their ramifications in conflicts and political as well cultural discourse deals with the phenomenon of terrorism, or, rather, with what he calls 'terrorization'. The term implies a development over time as new frontlines emerged in the early 21st century, dividing the planet into new friends and foes, unforgivingly muzzle to muzzle with each other. The part is divided into five chapters: religious terrorism and discussions about the legitimacy of war, a part reflecting on the very meaning of terror, one on the wider ramifications of the global fear of terror on Danish political and public discourse, on the changing self-conception of society after 9/11 and on an important broader view on terror which includes extreme right wing terror and thus widens the perspective from the obsessive focus on terror inflicted in the name of Islam. Overall, the new religiously motivated terror is a broader global phenomenon putting religiously motivated violence against the secular state on the global agenda. The ideological frontlines are clear: terror groups put the morality of so-conceived pure religion against the supposed lack of morality found in secular societies and the secular notion of the state, of law, justice and the role and rights of the individual in society (challenging Western concepts of citizenship). In fact, Juergensmeyer had placed a question-mark behind the title of his 1993 book (*The New Cold War?*). In later publications he pondered that by now the question-mark should be removed as the new ideological frontlines became entrenched.

In the first chapter, Thorup takes his time and digs deep into the arguments and communications of Osama bin Laden. The twists and turns inside radical logics are a page turner. One remains baffled in despair and disbelief about some of the well-constructed and thoroughly thought-through logics of terror. A true believer dies (for the true cause) in order to live forever after death. Thorup brilliantly picks his examples and analyses the elements of the terrorists' narrative meticulously, which, in the end, represent a quite sophisticated counter-narrative to the way Western discourse deals with key concepts such as 'life' or 'freedom'.

After all, even terrorists need to develop a narrative of legitimacy for violence, especially religiously motivated ones.

Yet, the fear of terror attacks has also unleashed many fears and exclusionary discourses hidden in the closets of Western societies. Not only has an essentialisation of non-Western identities or cultures taken place, but in some cases, the conflict with religious terrorists has forced Western societies to define so-called non-negotiable values as well. Freedom of speech, for example. A return of Christianity as a cultural essence of European societies can also be noticed in recent debates. But more than anything, the new fears that have constructed new vulnerabilities (sometimes imagined, sometimes real) have provoked a populist, nationalist answer. National identities, supposedly eroding according to some theories of globalization, are back at the forefront and Thorup impressively reveals how Danish discourse on immigration and war has affected the conceptualization of Danish society. Especially scenarios of a dystopian Danish future are found in the Danish populist discourse. Mostly these dystopias depict a Denmark in which children and grandchildren suffer from the fact that the good old Denmark of today (or, even better: yesterday; whenever that was) has eroded, even disappeared and grandchildren supposedly need to live under a militant Muslim dictatorship in Denmark herself (p. 221).

Thorup's *Vulnerabilities* illustrate and analyse the recent emergence of new global frontlines competently, accessibly, and convincingly. He shows how especially American and Danish political and public discourse have reacted to new threats, mainly the threat of terrorism. He convincingly debates, with Juergensmeyer, not only Islamist fundamentalist terror, but also broadens the view and shows how other recent forms of terror, from neo-Nazi organisations to Christian fundamentalists, follow a similar logic than the Islamist terrorist organizations. The third part of the book is the most and the second part the least convincing one; and the first part still presents a very decent presentation of recent theories of globalization, while it is too focused on summarizing (meanwhile) outdated theories of cosmopolitanism, or at least fails to critically engage with them from the beginning to develop an independent account on the concept and phenomenon of globalization. While the level of argumentation is always high (even entertaining in the best sense at times), Thorup could have profited from the conceptual apparatus of Karl Polanyi, for example, in order to illustrate the tensions between the global and the national (and thus, the social) he is interested in carving out. Or, if not Polanyi, then he could have used his theoretical loadstar, Ulrich Beck, who, in Polanyian fashion, reflects on the effect of globalization on social imagination through the notion of "social closure".³ What Thorup has furthermore omitted is to widen his geographic perspective. He almost exclusively deals

³ Karl Polanyi: *The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time*, Boston MA: Beacon Press 2001 [1944]; Among other publications, Beck develops his notion of

with the United States and Denmark. Europe, China, India, Brazil, the UN, etc. all play no or only a minor role in his account of new global vulnerabilities. What remains is still an important book that uncovers current configurations of ideological confrontations. Even more importantly, he shows that Danish society (as other Western societies) still lacks a vocabulary and semantic stability to deal with the new threats constructively and to push back the encroaching political and discursive forces of right-wing populism and cultural as well as religious essentialisations.

HAGEN SCHULZ-FORBERG

LEKTOR, PH.D.

INTERNATIONAL STUDIES, AARHUS UNIVERSITET

DEMOKRATI HISTORIE

– SVERIGE I 1930'ERNE

Petter Tistedt:

Visioner om medborgerliga publikker. Medier och socialreformism på 1930-talet, Brutus Östlings Bokförlag Symposion 2013, 350 s.

Tiden mellem de to verdenskrige er en fascinerende periode i europæisk og skandinavisk historie. De to årtier er betydningsfulde, fordi den politiske kultur, som vi kender den i Skandinavien, for alvor formedes her. Samtidigt var det en periode, hvor der stadig blev stillet spørgsmålstegn ved de demokratiske værdier og idealer. Og udviklingen i resten af Europa var skræmmende. Land efter land gik fra demokratisk styre til forskellige former for autoritære eller totalitære regimer. Her står særligt Italien, Tyskland og Rusland som symbol på udviklingen – det liberale demokratis krise. Pesten var over Europa, som den danske socialdemokrat Hartvig Frisch formulerede det.

Visioner om medborgerliga publikker. Medier och socialreformism på 1930-talet er baseret på afhandlingen af samme navn og skrevet af historikeren Petter Tistedt, Uppsala Universitet. Bogen søger at afdække den demokratiske kultur i Sverige i mellemkrigstiden, og dermed skriver den sig ind i et forskningsfelt, der har været stødt voksende siden murens fald og terrorangrebet 11. september.¹

Der findes mange forskellige tilgange til at skrive "demokratihistorie". Her skal fremhæves fire overordnede tilgange: en begrebshistorisk tilgang, en institutionel tilgang, en politisk og ideologisk tilgang samt en kulturhistorisk tilgang. Den begrebshistoriske tilgang har ofte Reinhart Koselleck som forbillede og har fokus på kamp og konflikt om begrebernes betydning samt deres relation til handlinger og kontekst. Den institutionelle tilgang til demokratihistorien fokuserer på statens rolle og de institutionelle rammer; den danske politolog Tim Knudsens tobindsværk om den danske demokratihistorie kan fremhæves som et eksempel på denne tilgang.² Vender man sig mod den demokratiforskning, der tager udgangspunkt i politik og ideologi, er fokus mange gange rettet mod analy-

¹ Historiebrugsprojektet *Demokrati mellem fortid og fremtid* er et eksempel på, hvordan presset på frihedsrettighederne efter terrorangrebet i New York i 2001, har fået historikere til at beskæftige sig med demokratiet. Se Claus Bryld og Søren Hein Rasmussen (red.): *Demokrati mellem fortid og fremtid: en antologi*: Tiderne Skifter 2003.

² Tim Knudsen: *Fra enevælde til folkestyre: dansk demokratihistorie indtil 1973*: Akademisk Forlag 2006 samt Tim Knudsen: *Fra folkestyre til markedsdemokrati: dansk demokratihistorie efter 1973*: Akademisk Forlag 2007.

ser af de politiske aktørers motiver og intentioner.³ I denne sammenhæng er det relevant at nævne den svenske historiker Yvonne Hirdman, da hendes forskning har haft stor indflydelse på debatten om den svenske model, særligt omkring forholdet mellem stat og individ.⁴ Bogen indgik som en del af den svenske magtudrednings publikationer. I bogen er Hirdman kritisk overfor det, som hun og andre kalder "sociale ingeniører", da de repræsenterede en form for ekspertvælde overfor den almindelige befolkning.

Som vi skal se senere, afviser Petter Tistedt præmissen for denne tolkning. Samtidig skriver han sig, i modsætning til de ovenfor skitserede tilgange, ind i en angelsaksisk kulturhistorisk forskningstradition; nærmere bestemt er den inspireret af forskningsfeltet indenfor *Cultural Studies*, der er kendetegnet ved sit fokus på repræsentationer og praksis. Den største enkeltstående inspiration for Tistedt er historikeren David Goodman, der i 2011 udgav bogen *Radio's Civic Ambition*,⁵ der behandler amerikansk radios historie i relation til dens samfundsmæssige rolle og betydning. Bogen tager sit udgangspunkt i *Communication Act of 1934*, der var en lov, som skulle afklare forholdet mellem kommercielle, ikke-kommercielle og statslige interesser i forhold til radioen. I modsætning til tidligere forskning viser Goodman, hvordan de kommercielle radiostationer af frygt for statslig indblanding var meget opmærksomme på at producere pluralistiske kvalitetsprogrammer med plads til forskellige holdninger, der samtidigt skulle bidrage til at skabe aktive, rationelle og kritiske lyttere.⁶

På samme måde som Goodman, skifter Tistedt perspektiv ved at gå fra spørgsmål om f.eks. de "sociale ingeniørers" motiver og intentioner til kulturelle spørgsmål, der skal belyse de implicitte og eksplicitte visioner, forestillinger og overvejelser om et medborgerligt publikum i mellemkrigstidens Sverige. Med andre ord undersøger Tistedt, hvordan forskellige socialreformistiske aktører i en række mediebegivenheder forestiller sig et aktivt og demokratisk publikum, og hvordan publikum inviteres til at tage aktiv del i den demokratiske kultur. Det er altså

³ Et eksempel på en sådan analyse kan ses i Claus Bryld: "Arbejderbevægelsen og demokratiet: idé og praksis", i Lars K. Christensen m.fl.: *Arbejdernes historie i Danmark 1800-2000*: Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie 2007.

⁴ Yvonne Hirdman: *Att lägga livet tillrätta: studier i svensk folkhemspolitik*: Carlssons 1989. Et andet perspektiv (som i øvrigt ikke nævnes af Tistedt) kan ses hos politolog Bo Rothstein, der i sin tolkning nedtoner Myrdal-Parrets indflydelse på det svenske socialdemokratis velfærdsideologi. Rothstein fremhæver bl.a., at parret led nederlag til tidligere socialminister Gustav Möller og hans allierede. Möllers linje indeholdt elementer, der skulle sikre befolkningen mod stigmatisering og bureaukrati. Se Bo Rothstein: *Vad bör staten göra?: om välfärdsstatens moraliska och politiska logik*: SNS Förlag 1994.

⁵ David Goodman: *Radio's Civic Ambition: American Broadcasting and Democracy in the 1930s*: Oxford University Press 2011.

⁶ Paradoksalt var denne pluralistiske tilgang med til at undergrave sig selv, da den mødte modstand fra land- og arbejderbefolkningen, der ikke kunne se sig selv i programmerne, der ellers var produceret for at skabe selvrefleksion og fordomsfrihed.

den historiserende tilgang til begrebs- og forestillingsverdenen i 1930'erne, der er omdrejningspunktet. Fokus i Tistedts bog er på en empirisk udredning af disse forhold, mens de teoretiske dimensioner ikke interesserer forfatteren.

Bogens udgangspunkt er to casestudier, som omhandler debatterne om befolkningens fremtid. Den første case er debatten om det såkaldte "befolkningsspørgsmål", som ægteparret Alva og Gunnar Myrdal var særdeles aktive i. Debatten tog afsæt i den negative befolkningstilvækst og befolkningens kvalitet. Det andet casestudie tager udgangspunkt i en stor udstilling om "Fritiden" i Ystad i 1936, der tematiserede de problemer og muligheder, som befolkningens øgede fritid skabte for den bredere samfundsudvikling.

De to cases er udvalgt, da de er meget omfangsrige og illustrerer socialreformisternes eksplicitte og implicitte forsvar for demokratiet. Samtidigt er særligt den første case udvalgt, fordi Myrdal-parret er paradigmatiske i den eksisterende svenske forskning, og som nævnt ønsker Tistedt at stille nye spørgsmål for at vende tidligere tolkninger 180 grader.

"BEFOLKNINGSSPØRGSMÅLET"

Myrdal-parret var fremtrædende socialdemokratiske samfundsdebattører og politikere og er i høj grad synonym med debatten om "befolkningsspørgsmålet", og deres syn på publikum udgør derfor en central plads i det første af de to casestudier. De udgav i forbindelse med debatten *bogen Kris i befolkningsfrågan* fra 1934.⁷ Bogen udkom på dansk året efter, og den vakte stor interesse både i og uden for Skandinavien, hvor spørgsmålet om den negative befolkningstilvækst og befolkningens kvalitet også blev diskuteret. I Sverige blev spørgsmålet debatteret i den skrevne presse og i radioen, og Myrdal-parret var særdeles aktive i at fremme debatten om spørgsmålet. Det er både bogen og debatterne omkring den, der udgør Tistedt empiri i forhold til at belyse forestillingerne om et medborgerligt publikum hos Myrdal-parret og de andre deltagere i diskussionerne.

Kris i befolkningsfrågan er tidligere blevet udlagt som et eksempel på Myrdal-parret som såkaldte "sociale ingeniører", fordi den fremstår som et socialpolitisk program, hvor samfundsvidenskaben og eksperterne skulle stå i spidsen for befolkningspolitikken og gribe ind i almindelige menneskers liv og dermed fratage dem deres medbestemmelse over private spørgsmål som reproduktion og børneopdragelse. Historiker Yvonne Hirdman har som nævnt i indledningen gjort sig til talsmand for denne tolkning bl.a. i forbindelse med den svenske magtudredning.⁸

Tistedts afhandling er et opgør med denne udlægning. Han argumenterer for, at Myrdal-parret faktisk mente, at det i første omgang var spørgsmålets krise, der skulle løses. Med andre ord skulle der skabes en debat, der fordrede refleksion og

⁷ Alva Myrdal og Gunnar Myrdal: *Kris i befolkningsfrågan*: Bonniers 1934.

⁸ Se også temanummeret "Om Alva Myrdals frågor til vor tid", i *Arbetshistoria* 2-3, 2003.

diskussion. Det skulle ske med udgangspunkt i samfundsvidenskaben. Ekspertene skulle i denne tolkning ikke bestemme over befolkningen, men understøtte dens stillingtagen til spørgsmålet ved at gøre videnskaben til udgangspunktet for diskussionen. På langt sigt skulle dette også ske gennem skolepolitikken for på den måde at højne befolkningens kvalitet.

Tistedt giver mange eksempler på Myrdal-parrets engagement i den demokratiske debat. Et eksempel er udgivelsen af folkeudgaven af *Kris i befolkningsfrågan* allerede få måneder efter den første udgave var trykt. I den nye udgave kommenterede de på den offentlige debat, som bogen havde afstedkommet, og på den måde understøttede de befolkningsspørgsmålet som et anliggende for en samfundsdebat. For den brede befolkning måtte aktiveres i spørgsmålet, så der kunne findes en politisk løsning. Hermed blev det også et politisk stridspunkt mellem forskellige politiske observanser, hvilket blev fremhævet som positivt: "gäller det stora praktiska samhällsreformer, måste befolkningsfrågan bli en politisk fråga" (s. 57). Her var ræsonnementet, at den enkeltes stillingtagen ikke var nok i sig selv, men at der skulle skabes opinioner, der kunne fremføre sagen. Der er altså tale om et grundlæggende anderledes perspektiv på Myrdal-parret end den tolkning af deres skrifter som dele af den tidligere forskning har foretaget. I Tistedts perspektiv er de derimod katalysatorer i en demokratisk kultur, hvor mennesker skulle være kompetente og aktive medborgere. På samme måde viser Tistedt eksempler på, hvordan der også i diskussionerne i pressen og i radioudsendelserne fremstilledes forskellige medborgerlige positioner, der både gav muligheder og begrænsninger for deltagelsen f.eks. i form af sagkundskabens forrang i forhold til personlige livserfaringer, hvilket også afspejlede skismaet mellem effektivitet og demokrati.

"FRITIDSPROBLEMET"

Bogens anden case tager udgangspunkt i udstillingen "Fritid", der lanceredes i Ystad i sommeren 1936. Det var en sommer med store udenlandske begivenheder som olympiaden i det nazistiske Tyskland og den spanske borgerkrigs udbrud, hvilket heller ikke var gået udstillerne forbi.

Udstillingen var blevet til på foranledning af den lokale kunstforening samt lokalpolitikere, mens arbejdet med indhold og pædagogik hovedsagligt blev udført af en gruppe i Stockholm. I spidsen for denne gruppe stod generalkommissær for Stockholmudstillingen i 1930, Gregor Paulsen. Gennem ham blev Slöjdforeningens bestyrelse inddraget i arbejdet. Desuden var der mange andre personer og foreninger indenfor idrætsliv, oplysnings- og rejsevirkksomhed, der bidrog til selve udstillingen og dens katalog, herunder oplysningsmanden Harald Nordström og Alva Myrdal.

Fritiden var, fra udstillernes synspunkt, et neutralt politisk område, som alle demokrater skulle kunne enes om. Her var der altså ikke tale om et spørgsmål, der skulle diskuteres, men om et problem, der skulle løses. Det handlede om,

hvordan fritiden skulle anvendes. Udstillingens slogan var da også: "fritiden skall skapa harmoniska människor". (s. 192) Og disse mennesker var i lighed med de ovenstående eksempler aktive demokratiske medborgere. Fritiden blev derfor forstået som meget central i forsvaret for demokratiet mod de totalitære trusler. F.eks. udtalte en af arrangørerne, at fritidslivet var centralt for demokratiet, fordi det var baseret på "en grundval av kunniga, mångsidigt intresserade och kultiverade medborgare". (s. 193) Dette kulturforsvar var, med arrangørens militærmetafor, et mægtigt våben til demokratiets selvforsvar.

Et eksempel på, hvordan man opstillede fritiden som et værn mod nazisme og andre totalitære ideologier, kan ses på en plakat fra udstillingen med overskriften "Fritiden har blivit en samhällsangelägenhet". (s. 200) Plakaten er delt op på midten. På den ene side ser man en flok heilende nazister, der bliver styret af en hånd som marionetterdukker. Skulle man være i tvivl om meningen, så fortæller teksten under billedet, at "Den moderna diktaturstaten organiserar fritiden med statens väl som mål". På den anden side ser man demokratiets modsvar: almindelige mennesker, hvor ansigterne også ses på flere af dem i modsætning til de ansigtsløse nazister. I stedet for at staten (også symboliseret ved en hånd) tager styringen med borgernes fritid, så giver den i demokratiet muligheder i form af støtte til indholdsrige aktiviteter. Teksten under billedet siger det også helt tydeligt: "Demokratin vil at fritiden skal vara en fri tid men att samhället skall ge den enskilda möjlighet att använda den på ett värdefullt sätt".

Denne udefrakommende antidemokratiske trussel kunne altså imødegås ved, at det enkelte menneske fik mulighed for at skabe balance og harmoni i sit liv gennem en indholdsrig fritid. Udstillingen var selv en del af løsningen. De besøgende kom for de flestes vedkommende i deres fritid og de kunne prøve forskellige fornuftige fritidsaktiviteter som f.eks. radiolytning, og der var sågar bygget en peron, så man kunne forestille sig at rejse ud i verden, når man satte sig ind i en togkupe. På den måde var der tale om et direkte reformerende foretagende, mens den første case havde en mere indirekte karakter. Distinktionen mellem spørgsmål og problem indikerer dermed også to forskellige former for socialreformisme. I den indirekte form bestod socialreformismen – og socialreformisternes – opgaver i at skabe opinioner på grundlag af politiske synspunkter og videnskab. Dette anså de som et fundament, hvorpå der kunne skabes politisk handling. Den direkte socialreformisme sås ved udstillingens lancering og løsning af fritidsproblemet i en og samme bevægelse. Tistedt fremhæver i den forbindelse det paradoksale i, at udstillingen fordi den ikke var et spørgsmål til diskussion faktisk ligger tættere på den konventionelle forståelse af "social ingeniørkunst".

AFSLUTNING

Tistedt har skrevet en bog om den demokratiske kultur i Sverige med udgangspunkt i socialreformisternes forestillinger og demokratiske praksis. Bogen bidrager til at nuancere billedet af 1930'ernes socialreformister, særligt i forhold

til det eksisterende fokus på "sociale ingeniører". På den måde giver bogen stof til refleksion og overvejelse, men forfatterens ønske om at vende den tidligere forsknings resultater på hovedet ved at afvise dens præmisser, i stedet for at indgå i en mere konstruktiv dialog med den, falder desværre negativt tilbage på det samlede indtryk. Følgende spørgsmål presser sig på: Er sagkundskabens forrang overfor personlige livserfaringer i debatten om "befolkningsspørgsmålet" ikke netop udtryk for en elitær og ekskluderende tilgang til demokratiet?

Den måde Tistedt har valgt at lave sin undersøgelse på, har den store svaghed, at analyserne kommer til at stå meget svævende uden nogen særlig kontekst eller sammenhæng med det omkringliggende samfund. Her kunne forfatteren godt have hævet blikket fra debatternes og udstillingens forestillinger, og perspektiveret sine resultater til omverdenen og diskuteret betydningen af socialreformisternes praksis i en bredere sammenhæng. Han fremhæver selv, hvordan de politiske aktørers ideologier, politiske ståsteder og motiver er veldokumenterede i den tidligere forskning. Her ville det have været ønskværdigt, at forfatteren havde været generøs overfor sin læser og brugt denne forskning til at perspektivere sine egne resultater. Det ville også have bidraget til at gøre bogen mere læseværdig for en bredere læserskare, ligesom en grundigere redaktionel gennemarbejdning ville have gavnet bogen.

Den demokratiske praksis som de svenske socialreformister søgte at udbrede kan i vid udstrækning sammenlignes med tilsvarende aktiviteter i den danske arbejderbevægelse. Her kan man fremhæve de direkte reformerende tiltag som arbejderoplysning, der skulle give arbejderne redskaberne til at deltage i det demokratiske samfund samtidigt med, at de brugte fritiden på noget fornuftigt. Ligeledes kan man nævne arbejdet i parti- og fagforeninger, hvor man gennem mødekulturen blev disciplineret, men også demokratisk dannet. Og i den mere indirekte form var f.eks. bogudgivelser og partipressen med til at skabe mulighed for en offentlig diskussion. Alle dele fungerede som skoling i en demokratisk kultur og var på den måde med til at gøre arbejderne til demokratiske medborgere. Tistedt kommer selv ind på perspektiverne i dette i forhold til en svensk kontekst til allersidst i bogen, men det bliver ikke udfoldet. (s. 258)

Det skal retfærdigvis siges, at Tistedt tager de nødvendige forbehold for disse udeladelser i indledningen, men det er et problem for bogen, at den ikke adresserer betydningen af socialreformisternes forestillinger og praksis i en større sammenhæng. Læseren får derfor ikke nogen vurdering af, om socialreformisternes praksis skabte grobund for fastholdelsen af de stabile skandinaviske demokratier. Den konklusion må man selv drage. Tistedt har skrevet en perspektivrig afhandling om den demokratiske kulturs hvad og hvordan, men efterlader et hvorfor?

MADS EINAR NIELSEN

CAND.MAG., EKSTERN LEKTOR

INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND, AARHUS UNIVERSITET

temp

TIDSSKRIFT FOR HISTORIE

NR. 8 2014

TEMA: NY POLITISK HISTORIE

ARTIKLER

Jeppe Nevers: Indledning

Marnix Beyen: Clientelism and Politicization

Direct Interactions between Deputies and 'Ordinary Citizens' in France, ca. 1890-ca. 1940

Rachel Pierce: Paddle Ball as Politics

Gender and the Role of Sociability in the 1960s United States Congress

Ning de Coninck-Smith: Lærere, politik og profession

Danmark i 1960'erne og 1970'erne

Anne-Marie Mai: Det muliges kunst og det umuliges politik

Om Jacques Rancières diskussion af litteratur og politik som bidrag til politisk historie illustreret af et dansk eksempel

Dean J. Kotlowski: 'You're Writing about Whom?'

Studying Political and Policy History through the Lives of Secondary Figures

Christian Kock: Retorisk analyse af historiske tekster

Michael Kuur Sørensen: Den innovative ideolog i politisk historie

Mogens Glistrup som case

Daniel Béland & Klaus Petersen: Velfærdsstatens semantik

Komparative og transnationale perspektiver

Jeppe Nevers: Begrebsanalyse i politisk historie?

Nogle metodiske overvejelser

DEBAT OG ANMELDELSER